A RETÖRKI Könyvek eddig megjelent kötetei:

Simon János (szerk.):
Puccs vagy összeomlás? 8 interjú a Kádár-korszakról volt MSZMP PB-tagokkal

M. Kiss Sándor (szerk.):
Rendszerváltás 1989 – 15 tanulmány

Katona András – Kiszelly Zoltán – Salamon Konrád – Simon János – Zachar Péter Krisztián:
Tüntetések könyve

Kahler Frigyes:
Az Igazság Canossa-járása
– avagy a rendszerváltoztatás és az igazságtétel történetéhez

Domonkos László:
Dunán innen, Dunán túl – Duna Televízió: egy romlás anatómiája

Fricz Tamás – Halmy Kund – Orosz Tímea

A politikai túlélés művészete

Az MSZMP/MSZP hatalomátmentésének természetrajza: érvelés és gyakorlat (1988–2010)

ANTOLÓGIA Kiadó
Lakitelek, 2014

RETÖRKI Könyvek 6.

Sorozatszerkesztő: **Bíró Zoltán**

A könyv a Rendszerváltás Történetét Kutató Intézet és Archívum szakmai támogatásával készült

Lektorálta: **Zárug Péter Farkas**

Sorozatterv: **Illés Zoltán**

Tördelés, korrektúra: **Agócs Sándor**

ISBN 978 615 5428 16 6
ISSN 2064–4531

KIADÓ: ANTOLÓGIA Kiadó és Nyomda Kft
Tel.: 76/549-045, e-mail: antologia@lakitelek.hu

NYOMDAI ELŐKÉSZÍTÉS: Háttér Stúdió Kft, Kecskemét
Tel.: 76/506-345, e-mail: hatters@ezaz.hu

Bevezető

Tanulmánykötetünkben arra igyekszünk választ keresni, hogy a Magyar Szocialista Párt (MSZP), amely a pártállami diktatúrát irányító Magyar Szocialista Munkáspárt (MSZMP) jogutódjaként jött létre, milyen érvekkel támasztotta alá a demokráciába való beilleszkedését a nyilvánosság előtt.

Az MSZP-nek – szemben az eleve a demokráciáért létrejött ellenzéki szervezetekkel – az érvekre és magyarázatokra különösen szüksége volt, hiszen nem lehetett természetesnek tekinteni (sőt!), hogy az államszocialista diktatúrában vezető szerepet játszó politikai szervezet jogutódja a parlamentáris demokrácia szerves részévé válik. Annál is inkább, hiszen a nyolcvanas évek végén az akkori ellenzéki pártok éppen az MSZMP-MSZP által működtetett rendszer ellen léptek fel, másképpen, a két párt önmagában szimbolizálta azt, amit az ellenzék meg kívánt szüntetni. Ráadásul az MSZP nem úgy jött létre, hogy gyökeresen megújította önmagát, átfogó személycserét hajtott végre a sorain belül stb., hanem többnyire a régi arcok megtartásával folytatta tevékenységét a parlamenti demokrácia keretei között.

Mindezek alapján az MSZMP-MSZP-nek elemi szüksége volt arra, hogy a széles közvélemény számára elfogadhatóvá és megkérdőjelezhetetlenné tegye részvételét az új politikai rendszerben. De vajon milyen érveket sorakoztatott fel, s az érvek és magyarázatok mögött milyen megfontolások rejlettek? Ezeket kívánjuk a következőkben áttekinteni, méghozzá empirikus eszközökkel, szöveg- és dokumentumelemzésekkel, melyek egyfelől a parlamentben elhangzott vitákat, másfelől a sajtóban megjelent szocialista érveléseket dolgozzák fel és elemzik néhány, jól kiválasztott témakör mentén.

Kutatásunkat három időszakra bontottuk: 1988-89, 1990–1994, illetve 1994–2010, melyek közül vizsgálódásunk szempontjából természetesen az első két időszak, a rendszerváltás évei voltak a legfontosabbak, ám az 1994 utáni érában is felbukkantak a hatalomátmentéssel és az MSZMP-MSZP átalakulásával kapcsolatos viták. Amíg Orosz Tímea a parlamenti viták jegyzőkönyveit dolgozta fel, addig Halmy Kund a sajtóban megjelenő írásokat, interjúkat, publicisztikákat stb. elemezte, azonos, előre kiválasztott, az egyes korszakokra leginkább jellemző témakörök, közéleti viták mentén.

Ezek a tanulmányok azonban messze túlmutatnak a dokumentumelemzés műfaján: mindkét szerző arra törekedett, hogy a szövegfeldolgozásokat az adott korszakok történeti és közéleti összefüggéseibe ágyazza bele, tehát az olvasó egyben egy jól hasznosítható rendszerváltás-kronológiát és -történetet is a kezébe kap.

A három korszakot felölelő hat tanulmány után következik a kutatás vezetője, Fricz Tamás zárótanulmánya, amely szorosan támaszkodik Orosz Tímea és Halmy Kund empirikus analíziseire. A szerző – kitágítva a témát – először is nemzetközi kitekintést nyújt a közép- és kelet-európai rendszerváltásokról és komparatív elemzésekben mutatja be, hogy mely rendszerváltástípusok különböztethetők meg egymástól. Másodszor, tényszerűen, politikatörténeti megközelítésben tekinti át az MSZMP-MSZP rendszerváltásban játszott sajátos szerepét. Végül az MSZP kommunikációs érvrendszerének elemeit és mögöttes mozgatórugóit, szemléletét rendszerezve azt igyekszik megvilágítani, hogy az MSZP hatalomátmentése, valamint az ehhez kapcsolódó érvrendszer mögött meghúzódó világkép milyen elemi erejű hatást gyakorolt a magyar rendszerváltás és demokrácia egészére.

Köszönettel tartozunk a Szövetség a Polgári Magyarországért Alapítványnak, amely támogatásával lehetővé tette tanulmánykötetünk elkészültét.

Budapest, 2014. augusztus 26.

Fricz Tamás – Halmy Kund – Orosz Tímea

I. 1988-89

Orosz Tímea

Pártértekezlet és pártkongresszus, avagy tudták-e már, hogy közel a vég?

„Egyetértek Kádár elvtárssal: a legsürgősebb feladat, meg kell szilárdítani a hatalmat. Ennek legfontosabb feltétele: megújítani pártunkat. Sokak szerint az egypártrendszer nem vált be, és ezt a mai gondok kapcsán vélik bizonyítottnak. Azt mondják tehát, legyen több párt. Azzal nem számolnak, hogy ez nem puszta elhatározás kérdése, hanem valóságos társadalmi lehetőségek függvénye. A mai egypártrendszer népi törekvések egyértelmű kifejeződése, történelmileg kialakult eredménye. Olyan szervezet, amelyet az osztályharc sodrában kibontakozó eleven mozgalmak sokasága hozott létre. Meggyőződésem, hogy egy párt kell, helyesebben egy ***párt*** *kell. Olyan harci szövetség, amelynek indult, amilyen volt, és amilyen lehet, ha megszabadul a rákövesedett eszmei előítéletektől."* (Grósz Károly, 1988. május 20.)

Bevezetés

Közép-Kelet-Európa a második világháború befejezése óta nem tapasztalt mértékű átalakuláson ment keresztül 1990 környékén. A politikai rendszerváltoztatás a térség országainak nemcsak nemzetközi mozgásterét befolyásolta, hanem az egypárti diktatúrákat igen rövid idő alatt többpárti parlamentáris demokráciák váltották fel.

Ezek a változások magától értetődő módon mind külső, mind belső folyamatok nyomán kezdődtek el; a rendszer országokon belüli bomlása mellett elsősorban Gorbacsov politikai reformjai és a nagyhatalmi erőtér változásai segítették hozzá a csaknem fél évszázada működő kommunista rendszert a végső bukáshoz. Gorbacsov hatalomra kerülésének egyenes következménye volt a közép-kelet-európai politikai rendszerek földrengésszerű változása, azonban a második világégés óta eltelt időszakban kialakult hasonló, közös történelmi háttér nem jelentette azt, hogy az egyes országokban ugyanolyan módon mentek végbe ezek a változások. Minden csatlós ország esetében egyedi utas megoldások születtek. Az azonban gyakran vitatott kérdés, hogy maga Gorbacsov vajon számolt-e ilyen mértékű változásokkal, mint amelyeket reformprogramja végül is kiváltott.[1]

A rendszerváltoztatás, illetve a régi rendszer összeomlása egy csaknem másfél évtizedes válságfolyamatnak a végkifejlete.[2] A nemzetközi sajtó természetesen sokféle szempontból vizsgálta a közép-kelet-európai fejleményeket; még a harmadik világháború egyetlen puskalövés nélkül történt megvívásáról is írtak, amelyet a Szovjetunió kétségkívül elveszített. Az elemzések azt találgatták, hogy az elindult lavinaszerű változások mennyire lesznek mélyrehatóak, illetve mennyiben lesznek ezek majd tartósak és van-e bármilyen esélye a visszarendeződésnek. Kiss József szerint 1989-90 környékén a nemzetközi közvélemény számára ez egyáltalán nem volt egyértelmű. Pozsgay Imre azonban személyes beszélgetésünk folyamán[3] ezzel nem értett egyet. A rendszerváltás időszakában létezett egyfajta aggodalom amiatt, hogy vajon a Szovjetunió hogyan fog reagálni a csatlós államokban kialakult helyzetre, illetve az első demokratikus választásokat követően a visszarendeződéstől való félelem gyakorolt hatást részben a politikai pártok viselkedésére, részben pedig a választói viselkedésre. Pozsgay Imre úgy látja, hogy ez semmi más nem volt, csupán a média által keltett hisztéria,

[1] Stumpf István: Pártosodás és választások Magyarországon. In: *A többpártrendszer kialakulása Magyarországon, 1985–1991.* Tanulmánykötet, szerkesztette Bihari Mihály. Kossuth Könyvkiadó, 1992, 40–55. p.

[2] Kiss József: Többpártrendszer Magyarországon 1985–1991. In: *A többpártrendszer kialakulása Magyarországon, 1985–1991.* Tanulmánykötet, szerkesztette Bihari Mihály. Kossuth Könyvkiadó, 1992, 190–216. p.

[3] 2013. szeptember 3. Személyes beszélgetés Pozsgay Imrével csillaghegyi otthonában.

hiszen a kommunizmus és a szocializmus gyökerei a Szovjetunióba vezettek vissza, ahol ez az ideológia a nyolcvanas évek végére megbukott. És ha ott nem működött már, akkor Közép-Kelet-Európában végképp semmi esélye nem volt annak, hogy fennmaradjon. Ekkorra már a Szovjetunióban sem volt meg a szándék az egypártrendszer fenntartására, illetve kifulladt a keleti blokk kényszerű összetartására való igény. Már a pénzügyi és gazdasági háttere sem volt meg annak, hogy a Szovjetunió továbbra is magához tudja láncolni a térség országait.

A visszarendeződéstől való félelem egyébként az első demokratikus választásokat követően nem hogy megszűnt, de az ellenkezőjébe csapott át és megjelent a magyar társadalom igen széles rétegeiben az ún. kádári nosztalgia. Nemhogy nem féltek a visszarendeződéstől, hanem visszavágytak a régi, biztonságosnak hitt rendszerbe, ahol minden egyértelmű volt és egy relatíve megbízható egzisztenciát biztosított. A „demokrácia kitörésével" ezt a fajta biztonságérzetet a társadalom jelentős része elveszítette, és az ötven év alatt teljesen depolitizálódott társadalom mindenfajta önálló politikai gondolkodásra való képesség hiányában a következő választások idejére 180 fokos hátraarcot fújt a demokráciának, amelynek köszönhetően az MSZP akár az SZDSZ nélkül is vidáman végigkormányozhatta volna a négy évet, a korábbi kormánypárt pedig a szavazatok tíz százalékát sem érte el és mindösszesen 38 mandátummal került be a 386 fős magyar országgyűlésbe. Pozsgay szerint a régi rendszerbe való visszatérés lehetőségének azonban semmivel nem volt több vagy kevesebb realitása, mint négy évvel korábban az ugyanettől való félelemnek...

Berecz János szerint[4] a Szovjetunió valóban nem akart már semmilyen visszarendeződést, nem volt rá se pénze, se támogatottsága. Az elméleti lehetősége azonban megvolt annak, hogy akár a Munkásőrség vagy az itt állomásozó százezer szovjet katona egyik magas rangú tisztje felsőbb utasítás nélkül is esetleg fegyvert ragad és elindul, de Berecz szerint ennek igen csekély volt az esélye.

Mind a Kelet, mind a Nyugat félt attól, hogy a történelem megismétli önmagát és az 1956-os eseményekhez hasonló összecsapás történhet, tehát ezt senki nem akarta. Moszkva sem.

[4] Személyes beszélgetés Berecz Jánossal solymári otthonában 2013. november 28-án.

Másfelől a párt nem számított az 1990. évi tavaszi választásokkal igazi fordulatra. Tudták, hogy változás lesz, de úgy vélték, nem lesz igazi rendszerváltoztatás és csak egyfajta korlátozott pluralizmussal kell számolniuk. Lesznek tehát új pártok, de az MSZMP politikai dominanciája néhány cikluson keresztül még fenntartható lesz. Ezért nem is érezték magukat lényegében olyan mértékű veszélyben, ami a védekezést indokolttá tette volna.

Szűrös Mátyás – aki ebben az időben (1985 óta) a Külügyi Bizottság elnöke volt – is hasonló véleményen volt. Szerinte a Nyugattal folytatott bármilyen témájú tárgyaláson kivétel nélkül mindig elhangzott a nyugati fél részéről a békés megoldásra való igény. A Nyugat félt egy esetleges forradalmi hullámtól, ami az ötvenes évekhez hasonlóan ismételten végigsöpörhetett volna Közép-Kelet-Európán. Szűrös Mátyás[5] azonban ezzel együtt úgy látja, hogy igenis megvolt a veszélye a visszarendeződésnek több okból is. Egyfelől óriási nyomást gyakorolt a fiatal demokráciákra a régi politikai elit, akik minden eszközt megragadtak arra, hogy a hatalmukat, illetve a régi pártvagyon egy részét átmentsék. Ehhez hozzátartozott szerinte az is, amit Berecz János is elmondott, hogy magát a rendszerváltást az MSZMP nem vette kellően komolyan és úgy képzelték el, hogy a többpártrendszer létrehozása és a politikai jogok kiszélesítése ugyan tovább már nem odázható, de az MSZMP domináns pozíciója a demokratikus választások kiírása ellenére is megingathatatlan marad az újonnan alakuló pártokkal szemben is.

Egy esetleges fegyveres megtorlásnak azonban valóban nem volt már semmi esélye Szűrös szerint, hiszen a Szovjetunió pénzügyi helyzete nem tette volna ezt lehetővé, de a külpolitikai körülmények sem voltak már olyanok, hogy komoly következmények nélkül fegyveres támadást indíthatott volna a rendszerváltás útjára lépő csatlós országok ellen.

A Nyugat azonban félt magától a közép-kelet-európai rendszerváltástól, a határnyitástól és óvatosságra intette a tárgyaló feleket. Mi több, a világpolitikai és világgazdasági egyensúly megbomlásának veszélye miatt Mitterrand francia és Thatcher brit miniszterelnökök ekkor még élesen ellenezték a keleti blokk felbomlását, és az ezzel egyenes következményként

[5] Személyes beszélgetés Szűrös Mátyással egy budai cukrászdában 2013. november 13-án.

együtt járó német újraegyesítést, Gorbacsov azonban ekkor már nem volt hajlandó szembemenni az önjáróvá vált folyamatokkal.

Visszatérve a Szovjetunióra, az országban már belpolitikai szempontból sem volt olyan erős a rendszer támogatottsága, hogy a fegyveres megtorlásnak bármilyen reális esélye lehetett volna. Egy esetleges katonai lépés akár belső lázadásokhoz vezethetett volna.

A nemzetközi események kezdeti időpontját 1985-ben szokták meghatározni, amely Mihail Gorbacsov hivatalba lépésének időpontja. A következő fontos esemény az 1987-es rakétaegyezmény[6] és az 1990-es párizsi karta aláírása.[7]

Az Szovjetuniót ténylegesen romlásba taszító időszak azonban 1988 nyarán kezdődött, amikor Kiszczak tábornok, akkori lengyel belügyminiszter tárgyalóasztalhoz ült Lech Walesával, aki a korábban betiltott Szolidaritás mozgalom vezéralakja volt. Ennek a folyamatnak a záró aktusa pedig Kiss szerint[8] a Berlini Fal 1989. november 9-én történt leomlása volt, és az ezt követő év folyamán pedig a politikai változások intézményrendszeri szinten is megtörténtek.

A Berlini Fal leomlása és az új német egység megszületése jelezték, hogy a második világháború után kialakult hatalmi rendszer lényegében összeomlott és a Szovjetunió teljes egészében kiszorult a közép-kelet-európai térségből, korábbi csatlósországai területéről. Az 1990 decembere előtt eltelt 15 hónap alatt a Szovjetunió tehát feladta a Brezsnyev-doktrínát, és mire az utolsó orosz katona is elhagyta a térséget, a régióban elindult változások visszafordíthatatlanokká váltak és az egész világ számára megdöbbentő gyorsasággal változott meg a világpolitikai hatalmi viszonyok előjele. Legalábbis egy időre dominóelv jelleggel borult fel a kétpólusú világrendszer. A szovjet ellenőrzés damoklészi kardja a volt csatlós országok feje felett tehát megszűnt és a nemzeti önrendelkezésre jobb esély nyílt ekkor, mint az azt megelőző száz évben bármikor is.

[6] http://dosfan.lib.uic.edu/acda/treaties/infl.htm, az egyezmény szövege angol nyelven.

[7] http://www.osce.org/de/mc/39518, a charta szövege német nyelven.

[8] Kiss József: Többpártrendszer Magyarországon 1985–1991. In: *A többpártrendszer kialakulása Magyarországon, 1985–1991.* Tanulmánykötet, szerkesztette Bihari Mihály. Kossuth Könyvkiadó, 1992, 191. p.

Kiss József ekkor készült tanulmányában felveti a kérdést, hogy a rendszerváltoztatás időszaka, tehát az 1989-es esztendő vajon összehasonlítható-e a nyugat-európai 1789-es év jelentőségével, hiszen ő még ekkor nem láthatta, hogy mennyiben eredményez majd a társadalmi, politikai és gazdasági rendszerváltoztatás igazi demokratikus intézményrendszert, nyugati értelemben vett jóléti társadalmat és mennyiben válhat majd lehetővé a későbbiekben a politikai szabadságjogok érvényesülése.

Az 1985-ös esztendő nemcsak a nemzetközi politikai környezet szempontjából volt fontos, hanem a magyar politikai pluralizmus születésének időszakaként is szokás emlegetni. Az MSZMP XIII. kongresszusán a kötelező kettős jelölésekkel bonyolított küldöttválasztás igen kellemetlen meglepetést okozott az állampárt számára, illetve az 1985-ös *monori értelmiségi találkozó* megint csak a vég kezdetét jelezte.

A monori találkozó célja a magyar társadalom akkori állapotának megvitatása volt, illetve az összehangolt cselekvés lehetőségeinek keresése. A résztvevők között ugyan jelentős ideológiai és társadalmi különbségek voltak, a cél azonban szentesítette az eszközt és ekkor ezek a különbségek még nem vertek éket az egyes csoportok közé.

A szellemi ébredés fontos állomása volt az 1987 júniusában megjelent *Beszélő*-különszám is, amelyben a *Társadalmi szerződés* című írást publikálták. A tanulmány egyfajta politikai program volt, amelyben az azóta már szállóigévé vált *„Kádárnak mennie kell!"* mondat elhangzott, és amely a magyar társadalom és az állampárt közötti viszonyok rendezésére, egy új társadalmi szerződés alkotására szólított fel.[9] Az írás érdekessége, hogy nem a központi hatalomnak címezték, hanem a magyar társadalmat általánosságban kívánták megszólítani.

Az 1987. év azonban egy másik nagyon fontos esemény miatt is jelentős. Lázár Györgyöt az akkor még igen fiatal és ambiciózus Grósz Károly váltotta fel a kormányfői székben. Aki rögtön elindította – a később csúfos bukásnak bizonyult – hároméves stabilizációs programját.

1987-ben volt a *híres ellenzéki találkozó Lakiteleken*, amely a magyar szellemi élet több mint 180 képviselőjét gyűjtötte össze. A találkozón a megjelentek közös nyilatkozatot fogadtak el, amely szerint: *„A politikai és*

[9] http://beszelo.c3.hu/cikkrovatok/836, a cikk eredeti szövege.

társadalmi szervezetek jelenlegi rendszerében nincs biztosítva az önálló és független nézetek kifejtése. Ezért javasolják a Magyar Demokrata Fórum létrehozását, amely a folyamatos és nyilvános párbeszéd színtere lehetne."[10] Lakitelek volt az egyik első állomása az ellenzéki csoportok szervezeti tagolódásának, bár a rendezvényen részt vevő Pozsgay Imre később kijelentette, Lakitelek nem ellenzéki találkozó volt. Meg kell jegyeznünk, hogy Lakiteleken már nem volt ott mindenki, aki Monoron még megjelent, tehát itt már érezhető volt, hogy az államhatalommal szembemenő ellenzéki erők is elkezdtek differenciálódni. A kenyértörés egyik oka a *Beszélő*ben megjelent cikk volt, amelyet nem mindenkivel egyeztetve jelentettek meg, a másik pedig Pozsgay Imre jelenléte, amelyet a demokratikus ellenzék tagjai elfogadhatatlannak tartottak. Fontos azonban Kiss József szerint, hogy Lakitelek volt az első olyan rendezvény, ahol nyilvánosan is megfogalmazódott a többpártrendszer megszületésének igénye.

Ezek az események már egyértelműen a felszínre hozták az addig lappangó válságjelenségeket. A gazdasági válság általános társadalmi krízissé fajult, amely végül az intézményrendszer komplett válságát eredményezte és az ezt követő két-három évben már a pártszervezet lassú belső bomlásának is szemtanúi vagyunk. Ráadásul az államvezetés is lassan lebénulni látszott, aktív lépések helyett a kivárás vált stratégiává a központi hatalmon belül és egyre rosszabb reakcióidővel válaszoltak az eseményekre. Ennek következtében a korábban sem vágtató tempóban haladó reformintézkedések még tovább lassultak.

A politikai tehetetlenséget az MSZMP-n belül még generációs konfliktusok is nehezítették, amelyek elterelték a központi vezetés figyelmét a párton kívül keletkező problémákról. A változások szükségessége ekkorra már mindenki számára egyértelművé vált, de ezek iránya egyelőre ismeretlen volt és konkrét intézkedéscsomag kidolgozására sem került sor. Senki nem tudta, mi lesz és a XIII. kongresszust követően a központi vezetés kezéből végképp kicsúszott a gyeplő és lényegében sodortatta magát az eseményekkel.

[10] *Lakitelek 1987. A magyarság esélyei.* A tanácskozás hiteles jegyzőkönyve. Antológia – Püski Kiadók, 1991, 177-178. p. – Lásd még: Kiss József: Többpártrendszer Magyarországon 1985–1991. In: *A többpártrendszer kialakulása Magyarországon, 1985–1991.* Tanulmánykötet, szerkesztette Bihari Mihály. Kossuth Könyvkiadó, 1992, 196. p.

1985 márciusában született az a választójogi törvény, amely a Népfront által szervezett jelöltüléseken kötelezővé tette a legalább két jelölt állítását. Ennek nyomán következett be az MSZMP által XIII. kongresszusnak, a belső ellenzék által viszont utolsó kongresszusnak nevezett küldöttválasztáson a „katasztrófa", amelynek nyomán a magyar országgyűlésen belül megindult egy kezdetleges pluralizálódás, habár a választásokat az állampárt még a titkosrendőrséget is bevetve próbálta akadályozni.

1987-88 fordulójára elindult a pártképződés, de nem csak az ellenzéki eliten belül, és a kormányzat lassan rákényszerült arra, hogy elismerje, elérkezett az ideje az egyesülési jog biztosításának és az egyesületalapítási jog bővítésének. Ennek köszönhetően 1987 végétől kezdődően gombamód szaporodtak a különböző – bejelentett – politizáló egyesületek és klubok. Ez az időszak már a pártosodási folyamat kezdeti szakaszának tekinthető.

A parlamenti ciklus negyedik évében, 1989 őszén az ellenzéki demokraták külön frakciót hoztak létre a parlamentben, koncentrálandó az erőt a Tisztelt Házon belül. A parlament ismét politikai vita fórumává kezdett válni, visszanyervén hagyományos szerepét, illetve a bizottságok munkáját is friss vér töltötte fel és valós szakmai viták és egyeztető fórumok alakultak ki a „szavazógépezetek" helyén.

Fontos eredmény az is, hogy első alkalommal hoztak létre ad hoc bizottságot a hetedik ötéves terv irreális számadatainak felülvizsgálatára. A bizottság ugyan zárt ajtók mögött dolgozott és a bizottsági anyagokat nem hozták nyilvánosságra, de mégis fontos a bizottság létrehozása, lévén erre Magyarországon 1948 óta nem volt példa![11]

Túlzás lenne azonban azt állítanunk, hogy az Országgyűlés egyszeriben a magyar politikai élet irányítójává vált. Sőt, Kiss József szerint sokkal inkább a belpolitikában keveredő perpatvar elszenvedője lett. Az ellenzéki mozgolódás azonban sokkal inkább informális terepen zajlott egyelőre és nem a Kossuth téren, de az sem állítható már, hogy a testület engedelmes bábja lett volna az állami vezetésnek. Valami tehát elindult, de a parlament egészen 1990-ig nem volt szuverén törvényhozó testületnek nevezhető.

[11] Kiss József: Többpártrendszer Magyarországon 1985–1991. In: *A többpártrendszer kialakulása Magyarországon, 1985–1991.* Tanulmánykötet, szerkesztette Bihari Mihály. Kossuth Könyvkiadó, 1992, 193. p.

Időközben az 1988 novemberében megalakult Németh-kabinet teljesen újszerű politizálási stílust vezetett be, és többek között Németh Miklósnak is köszönhetően a kormány ismét hatalmi tényezővé vált az országban. Ez azért fontos, mert az ellenzék még nem, az állampárt pedig már nem jelenthette a hatalom gyakorlásának centrumát. A Németh-kormány megalakulásával azonban lényegében biztosított volt az ország irányítása és nem alakult ki komolyabb belpolitikai válság vagy káosz és a kormányfő valóban egy kézben tartotta az irányítást és a végrehajtást. Az akkor alig negyvenéves Németh Miklós kormányfővé választása azonban azt is jelentette, hogy az MSZMP-n belül dúló generációs konfliktusból a fiatalabb nómenklatúra került ki egyértelmű győztesként. Az idősödő pártfunkcionáriusokat ekkorra tehát teljesen kiszorították a hatalomból a reformkommunisták.

1. Tematika és módszertan

A rendszerváltás óta eltelt huszonkét évben nagyon sok rendszerváltásról szóló könyv és elemzés látott napvilágot, de Magyarország történelmének egyik igen fontos fordulópontját szisztematikusan csak kevesen kutatták. A megjelent munkák jelentős része tükrözi a szerző politikai beállítottságát, vélt vagy valós sérelmeken alapulnak, illetve olyan emóciókkal telítettek, amelyek nem teszik lehetővé ezeknek az írásoknak a tudományos minősítését. A mi célunk az, hogy megkezdődjön a nyolcvanas évek második felétől a hazai események tudományos jellegű, empirikus kutatási módszereket alkalmazó feldolgozása annak érdekében, hogy mind a szakmának, mind az érdeklődő közvéleménynek olyan elemző munkákat adjunk a kezébe, amelyek részrehajlás nélkül mutatják be a kommunizmus bukását közvetlenül megelőző időszakot, illetve az 1990. évi rendszerváltás belső és külső folyamatait. Jelen tanulmány elsősorban az MSZMP országos pártértekezleti és pártkongresszusi jegyzőkönyvei, a Nemzeti Kerekasztal dokumentumai, illetve ezt követően az Országgyűlésben elhangzott parlamenti beszédek alapján kívánja vizsgálni a kommunista párt magát demokratikus, szociáldemokrata pártnak nevező politikai erővé alakulását. Elsődleges célunk az ideológiai változás, illetve az alábbi történelmi eseményekről és fogalmakról alkotott kép változásának vizsgálata 1988. május 22-től – tehát Kádár Jánosnak, az MSZMP főtitkárának megbuktatásától – 1989. október 6–9-ig, az MSZP megalakulásáig.

A legfontosabb politikai témák, amelyeket vizsgálni kívánunk az alábbiak:

– pártállami múlthoz való viszony ==> MSZMP, 1956-os (ellen)forradalom, Kádár János személye és a jogutódlás kérdései;

– titkosszolgálati törvény, ügynöktörvény és az ehhez kapcsolódó ügyek;

– demokratikus jogállamiság, demokrácia ==> hogyan simul bele az MSZP az új világpolitikai helyzet által diktált körülményekbe;

– piacgazdaság, kapitalizmus;

– spontán privatizáció;

– tágabb értelemben vett lusztráció, történelmi igazságtétel kérdései, elitváltás ==> miért nem kell?

– szociáldemokrácia ==> mivel támasztják alá, hogy az MSZP szocialista, illetve szociáldemokrata párt és hogyan viszonyulnak a jogelőd ideológiai alapjaihoz;

– nemzetközi irányváltás ==> út a Varsói Szerződésből a NATO-ig, illetve a KGST-ből az EGK-ig;

– kisebbségi politika és a határon túli magyarság kérdései.

A hagyományos könyvtári, illetve levéltári kutatás mellett modern, statisztikai jellegű kutatási módszereket is alkalmaztunk, amelyeket a tanulmány későbbi fejezetében részletesen bemutatunk. Mindemellett személyes beszélgetéseket is folytattunk a pártértekezleteken részt vevő, illetve a Nemzeti Kerekasztalnál is közreműködő néhány baloldali politikussal, közöttük *Pozsgay Imré*vel, *Szűrös Mátyás*sal és *Berecz János*sal is.

2. 1988. május 22., az MSZMP országos pártértekezlete

Az ötvenes évek elvtelen központosítását követően a diktatúra szorítása fokozatosan enyhült, és a hetvenes évektől kezdődően a Kádár-rendszer egyfajta racionális centralizációvá[12] alakult át. Szakracionalitások épültek be a közélet különböző területeibe (közgazdasági, jogászi, igazgatási és egyéb

[12] Bihari Mihály: *Magyar politika 1944–2004*; politikai és hatalmi viszonyok. Osiris, 2005, 255. p.

szakmai ésszerűsítések), amelynek célja a gazdasági és politikai rendszer legitimációjának erősítése és a társadalom tanulási és megújulási képességének növelése volt. Az intézkedések lassan kényszerítővé váltak, mert érezhetően csökkent a rendszer támogatottsága a polgárok körében és a fenyegető világgazdasági válság a gazdasági eredményeket is visszavetette, amely egyre inkább érezhető volt a hazai életszínvonalban is. A centralizált politikai rendszer persze fennmaradt, de jellege, tartalma, struktúrája és ebből fakadó eredményessége jelentősen változott.

Az 1968-as reformfolyamat a gazdaságból lassan továbbhaladt a civil társadalom irányába, a káderpolitika új elemei jelentek meg és a vezetők minőségében is változások következtek be. Mindennek köszönhetően a Kádár-rendszer 1968 és 1980 között fennállásának legsikeresebb időszakát élte, és ezalatt alakult ki a szocializmus magyar modellje, amely lényegében a kommunista blokk legéletképesebb modelljének bizonyult. Mindennek megteremtésében Kádár Jánosnak megkérdőjelezhetetlen szerepe volt; az utókor kérdése persze, hogy mindezt milyen áron...

1980 után azonban elodázhatatlanná vált a válsághelyzet felismerése és beismerése. A társadalom számára is lassan tudatossá vált az életszínvonal rohamos esése folytán, hogy egyre nagyobb a baj. Az MSZMP vezetése a nyolcvanas évek elejétől kezdődően lassan nyilvánosan is beismerte, hogy csökken a reálbérek értéke és drasztikus áremelésekre van szükség. Mivel a politikai vezetésben időközben generációváltás is időszerűvé vált, a fiatal, lényegesen képzettebb káderek egyre gyakrabban kerültek éles konfliktusba a vezetés konzervatív „nagy öregjeivel", s a kritika lassan elérte Kádár János személyét is. A gazdaság válságjelenségei mellett egyre élesebben került a viták középpontjába a politikai rendszer változásának kérdése, bár ekkor még szigorúan az egypártrendszer keretein belül gondolkodtak, vagy mertek nyilvánosan gondolkodni.

Jelen tanulmány kiindulási pontjaként az 1988 májusi pártértekezletet választottuk, amely az új rendpárt tagjai számára a vártnál is lényegesen nagyobb sikereket hozott és ez jelentős hatással volt a később bekövetkező rendszerváltoztatásra. A választási eredmények elemzése jelen tanulmány keretein belül nem lehetséges, feladatunk sokkal inkább az, hogy áttekintsük ennek a pártértekezletnek a retorikáját, ideológiai alapjait, illetve a fent említett témakörökben elhangzott politikai állásfoglalásokat.

Elemző munkánk során szükségesnek tartottuk, hogy a témában megszólaltassunk a pártértekezleten részt vevő néhány neves politikust, akik

segíthetnek nekünk abban, hogy olyan háttér-információkhoz is hozzájussunk, amelyek segítenek az események életszerű értelmezésében. Fontos kérdés volt először is, hogy a pártértekezlet kezdetekor a felső vezetés vajon pontosan tudta-e, hogy milyen következményekkel zárul majd a XIII. pártkongresszus után kialakult helyzet miatt összehívott országos ülés. Pozsgay Imre[13] erre a kérdésünkre határozott igennel válaszol: persze hogy tudták, és nem csak a felső vezetés. 1988 februárjában Grósz Károly teljesen váratlanul személyesen kereste fel akkori politikai ellenlábasát, Pozsgay Imrét balatonarácsi nyaralójában egy láda tokaji aszúval, és feltette a kérdést, hogy nem kellene-e esetleg lassan megköszönni Kádár János eddigi munkáját... A megjegyzés természetesen magában rejtette Kádár megbuktatásának időszerűségét. Pozsgay saját állítása szerint csak ennyit válaszolt: *„ugyan mit kellene megköszönnünk?"*

Ezt követően hívták össze 1988. március 23-ra a KB ülését, ahol kijelölték az országos pártértekezlet időpontját, amely a határozat értelmében választójoggal is bírt, mivel a következő pártkongresszusig még igencsak sok idő volt hátra. Az amúgy általában egynapos KB-ülés ezúttal két napig is elhúzódott az éles viták miatt, és lényegében kimondták: eljött az ideje Kádár félreállításának.

Érdekes szembeállítani Pozsgay álláspontját Szűrös Mátyáséval,[14] aki más szemszögből figyelte az eseményeket, és szerinte csak egy igen szűk kör tudhatta, valójában mi fog történni május 22-én. Közismert volt, hogy változások lesznek – hiszen máskülönben nem hívtak volna össze pártértekezletet –, de ekkora „borulásra" a többség nem számított. Pozsgay Imre Grósz Károly közvetlen környezetében dolgozott, így nyilván értesült a háttérben zajló folyamatokról, de aki más területen mozgott, az nem tudhatta, hogy Grószék puccsra készülnek májusban. Szűrös Mátyás tehát nem hallott Pozsgay és Grósz tervéről és sokan mások sem. Szűrös szerint Havasi Ferenc sírva fakadt, amikor kiderült: Kádárnak tényleg mennie kell!

Berecz Jánost[15] is megkérdeztük, hogy a pártértekezletre való felkészülés során tudták-e, hogy a cél Kádár leváltása volt. Berecz határozott

[13] Személyes beszélgetés Pozsgay Imrével csillaghegyi otthonában 2012. október 8-án.

[14] Személyes beszélgetés Szűrös Mátyással egy budai cukrászdában 2013. november 13-án.

[15] Személyes beszélgetés Berecz Jánossal solymári otthonában 2013. november 28-án.

igennel felelt. Nemcsak ő tudott róla, de maga Kádár János is tisztában volt azzal, mi fog történni a pártértekezleten és addigra már a PB előtt is minden „le volt papírozva". Egy héttel a pártértekezlet előtt tartottak egy politikai bizottsági ülést, amelyen Kádár azt kérte, hogy Óvári Miklós, Németh Károly, Lázár György és Havasi Ferenc maradjanak a PB tagjai, de nemhogy ezt nem sikerült keresztülvinnie, de még a Központi Bizottságba sem kerülhettek be, ami Berecz szerint Grósz Károly közbenjárásának volt köszönhető. Tehát Berecz szerint szó sincsen puccsról, Kádár mindent tudott, maga Grósz Károly készítette fel az időközben igencsak szükségessé vált lépésre.

Berecz János és Szűrös Mátyás is elmondta, hogy a pártértekezlet előtt Mihail Gorbacsov május elején Budapestre küldte a magyarul kiválóan beszélő, eredetileg kárpátaljai KGB-főnököt, Vladimir Krjucskovot, aki Berecz szerint Grósz Károllyal két alkalommal, Pozsgay Imrével pedig egy alkalommal találkozott személyesen, és kifejezte Moszkva kívánságát arra vonatkozóan, hogy Kádár Jánost váltsák le és Grósz Károly legyen a párt főtitkára. Kádár tehát pontosan tudta, mi vár rá május 22-én, bár nyilván nem örült neki, és számtalan vita előzte meg a pártértekezletet. Szűrös szerint is Pozsgay Imre volt az, akin keresztül Gorbacsov értesítette a Központi Bizottságot, hogy Grósz Károlyt akarja Moszkva Kádár János helyére ültetni. Szűrös Mátyás azonban azt is hozzátette, hogy a rendszerváltoztatás szempontjából Grósz Károly kinevezése semmilyen előrelépést nem jelentett, hiszen Grósz politikai szempontból lényegében Kádár „fiatalabb változata" volt, tehát korántsem tartozott a reformerek közé, amint ez később be is bizonyosodott.

Krjucskov–Szűrös találkozót eredetileg nem terveztek a KGB-főnök budapesti itt-tartózkodása idején, mert Szűrös nép-nemzeti elkötelezettsége és a kommunista rendszerrel szembeni kritikus álláspontja – saját bevallása szerint – külpolitikai karrierje ellenére is ismeretes volt a központi vezetés számára.

Szűrös eredetileg Moszkvában tanult, kiválóan beszélt oroszul, amelynek köszönhetően négy évig moszkvai nagykövet is volt,[16] azaz ismerte a

[16] Eredetileg Kelet-Berlinben töltötte be ezt a posztot 1975 és 1978 között, amikor is Kádár hazahívta és felajánlotta neki a moszkvai nagyköveti széket. Szűrös saját bevallása szerint nem szívesen fogadta el az új megbízatást, mert a moszkvai vezetés jelentős része

Szovjetuniót kívül-belül. Kritikai szemlélete tehát megalapozott politikai tapasztalatokon nyugodott. Horváth István, akkori belügyminiszter azonban fontosnak tartotta ezt a találkozót, így személyesen Krjucskovnál járt közben annak érdekében, hogy a KGB-főnök mégiscsak találkozzon Szűrös Mátyással, aki 1985 és 1989 között a külügyi bizottság elnöke volt. A találkozó tehát végül létrejött, de Szűrös szerint ez korántsem volt nyílt és bizalmas beszélgetés. Mindvégig érezhető volt a két fél között egyfajta bizalmatlanság, és amikor Krjucskov feltette a kérdést, hogy Szűrös szerint ki lenne alkalmas arra, hogy Kádár helyébe lépjen, Szűrös kibújt a kérdés alól, mondván, ő külpolitikus, és nem érzi magát sem belpolitikai, sem pedig pártügyekben kompetensnek. Annyit azonban elmondott a találkozó folyamán, hogy a generációváltás a párton belül tovább nem halogatható.

A Krjucskov által szorgalmazott személyes találkozóknak általában is az volt a célja és a lényege, hogy Moszkva képet kapjon arról, hogy a magyar nómenklatúra egyes tagjai hogyan vélekednek a magyar belpolitika egyes szereplőiről, és kit látnának szívesen a generációváltásnál Kádár János utódjaként.

Visszatérve a májusi pártértekezletre, Berecz János az előkészületekkel kapcsolatosan még elmondta, hogy 1987 szeptemberében Grósz Károly, aki korábban tíz évig politikustársa és barátja volt, felkereste őt, hogy találkozzanak egy hosszabb beszélgetés céljából, mert Grósz állítása szerint a helyzet Magyarországon lényegesen rosszabb, mint korábban gondolták, és valamit tenni kell. Egy rendkívüli kongresszus összehívására nem sok remény volt, mert a párt nagy öregjei nem akarták, de egy esetleges pártértekezlet összehívására jó esélyt láttak, amelyet decemberben a KB el is fogadott. Kádár János ekkor Dobogókőn pihent, ezért a pártértekezlet időpontja még nem volt tisztázott. Az „öregek" 1988 decembert javasolták, a fiatal generáció viszont már májusban pártértekezletet akart. Kádár végül május mellett döntött, de egy héttel eltolta az eredetileg tervezett dátumhoz képest, mert úgy vélte, a szükséges dokumentáció május közepére nem készül el, ezért az időpontot 1988. május 22-ére rögzítette.

ekkor már kimondottan idős emberekből állt, és Szűrös akkor a maga 43 évével nem tartotta magát alkalmasnak a feladatra. Attól tartott, hogy nem veszik majd komolyan és nem nézik jó szemmel egy ennyire fiatal ember delegálását Magyarországról. (Személyes beszélgetés Szűrös Mátyással egy budai cukrászdában 2013. november 13-án.)

Grósz Károly a személyzeti és szervezési feladatokat kapta, Berecz Jánost pedig a pártértekezlet dokumentumainak előkészítésével bízták meg. A vitaanyag el is készült, és egy héttel az értekezlet előtt megvitatásra is került. A KB-ülés alkalmával Berecz hangsúlyozta, hogy nem halogatható tovább a párttagság bevonása a napi politikába, és nem lehet folytatni az erősen elszigetelt központosított döntéshozást. Sem Kádár, sem Grósz nem nézték jó szemmel Berecz megjegyzéseit, és valószínűleg ennek tudható be, hogy Berecz Jánost a dokumentumokat szerkesztő bizottság alelnökének és nem elnökének nevezték ki, holott az összes irat az ő keze alól került ki. Bereczet ez felháborította, amelynek hangot is adott, így végül az alelnöki státuszt – amelyet egyébként más bizottságok esetén létre sem hoztak – törölték, és Berecz János lett a szerkesztőbizottság elnöke a májusban tartandó pártértekezleten.

Fontos tudnunk, hogy pártértekezleteket sohasem hívtak össze rendszeres időközönként, csak szükség esetén ült össze. Legutóbb 1957-ben (!) volt országos pártértekezlet az 1956-os események után kialakult helyzet rendezésére. Ez is jelzi a helyzet komolyságát és a puccs-szerű vezetőváltás előkészítettségét.

A májusi pártértekezleten elhangzott beszédek – bár szinte kivétel nélkül erősen kritikai hangvételűek voltak – csupán reformokról beszéltek és nem rendszerváltásról. Függetlenül attól, hogy ki milyen módon képzelte el a rendszer jövőjét, ekkor *nyíltan* még nem esett szó a rendszer bukásáról, mindössze annak jelentős mértékű reformjáról. Ez a kritikai hangvétel azonban nemcsak az új rendpárt és a reformkommunisták képviselőit jellemezte, de maga Kádár is belátta a változtatások szükségességét, sőt egyfajta védekező pozícióban helyezkedett el már a pártértekezletet megnyitó beszédében is:

„Politikai intézményrendszerünk a megváltozott viszonyok között nem áll feladata magaslatán, működésében zavarok jelentkeznek. Romlott a közhangulat, csökken a bizalom a párt és a vezetők iránt."[17]

„Ugyanakkor tapasztalható az is, hogy néhány alapkérdés tisztázatlansága miatt nem csak a párton kívül, hanem a pártban is nőtt az eszmei

[17] A Magyar Szocialista Munkáspárt országos értekezletének jegyzőkönyve. Kossuth Kiadó, 1988. Kádár János előadói beszéde, 12. p.

bizonytalanság, s ez már nem jó. Ezért a pártértekezlet feladata, hogy a vita középpontjában álló, néhány fontos politikai alapkérdésben állást foglaljon, tiszta helyzetet teremtsen."[18]

„Politikai intézményeink átfogó reformjának célja a néphatalom, a szocialista rendszer erősítése. Javaslom, hogy a pártértekezlet a legmesszebbmenően támogasson minden reformot, amely ezt a célt szolgája, s utasítson el minden olyan törekvést, amely a burzsoá demokrácia, az anarchia irányába mutat, vagy a mai magyar szocialista valósággal nem számoló utópisztikus elgondolásokat tartalmaz."[19]

A változásokat azonban Kádár is és az összes előadó ekkor még az egypártrendszer keretein belül képzelte el:

„...mivel hazánkban az MSZMP-vel szemben álló más pártok létrehozásának semmiféle realitása nincs, a szocialista rendszer fellazítására törekvő erők, a dolgokat végig nem gondoló, jó szándékú embereket is felhasználva, az érdekképviseletek vonalán próbálkoznak."[20]

1988. május 20-án tartott beszédében Kádár közvetett módon az 1956-os eseményekről is szót ejtett:

„Az MSZMP – hazánk újkori történelmének egy különösen súlyos szakaszában – a szektás-dogmatikus és revizionista nézetekkel folytatott kétfrontos harcban alakította ki új irányvonalát, állította helyre a párt eszmei, politikai és cselekvési egységét, szerezte vissza a tömegek támogatását."[21]

A tömegek depolitizálásával kapcsolatban is nagymértékben engedett a szorítás, mi több, ebben a beszédében egyenesen a társadalmi nyilvánosság kiszélesítéséről beszél:

„A Központi Bizottság szilárdan elkötelezte magát a szocialista demokrácia, az önkormányzat, az állampolgári kezdeményezések felkarolása, a társadalmi nyilvánosság kiszélesítése mellett, és ennek megerősítését javasolja a pártértekezletnek."[22]

De a valós rendszerváltást Kádár alapjaiban utasítja el még mindig, és valós pluralizmusról hallani sem akar:

[18] Uo. 17. p.
[19] Uo. 17. p.
[20] Uo. 18. p.
[21] Uo. 20. p.
[22] Uo. 21. p.

„Számolnunk kell azzal is, hogy a demokrácia és a nyilvánosság bővülő lehetőségeivel olyanok is élnek, sőt visszaélnek, akik politikánk fő irányát, sőt fennálló társadalmi rendünket nem fogadják el. [...] A jövőben sem fogjuk azonban megengedni az alkotmányos rendünket, a szocialista törvényességet sértő politikai szervezkedést, ellenséges törekvéseket."[23]

Ugyan éppen Kádár volt az, aki a külföldi hitelek felvételével lényegében mesterségesen igyekezett fenntartani az életszínvonalat és elfedni az ipar nagyarányú működésképtelenségét, 1988-ban már tényként kezeli a veszteséges termelést és a teljes foglalkoztatás eszméjének totális bukását:

„Biztosítani kell egyrészről a veszteséges termelés visszafejlesztését, másrészről a beruházási eszközök és az élőmunka átcsoportosítását a hatékonyan dolgozó vállalatokhoz. Érvényben van a munkához való jog, s ez azt jelenti, hogy gondoskodni kell az átképzendő, illetve átmenetileg munka nélkül lévő emberek gondjainak intézményes megoldásáról."[24]

A nyilvánosság számára ezek akár övön aluli ütésnek minősülő gondolatok, mert ugyan a kritika ekkor már közszájon forog, magától Kádártól hallani, hogy a termelés veszteséges és bizony egyre többen vannak „átmenetileg" munka nélkül, lesújtó volt. A magyar közvélemény számára leleplező mondatok ezek: kimondatott az, amit eddig nem volt szabad, illetve próbáltak tudomást sem venni róla. Az 1988 májusi pártértekezlet a kisemberek számára is kijózanító eredményeket hozott: vége a gulyáskommunizmusnak.

A strukturális reformok szükségessége mellett Kádár János a magántulajdon létjogosultságáról is említést tesz a pártértekezlet megnyitóján tartott beszédében, és annak integrálását is nagymértékben szükségesnek tartja.

„A készülő gazdasági társasági törvény megőrzi az állami és a szövetkezeti tulajdon meghatározó szerepét, de számol azzal a ténnyel, hogy a szocialista társadalom építésének hosszú történelmi szakaszában korlátozott mértékben még fennmarad a magántulajdon is, és ezt célszerű törvényben megszabott keretek között integrálni gazdasági életünkbe."[25]

[23] Uo. 21. p.
[24] Uo. 23. p.
[25] Uo. 23. p.

Még mindig a szocialista társadalom építéséről beszél, illetve arról, hogy még van magántulajdon ugyan, de „sejtetni engedi", hogy a fejlődés végeredményeképpen az el fog tűnni. Kádár tehát ekkor még nem hajlandó belátni a szükségszerű bukást, és ha korlátozott mértékben is, próbálja továbbra is fenntartani az eddigi ideológia érvényességének látszatát. Bár nyilvánvaló, hogy ez számára is már csak a látszat, és tisztában kellett lennie azzal, hogy ennek ekkorra semmilyen létjogosultsága nincsen.

Szintén eltér a korábbi szocialista gazdaságpolitika alapvető irányvonalától a külföldi tőke bevonásának lehetővé tétele, az ekkor éppen készülőben lévő gazdasági társasági törvényen keresztül.

„Gazdaságunk modernizálása, a szerkezetátalakítás szükségessé teszi azt is, hogy ugyancsak törvényes keretek között megfelelő szabályozással igénybe vegyünk külföldi működő tőkét mind a szocialista, mind a kapitalista országokból. A törvény a társasági formák szabályozásával meg fogja könnyíteni a tőkeáramlást a hatékonyan gazdálkodó területekre, s ezáltal segíti kibontakozási programunk végrehajtását."[26]

Rendkívül érdekes Kádár szájából hallani az osztalék és a profit kifejezéseket, szinte anakronisztikusan hangzik mindez egy kommunista vezető szájából.

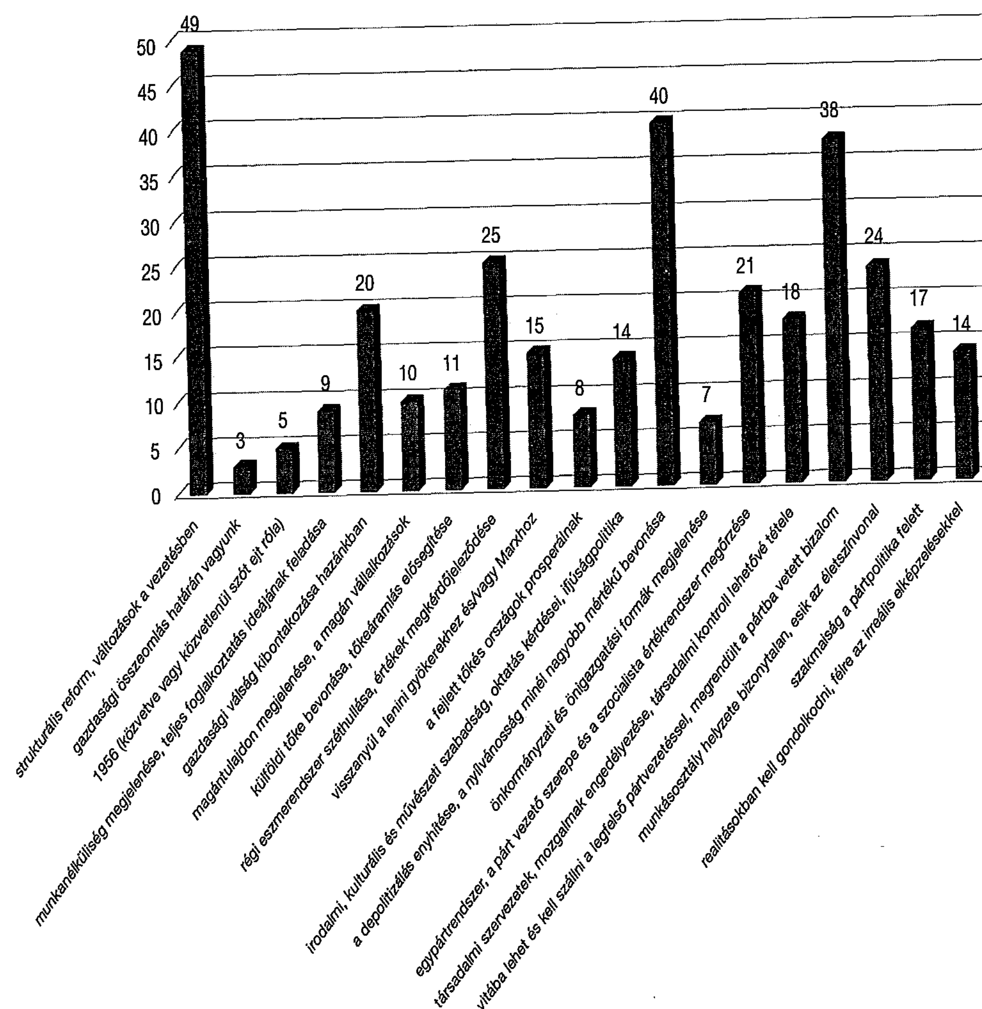
Továbbhaladva a pártértekezlet felszólalói között, érdemes kiemelnünk Grósz Károly hozzászólását, aki beszédében az eltelt másfél év politikai vitáinak következményeként tekintett a májusi pártértekezlet eseményeire, Pozsgay Imre[27] azonban úgy látja, hogy a gyökerek sokkal régebbre nyúltak vissza. Véleménye szerint az 1985-ös pártkongresszus volt az első olyan nyilvános esemény, ahol az elhangzott beszédek hangvétele a megszokottnál lényegesen kritikusabb volt. Ettől kezdődően a politikai nyilatkozatok és a KB-üléseken tett kijelentések „egyre messzebb" mentek. Az 1988-ban összehívott országos pártértekezlet ennek a folyamatnak a csúcspontját jelentette.

Pozsgay tanár úrtól érdeklődtünk a pártértekezletre történő delegálás rendjéről is, hiszen megfigyelhető, hogy az ország különböző részeiből, különböző vállalataiból és a közélet legkülönbözőbb területeiről érkeztek küldöttek, akik lehetőséget kaptak a felszólalásra. Pozsgay szerint minden

[26] Uo. 23. p.

[27] Személyes beszélgetés Pozsgay Imrével csillaghegyi otthonában 2012. október 8-án.

pártszervezet delegálhatott küldöttet, ezt követően azonban a megyei pártszervezetek döntöttek arról, ki vehet részt a pártértekezleten és ki tarthat beszédet.

Az 1988. május 20–22-én tartott országos pártértekezleten elhangzott beszédekben megjelenő politikai témák előfordulásának aránya

Elemzőmunkánk során célkitűzéseink között szerepelt 1988 májusától kezdődően az MSZMP, illetve később az MSZP ideológiai változásának vizsgálata a nyilvánosság előtt tartott politikai beszédek alapján. A hagyományos kutatási és elemzési módszereink mellett szeretnénk a modern adatfeldolgozási eszközöket felhasználva bizonyos kvantitatív vizsgálatot is végezni. Végigolvasva a pártértekezleti jegyzőkönyveket, exceltáblázatban összegyűjtöttük a legfontosabb politikai témákat, és előfordulásuk gyakoriságát oszlopdiagramban ábrázoltuk. Ennek segítségével képet kaphatunk az MSZMP és annak utódpártja kifelé felépített imázsának változásáról, hiszen ezáltal számszerűen is ki tudjuk mutatni a párt politikai kommunikációs stratégiáját, logikáját, rámutathatunk az esetleges következetlenségekre és ellentmondásokra.

A diagramok nem tartalmazzák, kik szólaltak fel az egyes értekezleteken, de a személyi kérdés jelenleg nem is feladatunk. Erre csak olyan esetekben térünk ki, ha valami érdekes összefüggésre bukkanunk, azonban szisztematikusan ebben a tanulmányban nem tárgyaljuk.

Amint az első ábrán a magasabb oszlopokból is kiderül, Aczél György kivételével minden felszólaló – még Kádár János is – szót emelt a strukturális változások mellett mind a gazdaságban, mind pedig az államapparátusban, illetve ezzel összefüggésben a vezetésben történő személyi és illetékességi körökben történő módosítások szükségességét is elismerik. Ennek mibenlétéről azonban egyelőre nem esik szó, hiszen akkor annak mértékéről is tárgyalni kellett volna, ami ekkor azonban még nem volt időszerű.

Az események irányításának lehetősége azonban itt már láthatóan kicsúszott a pártvezetés kezéből, és bár ekkor még előre megírt – és nyilván cenzúrázott – beszédek hangzottak el, az már nem állítható, hogy az értekezlet egy pontosan megszerkesztett forgatókönyv szerint zajlana. Nem érzékelhető az sem, hogy az eddig a nyilvánosság felé közvetített imázst igyekeznének fenntartani és egy tudatosan formált képe lenne a pártértekezletnek. Bár összehívása tudatos volt és meghatározott céllal történt, a polgárokra gyakorolt hatásával nem voltak tisztában, és nem világos a kép, mi következik ezután.

A második leggyakrabban megemlített probléma 1988 májusában a nyilvánosság minél nagyobb mértékű bevonása a közélet és a politika kérdéseibe. Egy erősen depolitizált szocialista társadalomban, ahol évtizedek

óta a civil vélemény kiiktatása alapvető cél és szükségesség volt, ez megint csak igen éles fordulat a közbeszédben. A cél tehát aktivizálni a magánéletbe visszavonult és soha politikai és közéleti tevékenységet nem folytató „egységes munkásosztályt" olyan kérdések megvitatására, amelyeket egészen a közelmúltig nemcsak tabunak tekintettek, de adott esetben még az említésüket is börtönbüntetéssel sújtották. Mindenesetre ez újabb lépést jelent a pluralizált társadalom irányába. Meg kell azonban jegyeznünk, hogy a depolitizálás elutasítása és a közbeszéd ösztönzése ekkor már nem új gondolat, mi több, evidenciaként kezeli minden felszólaló. Elégtelen megvalósulása miatt azonban az elhangzott beszédek jelentős részének egyenesen sarokpontja ez a kérdés.

Az ötven felszólalóból egészen pontosan tizennyolcan említették meg a különböző társadalmi szervezetek és mozgalmak engedélyezésének kérdését, valamint az erősebb társadalmi kontroll lehetőségének biztosítását a polgárok számára. Ezen a ponton a pártok alapításának lehetősége is említésre kerül, hiszen a Fidesz, az SZDSZ és az MDF ekkor már létezik, de a jogi formájuk még nem politikai párt!

Ezenkívül heten tartották fontosnak megemlíteni az önkormányzatiság elvének szélesebb körű érvényesítését és a választékosabb önigazgatási formák lehetővé tételét országszerte. Ez nyilván felvetette különböző emberi és polgári jogok reformját hazánkban, mint a gyülekezési és egyesülési jog, amitől a rendszer évtizedekre megfosztotta a magyar népet.

Diagramunkban a harmadik legnagyobb oszlop a pártvezetésbe vetett hit és bizalom erőteljes megrendülését jelzi és felveti a párttal szembeni kritika gyakorlásának lehetőségét. A korábbi évtizedekre jellemző megkérdőjelezhetetlen és abszolút párthatalom egyszer és mindenkorra a múlté. Több ízben említésre kerül, hogy igenis vitába lehet és kell szállni a legfelső pártvezetéssel, de annak elszámoltatásáról és felelősségre vonásáról egyelőre nincsen szó. A presztízsveszteség helyrehozhatatlan, ez nyilvánvaló, csak az átfogó és drasztikus reformok javíthatnak a párt jelen helyzetén. De hogy milyen reformokról beszélnek és pontosan milyen perspektívákat kívánnak követni, az teljesen tisztázatlan.

A rendszert alapvetően az utolsó évekig nem illethette kritika, és ezzel – különösen a központi hatalom – gátlástalanul vissza is élt. A pártértekezletet megelőző két-három év politikai vitái, az életszínvonal folyamatos romlása és az ideológia lassú, de biztos halála azonban kijózanítóan hatott, amely komoly retorikai változást eredményezett 1988 májusára. Egyre kevésbé

volt képes megőrizni a központi hatalom „feddhetetlenségét” és támadhatatlanságát.

Mindez nyilvánvalóan összefügg a negyedik legjelentősebb politikai témával, azaz a korábbi eszmerendszer széthullásával és a régi értékek megkérdőjeleződésével. Nézetünk szerint e két faktor megjelenése az egyik legsúlyosabb probléma az ekkor negyvenéves múltra visszatekintő politikai rendszer szempontjából. Ekkor a pártvezetés számára már nyilvánvalónak kellett lennie – bármi is hangzott el a pártértekezleten –, hogy közel a vég. Amit eddig a polgárok a viszonylag békés és kiegyensúlyozott hétköznapokért cserébe hajlandóak voltak lenyelni, mára üres frázispufogtatássá vált és a régi lenini és marxi elveket mára már senki sem veszi komolyan és nem tekinti a formálódó társadalmi és politikai rendszer alapjának.

Mindezt alátámasztja a munkásosztály egyre ingatagabb helyzete, az életszínvonal esése és a gazdasági válság kibontakozásának képe. Az ötödik és hetedik legnagyobb oszlop az általunk készített diagramban ezeket a problémákat világítják meg.

Álljunk meg azonban a hatodik legnagyobb oszlopnál, amelynek témája és adatai ellentmondani látszanak a kibontakozó politikai válságnak. Természetesen fontos kérdés, hogy valóban így vélekedtek-e vagy csak megfelelési kényszerből tették, de az ötven felszólalóból huszonegyen – tehát a beszédet tartók közel fele – emeltek szót az egypártrendszer, a párt vezető szerepe és a szocialista ideológia megőrzése mellett. Nyilván bízhatunk abban, hogy sokan ekkor még hitték a rendszer reformokkal történő megmenthetőségében, egyrészt mert az egész életüket, világnézetüket, családi életüket és karrierjüket erre építették fel; másrészt mert ekkor nem láttak még más alternatívát, illetve részben azért, mert egy élet munkája látszott dugába dőlni a kibontakozó válság nyomán. Elfogadhatjuk tényként azt is, hogy lehettek olyanok a regionális pártszervezetekben is, akik hittek ebben a rendszerben és komolyan vették még a nyolcvanas években is azt az ideológiát, amelyre a kádárizmus épült. Az azonban megkérdőjelezhető, hogy a pártértekezleten részt vevő káderek közel fele valóban ilyen szilárdan hitt volna az összedőlni készülő rendszerben, tehát igen valószínű, hogy ekkor még nem mindenki mert kiállni a valós politikai álláspontja mellett, viszont részt akart venni a pártértekezleten és elmondta azt, amit tőle a párt nyilvánvalóan elvárt. Az első hét leggyakrabban előforduló téma tehát néven nevezi a rendszer válságát, a krízis okait és a felszólalók egy emberként követelik a rendszer reformját.

Fontos azonban továbbra is hangsúlyozni, hogy a beszédek egyikében sem kérdőjeleződik meg egyértelműen maga a szocializmus mint helyes értékrend, illetve az egypártrendszer mint ideális politikai szisztéma. Legalábbis a felszínen, a nyilvánosság felé senki nem beszél rendszerváltásról, politikai pluralizmusról vagy többpártrendszerről és ez nagyon fontos! A reformokat minden felszólaló a szocializmus és az egypártrendszer keretein belül képzeli el, s nem kívánják megfosztani az MSZMP-t sem a központi hatalomtól. A hibát a szocializmus megvalósításának módjában és nem magában a szocializmusban, mint történelmi ideológiában, illetve az intézményrendszer működésében és nem magában az egypártrendszer tényében látják. A pártértekezlet tehát nem kíván és követel rendszerváltoztatást, csupán a strukturális reformok idejét látják elérkezettnek.

Legalábbis látszólag. Kérdés persze, hogy valójában milyen személyes érzelmek rejlenek a beszédek mögött, mennyiben valószínűsíthető, hogy a beszédet tartók nem mertek ennél szélsőségesebb véleményt nyilvánítani, mert a politikai rendszer válsága ekkor még nem mélyült el annyira, hogy ennél extrémebb kijelentéseket is felvállaltak volna a pártértekezlet és az ország nyilvánossága előtt.

Hozzá kell tennünk, hogy a felszólalók jelentős része nem „profi” politikus, nem gyakorlott szónok, hanem különböző állami (mamut)vállalatok szakemberei, kisebb-nagyobb (párt)kollektívák képviselői, akik lehetőséget kaptak arra, hogy a széles nyilvánosság előtt felszólaljanak. Beszédeikben többnyire saját szakterületük határain belül maradnak és az általuk képviselt társadalmi csoportok problémáit ecsetelik. Egy részük nem akar, más részük valószínűleg nem mer messzebbre merészkedni annál, mint amit a papíron leírtak tartalmaznak. Megfigyelhető az is, hogy sokszor közvetetten hangzanak el reformokra és változtatásra utaló gondolatok, mintha időnként még félnének nevén nevezni az általuk fontosnak ítélt problémákat. Érdekes, hogy ez a fajta óvatosság a vidékről érkező előadókat sokkal inkább jellemzi, mint a fővárosi vagy annak közelében élő hozzászólókat.

Megállva egy pillanatra a vidéknél, van egy igen fontos téma, amelyet többen is megemlítenek, de nem foglaltuk bele a diagramunkba, mert nem része a formálódó baloldali ideológiának, viszont érdemes szót ejteni róla. Többen is sérelmezik a pártértekezleten a vidék háttérbe szorulását a fővárossal szemben. A struktúraváltás részeként elvárják a vidék, különös te-

kintettel az ország keleti régióinak felzárkóztatását. A Kádár-rendszer erős központosítása a fővárostól távoli régiók rovására nem folytatódhatott tovább, és az agrárium kibontakozó válsága is időszerűvé tette az ország energiaforrásainak átcsoportosítását. Tarthatatlannak vélték, hogy egy agrárországnak éppen a mezőgazdasága szenvedjen a nélkülözéstől, és a téeszrendszer felbomlása sem kínált egészséges perspektívát a szektorban dolgozók számára.

A gazdasági válság kibontakozásának ténye tehát senki előtt nem titok, azonban hogy az összeomlás szélén állna a magyar gazdaság, azt kevesen merik kimondani. Összesen három felszólaló mert így fogalmazni: ha nem lesz érdemi változás, bekövetkezik az államcsőd. A veszteséges nagyvállalatok mellett kimondatott a teljes foglalkoztatottság ideájának elvetése, és a munkanélküliség egyre nagyobb mértékű megjelenése. A felszólalók egyötöde tett említés erről a problémáról és a struktúraváltás egyik alapvető okaként említették: romlik a pénz vásárlóértéke és egyre többen maradnak tartósan állás nélkül.

A beszédek pontosan egyötödében esett szó ezenkívül a tulajdoni reformról, a magántulajdon megjelenéséről, valamint a külföldi tőke bevonásának szükségességéről. Ez rendkívül fontos, mert a gazdasági struktúraváltás tekintetében ezek jelentik a végleges szakítást a korábbi tulajdonviszonyokkal, valamint újabb lépést jelentenek a fejlett ipari országok felé nyitás tekintetében. És nem azért fontos ez, mert eddig ebben a tekintetben nem történtek lépések korábban is, hanem azért, mert az MSZMP országos pártértekezletén elhangzanak a nyugati tőke, a magántulajdon és a profit kifejezések!

Mindezekkel párhuzamosan előtérbe lép a pártpolitikával szemben a szakmaiság kérdése. A beszédek tükrözik a korszakban a szaktudás felértékelődését, szemben a pártfunkcionáriusok karrierépítésével. Ennek jelentőségéről az elhangzott beszédek több mint egyharmadában olvashatunk. A pártpolitikai légvárak lebontása és az irreális elképzelések félresöprése szintén hasonló gyakorisággal kerül megemlítésre, meglehetősen éles, kritikai hangnemben. A pártközpontnak való megfelelés érdekében a gazdasági adatok meghamisítása egy időre lekerült a porondról...

És ha már a realitásokhoz érkeztünk, nagyon fontos és érdekes megvizsgálnunk, hogy a reformgondolatok ekkor mennyiben járnak együtt történelmi számvetéssel vagy átértékeléssel. Az 1988 májusi pártértekezleten ennek nem látjuk még jelét. Ellenforradalomként, a rendszert támadó eseményként említik az 1956-os forradalmat. Megítélése tehát nem változott még meg, legalábbis a felszínen, bár nem tekinthető már tabutémának sem, hiszen amint az ábra is mutatja, Kádárral együtt öten említik meg közvetve vagy közvetlenül az '56-os eseményeket.

Pozsgay Imre szerint a forradalom megítélése a Németh-kormány idején kezdett el átalakulni, amikor 1988. november 24-én benyújtották az ún. demokrácia-csomagtervet. Ennek a tervezetnek a lényege a politikai alapjogok visszaállításának kérdése volt, amelyek között szerepelt az egyesülési jog – amely lényegében a többpártrendszer csíráját rejti magában –, valamint a gyülekezési jog biztosítása a polgárok számára, ami ugyebár azonnal felvette az 1956-os forradalom megítélésének problémáját. Habár a törvénytervezetet lélegzetvisszafojtva fogadta a parlament, végül is Pozsgay Imre, akkori államminisztert bízták meg a program kidolgozásával. Ennek nyomán 1989 március végére az Országgyűlés három törvényt is elfogadott.

Mindeközben 1989. január 29-én a Magyar Rádió *168 óra* című műsorában interjút készítettek Pozsgay Imrével, amelyben első alkalommal nevezte 1956-ot *népfelkelés*nek. A rádióinterjú közvetítését azonban Pozsgay szerint megfelelően kellett időzíteni, mert ha a felvétel Grósz Károly tudomására jutott volna, azonnal letiltja. Ezért egy olyan időpontot választottak a műsor közvetítésére, amikor a miniszterelnök külföldön tartózkodott, történetesen Davosban, egy világgazdasági konferencián. A nyilatkozat azonban természetesen nem maradt következmények nélkül és a következő (1989. február 11.) KB-ülésen 54 felszólalóból 52 (!) elhatárolódott Pozsgay nyilatkozatától.

Az 1988. május 20-22-i országos pártértekezlet záróakkordjaként a jelölőbizottság javaslatot tett a párt szervezeti szabályzatának módosítására, amely magában foglalta a pártelnöki pozíció létrehozását. Egyidejűleg ugyanebben a dokumentumban felkérték Kádár Jánost az új vezetői poszt betöltésére. A feladatkörök meghatározása azonban már önmagában elárulta, hogy ez csupán egy látszatpozíció volt, és hogy Kádárt lényegében minden valós politikai hatáskörtől megfosztották, bár tanácsadási és véleménynyilvánítási joga természetesen továbbra is megmaradt.

Megemlítésre került még az értekezleti jegyzőkönyvekben számos alkalommal az ún. tagkönyvcsere ügye, azonban egyik hozzászóló sem magyarázta. Pozsgay Imre magyarázata szerint a tagkönyvcsere a párttagság-

gal való egyfajta számvetést jelentett, amely szerint 1987-ben 862 ezer párttagot számlált az MSZMP. Ez Magyarország akkori felnőtt lakosságának egyharmadát tette ki, azaz világviszonylatban is igen jó arány. A pártértekezlet hozzászólói pedig azért említették meg az 1987 októbere és 1988 februárja között lezajlott tagkönyvcserét, mert a számadatok a fennálló problémák ellenére meglepő mértékben alátámasztották az egypártrendszer és a párt domináns szerepének létjogosultságát. Pozsgay hozzátette, hogy ennél a számvetésnél fény derült arra is – és erről anno igyekeztek mélyen hallgatni –, hogy a párttagok csaknem nyolcvan százaléka értelmiségi és nem a munkásosztály soraiból került ki. (!) Ennek nyilvánvaló oka, hogy Magyarországon a karrier építéséhez a párton keresztül vezetett az út, tehát a tagkönyvnek nem feltétlenül volt köze az egyén valós politikai meggyőződéséhez.

Jelen körülmények között annál érdekesebb, hogy az ötven hozzászólóból összesen tizenöten vettek fel ideológiai fonalat és nyúltak vissza elsősorban Lenin, másodsorban Marx gondolataihoz. Kérdésünkre, hogy vajon ez valós ideológiai meggyőződést takart-e vagy inkább egyfajta „kirakatként" szolgált a nagy kommunista gondolkodók által képviselt eszmék hangsúlyozása egy éppen széthullani készülő rendszerben, Pozsgay Imrétől azt a választ kaptunk, hogy ennek teljesen másfajta üzenete van. Leninre hivatkozni 1988-ban a sztálinizmussal való nyílt szembefordulást és a gorbacsovi reformok helyeslését jelentette. Gorbacsov nyilatkozataiban előszeretettel hivatkozott Leninre, tehát egyfajta divatot teremtett és egyenlő volt a strukturális reformok elfogadásával. Tehát ez nem Leninről és az „ősi" kommunista tanokról szólt, hanem a korábbi rendszerrel való nyílt szembefordulás üzenetét hordozta.

Mint említettük, a beszédekben több ízben is elhangzik a munkanélküliség kérdése, amely, mint tudjuk, a teljes foglalkoztatás ideájáról való lemondást jelenti. Pozsgay szerint ez sem volt már új keletű gondolat, hiszen már 1979-ben közfelháborodást váltott ki, amikor a győri RÁBA üzemben elbocsátottak csaknem száz dolgozót és nem tudtak nekik a régióban rövid távon másik állást kínálni. Az 1979-es év azonban más szempontból is fontos volt, hiszen ebben az évben hozták nyilvánosságra, hogy számos alapvető fogyasztási cikk ára jelentősen emelkedni fog, mert az állam már nem képes tovább fenntartani ezekre a termékekre az állami dotációt.

Felkeltették az érdeklődésünket Pozsgay Imre megjegyzései az 1979-es évvel kapcsolatosan, így a Magyar Nemzeti Levéltárban kikerestük az ide-

vonatkozó KB- és PB-jegyzőkönyveket, felhasználtuk a Győr-Moson-Sopron Megyei Könyvtárak idevonatkozó irat- és sajtóállományát is és elolvastuk az idevonatkozó anyagokat.

A RÁBA Vagon- és Gépgyárban történt elbocsátásokról sajtóanyagot az Országgyűlési Könyvtár archívumában egyáltalán nem találtunk, a jegyzőkönyvekben is csak közvetett utalások vannak rá. A mosonmagyaróvári városi könyvtárban azonban rábukkantunk egy tanulmánykötetre, amelyben külön írást találtunk az 1979-es eseményekre vonatkozóan. Ebben az elemzésben nem csak az elbocsátások körülményeiről olvashattunk igen részletesen, hanem az erről szóló sajtóra is találtunk utalásokat.

Röviden összefoglalva Fazekas Károly és Köllő János tanulmánya szerint[28] 1978 novemberében a vagongyár párttitkára a megyei és városi pártbizottság ülésén bejelentette, hogy a vállalat két hónapon belül legalább ötszáz dolgozóját – tehát nem százat, ahogyan Pozsgay Imre emlékezett – el fogja bocsátani. A bizottság tagjai megdöbbenéssel fogadták a bejelentést, hiszen a RÁBA már évek óta súlyos munkaerőhiánnyal küszködött, így nem elbocsátásokra, hanem sokkal inkább a csaknem ezerfős munkaerő-szükséglet kielégítésére vártak volna érdemi javaslatot a pártvezetéstől. A „létszám-felülvizsgálatnak" nevezett intézkedéssorozat néhány hét alatt országos üggyé dagadt, hiszen a rendszer fennállása óta ez volt Magyarországon az első tömegeket érintő elbocsátási hullám, és ez a többség számára a szocializmus egyik alaptételének, a teljes foglalkoztatottság ideájának váratlan halálát jelentette.

Az 1978. év végén napvilágot látott tervek szerint 350 fő fizikai és 131 fő nem fizikai dolgozó veszítette volna el az állását a RÁBA-nál, ami éves szinten, akkori értékén 21 millió forintnyi bértömeg felszabadulását eredményezte volna.[29] Az intézkedést először egyetlen menetben kívánták végrehajtani, de végül először a közvetlenül a vezérigazgató alá tartozó főosztályokon történtek átszervezések és elbocsátások. Az 1979. február 5-én jóváhagyott lista végül 156 nevet tartalmazott, amely a vezérigazgatóhoz

---

[28] Fazekas Károly – Köllő János: Az 1979. évi vagongyári elbocsátások. In: Győri Tanulmányok 10. Győr Megyei Város Tanácsa, 1989, 143–165. p. (A mosonmagyaróvári Huszár Gál Városi Könyvtár állományából, ezúton is külön köszönettel adózva a könyvtár dolgozójának, Pázsit Mariannának segítőkész együttműködéséért.)

[29] Uo. 146. p.

tartozó szervek teljes létszámának 10,6%-át jelentette. Az elbocsátottak jelentős része a nem fizikai, azaz nem termelő tevékenységet folytató dolgozók közül került ki. Ezek pontos arányát a tanulmány nem jelöli meg.

A felháborodást keltő esemény a sajtóban csak több mint egy héttel később, február 14-én jelent meg a *Kisalföld* című napilapban. Ezt követően február 23-án nagy cikk, március 4-én négyhasábos interjú, majd több kisebb sajtóközlemény is megjelent a *Kisalföld*ben a létszámcsökkentésekről.

Az elbocsátások első ütemét négy további ütem követte csak a RÁBA Vagon- és Gépgyárban, de a vállalat nem maradt egyedül a munkaerő racionalizálását célzó intézkedéseivel. A térségben nemsokára követte a Graboplast, a kapuvári vagongyár, a húsgyár, a Ciklámen Ktsz, a Szabóipari Szövetkezet, valamint a Vas-, Villamos- és Szolgáltatóipari Szövetkezet, továbbá jó néhány Győr környéki téesz is. Ezekben jóval kisebb mértékű, de összlétszámukat tekintve mégiscsak jelentős elbocsátások történtek 1979-ben. A RÁBA vezetősége február végéig keresztülvitte a szakszervezet és a helyi pártszervek mindenfajta támogatása nélkül az elbocsátások második hullámát, majd május végéig megvalósították az eredeti tervezet mind a négy ütemét. Ennek értelmében a létszám-felülvizsgálat összesen 1281 főt érintett a vállalatnál, közülük 344 főt a vállalaton belül helyeztek át más tevékenységi területre, 937 főt pedig a RÁBA nem foglalkoztatott tovább.[30] Az elbocsátási hullám tehát csaknem ezer dolgozót hagyott állás nélkül és további foglalkoztatásukról semmilyen további tervezet vagy központi intézkedés nem rendelkezett.

A létszám-felülvizsgálat két legfontosabb célkitűzése a hivatalos és sajtóközlemények szerint a bérfejlesztési lehetőségek növelése és a munkafegyelem megszigorítása volt. Fontos megjegyezni, hogy a vagongyárban a hatvanas évek vége óta zajló ütemes gépesítések és innovációk is szükségessé tették az alkalmazotti állomány szakmai struktúrájának jelentős átalakítását. Az elbocsátások elsősorban a nem termelői munkát végző állomány csökkentését célozták, de a fizikai, avagy termelő munkát végző dolgozók egy részétől is megváltak nem megfelelő munkafegyelem vagy elégtelen szakmai felkészültség miatt, amelyet az új gépsorok alkalmazása igé-

[30] Fazekas Károly – Köllő János: Az 1979. évi vagongyári elbocsátások. In: *Győri Tanulmányok 10.* Győr Megyei Város Tanácsa, 1989, 157. p.

Cikk a *Kisalföld* 1979. február 14-i számából[31]

VILÁG PROLETÁRJAI, EGYESÜLJETEK!

KISALFÖLD

AZ MSZMP GYŐR-SOPRON MEGYEI BIZOTTSÁGA ÉS A MEGYEI TANÁCS LAPJA

Ideiglenes kormány alakult Iránban

A tartalomból

A fogyasztói érdekvédelemért
+
Csináld magad
+
A könyvek világa
+
Játék a köbön

Ülést tartott a megyei párt-vb

Megemlékezés

Csökkent a vándorlás, tervszerűbb lett az átirányítás

Győri munkaerőmérleg

Veszteség után nyereség Rábapordányban

Kiállta a próbát a szövetkezet

[31] A Győr-Moson-Sopron Megyei Könyvtár állományából. Ezúton is külön köszönettel adózva a könyvtár dolgozója, Várszegi Judit segítőkész együttműködéséért.

Cikk a Kisalföld 1979. február 23-i számából[32]

Harmincmillió négyzetméter szövet

Szigorúbb minősítéssel

Idegenforgalmi készülődés

Rendkívüli párt-vb az MVG-ben

Hasznosan foglalkoztatni a munkaerőt

Létszámcsökkentés a Magyar Vagon- és Gépgyárban

Újmódi ragozás

Segítség a háziasszonyoknak

Tudományos konferencia a gyermekekről

1979. február 23., péntek — KISALFÖLD — 3

[32] A Győr-Moson-Sopron Megyei Könyvtár állományából. Ezúton is külön köszönettel adózva a könyvtár dolgozója, Várszegi Judit segítőkész együttműködéséért.

nyelt volna. Az elbocsátásokat követően azonban nagyon sokan mentek el maguktól is a vállalattól, és pont azokról a termelő területekről, ahol a RÁBA amúgy is évek óta munkaerőhiánnyal küszködött, tehát a létszám-felülvizsgálatnak ilyen módon voltak bizony negatív hatásai is. De utólag úgy nyilatkozott a vállalat vezetése, hogy az intézkedéscsomag nyomán jelentősen javult a munka és a munkahely becsülete, valamint a munkafegyelem is.

Mint említettük a RÁBA Vagon- és Gépgyárban történtek voltak az első tömeges elbocsátások a magyar szocialista gazdaság történetében, és hosszú ideig az utolsók is, mert a politikai feszültségeket és társadalmi elégedetlenséget eredményező, illetve eljárási szabályok hiányában a központi pártapparátus beavatkozását is szükségessé tevő lépés a későbbiek során kevés vállalatnak volt ínyére, így az ezt követő években csupán kivételes és végső eszközként alkalmazták az elbocsátást.

A KB- és PB-jegyzőkönyvek is segítségünkre voltak abban, hogy a hetvenes évek végén esedékessé vált elbocsátásokról általában tájékozódjunk, és ezzel kapcsolatosan érdekes felismerésekre tegyünk szert. Ezek a jegyzőkönyvek anno szigorúan bizalmasak voltak, tehát a tartalmuk nem szivárgott ki. Mi azonban már tudhatjuk, hogy a vezetés számára a teljes foglalkoztatás eszméje már 1979-ben is utópia volt és részletes terveket készítettek arról, hogy a gazdaság mely területein milyen mértékű elbocsátások lesznek 1985 végéig. A legrészletesebb tervezetet a nem termelő területekkel kapcsolatosan találtuk meg az 1979. november 27-én kelt politikai bizottsági jegyzőkönyvekben, amelynek címlapjáról szó szerint idézünk: *„Az intézkedések kiindulópontja a munka ésszerűsítése, a gazdálkodás racionalizálása, az adminisztratív létszám átcsoportosítása, illetve csökkentése legyen…"*[33]

A tervezet hangsúlyozza, hogy – ellentétben az eddigi elvvel, mely szerint minden polgárnak dolgoznia kell és a szocialista gazdasági rendszer egyik alapköve, hogy nincsen munkanélküliség – figyelembe kell venni, hogy az egyes területeken mi a valós munkaerő-szükséglet. Átképzések biztosításával potenciális lehetőséget kell adni arra, hogy a munkavállalók más

[33] PB-jegyzőkönyvek, 1979. november 27. (a Magyar Nemzeti Levéltár állományából).

területen el tudjanak helyezkedni. De hogy hol és hogyan, arról nem esik szó, mint ahogyan munkahelyteremtésről sem. Az egyes munkahelyek megszüntetéséről azonban annál inkább. Külön tervet készítettek erre vonatkozóan a közoktatás, az egészségügy, a párt- és tömegszervezetek és a kulturális vállalatok tekintetében is. Hangsúlyozzák, hogy a népszerűtlen intézkedéseket megfelelő propagandatevékenység kell kísérje, biztosítva azt, hogy a közvélemény a lehető legjobban fogadja majd ezeket.

Tekintsük át azt a felbontást, amelyet az említett KB-jegyzőkönyv tartalmaz:

– igazságügyi és adminisztratív ügyviteli létszám: 1980 végéig 5 százalékos leépítés, amely megközelítőleg 2 ezer munkavállalót érintett;

– minisztériumok, tanácsok: 1981 végéig 20 százalékos leépítés, amely 170 intézményben mintegy 3 ezer munkavállalót érintett;

– főhatóságok, pénzintézetek: 1982 végéig 5 százalékos leépítés, amely körülbelül ötszáz munkavállalót érintett;

– kutatóintézetek: 1985 végéig 10–15 százalékos leépítés, amely a tudomány és innováció területén 3500–5200 főt érintett.

– közúti, vízügyi, mezőgazdasági intézmények: 1985 végéig 10–15 százalékos leépítés, amely akár 8–12 ezer dolgozót is munka nélkül hagy;

– tröszti központok: 1983 végéig 15–20 százalékos leépítés, amely 900-1200 főt érintett;

– nagyvállalati központok, tervező és beruházó vállalatok: 1983 végéig 10–15 százalékos leépítés, amely 3-4 ezer főt érinthetett;

Ezen felül a gazdaság minden területén csökkenteni kívánták a másodállások számát és a nyugdíjasok alkalmazásának lehetőségeit. Ehhez tudnunk kell, hogy Magyarországon rengeteg család egzisztenciája épült plusz bevételi lehetőségekre, amelyeket a másodállások biztosítottak. Hasonló intézkedéseket helyeztek kilátásba továbbá a fegyveres erőknél is.

Hasznos információkat találtunk még az 1979-es évben az ország állapotát illetően a június 29-i központi bizottsági jegyzőkönyvben is.[34] Ezek szerint már tíz évvel az utolsó kongresszus előtt is tisztában voltak azzal, hogy az ország adósságállománya folyamatosan emelkedik, és hibás stratégia lenne ezeket a pénzeket a továbbiakban is napi fogyasztásra költeni. A

[34] KB-jegyzőkönyvek, 1979. június 29. (a Magyar Nemzeti Levéltár állományából).

gazdaság egyensúlya folyamatosan romlott, amelyet hibás gazdaságirányítási stratégiáknak tudtak be és ezek javítását már ekkor szükségszerűnek érezték. Erre vonatkozóan konkrét intézkedéscsomagot azonban nem tartalmaz egyetlen jegyzőkönyv sem. Az irat értelmében 1978 második felétől kezdődően fokozatosan nőttek a nagyvállalatok fizetési gondjai és számos esetben a dolgozók fizetését bankoktól felvett hitelekből finanszírozták. Azoknál a vállalatoknál, ahol 1978-ban még nyereségrészesedést fizettek ki és bért emeltek, a fedezetet a kifizetésekhez ugyancsak banki hitelből fedezték! Szám szerint 35 ipari, építőipari és szolgáltató gazdálkodó szervezet volt veszteséges 1978-ban, valamint 171 téesz is súlyos fizetési nehézségekkel küszködött. Az indoklás az volt, hogy ezek a vállalatok a lehetőségeiknél lényegesen nagyobb termelésnövekedést irányoztak elő, túlméretezett készleteket halmoztak fel, illetve erejüket messze meghaladó beruházásokba fogtak bele. Ennek következtében lényegében minden vállalatnál szükség lesz a munkaerő-felhasználás racionalizálására, de hogy ezeket az embereket a későbbiekben hol kívánják foglalkoztatni és milyen munkahelyteremtési programok lesznek, arról egyetlen szó sem esik.

A Pozsgay Imre által említett második téma az áremelés kérdése. Erről ugyancsak az 1979. június 29-i KB-jegyzőkönyvben találtunk hasznos információkat. A fennálló, folyamatosan romló gazdasági helyzet miatt meg kellett vonni az élelmiszerekre kifizetett ártámogatást. A magyar polgárok a boltokban a beszerzési és gyártási költségek töredékét fizették ki az alapélelmiszerekért, amely 1979-től kezdődően már nem volt tovább finanszírozható. A KB-ülés megjegyezte, hogy a rendkívül alacsony fogyasztói árak jelentős pazarlást is eredményeznek, és a polgárok nem becsülik meg például a kenyeret és a tejet. Az élelmiszerek állami dotációja a korábbi évtizedekben szükséges volt, hiszen a világháborút követően milliók nélkülöztek az országban. Mára azonban minden magyar ember rendelkezik olyan megélhetési lehetőséggel, amely az ártámogatást a továbbiakban már nem teszi indokolttá. Mindezek következtében a jegyzőkönyv 1979. július 30-tól minden alapélelmiszerre 9%-os áremelést rendel el, amely még így is messze elmaradt a szükségestől és a reálistól.

A jegyzőkönyv megfogalmazza, hogy óriási szakadék tátong az energiaárak belföldi és világpiaci ára között is, amelyet ugyancsak az állami ártámogatásnak köszönhettünk. Ebben a szektorban 40 százalékos áremelést irányoztak elő július végétől, amely a jegyzőkönyv szerint még mindig csak

az egyharmadát (!) fedezi annak a költségnek, amelybe az energia az államnak valójában kerül. A legfelső pártvezetés az Európa többi részén 1973-74 környékén bekövetkezett árrobbanással tisztában volt, de úgy vélték, a magyar szocialista gazdaság olyannyira izolált a világgazdasági folyamatoktól, hogy azok nem lesznek jelentős hatással a magyar viszonyokra, ezért az árváltozás a hazai fogyasztói árakban egyáltalán nem jelent meg a hetvenes évek első felében.

A rövid kitérőt az 1979-es évre azért engedtük meg tanulmányunkban, hogy tudatosítsuk: az 1988 májusi pártértekezleten és az 1989-es pártkongresszuson történt nagy *„coming out"* **a legfelső pártvezetés számára nem volt több, mint színjáték**. A nyolcvanas évek második felében történő fokozatos lelepleződés az ország valós állapotát illetően számukra semmi újat nem hozott, **már tíz évvel korábban pontosan tisztában voltak azzal**, hogy az ország rossz úton jár, mégsem tettek valós intézkedéseket annak érdekében, hogy a szemük láttára gyorsuló lavinát megállítsák. Ahogy àz 1988-as pártértekezlet hatására sem történt semmi, ugyanúgy 1978 és 1979 tájékán is százoldalas anyagokat írtak jegyzőkönyvek és gazdasági tervezetek formájában, de valójában a világon semmi nem történt a gazdasági struktúrát illetően.

1988-ban viszont már mindenki számára teljesen nyilvánvaló volt, hogy nem lehet további átcsoportosításokkal elfedni sem a valós munkanélküliséget, sem pedig az államháztartás tetemes hiányát. Csak a problémák nyilvánosság előtti néven nevezése volt szokatlan a pártértekezletet figyelemmel kísérő polgárok számára.

Az exceltáblázat készítése folyamán sokszor el kellett gondolkodnunk azon, hogy behúzhatjuk-e egyáltalán az adott oszlopba az ikszet, hiszen a felszólaló ugyan nem mondta ki konkrétan a bennünket érdeklő problémát, de szavai mögött ott húzódnak azok a gondolatok, amelyeket mi a beszédből kiemelni kívánnánk. Ezért a diagramunk akár szubjektívnek is tekinthető, mert az indirekt jelenlévő gondolatokat nem tüntethettük fel az ábrán, hiszen valójában nem hangoztak el. Igyekeztünk tehát empirikus megközelítéssel végezni a feladatunkat és valós mennyiségi adatokat kívántunk rögzíteni az általunk készített diagramokban.

Végezetül térjünk ki még egy szempontra, amely sokszor és sok formában hangzott el vagy utaltak rá a felszólalok: a fiatal generációk. 1988-ban a fiatalok zöme elfordult az MSZMP-től és a szocialista rendszertől. A

KISZ sem jelentett már vonzerőt, legalábbis nem politikai értelemben. Mi több, a szocializmus számukra egy bukott rendszer volt, amelyben már nem találtak perspektívát. Elfordultak, és alternatív társadalmi mozgalmak felé vették útjukat. Még nincsen szó demokratikus választásokról és a rendszer végleges bukásáról, de már most aggodalommal tölti el a pártapparátust és a vidéki pártszervezeteket, hogy hogyan lesz jövője az általuk képviselt értékrendnek és világképnek, ha elveszítik a fiatalokat, és közöttük a jövő értelmiségét.

Vizsgálatunk következő tárgya az 1989. évi pártkongresszus. Nézzük mi változott egy év alatt!

3. 1989. október 6-9. – az MSZMP XIV. kongresszusán elhangzott beszédek elemzése

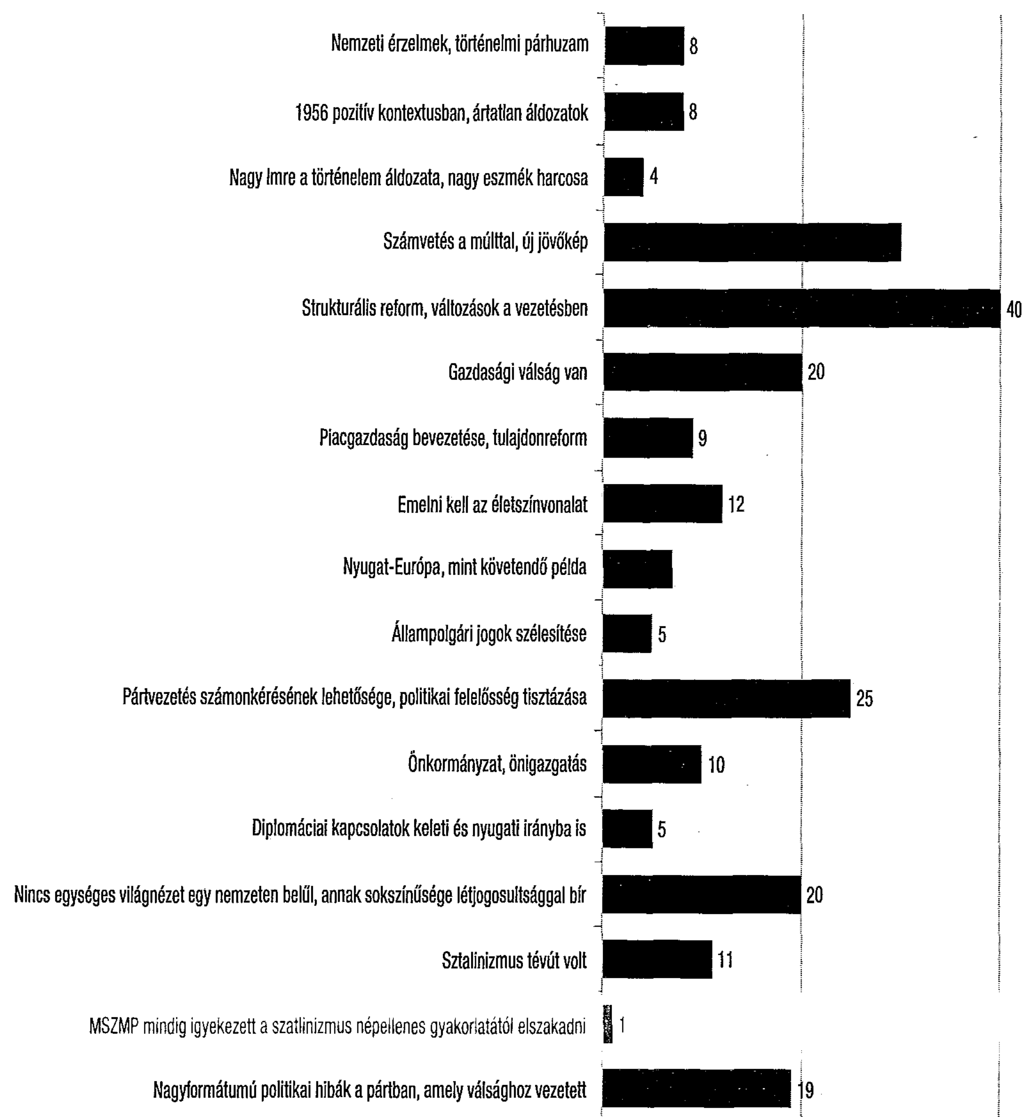
1988 májusában a pártértekezlet hangulata és stílusa felkorbácsolta a kedélyeket és mindenki azt gondolta, hogy Kádár leváltása nyomán hirtelen felgyorsulnak majd az események a strukturális reformokat illetően. A '89-es kongresszus felszólalói azonban csalódottságuknak adtak hangot, hogy a várttal ellentétben a pártértekezlet csak szép szavakat hozott és persze Kádár megbuktatását, ezenfelül érdemi lépések és ennek következtében változások nem történtek.

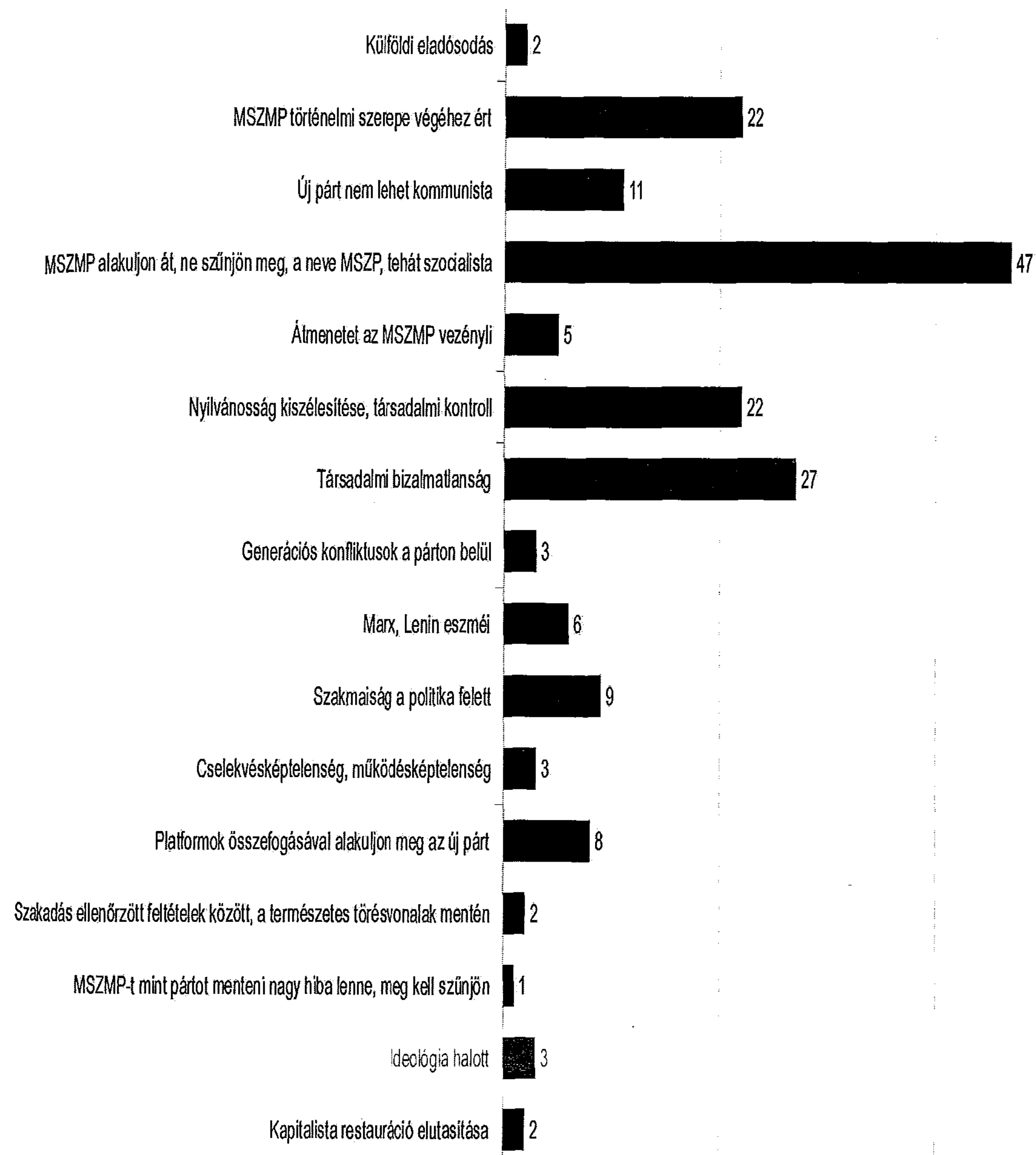
Időközben az ellenzéki társadalmi szervezetek politikai pártokká alakultak, a demokratikus választások kiírása és a többpártrendszer beköszönte realitássá váltak, tehát a kongresszus feladata az 1990-ben esedékes első demokratikus választásokra történő felkészülés, azaz annak meghatározása, hogy mi legyen a sorsa az MSZMP-nek: megszűnjön teljesen, új párttá alakuljon és legyen egy jogutód párt vagy a közben a párton belül kialakult platformok összefogásával egy teljesen új szervezet alakuljon.

Azzal mindenki tisztában volt, hogy a nyugati mintára kialakítandó plurális demokrácia nem nélkülözheti egy erős baloldal kialakítását, de demokratikus hagyományok híján senki nem tudta, hogy ennek milyen formában kellene történnie.

A helyenként igencsak szenvedélyessé váló vita témaszerkezetét az előzőhöz hasonló módszerrel vizsgáltuk és az alábbiak szerint ismét oszlopdiagramokban ábrázoltuk a leggyakrabban előforduló politikai témákat és állásfoglalásokat.

1989. október 6–9., az MSZMP XIV. kongresszusán elhangzott politikai beszédekben előforduló politikai témák előfordulásának aránya:

Ha összehasonlítjuk a két ábrát, rögtön feltűnik, hogy a kongresszus kapcsán sokkal több szempontot sikerült összegyűjtenünk. Ez az jelenti, hogy az elhangzott beszédek témaspektruma sokkal színesebb volt, tehát sokrétűbb vizsgálatot folytathattunk. Az is rögtön feltűnik, hogy a '88-as diagram jelentős témái többségükben most is aktuálisak voltak, csak némileg árnyaltabban és az időközben eltelt egy év fejleményeinek köszönhetően más köntösben jelentkeznek.

Az MSZMP további sorsára vonatkozó alternatívákat az imént már említettük. Az ötven felszólaló közül negyvenheten érveltek az MSZMP megszűnése *ellen*. Álláspontjuk szerint a párt betöltötte történelmi szerepét, de nem lenne helyes az eltelt évtizedekben felhalmozott értékeket veszni hagyni és a párt időközben hétszázezresre apadt tagsága alól sem lehet kihúzni a talajt. Tehát az MSZMP-t nem megszüntetni, hanem átalakítani kell, és létre kell hozni egy utódpártot Magyar Szocialista Párt néven. 1989 októberében lényegében tehát közmegegyezéssel megszületik az MSZP. Egyetlen felszólaló érvelt amellett, hogy az MSZMP-t megmenteni s jogutód párt formájában továbbvinni óriási hiba lenne. Két felszólaló érvelt ezenkívül amellett, hogy a pártot nem egy az egyben kell átmenteni egy utódpártba, hanem a párton belül kialakult természetes törésvonalak mentén kell több pártot létrehozni belőle.

A többség azonban végül az MSZP mint jogutód párt létrehozását támogatta, bár megalakulását illetően volt néhány alternatív állásfoglalás. Nem a régi párt átalakításával tartották volt helyesnek az új párt létrehozását, hanem az időközben megalakított politikai platformok összefogása alapján képzelték el a magyar baloldal újjáalakulását. Szám szerint nyolcan vélték úgy, hogy ebben a formában sokkal színesebb és nagyobb tömegeket felölelő modern szocialista pártot lehetne létrehozni. Ez az indítvány azonban nem talált végül visszhangra, a többség az egységes MSZMP megreformálását és MSZP néven történő „átmentését" tartotta a legéletképesebb alternatívának.

Tizenegy hozzászóló hangsúlyozta azt is, hogy akármilyen módon folytatódik tovább az MSZMP története, kommunista pártként semmiképpen nem alakulhat újjá, illetve nem válhat ki belőle hivatalosan egy magát kommunistaként aposztrofáló politikai szervezet. Ugyanennyien hangsúlyozták, hogy a sztálinizmus tévút volt, arról letérve más típusú politikai ideológia követése az elvárt, és a demokratikus szocializmus fogalmát kell jellegzetesen magyar tartalommal megtölteni és megteremteni a magyar szocializmus és/vagy szociáldemokrácia alapjait.

Szeretnénk ezen a ponton kitérni Kemény Lászlónak a kongresszus első napján tartott prezentációjára, amelyben az MSZMP jövőjére vonatkozóan három lehetséges alternatívát vázolta fel.

1. alternatíva

A párt együtt marad, mégpedig az időközben kialakult politikai platformok szövetségének formájában. Lényegében baloldali tömegpártként lépne fel, amely hagyományos kommunista és modern szociáldemokrata ideológiai elemekkel indulna a demokratikus választásokon. A párt tehát alapjaiban megújulva *különböző reformerők akciószövetsége*[35] lenne. Ebben a formában a volt állampárt Kemény szerint képes lenne kivezetni a mélypontról akár kormánypártként is az országot és alkalmas lenne a társadalom bizalmának visszaszerzésére is. Ilyen módon a szocialista értékek továbbra is a magyar politikai hagyomány részei maradnának.

2. alternatíva

Az MSZMP kettéválik és helyébe létrejönne a hagyományosan szocialista értékek mentén alakuló MSZP, amely radikális reformokat vezetne be mind a párton belül, mind az ország gazdasági és társadalmi rendszerében. Mellette azonban megalakulna egy másik párt is, amely inkább a hagyományos kommunista és a modern szociáldemokrata értékek egyfajta ötvözetét választaná ideológiai bázisául.

3. alternatíva

A harmadik alternatíva szintén szakadást jelent, de háromfelé. A radikális reformerők létrehoznák a polgári liberális eszméket valló Magyar Szocialista Pártot.

Az ortodox kommunisták, akik még igencsak hallatják a hangjukat 1989-ben, létrehozhatnának egy tradicionális kommunista pártot, ami azonban jelen társadalmi helyzetben igen csekély választói bázist tudhat majd magáénak.

---

35 *89' kongresszus*. Kötet az MSZMP XIV. kongresszusán elhangzott politikai beszédekből. Kossuth Kiadó, 1990, 153. p.

A harmadik szegmens pedig a kommunista és szociáldemokrata értékek egyfajta szintézise lenne, amely a második verzióban is szereplő politikai erőhöz lenne hasonlatos.

Azt, hogy az első verzió fog megvalósulni, Kemény László már a beszéde elhangzása pillanatában tudta, de fontos, hogy a kongresszuson más alternatív lehetőségek is felvázolásra kerültek, amelyek így most a jegyzőkönyveken keresztül számunkra is megismerhetőek.

Az MSZMP jövőjének kérdése tehát átvette az 1988-ban irányadó témától, azaz a strukturális reformoktól a vezető helyet, de rögtön ezt követően ugyancsak a struktúraváltás és a vezetésben végrehajtandó változások viszik a prímet a pártkongresszuson. Összesen negyvenen emeltek szót a szükséges reformok mellett, bár az országos pártértekezlettel ellentétben itt nem elsősorban a gazdasági struktúraváltásra helyezték a hangsúlyt, mint inkább a pártapparátuson belül bevezetendő változtatásokat szorgalmazták.

Tovább vizsgálva a diagramot megfigyelhető, hogy az 1988-ban megfogalmazott társadalmi bizalmatlanság 1989-ben a felszólalók között ugyancsak a harmadik legfontosabb téma volt, de ekkor már némileg szofisztikáltabb a kép. Ötven felszólalóból huszonheten – tehát a beszédek több mint felében – fejezték ki aggodalmukat a párttal és a pártvezetéssel szemben kialakult általános ellenszenv miatt, de a diagramunk negyedik és ötödik oszlopa már továbbmegy a májusi pártértekezleten megfogalmazottakon, és felhívja a figyelmet a múlttal való szembenézés, a számvetés szükségességére, és ezek alapján egy teljesen új jövőkép kialakítására, amely nélkül a fennálló társadalmi bizalmatlanság nem fog megszűnni. Felmerül ekkor már a pártvezetés számonkérésének és – akár büntetőjogi – felelősségre vonásának lehetősége, illetve igénye, valamint a fennálló gazdasági, politikai és társadalmi helyzetért való politikai felelősség tisztázásának szükségessége.

A felszólalók egyértelműen elutasítják a „globális felelősséget", hogy az MSZMP teljes tagsága és a nép egy személyben lenne felelős az eltelt évek kudarcaiért. Felszólítják a pártvezetést, hogy nevezzék néven a konkrét személyeket, akik hibás politikai döntéseik nyomán a jelen helyzetért felelnek és mentsék fel a magyar társadalmat a válság felelősségének súlya alól, hiszen a magyar emberek ezért a rendszerért egy életen át dolgoztak, s kizárva a politikából és a közéletből passzív szemlélőként voltak kénytelenek végignézni, ahogy lassan összeomlik az ország gazdasága és politikai

rendszere. Ezekre a kérdésekre a felszólalok csaknem kétharmada, illetve fele tért ki beszédében, követelve a konkrét intézkedéscsomag kidolgozását.

Ezt követi a nyilvánosság és a társadalmi kontroll kiszélesítésének szükségessége. Ez a téma – mivel egy rohamosan pluralizálódó társadalom fejlődésének vagyunk a szemtanúi – 1989-re már teljesen egyértelmű, és a májusi pártértekezlettel ellentétben, ahol a második leggyakrabban elhangzó téma volt, 1989-re a „hatodik helyre csúszott", de nem azért, mert kevésbé fontos, hanem mert már evidenciaként kezelendő és az első demokratikus választások előtt alig több mint fél évvel már nem is képezheti vita tárgyát.

A nyilvánosság és társadalmi kontroll kérdése 1989-ben egy másik aspektusban is megjelenik, mégpedig a világnézeti pluralizálódás nyomán. A kongresszus első két napján felszólaló ötven küldött közül húszan tartották fontosnak elmondani, hogy a nemzet egyetlen egységes világnézetbe szorítása irreális elképzelés, nem kezelhető egy nemzet nyilvánossága egyetlen értékrend részeként. A Magyarországon bekövetkező társadalmi és politikai változások nyomán teret kell engedni annak, hogy egy modern európai államban számos világnézet megfér egymás mellett, különböző politikai erőkbe tömörülve és ennek az ideológiai sokszínűségnek létjogosultsága kell legyen a huszadik század végén. Ezt nemcsak a többpártrendszer megalakítása szempontjából tartották fontosnak, hanem az MSZMP jövőjének tekintetében is, hiszen az előtte eltelt két-három évben számos platform alakult a párton belül, amelyek bizonyos esetekben egymásnak ellentmondó értékeket vallottak magukénak. Azok a felszólalók, akik az új pártot a platformok szövetségeként képzelték el, nemcsak a párton kívül, de a párton belül is jogot követeltek a különböző értékrendeknek, hiszen a baloldaliság sem jelenthet egyetlen, a párt által központilag meghatározott értékcsoportot, amint azt az eltelt évtizedekben a központi pártapparátus megkövetelte.

Mindehhez természetesen szervesen hozzátartozik az egyének és társadalmi csoportok önrendelkezési joga. A társadalmi kontroll kiszélesítése alatt pedig értenünk kell az önkormányzatiság kiterjesztését is. A mai modern európai szubszidiaritás fogalomhoz hasonló igényeket támasztott a felszólalók több mint egy ötöde, akik szót emeltek a magyar államigazgatásban érvényes erős központosítás ellen, és időszerűnek tartották a lehető legtöbb illetékességi kör regionális hatáskörbe utalását.

A tanácsi rendszer várható összeomlását követően tehát olyan önkormányzati rendszer kidolgozását tartották ésszerűnek, amely nem egy szigorúan hierarchikusan felépített, utasítási joggal rendelkező párt illetve kor-

mányzat által szigorúan felügyelt rendszer alján áll, hanem számos önálló jog- és hatáskörrel felruházott intézményrendszer működését teszi lehetővé. Ezenfelül pedig nem csak az önkormányzati rendszer egészséges önállóságát kívánják megvalósítani, hanem a közigazgatástól teljesen független társadalmi csoportok önszerveződését és önigazgatását is lehetővé kívánják tenni. Ez természetesen összefügg a rendszerváltás környékén aktuálissá váló emberi és állampolgári jogi reformokkal, amelyek a korábban megnyirbált szabadságjogok rehabilitálását célozzák.

Diagramunk elemzésében a legkisebb oszlopokhoz érkeztünk. Először tekintsük át a gazdasági problémákat és az ezzel kapcsolatos célkitűzéseket, melyek jelentek meg ezek közül az elhangzott beszédekben. Mivel a kongresszus célja kimondottan az MSZMP jövőjének megvitatása volt, és nem gazdasági jellegű témák kerültek előtérbe, ezek a problémák és kérdések most kisebb súlyt képviseltek az elhangzott beszédekben.

Nem is vesszük most éppen ezért számba, hogy milyen gyakorisággal kerültek ezek említésre, inkább a tartalmi részére koncentrálunk, arra, hogy mi volt gazdasági tekintetben fontos 1989 októberében.

Nagyon fontos, hogy mindenki beismeri, az ország súlyos gazdasági helyzetben van, és igen jelentős mértékű a külföldi eladósodás. Kimondatik a cél, hogy a Nyugat felé orientálódjon az ország, élénkítse a diplomáciai kapcsolatokat, amelyek segítik a Nyugat felé fordulást és mintát, segítséget nyújtanak Magyarországnak a megkezdett úton. A tervgazdálkodásról a szabad piacgazdaságra való áttérés és az ezzel kapcsolatos tulajdonreformok nem tűrnek halasztást. Esik az életszínvonal, romlik a pénz értéke. A magántulajdon megjelenése és a magánvállalkozások lehetővé tétele viszont a polgárok kezébe adják az önfoglalkoztatás lehetőségét, ami óriási terhet vesz le az állam válláról.

A gondoskodó „állambácsi" képe a múlté. Finanszírozhatatlan tovább a fennálló gazdasági rendszer. Az életszínvonal emelése és a munkanélküliség elleni küzdelem már nem várható egyedül a központi apparátustól, csak a magánszféra megteremtése teszi lehetővé a fennálló helyzet korrekcióját. Ehhez pedig pénz kell, nyugati tőke. Vonzóvá kell tenni az országot a külföldi befektetők számára.

Ez határozottan nem egy baloldali párt gazdasági programja, mint az jól látható, de ott és akkor nem is nagyon kínálkozott más alternatíva. A Nyugat felé fordulástól azonban sokan féltek és ennek hangot is adtak. Különösen az

ország eladósításától és újabb kölcsönök felvételétől óckodtak. Két hozzászóló politikus határozottan ellenezte a *„kapitalista restaurációt"* és óvtak az újabb hitelek felvételétől, de alternatív javaslattal egyikünk sem állt elő.

Az ország kényszerpályán volt. Egy lehetőségünk volt: elindulni Nyugat felé. Mert keletre volt az, amit már nem akartunk, vagy soha nem is akartuk. Északon és délen meg hasonló problémákkal küzdő országok próbálták a saját alternatíváikat keresni. Az összefogás lehetősége még csíráiban sem volt meg, ahhoz túl sok volt az évtizedekig szőnyeg alá söpört latens konfliktus a szomszédos országokkal, és egyébként is mindenki el volt foglalva a saját országa megmentésével – saját hatalma átmentésével.

Nem is lehetett ekkor jobboldali vagy baloldali gazdaságpolitikáról beszélni. Éles volt a fordulat a korábbi évtizedekhez képest; a gazdaságban elindult a szöges ellentéte annak, amit eddig szabad volt és helyesnek hittek – vagy hitettek. Ezt elég nehezen lehetett volna bármiféle ideológiával alátámasztani. Az államcsőd küszöbén, totális gazdasági és társadalmi káoszban jobbára ad hoc jellegű döntéseknek tűnt mindaz, amit gazdasági intézkedésnek neveztek. A lyukak foltozgatásával túlélésre játszani volt a cél.

Fejre állt tehát az egész világ, és a XIV. kongresszuson elhangzott beszédek ezt híven tükrözték is. Mindenki strukturális változásokat és reformokat követelt. Na de hogy hogyan legyen mindez és melyek az alapvető irányvonalak, az még az erősen elnagyolt pártprogramtervezetből sem derült ki. Ezt sokan szóvá is tették, hogy szép, szép, tele van okos gondolatokkal, de az nincsen benne, mit is fogunk csinálni. Nem is tudta senki.

Térjünk azonban át tanulmányunk jelen fejezetét záró témánkra, mégpedig az 1956-os forradalmat és Nagy Imre személyét illető kérdésekre.

Az 1988 májusi pártértekezlet jegyzőkönyveit áttanulmányozva megállapítottuk, hogy még nem történt érdemi elmozdulás '56 megítélésében. 1989 elején azonban az említett rádióinterjú is fémjelzi, hogy a történelmi múlt átértékelése is lassan megkezdődött, s a pártkongresszus idejére már nyílt változásoknak lehetünk szemtanúi.

Az ötven felszólaló közül összesen nyolcan említették közvetve vagy közvetlenül az 1956-os eseményeket, de a májusi pártértekezlettel ellentétben kivétel nélkül mindenki pozitív kontextusban, mint történelmünk tragikusan eseményeként emlékezett meg róla. Elhangzottak az *„ártatlan áldozatok"* és *„történelmi igazságtalanság"* kifejezések is, ami példátlan az MSZMP történetében.

A felszólalók az eddigiekhez képest szokatlan mértékig és mélységig vontak történelmi párhuzamokat, fejeztek ki heves nemzeti érzelmeket, amely a korábbi párteseményekre egyáltalán nem volt jellemző. A magyar szocializmus ugyanis sokkal kevésbé volt nemzeti, mint mondjuk például a cseh vagy a lengyel. De 1989-re már egyre inkább retorikai eszközzé válik a magyar történelemre való hivatkozás és a nemzeti érzelmek kifejezése.

Négy felszólaló Nagy Imrét a történelem áldozataként és a magyar nemzet hőseként jellemezte, aki nagy eszmék harcosa volt és életét áldozta a magyar nemzet megmentésért. Merőben szokatlan mindez egy MSZMP pártkongresszuson, feltételezhetően sokan fogadták visszafojtott lélegzettel az egyes beszédekben elhangzó „formabontó" gondolatokat.

Az 1989-es kongresszussal foglalkozó fejezetünket Kőhalmi Ferenc gondolataival zárjuk, aki egy új alkotmány kidolgozásának és a hatalmi ágak elválasztásának szükségességéről beszélt.

Történelmi jelentőségű fordulat következett be a nyolcvanas évek végén Magyarországon, de ahhoz, hogy valódi demokráciát lehessen építeni hazánkban, a demokratikus alapelvek megvalósítására alkalmas alkotmányt kell elfogadni.

Eddigi alkotmányunkban úgy rögzítették, hogy a kongresszusé a legfőbb politikai hatalom, pedig valójában nem ez volt a gyakorlat. A Központi Bizottság helyettesítette a kongresszust és az Országgyűlést lényegében teljesen kikapcsolták a döntéshozásból. A valós döntések tehát nem az ország házában születtek és a parlament nem minősült érdemi vitafórumnak sem. Olyan alkotmányra van szüksége az országnak, amely pontosan rögzíti a hatalom szerkezetét és a demokratikus alapelveknek megfelelően megvalósítja a hatalmi ágak szigorú elválasztásának követelményét.

A hatalmi ágak elválasztása a kommunizmus idején egyáltalán nem valósult meg, helyette egy erősen központosított, diktatórikus alapokon működő államapparátus létezett. Az elv megvalósítása visszaszoríthatja a Magyarországon évszázados hagyományokkal rendelkező protekcionizmust és az összeesküvő taktika lehetőségét.[36] A hatalmi ágak elválasztása lehetővé teszi a demokratikus kontroll megteremtését, és biztosítja azt, hogy kiépül-

[36] *89' kongresszus.* Kötet az MSZMP XIV. kongresszusán elhangzott politikai beszédekből, Kossuth Kiadó, 1990, 171. p.

jön a parlamentáris demokrácia Magyarországon. Ezen keresztül lehetővé válik, hogy a demokratikus választásokon mandátumokat nyert országgyűlési képviselők politikai küzdelme és a politikai érdekegyeztetés színtere és fóruma az Országgyűlés legyen, és ne a Központi Bizottság zártkörű ülése.

Válogatott irodalom:

Bihari Mihály: *Magyar politika 1944–2004; politikai és hatalmi viszonyok.* Osiris, 2005.

A Magyar Szocialista Munkáspárt országos értekezletének jegyzőkönyve. Kossuth Kiadó, 1988.

89' kongresszus. Kötet az MSZMP XIV. kongresszusán elhangzott politikai beszédekből. Kossuth Kiadó, 1990.

Az MSZMP szervezeti szabályzata, 1974. november 20.

A Magyar Nemzeti Levéltárban fellelhető KB- és PB-jegyzőkönyvek.

Stumpf István: Pártosodás és választások Magyarországon. In: *A többpártrendszer kialakulása Magyarországon, 1985-1991.* Tanulmánykötet, szerkesztette Bihari Mihály. Kossuth Könyvkiadó, 1992, 40–55. p.

Kiss József: Többpártrendszer Magyarországon 1985–1991. In: *A többpártrendszer kialakulása Magyarországon, 1985–1991.* Tanulmánykötet, szerkesztette Bihari Mihály. Kossuth Könyvkiadó, 1992, 190–216. p.

Fazekas Károly – Köllő János: Az 1979. évi vagongyári elbocsátások. In: *Győri Tanulmányok 10.* Győr Megyei Város Tanácsa. Győr, 1989, 143-165. (A mosonmagyaróvári Huszár Gál Városi Könyvtár állományából, ezúton is külön köszönettel adózva a könyvtár dolgozójának, Pázsit Mariannának segítőkész együttműködéséért.)

A *Kisalföld* című napilap 1979. február 14-i száma. (A Győr-Moson-Sopron Megyei Könyvtár állományából, ezúton is külön köszönettel adózva a könyvtár dolgozójának, Várszegi Juditnak segítőkész együttműködéséért.)

Internetes hivatkozások:

http://dosfan.lib.uic.edu/acda/treaties/infl.htm
http://www.osce.org/de/mc/39518
http://beszelo.c3.hu/cikkrovatok/836

Halmy Kund

MSZMP-ből MSZP

Diktatúrából demokráciába: szocialista evolúció Magyarországon

A hatalomátmentés ideológiai és politikai érvrendszere
1988–1990

„A szocialista rendszer humánus alapelveit megtartva, meg kell teremteni a racionális, hatékony gazdálkodás feltételeit, ha ez nincs, a szocializmus nem győzhet véglegesen. Hát ez egy történelmileg új feladat." (Kádár János beszéde az Országgyűlésben, 1987)

Bevezetés: sajtó és érveléstechnika

A 2012-ben megkezdett sajtótörténeti kutató és elemző munka második részében,[37] hasonlóan az eddig megjelent tanulmányhoz, témacsoportok köré rendezett, napi- és hetilapok írásainak áttekintő, adott esetekben részletekbe menő analízisét kívánom elvégezni. A kétéves kutatás négy részre osztható szakasza eleinte azonos, majd a korszakoknak megfelelően változó tárgyú és megközelítésű területeket érint. A tanulmány által érintett teljes terület az 1988–1990-es átmenet korszaka, annak megismerése, hogy az

[37] A tanulmánysorozat első része megjelent az M. Kiss Sándor által szerkesztett, *Rendszerváltás 1989* című kötetben (Antológia Kiadó, Lakitelek, 2014, 129–152. p.).

állampárt, az MSZMP milyen eszközöket használ saját arculatának megváltoztatásához, és melyek a rendszerváltás (vagy inkább változtatás) során alkalmazott érveléstechnika és kommunikáció eszközei. A párt és a kormány döntéseinek fő közvetítője a *Népszabadság* című napilap volt, mely az ország előtt álló problémákat és „feladatokat" vagy újságírói vezércikkekben (ezek a leginkább teoretikusak vagy spekulatívak), vagy vezető tisztségviselők sajtónyilatkozataiban, de leginkább – és ezek a leglényegesebbek – nagyobb terjedelmű interjúkban közli. Heti rendszerességgel előfordult a klasszikus szocializmus, sőt legtöbbször kommunizmusként említett lenini világrend védelme, szükségszerűsége, és 1988 tavaszától – finoman érzékelhetően – a megreformálandó rendszer folyamatos, de lassú változtatásának igénye. Kitűnő médiatechnikával azonosul az újságíró, a pártvezető a „köznéppel": azzal összekacsint, mintegy a változások szükségszerűségét hangsúlyozza, annak az élére áll, és szócsövévé válik. Mintha a permanens gazdasági és politikai válság egy teljesen spontán, automatikus folyamat lenne, melyért senki nem felelős, legkevésbé a hatalmon lévők, sem a hatalom kiszolgálói, a kommunikátorok, az újságírók.

A többi napilap részletkérdéseket tárgyal, és igyekszik „technokrata" attitűdöt fölvenni. Az irányelvek sorjázása, illetve a paradigmaváltás előkészítése a pártlap dolga. A technokrata elit véleményét leginkább a *Heti Világgazdaság* című hetilap közli, méghozzá aprólékos részletességgel. Szembeötlő, hogy amíg például a 2010-es években a monetáris, illetve reálgazdasági kérdésekben nem kifejezetten jártas olvasó is könnyebben megértheti a lap írásainak főbb gondolatmenetét, addig 1988-ban ez csak nagy nehézségek árán történhetett meg. Számottevő volt a szétaprózott, túlbonyolított, statisztikai-matematikai és közgazdasági konyhanyelv elefántcsonttoronyba illő túlburjánzása, illetve megjelent a szövegekben a hagyományos marxi közgazdaságtan képtelen törekvése a megvalósult szocializmus csődjének magyarázatára, és a korszerű – főként keynesiánus, kialakuló neoliberális –, a nyolcvanas évekhez illő gazdasági kiútkeresés öszvérszerű egyvelege. A párt politikai-ideológiai irányváltásának kommunikációját, és közérthető magyarázatát azonban biztosan nem a HVG-ben kell keresni. Ugyanakkor feltétlenül hangsúlyozni kell, hogy ha valaki vette a fáradságot és '88-89-ben olvasta a *Heti Világgazdaság* lapszámait, viszonylag pontos képet kaphatott a zajló mikro- és makrogazdasági folyamatokról. Az újságot forgatva, az az érzése támad az olvasónak, hogy nincs eltitkolva semmi, csak „oda kellett volna figyelni" a gazdasági újságírásra, az ún. „hozzáér-

tőkre." A *Népszabadságban* a hivatalos mondandó mellett személyes megnyilvánulásokként hangzanak el az „irányváltás" érvei, illetve az új ideológia. Bár vigyáztak rá, hogy színtisztán új eszme ne szülessen: a közvetített üzenet az, hogy „a régi megfelelő, azt kell reformálni", folyamatosan. Mintegy „észrevétlenül" átcsúszunk majd az új rendbe, *fokozatosan*, csupán technikai újításokkal.

50 HVG 1988. MÁJUS 7.

Magyarország

A TÁRSASÁGI TÖRVÉNY TERVEZETE

Új menü

A magyar gazdaság jelenlegi válságos helyzete bizonyítja, hogy a tőkeáramlás csatornáinak korlátozása a jövedelmek pazarlásához, a gazdálkodás ésszerű szempontjainak térvesztéséhez vezet. A tőke áramlása a jövedelmező befektetési területek felé egyebek között megfelelő szervezeti kereteket igényel. Ez utóbbit kívánja létrehozni az előkészületben levő — várhatóan az őszi Országgyűlés elé kerülő — új társasági törvény, amely kifejlett formájában sokak szerint akár a tulajdonviszonyok átértelmezését is jelentheti. Az alábbi cikkben a törvényelőkészítés munkálataiban részt vevő szakértő mutatja be a társasági törvénytervezet mai elképzeléseit.

A társasági törvény — különösen hosszabb távon — rendkívüli jelentőségű minőségi ugrópont lehet a szocialista piacgazdaság kialakítása, a gazdálkodási formák modernizálása, a tőke célszerű mozgása szempontjából. Az eddiginél jóval intenzívebb tőkeáramlást a magyar gazdaság csak jelentős további veszteségek árán nélkülözheti. A társadalom egy része számára a különböző tulajdonok társulása politikailag-ideológiailag kétségkívül új helyzetet teremt. Az ideológiai problémákat nem helyes ugyan eltúlozni, de az egyértelmű, hogy a társasági törvény a tulajdonviszonyok kezelésében új megközelítési lehetőséget kínál.

jön a pénzben, illetve az értékpapírban való befektetés és kockázatvállalás.

○ Jöjjön létre a korszerű állami vagyonkezelés szervezeti rendje.

○ A kisvállalkozások működésének biztonságát erősítő olyan társasági formák szülessenek, amelyek révén ez a szektor szervesebben beépül a népgazdaságba; szűnjön meg a kisvállalkozások korlátozó kezelése, váltakozó politikai megítélésük.

Társasági mi micsoda?

Az előkészületben lévő társasági törvény a következő társasági formalehe-

Írás a Társasági Törvényről a HVG-ben

1988 és 1989 első felében még egyértelműen érzékelhető az ún. keményvonalas irány retrográd szándéka (pl. Berecz János, Grósz Károly, Fejti György, de nem idesorolva a későbbi szélsőséges Thürmer-, Ribánszki- és Antoniewitz-vonalat). Úgy tűnik, a „korral haladók", a „reformerek" stratégiájának egyik fő célja a közvélemény informálása mellett annak manipulálása, a párt és az ország átalakulásának megindokolása, a kommunista múlt megszelídítése, és az átmenet levezénylése. Meg kellett fogalmazni, alá kellett támasztani az irányváltás – hivatalosan rendszerváltás – elvi célkitűzéseit, politikai és gazdasági érvrendszerét, mindezt hazai és nemzetközi kontextusba ágyazva. (A legfontosabb kommunikációs mezsgyét tehát – mely a széles közvélemény irányába hatott – a nyomtatott és az elektronikus sajtóban *folyamatosan közölt* nyilatkozatok, interjúk és egyéb írások jelentették.)

A stratégiát bemutató sajtóidézetek bevezetéseként, a (hivatalos) politikai atmoszféra érzékeltetésére álljon itt, mintegy felütésként, pár veretes mondat.

„Minálunk, ahol igény az egyenes beszéd, Grósz Károly, a kormány elnöke év eleji televízióbeszélgetésében nyíltan szólt a gondokról, a »lefelé csúszásról«, a »fékezés« érdekében szükséges nadrágszíj-összehúzásról, felvázolván azt is, hogy ha 1990-re el lehet érni, amit mondtunk, akkor elkezdődhetne az a szakasz, amikor kifelé megyünk a völgyből".[38] A szocialista és posztszocialista idők klasszikussá vált helyzetértékelése ez, melyről mára már kijelenthető, hogy óvatos és körültekintő hazugságfolyamról van szó, mely állandósult és elhúzódó válságról beszél, és amelyet nagyobb időközönként egy-egy beismerő „őszinteségi roham" követ. (Amikor már nem lehet máshogy kimászni a begyűrűzött hazugságspirálból.) Ám ebben az időben még sűrűn találkozhattunk a következőkben idézett lendületes megszólalásokkal, melyek a legkorábbi kommunista idők hangulatát idézik. *„Egy Lenin elveit valló pártnak olyan belső kohéziót kell tartalmaznia, amelyben a fegyelem nem külső kényszer, hanem belső azonosulás és szilárd meggyőződés. Ez a legfőbb biztosíték arra, hogy a pártban csak elvétve forduljon elő elvtelenség, megalkuvás, népszerűséghajhászás."*[39]

[38] *Népszabadság*, 1988. január 9., 3. p.

[39] *Népszabadság*, 1988. január 9., 3. p. Szántó Jenő írása.

Ekkor még fennhangon és fennkölten Lenin elveit valló, és bátran vállaló pártról van szó, melynek lényege a szilárd egység, amely kikezdhetetlenül állja az új keletű „gyarlóságok" ostromát, mivel azok a szocialista erkölcsiség ellen hatnak. Ugyanakkor egyes szerzők meglepően messze mennek, és a reform örvényének kiszolgáltatva meglehetősen súlyos következtetéseket vonnak le: *„Ha végigtekintünk a szovjet történettudomány hét évtizedén, bizony nem egy nyílt vita, nyitott szellemű értekezés került nyilvánosságra. A szovjet történetírás első évtizedére például egészében a glasznoszty szelleme volt érvényes. (...) Csak a glasznoszty jelenthet ugyanis garanciát arra, hogy megvalósuljanak Veszelovszkij akadémikus következő – Thuküdidészt idéző – sorai, amelyeket a nagy szovjet történész az 1940-es években az íróasztal fiókjának írt, s amelyek halála után, 1963-ban ugyan végül nyomtatásban is megjelenhettek, de amelyek mindig aktuálisak maradnak egy tudós számára: »A történésznek, mint minden tudósnak, megértőnek kell lennie a jelenkor szükségletei iránt, de egyúttal az kell legyen az ideálja, hogy művei az örökkévalósághoz szóljanak.«"*[40] Ezek szerint a kommunizmus, legalábbis a kommunista történetírás, szinte maga volt a glasznoszty, a nyíltság, ráadásul a „történész, mint minden tudós" a szükségletgazdálkodás szerint kell hogy dolgozzon, akárcsak a modern társadalmak minden egysége.

A glasznoszty érvényesítésébe tehát beszálltak a tudós történészek is, ami egyébként a *Népszabadság* hasábjaira ekkoriban különösen jellemző volt (lásd Pach Zsigmond Pál, Ránki Gyögy, Berend T. Iván írásait). Óvatosan magyarázták többek között az érzékenyebb, idősebb kommunista rétegnek a változások szükségszerűségét. Nem véletlen, hogy az ideológiai front egyik legerősebb bástyáját – főként a marxistáknál – a történészek munkássága jelentette, melyek mintegy támogatták a legmagasabb szintű marxista–leninista filozófiai alapvetéseket.

A hatalmon kívül rekedt civil gondolkodók számára csak húsz évvel a rendszerváltás után tisztult ki annyira a kép, hogy belássák, a valódi változásokat sóváran várók, hírekre szomjazók hangulatát milyen kevés pozitív információmorzsával fel lehetett dobni, reménykedésre hangolni. Ma már

[40] Szvák Gyula: Megújuló történelemszemlélet. *Népszabadság*, 1988 január 16., 13. p.

látjuk, hogy milyen ügyes hatalomtechnikai bűvészkedés volt ez az egész kommunikációs-politikai játszma, ez a csordogáló-csepegtető stílusú adatközlés. Egy kis peresztrojka itt, egy kis glasznoszty ott – akár politikában, gazdaságban, akár tudományban –, és máris megfelelt a kommunikáció az épp érvényes reformtendenciának. Ehhez egyrészről hozzá kellett szoktatni a még ortodox, „hívő" szocialistákat (kommunistákat), másrészről felcsillantani a fényt az alagút végén. Ezt tette a pártlap is, és szorgalmazta a „megoldást", a válságból való kiutat, és ezáltal ismét haladóvá vált.

1988 első fele látszólag a helyzetfelismerésről, egyfajta őszinteségről tanúskodott, a gondok beismerése bizonyos rácsodálkozással járt együtt, de a felelősség vállalásáról – természetesen – szó sem lehetett.

Az újságírók a szocialista világ összefüggésein keresztül közelítettek a változás kérdéseihez, illetve valamelyest világgazdasági kontextusba helyezték azt. Klasszikust idézve a „nemzetközi helyzet fokozódott", nőttek a problémák, de véleményük szerint a nyugat is agonizált. Gorbacsov nyitását még mindig kicsit fenntartásokkal kezelték, de alapvetően a reformot, a glasznosztyot (nyíltság), peresztrojkát (átalakítás) magukévá teszik. Ez ésszerű volt, de előkerült az ideológiai probléma is. *„Bizonyos, hogy az ideológiai kérdések és válaszok nem lehetnek csupán ideológusok, társadalomtudósok szűk rétegének feladványai. A társadalom minden rétegéből eredhetnek új megközelítések."*[41] A pártnak folyamatosan küzdenie kellett a belső maggal, az „öregekkel", a veteránokkal, az egyszerű párttagok kitartó kommunista, ortodox véleményével, akik a változások miatt csalódásukat fejezték ki. Klasszikus kétfrontos harcra kényszerül a pártvezetés: egyrészt meg kellett magyarázni a régieknek, hogy ne féljenek a változásoktól, másrészt a leginkább reformer technokratákat, és más, túlságosan „gyorsulókat" vissza kellett fogni, akár kemény kézzel is. (Nem beszélve a formálódó ellenzéki mozgalmak kezeléséről.)

Mindeközben jelei voltak egyfajta „nemzetpolitikai" változásnak is: *„A Kárpát-medencében élő magyarság a magyar nemzet része."*[42] Szűrös Mátyás mondata ez, aki már a nyolcvanas évek közepétől kifejezte párton

[41] Beszélgetés Juhász Ferenccel, a Veszprém Megyei Pártbizottság titkárával. *Népszabadság,* 1988. január 20., 3. p. Maros Dénes interjúja.

[42] *Magyar Nemzet,* január 26., 3. p.

belüli véleményét a határon túli magyarok iránt érzett felelősségéről. Ugyanakkor a társadalompolitika fő iránya megmaradt határokon belül, egyre inkább irányításelméleti kérdéseket is feszegetve: *„Kulcsfontosságúnak tartom, hogy a párt belső demokráciája ne maradjon le a társadalom demokratizálásától. Azt kell természetesnek vennünk, hogy a jövőben az egység sokkal több átmeneti egységhiányon át tör utat magának, viszont ez az újfajta egység tartalmibb és masszívabb lesz a korábbinál."*[43] A szinte klasszikusan bornírt, illetve nyakatekerten okoskodó szövegrész hátterében érzékelhető, ahogy a párt kivénhedt hajója lassú kormánymozdulatokkal irányt kezd váltani, megfontoltan, és alapos előkészítettséggel. Meg kell állapítani, hogy időben módosították a kormánylapátok irányán, elkerülték a katasztrófát. A retrográdabb párttagságot felkészítették: *„a bomlás jelei fognak mutatkozni, de ez csak átmeneti lesz."* 1994, végül is, ezt igazolta!

Az átmenet érvelésének legfontosabb iránya a gazdaság. Ahogy egy modernista rendszerben megszokott, a vélemények szerint a legtöbb baj okozója az anyagiak szűkössége és az erőforrások csökkenő száma. Egyre nyilvánvalóbbá vált az abszurd újraelosztási rendszer, illetve a létrejövő javak mennyiségének csökkenése, hiszen a nem létezőt a legképzettebb szocialista elme sem tudta szétosztani.[44] Tehát itt a kommunikációs stratégia a minél szakszerűbb gazdasági elemzések közzététele volt, megnyugtató politikai felhang kíséretében, mely folyamatosan fenntartotta a boldogulás reményét. Az alábbi idézet alcíme is jelzi a szándékot: A haladás igénye.

„»A vállalat arra megy, amerre szabályozzák« – fél, vagy egész? – igazságát tehát akkor lehet a továbbiakban népgazdasági érdekkovászként felhasználni, ha azt is tudomásul vesszük: eddig sem, és ezután sem a reálszféra magatartásán, alkalmazkodó- és vállalkozókészségén múlt, hogy mi és mi módon valósul meg közös céljainkból. De a jövőben egyre több múlhat rajtunk! Minél inkább reformarculatot öltenek a vállalatok, annál inkább bő-

[43] Beszélgetés Karvalits Ferenccel, az MSZMP Zala Megyei Bizottságának első titkárával. *Népszabadság,* 1988, január 29., 5. p. Tamás Ervin interjúja.

[44] Ezt a helyzetet a legtöbb, ún. „ideológus" azzal a súlyos állítással volt kénytelen megmagyarázni, hogy a szocializmus tökéletlen formája ugyan csődöt mondott, de az alapötlet, a kommunizmus mint társadalmi rendszer, ha megfelelően működtetik, a létező legjobb megoldás lenne. Ez az alapja a nyugaton továbbélő baloldaliság-kultusznak is.

vülhet a kormányzat cselekvési lehetősége is. A reálszféra nyiladozó reformkészsége arra figyelmeztet: a helyzet – további reformokra érett."[45]

A válság – Kádár fent idézett megállapításával ellentétben – kulcsszóvá vált. A pártvezetők, újságírók igyekeztek egyre inkább a valóságot láttatni, a közelgő csőd katasztrofális társadalmi hatásait elkerülendő felismerésre, belátásra ösztönözni az embereket, mintha nem a diktatórikus államberendezkedés vezetői felelnének az ország állapotáért, hanem mindenki pontosan egyformán, egyenlően. Ilyenkor persze nem számított a vezetés „egyenlőbbnek", sőt az egész periódus során személyi felelősségről – természetesen – szó sem esett.

„Mióta van szocializmus, azóta konstatálják a válságát és jósolják közeli bukását, heteken-hónapokon belül, hol határozottabban, hol óvatosabban kezelve a határidőket. Nyugodtan elereszthetnénk a fülünk mellett, ha... Ha nem volna érzékelhető itthon, nálunk is bizonyos szubjektív válsághangulat, ha nem volna jelen a persze ingatag kategóriának számító közvélemény hol szélesebb, hol szűkebb rétegeiben. (...) Ebben a mi mai válsághangulatunkban ráadásul sokféle, egymással ellentétes indítékú és irányú indulat, érzés kavarog. Szítja az »örök« ellenzékiség, a »minél rosszabb, annál jobb« attitűdje, a kritikusi szerepkörben tetszelgés. Ám benne gomolyog, merőben ellentétes oldalról tornyosulva, azoknak, a zömmel idősebb embereknek a csalódottsága, szocializmusféltése is, akik veszélyben látják azokat az eszményeket, amelyekhez életüket kötötték. Idegeiket borzolják olyan, rossz emlékű s újjáéledő fogalmak, mint kötvény, részvény, tőzsde, csőd, infláció, munkanélküliség, magánvállalkozás alkalmazottak tucatjaival, az egyéni megtakarítások társadalmi tőkeként történő felhasználása, és így tovább. (...) Nem a szocializmus került válságba, hanem álságaink válságát éljük csupán."[46]

Az újságíró tehát őszinte szocializmust akart, beismerve legalábbis a hangulat válságát, fékezve az „ellenzékieskedőket", és megértve az idős elvtársak félelmét olyasmitől, mint például a „magánvállalkozás alkalmazottak tucatjaival". A 21. században már tragikomikusnak tűnő stílus nagyon jól megfesti a korhangulatot; ilyen tónussal indult 1988, hogy aztán év végére

[45] Bossányi Katalin: Vállalatok válaszúton, a haladás igénye. *Népszabadság*, 1988. február 6.

[46] Koncz István írása. *Népszabadság*, 1988 február 13., 3. p.

már egész más széljárás, illetve szellemiség dominálta a pártot (és egyéb) sajtót.

Az év első felében azonban még görcsösen igyekeznek a korabeli hangadók az MSZMP eredeti feladatait, küldetését összekapcsolni, összebékíteni a valós gazdasági folyamatokkal. *„Végül is arról van szó, hogy a pártmunka, a politikai munka módszerei és eszközei elmaradtak a gazdasági szerkezet fejlődésétől. Ezért mielőbb fel kell ezeket zárkóztatnunk: pontosabban az élethez kell igazítanunk őket."*[47] Azaz a reformszellem már elérte azt a szintet, hogy a kommunizmust kell igazítani az élethez, nem pedig fordítva. Hiszen addig már megszokta az ország, hogy az ideológiai és gazdasági dogmák és axiómák mesterséges rendszerét kellett hogy kövesse. Nem véletlen, hogy az élet minden területén folyamatosan növekvő deficitet halmozott fel az egész társadalom. Erre a problémára utalt a fiatal Kiss Péter: *„a hetvenes években az volt a kérdés: a fiatalok mennyire felelnek meg a szocializmusképnek. Ma ez fordítva van."*[48] Általánosan jellemző, hogy a KISZ vezetői bátrabbnak, korszerűbbnek mutatkoznak már ebben az időben, de úgy is fogalmazhatnánk, mintha nekik több lett volna megengedve: néha a jégtörő szerepét játszhatták. Itt kell felhívni a figyelmet arra, hogy a sajtómegnyilvánulásokra jellemző, hogy a hivatalos mondandó mellett, mintegy személyes véleményként hangzottak el az „irányváltás" érvei, illetve új ideológiája. A párt által kiadott közlemények, nyilatkozatok általában dagályosak, a bürokrácia nyelvén elkészült hivatalos értesítőkre emlékeztetnek. A vitás kérdések és az igazán komoly, valós problémák egy-egy fontosabb tisztségviselő írásában vagy vele készült interjúban kerültek felszínre.

Mindenesetre a magyar törekvéseket – hasonlóan a térség egészéhez –, kiemelt nemzetközi figyelem kísérte. Abe Sintaro, a Magyarországra látogató japán kormányzópárt (Liberális-Demokrata Párt) főtitkára keleties, udvarias túlzással illette a folyamatokat: *„Szeretnék személyesen is megismerkedni a magyar politikai és gazdasági reformokkal, amelyek a szovjet peresztrojka előfutárai voltak."*[49] Megtisztelő, és várakozással teli tartalmú

[47] Terényi Éva: A kisvállalkozásokon belüli pártmunkáról, a maszekokról. *Népszabadság*, 1988. február 15. hétfő, 3. p.

[48] Kiss Péter, a KISZ Budapesti Bizottságának első titkára nyilatkozata. *Népszabadság*, március 7., 3. p.

[49] *Népszabadság*, május 4., 3. p.

sorok ezek, különösen, ha a szocialista magyar vezetés évtizedek óta jelen lévő, gyakorlatilag a Kádár-korszak fennállása óta állandóan fel-feltörő, majd elbukó reformigyekezetét vette figyelembe a japán pártvezető. (Mint utólag sokak számára kiderült, a szocializmus – mivel működésképtelen társadalomszervező ideológia –, nem más, mint folyamatos reformok sorozata, igyekezvén megreformálni a megreformálhatatlant.)

A késő Kádár-kori párt rendszerreformer taktikáját és kommunikációs stratégiáját utólag nem egyszerű fő csapásirányokra osztani, mégis meg kell kísérelni az argumentálók megnyilvánulásait – konkrét rendezőelvet alkalmazva – csoportosítani a politikai kérdések köré.

A tanulmány további fejezeteit ezek a kérdéskörök alkotják: a piacgazdasághoz, a kapitalizmushoz, a privatizációhoz, a demokratikus jogállamhoz, valamint a nagy nemzetközi szervezetekhez (pl. VSZ, EGK, NATO, KGST) való pártviszonyulást, stratégiát elemzem. A legfontosabb vizsgált orgánumok a következők: *Népszabadság, Heti Világgazdaság, Magyarország, Magyar Hírlap*, ezeken túl a pártstratégia nyomon követhető a *Magyar Nemzet*ben is, illetve később a *Világ* című hetilap is a vizsgálat tárgya lesz. A politikai, jogi és gazdasági rendszer megváltoztatásának folyamatáról, a párt álláspontjáról elsősorban a *Népszabadság* ad hírt, de ezen a helyen egy elsődleges megfigyelésről tennék említést, ez pedig a *Reform* című magazin szerepe és helyzete.

Az 1988 szeptemberében induló újság érdekes helyet foglal el a magyar sajtótörténet oldalain. Az 1990-ig tartó periódus feltűnő jelensége, hogy amíg a *Népszabadság* a hivatalos, megszokott retorikát hozta, mely hemzseg a vaskalapos, sokszor üres szocialista toposzoktól, és atyai jó tanácsoktól, valamint az irányelvek propagálásától, addig a *Reform* döbbenetesen hűen jeleníti meg azt a bizonyos rendszerváltoztató hangulatot, amelyre oly sokan emlékeznek ma nagyon plasztikusan és jó érzésekkel. Már az 1988 őszi számoktól kezdve nagyon korszerű, kissé bulvár hangvételű cikkekben tájékoztatja az olvasókat a „reformok" állásáról, sőt – a többi orgánummal ellentétben – az ellenzéki pártok fellépéséről és tevékenységéről is rendszeresen hírt ad. A színes, és a megszokotthoz képest igényes kivitelezése miatt is figyelemfelkeltő lappal kapcsolatban azonban felmerül egy komoly, így utólag tisztázandó probléma. Tudniillik úgy tűnik, hogy az újság alapításának, indulásának és működtetésének legfőbb célja, mintegy vezérmotívuma, hogy népszerű, lendületes és fiatalos stílusban kommunikálja azt,

hogy a reformok szorgalmazója, irányítója, és a „nép érdekében" zajló folyamatok kivitelezője a reformharcos MSZMP, illetve legfontosabb, „új" vezetői. Az újság hangulatjelentést adott, mindeközben professzionális módon alakította az egyszerű halandó gondolkodását, aki a szocialista újságírás sivár atmoszférájában az üdítő hangulatú újság tartalmát befogadva nyert tájékoztatást az – egyébként mindenki által óhajtott – változások folyamatáról, sikereiről.

Emlékezzünk vissza, mennyire örvendetes volt egy-egy hír, információ a pozitív eseményekről, a változásokról, nemhogy egy egész hetilap feltűnése, mely teljes egészében ennek szentelte megjelenését, nem beszélve az újság második felétől teljesen bulvárrá avanzsáló oldalak tartalmi részéről. Fontosnak tűnik mindezt kiemelni, mivel a *Népszabadság* cikkeit, illetve a *Reform* írásait egymás mellé téve, összehasonlítva azokat, tandemszerűen megjeleníthető a párt professzionális és kifinomult – bár néha kicsit avíttas – eszközökkel vívott kommunikációs hadviselése.

1. A gazdasági viszonyok átalakítása

A rendszerváltás elsődleges problémája – a még élénken jelen lévő szocialista-kommunista ideológia abszurditásán túl – a felgyülemlett, és megoldhatatlan gazdasági problémahalmaz: az államadósság, a rohamosan csökkenő termelékenység, és a teljesen korszerűtlen, tervutasításos alaprendszer, mely bár rogyadozott, de változatlanul központi irányítású, monolitikus szisztéma maradt. Az írások vonalvezetéséből világosan visszakövetkeztethetőek a problémák, a megoldási kísérletek, és – ami számunkra a legfontosabb – a párt tájékoztatási stratégiája, az „útirány" kommunikálása, a gazdasági változás szükségességének és mikéntjének kommunikációja.

A gazdaság állapota volt a leginkább egyértelmű, megfogható probléma, melynek mentén éveken keresztül lehetett magyarázni a rendszer hibáit, és a megoldási lehetőségek taglalása óhatatlanul elvezetett a leginkább meghatározó politikai kérdésekig. Érdekes tény, hogy a *Magyarország* című hetilap minden nagyobb fordulatra szinte elsőként reagál, ködösen és párthűen ugyan, de általában tág horizonttal. *„Mi tehát a stabilizáció? A jó megőrzése, a rossz megszüntetése, s ezen az alapon a jövő építése. Mozgás és fejlődés, előrelátás és intézkedés. S ami a legfontosabb: a késedelem nélküli cselekvés programja. Az MSZMP véleménye szerint a gazda-*

sági reform lényeges előfeltétele a demokratizmus fejlesztése és ennek révén annak intézményes biztosítása, hogy a lakosság minél szélesebb rétegei éljenek a felügyelet, az ellenőrzés, a bírálat és a javaslattevés jogával és lehetőségeivel. A pártirányítás lényeges elemét képezi a demokratikus konzultáció, enélkül el sem képzelhető az irányítás"[50] Itt, az 1987-es „stabilizációs program" magyarázatában szinte elsőként merül fel a „demokratizálás" fogalma, mely kulcsfontosságú, a szocialisták számára újszerű vezérelvvé válik a nyolcvanas évek végén. Bátor az irányválasztás, hiszen Magyarország államberendezkedése addig is „népi demokrácia" volt, így ez a fogalomhasználat az erős demokráciadeficit beismerésének számított.

Ez a tendencia olvasható ki Medgyessy Péter mondataiból is: *„1988-nak a múltbeli tendenciák megváltoztatásában valóban fordulatot kell hoznia. Ez még nem az eredményekben jelentkezhet, végképp nem az elosztás pozitív irányú változásaiban, hanem a belső és külső egyensúly javításában, az irányítóapparátusok, vállalatok és állampolgárok korábban kialakult magatartási normáinak átalakulásában. (...) A társadalmi közmegegyezés megújulásának alapja a szélesedő demokrácia, és ehhez most a társadalmi feltételek érlelődnek."*[51]

Az új irányelveket konkrét lépések követték, illetve az oldódó, dogmatikusságát fokozatosan veszítő adminisztráció lehetővé tette különböző gazdasági-érdekképviseleti szervek létrehozatalát. *„A gyors megalakulásban jelentékeny szakmai segítséget kaptunk a Minisztertanács Titkárságától, az Igazságügyi Minisztériumtól és a Kamara felső vezetésétől. Ám igazi lendületet munkánknak a vállalkozásokkal szemben toleránsabbá váló társadalmi-gazdasági környezet, valamint az a kiszélesedő reformfolyamat adhatott, aminek az élén a párt áll."*[52]

Az utolsó szavak jól jellemzik az 1988-as politikai és gazdasági hangulatot. Érezhető a kibontakozás, a szabadabb gazdálkodási formák irányába tett lépések lehetségessé válnak, de a párt egyeduralma, a monolitikus irányítás megkérdőjelezhetetlen maradt.

[50] Mi a stabilizáció? *Magyarország*, 1988, január 22., 1. p., szerkesztőségi álláspont.

[51] Medgyessy Péter: A stabilizációs program 1988. évi feladatai. *Népszabadság*, 1988. február 20., 3. p.

[52] Érdekképviselet és partnerség: Megalakult a Vállalkozók Országos Szövetsége. *Népszabadság*, 1988. február 22., 5. p. Bossányi Katalin beszélgetése Simsa Péter elnökkel.

„Miért kellene a szocializmus értékeit leváltani, csak azért, mert nem értük el őket? Vagy mert rosszul vagy lassan közelítetjük azokat? Abbahagyni valamit, ha rosszul csináljuk vagy nem elég eredményesen, mindig könnyebb. mint megújítani, átformálni. 1960-ban a nemzeti jövedelem négy százalékát fordítottuk nyugdíjra, most tizenkét százalékát. Visszaléptünk? Aligha. De ma több ember számára kellene változatlan feltételek mellett, garantált összegben biztosítani ezeket az ellátásokat. Évi legalább öt-hat százalékos nemzetijövedelem-gyarapodás kellene ahhoz, hogy a társadalmi ellátásokat legalább szinten tudjuk tartani. Én nem tudok szüleinknek szemrehányást tenni, hogy egy szocialista társadalomban kommunisztikus célokat hirdettek meg: a munkához való jogot és ingyenes gyógyítást, nyugdíjt, biztonságos öregkort – akkor, amikor ennek még annyi feltétele sem volt meg, mint jelenleg. A gondot szerintem az okozza, hogy nem tisztáztuk világosan, újra és újra, hogy a szocializmus értékeit változó világban, mindig változó eszközrendszerrel lehet csak megvalósítani."[53]

Csehák Judit, aki a fiatal „reformgeneráció" tagjaként fogalmazta meg ezeket a mondatokat, jól érzékelhetően vívódott. Szerinte ugyan helyénvaló volt az államosítással megteremtett szocialista gazdaság és államiság megteremtése, ugyanakkor nem tudja, hogy az eredeti elvek figyelembevételével, de „modern" eszközökkel hogyan menthető meg a magyar gazdaság. *„A gazdaságban kiéleződött ellentmondások részben okozói, részben következményei a társadalmi viszonyokban időközben bekövetkezett zavaroknak. A közgondolkodás, a közvélemény ezeket az ellentmondásokat tükrözi. Az ország lakossága növekvő elégedetlenséget tanúsít a gazdasági és társadalmi fejlődés megtorpanása, a nehézségek megszaporodása miatt. A reális helyzetértékelés, a cselekvőkészség mellett van a pesszimizmus, kiábrándultság, és teret nyernek megalapozatlan, irreális elgondolások. Mindezekért felelősség terheli a Központi Bizottságot és végrehajtó szerveit, továbbá a kormányt és intézményeit is. (...) A következő években a legfontosabb cél a gazdálkodás hatékonyságának növelése, a külső adósságállomány növekedésének fékezése, majd megállítása, a belső költségvetési egyensúly megteremtése, a műszaki, technológiai elmaradás csökkentése, a termékszerke-*

[53] Az egészséges szociálpolitikáról. Interjú Csehák Judit szociális és egészségügyi miniszterrel, az MSZMP PB tagjával. *Népszabadság*, 1988. március 19. Készítette Rege Sándor.

zet folyamatos korszerűsítése, a piaci versenyképesség javítása. (...) Tovább kell folytatni a gazdasági reformot. A gazdaságirányításban egyszerű, áttekinthető megoldásokra és gyakorlatra van szükség."[54]

Ebben a külön (brosúraszerűen) megjelentetett írásban bátran (névtelenül), és szókimondóbban fogalmaznak a szerkesztők. A KB felelősségének kimondása komoly előrelépés, de nem szabad elfelejteni, hogy a kommunista pártok hagyományosan és rendszeresen éltek az önkritika eszközével, ami nem az őszinte beismerés jeleként, hanem a problémahalmaz verbális lefaragásaként értékelhető. *„Törekvéseink nemzetközileg egyre erősebbnek tűnő rokonszenvet élveznek. Én nem állítom, hogy minden esetben nem annyira tiszta a szándék, de a tőkés világnak azok a haladó erői, amelyek hosszú távon gondolkodva a jövőt a két rendszer együttműködésében keresik, a mi megoldásainkban alkalmas formát látnak erre az együttműködésre."*[55] A pontosan idézett szövegrészben az értelmezési zavart Grósz jellegzetesen óvatos, körültekintő stílusa okozza, ami gyakran a magyar nyelv szabályaival sem volt összeegyeztethető. Mindenesetre a „nemzetközi" rokonszenv – mely alatt általában ekkor még a nyugati országok értendőek, a szocialista tömb a „baráti országok" voltak – fontos volt a párt- és kormánytisztviselőknek, hiszen a nyugati irányú eladósodottság mértéke már egyre súlyosabb függést, ismételten egyoldalú, csak most a „tőkés államoktól való" függőséget jelentett.

„A pénzügyi viszonyok ilyen magas szintű és ennyire átfogó szabályozására Magyarország szocialista gazdaságtörténetében még nem volt példa. Ez a tény teljesen új magatartásformát követel az államtól és az adóalanyoktól egyaránt (A törvény mindenkire vonatkozik!) Az államigazgatásnak le kell szoknia a paternalista-osztogató gesztusairól; ha a törvény valamilyen jövedelmet vagy tevékenységet adókötelesnek ítél, akkor az alól nincs felmentés, nem lehet addig értelmezgetni a kérdést, amíg az ellentétes lesz a törvénnyel."[56] Fontosak Kupa Mihály szavai, akiről már abban az időben ismert volt, hogy az új adórendszer egyik megalkotója, szülőatyja. Ezekkel a mondataival a rossz rendőr szerepébe helyezkedik, okkal. Valakinek a lakossággal is el kellett kezdeni megismertetni a valós helyzetet. (A „legrosszabb" rendőrként általában Békesi László szerepelt, ő volt a legkérlelhetetlenebb, a szakszervezeti vezetők által rideg, „érzéketlen" technokratának tekintett gazdaságpolitikai vezető.)

[54] Részletek az MSZMP országos értekezletének állásfoglalás-tervezetéből. *Népszabadság,* 1988. március 31., hátsó melléklet

[55] Cselekvő közmegegyezés kell! Grósz Károly nyilatkozata a *Népszabadság*nak, 1988. április 2.

[56] Esélypróba, Kupa Mihálynak, a Pénzügyminisztérium fő adószakértőjének írása. *HVG*, 1988. április 9., 53. o.

2. Privatizáció

A rendszerváltás időszakának talán legtöbbet emlegetett gazdasági történése az eleinte reprivatizációnak, majd szimplán privatizációnak nevezett folyamat, amivel kapcsolatban a legtöbb vita, torzsalkodás, majd pattanásig feszült politikai hangulat alakult ki. 1989-ben a gazdasági kérdések körében a legnagyobb csoportérdek-ellentét ezen a fronton jelentkezett. Míg a jogállamiság, a külkapcsolatok, vagy a választási rendszer kérdésében a parázs viták mellett a lassú konszenzuskeresés volt a jellemző, az állami és a pártvagyon problémájával az ország sorsát meghatározó végleges vagyonjogi kérdések kerültek napirendre, és meg állapítanunk, hogy az MSZMP és környezete nem nagyon engedett, soraik ezen a területen összezártak.

Ezen nem lehet csodálkozni, a tét óriási volt. Míg a demokratikus jogállam, a politikai hatalom – legalábbis időleges – megosztása elkerülhetetlen volt, az erről való megegyezés az MSZMP (MSZP)-nek is elemi érdeke volt, addig az ország „teste", vagyona más elbírálás alá került.

A vagyonátmentés stratégiáját a nyolcvanas évek állami vagyonkezelése eleve meghatározta, mondhatni előirányozta. A gyorsan romló gazdasági helyzetben, az egyre tetemesebb külföldi hitelek ellenére az állami kis- és nagyipari vállalatok növekvő veszteséget produkáltak, az újraelosztás tervutasításos rendszerének irreális, túlbürokratizált viszonyai között. Ugyanakkor az ingatlanok, a műszaki felszereltség, a gyárakban, vállalatokban dolgozó képzett munkaerő óriási, szinte felbecsülhetetlen értéket képviselt. 1987-től kezdve megjelentek azok a – sokszor egymással ellentétes – vélemények, melyek már megelőlegezték a privatizációs folyamatokat. Ezek a hangok a különböző vegyes tulajdonú konstrukcióktól kezdve a teljes magánosításig bezárólag minden tulajdontípust felvetettek. A párt, és a hozzá kapcsolódó erőterek egyértelmű érdeke volt a vagyoni-politikai hálózati rendszer minél szélesebb körű fenntartása, továbbéltetése, és a közvagyon-

nak hirdetett állami (és párt-) tulajdon saját személyes érdekkörbe történő átjátszása, lehetőleg különösebb zökkenőktől mentesen. A pártérdeknek megfelelő érvelés fokozatosan – belső harcoktól sem mentesen – formálódott, egyfajta természetes lépcsőzetességet követve.

„Erősödni, növekedni fog a magántulajdon, amikor közösségi tulajdont hasznosítva, személyes tevékenységgel szereznek magántulajdont az állampolgárok. Tehát összekapcsolódik a személyes érdekeltség a szocialista tulajdonnal. Ez az alapeszme újszerű szocialista felfogás. (...) Én »reformkommunista« vagyok, ami azt a fajta reformpolitikát jelenti, amelyik a párt demokratizálódását, a piaccal való megbékülést és a parlamenti demokráciával való együttélést tartalmazza."[57] Ebből úgy tűnhetett, hogy a magánosítás mindenki javát fogja szolgálni, és Nyers öndefiníciója – reformkommunista – is sokak számára szimpatikus lehetett, minden táborban voltak, akik úgy gondolták, végre jön valaki, aki mozdít a kátyúba ragadt szekéren. *„Tavasszal még az államosítás 40. évfordulóját ünnepeltük – most már (igaz, még csak csendben, halkan) elismerjük, hogy a magántulajdon megint szép. Meglepő fejlemény az ügyben, hogy kormányprogram készül az államosításra. Nyers Rezső szerint a kereskedelemben, a vendéglátásban és a szolgáltatásban minél előbb hozzá kell kezdeni a tulajdonviszonyok újragondolásához, a magántulajdon politikai és ideológiai rehabilitálásához. Mert a sarki fűszeres vagy a környékbeli patikus fölé nem kell többé »élősdi« állami vállalat. (...) A gazdaság hatékony működése elképzelhetetlen reprivatizálás nélkül. (...) Az sem tisztázott még, hogy a reprivatizálásban milyen szerepet vállaljon az állam? Előbb talpra állítsa-e a gyengélkedő vállalatokat, és csak azután kezdjen hozzá a reprivatizáláshoz, vagy azonnal?"*[58]

A párt bázisának, stabil hátterének tekintett konzervatív életmódot folytató, egyszerű dolgozók gyanakvására, a „kapitalista restaurációtól" való félelmére számítani lehetett, úgyhogy óvatosan kellett adagolni az ismét megjelenő magántulajdonnal járó következményeket. Ugyanakkor látszik, hogy a vezetésben is rengeteg kétely, bizonytalanság, kaotikus gondolat formálódott, tehát a változások nem precízen megírt forgatókönyv szerint zajlottak, sokkal inkább az események lendületéhez igazodva a döntéshozók a párt

[57] Hatékony szocializmust. Nyers Rezső válaszai olvasói kérdésekre. *Népszabadság*, 1988. október 22., 3. p.

[58] Emődi Pál: Államosítástalanítás. *Reform*, 1988. december 23., 4. p.

számára a lehető legjobb irányt próbálták kialakítani. *„Sok nyugati kérdezi, miért van előbb szükségünk politikai reformra ahhoz, hogy lehessen növekedésorientált gazdaságunk. Csak azt felejtik el közben, hogy nekünk nincs gazdaságunk. Amit látnak, az látszatgazdaság, amelyben a politika felfalja a gazdasági tevékenységet és energiát. Helyre kell állítanunk az állampolgárok autonómiáját, tulajdonreform révén kell gazdává tennünk őket. (...) Működő tőkére van szükségünk, de ezt feltételekhez kell kötni. Ragaszkodjanak ahhoz* [a nyugati befektetők – H. K.], *hogy szerkezetátalakításra fordítsák, ne elveszett gazdasági ügyek mentegetésére. Ne fordítsák el egy pillanatra sem tekintetüket Magyarországról. Vannak erők, amelyek alig várják, hogy leállíthassák a változást."*[59] Ez a figyelemfelkeltő írás valós problémákat foglal össze, melyek 1988-ben reálisak, sőt fenyegetőek voltak. A politikai színtér, és az egész államberendezkedés megváltoztatása óhatatlanul szükséges volt a remélt gazdasági kibontakozás feltételeinek megteremtéséhez. Ehhez megfelelő, korszerű tudással felvértezett hozzáértő szakembergárdára lett volna szükség.

„[Mint leendő tulajdonosokra] *a liberális közgazdasági felfogást vallók az innovációs és vezetői képességű emberekre gondolnak, valamint azokra, akiknek tőkéjük van. Szerintük az a fontos, hogy a vállalkozások a világpiacon is versenyképes, jó áron eladható termékeket gyártsanak, gyarapítsák a nemzeti vagyont, s ezáltal hosszú távon növeljék az ország lakosságának jólétét. Ma ez a felfogás a legnépszerűbb, illetve a leghangosabb. Sokan elfogadhatatlannak tartják a magántulajon ilyenfajta megerősítését, és munkástanácsok alakításával kívánják a napi gazdasági döntéseket is közvetlenül az alkalmazottakra bízni vagy számukra legalábbis bele-szólási lehetőségeket teremteni. Nyilvánosságot kap a félelem, hogy a korábbi és jelenlegi politikai elitből egy gazdaságilag uralkodó réteg alakul ki, a tömegek pedig, mint eddig is, kisemmizettek maradnak. (...) Az alkalmazotti részvénytulajdonlás az ilyen vállalatok sikeresebbjeinek az esetében szorosan kapcsolódik a munkahelyi viszonyok átalakításában, a munkavégzést érintő döntésekben való részvételhez, ami a versenyképességnek egyre fontosabb eleme. (...)* [A harmadik modell,] *az alkalmazotti tulajdonlás az állami tulajdon privatizálásának olyan módja, amely nem zárja ki a tulaj-*

[59] Tulajdonreformra van szüksége Magyarországnak. Pozsgay Imre interjúja az *International Herald Tribune*-nak. Népszabadság, 1989. március 29., 4. p.

donformák egymásba való átalakulását, de hozzájárulhat a javak szélsőségesen egyenlőtlen elosztásának korlátozásához, csökkentéséhez."[60]

A három felsorolt tulajdonlási modell közül az első érvényesült. Történelmi távlatból szemlélve, és az idáig vezető utat megismerve, ez várható volt. A kommunista örökségű, zárt elitről senki nem tételezhette fel komolyan, hogy bármit „megoszt" a néppel, viszont a kontrollálhatatlan, és vegyes tulajdonlású vállalati rendszer működésképtelen lett volna.

„– Sok a vita ma arról, mennyit adjunk el a nemzeti vagyonból. Ön szerint mi lenne az egészséges arány?

– 20-30 százaléknál nem kell többnek lennie, s a külföldi tőkét elsősorban a termelésbe célszerű bevonni.

– A magántulajdon hasznosságának propagálásával megrökönyödést válthat ki azokból, akik önben az egykori internacionalista-kommunista fiát látják. Többen úgy vélekedhetnek, elárulta apja eszméit. Egyetért ezzel?

– Sokan valóban nem érthetnek velem egyet. Persze kérdés, hogy ki kit árult el. Mert sokan gondolhatják, a rendszer árulta el korábbi eszméiket. Ami pedig az árulásomat illeti: ezt addig nem tudom elfogadni, amíg azok, a régi rendszer ortodox hívei, akik ezt hangsúlyozzák, szívesebben járnak Párizsba, mint Moszkvába. Ők azok, akik politikai legitimációjukat Moszkvából várják, fogyasztói vágyaikat pedig Nyugatról kívánják kielégíteni."[61]

Azon már nem is akadhatunk fenn, hogy mennyire értelmetlen dolog „vagyont eladni", pláne nemzetit, de Tömpe István itt még a közvagyon kétharmadának megtartása mellett tör lándzsát. Költői kérdés tolakszik elő: vajon ő maga honnan szerezte legitimitásának ilyen magabiztos tudatát? *„A Szocialista párt az egykori MSZMP kezelésében levő 2614 ingatlannak már csupán hat és fél százalékát birtokolja – tudtuk meg tegnap Polgár Viktor szóvivőtől. (...) A nagy port kavart egyszemélyes káeftékről szólva Szántai Sárközi Ambrus, a párt pénzügyi ellenőrző bizottságának elnöke elmondta, hogy valamennyit még az MSZMP alapította. A különböző jogi kifogásokat, hiányosságokat – ahol ezt lehet – a szocialisták orvosolják. Azonban olyan, ténylegesen törvénysértő esetekben, mint a Next 2000, lemond-*

[60] Gazdasági demokráciát, privatizálással. Lukács János szociológus írása. *Népszabadság*, 1989. november 14. 8. p.

[61] Interjú Tömpe István pénzügyminiszter-helyettessel. *HVG*, 1990. január 27., 79. p. Készítette Lindner András és Horváth Zoltán.

tak a vagyonról, s átadták azt az államnak. Összesen kilenc káeftét alapított a régi MSZMP, mindegyik ügylet kivizsgálására független szakértőket kértek fel."[62] Az ilyen kft-kbe áramlott az állami vagyon tetemes része, még a privatizációt megelőzően! Az említett szakértők személyéről, vizsgálóbizottságok munkájáról, eredményeiről a forrásokban a legcsekélyebb utalást sem találtam. A történelem forgószele röpke egy-két hónapot engedhetett működésüknek, közeledett a szabad országgyűlési választások időpontja, melyet követően ezen a gazdasági-ellenőrzési fronton talán még nagyobb káosz bontakozott ki. Az MSZP onnantól kezdve már az ellenzék jóval kényelmesebb helyzetéből tudta kommunikálni az újjászületett, modern párt stratégiáját.

16 oldal – Ára: 6,50 Ft

NÉPSZABADSÁG

1990. március 26., hétfő — SZOCIALISTA NAPILAP — XLVIII. évfolyam, 71. szám

Az ország népe élt a szabad választás jogával

Az előzetes várakozásokat meghaladó, 70 százalékos részvételi arány

Az első részeredmények szerint vesztésre áll több esélyes

Címlap az első szabad választások idejéből

[62] Kéri J. Tibor: Az MSZP kész elszámolni a vagyonával. *Népszabadság*, 1990. február 20., 5. p.

3. A jogállamiság problémái

Az MSZMP-nek a jogállamhoz való viszonya kulcsproblémát jelentett a párton belüliek és az ellenzékiek számára is. A jogállami felfogás alapjaihoz eljutni, pusztán annak lényegét megérteni nem volt egyszerű a kommunista tisztségviselők számára. Magának a pártnak az öndefinícióját is nehéz volt megfogalmazni, illetve folyamatosan frissíteni. A várakozással ellentétben nem jelentett a párt vezetői számára különösebb kihívást a szociáldemokrata gondolat, illetve szociáldemokrata elveket valló pártok megjelenése, és megszerveződése.

Külön kell választani a problémát. 1989 egyik párton belüli alapkérdése, hogy miként viszonyuljanak a régi szociáldemokrata eszmékhez, illetve mennyire térjenek rá az 1948-at megelőző, az MDP megalakulása előtti történelmi, organikus és jogfolytonos szociáldemokrata irányzat követésére. Mint sejthető, ha volt is ilyen szándék, az marginalizálódott: a párt vezető csoportjai inkább előre tekintettek. A szociáldemokrácia útjának választásával egyrészt beismerték volna az 1948–1989 közötti időszak bűnös, önmegtagadó politikáját, másrészt a leendő szavazók inkább egy korszerű szocialista (munkás-) pártot favorizáltak volna, nem pedig a régmúlt idők formációját. A vezetés előre látta, hogy nincs egy kibontakozó, flexibilisen működő modern demokráciában hasznosabb pártmodell egy általános szocialista párt működésénél: sokkal jobban beválhat, mint egy régi vágású, „polgári" beütésű, elvhű szociáldemokrata párt felépítése, melynek létrejötte esetén a hatalmon osztozni kell.

A végső ok pedig, ami miatt a belső „szociáldemokratizálódás" nem működhetett volna, hogy 1988-tól kezdve megjelent a valódi, jogfolytonos, 1948-előtti szociáldemokrata párt csírája, mely 1989-től harsányan, a többi induló ellenzéki párthoz hasonlóan hallatta a hangját. Ez a jelenség rögtön láttatta, hogy az újjáalakuló MSZDP-ben, és más szocdem mikropártban olyan személyek, illetve „nagy öregek" gyülekeznek, akik kemény kritikával illetik az MSZMP politikáját, sőt múltbeli bűneit tisztán látják, és elszámoltatást követelnek. Mindez túl forró volt a szocialistáknak: sem a saját múltjukkal nem kívántak szembesülni, sem a hatalomban – bármilyen régi „szövetségesről" volt is szó – osztozni. A „szocdem brand" tehát ki volt lőve, egyrészt elkezdték lefoglalni mások, másrészt az irány az MSZMP vezetésének nem volt megfelelő. Ez természetesen nem jelenti azt, hogy az elvek, lózungok tekintetében ne emelt volna át a formálódó MSZP a szociáldemokrácia eszmerendszeréből, hagyományaiból számára hasznos és hangzatos jelszavakat, elveket. Ennek a rendszerváltozás hónapjaiban a sajtón keresztül többször hangot is adtak.

„Felismerte a kormány, hogy társadalmunkban megerősödött az eltérő érdekeket kifejező társadalmi szervek érdekképviseleti tevékenysége. Ennek megfelelően elhatározta, hogy új viszonyt alakít ki ezekkel az érdekképviseleti szervekkel, s ennek során arra törekszik, hogy az érdekegyeztetés mechanizmusa szervezetten működjék. (...) Hasonló kérdésekről Grósz Károly az elmúlt hónapokban többször nyilatkozott. S amikor a Parlament előtt beszámolt a kormány munkájáról, majd a minisztereivel három megyeszékhelyen találkozott a helyi gazdasági vezetőkkel, vagy tárgyalt a társadalmi szervezetek képviselőivel, akkor a lakosság meggyőződhetett róla, hogy a kormányzati munka megváltoztatásának programja nála nem reform-retorikát, hanem reform-cselekvést jelent."[63] Az alternatív társadalmi, politikai és gazdasági szervezetek csírái ekkor már megjelentek, s bár az új egyesülési és gyülekezési törvény csak 1989 elején került elfogadásra, a pártvezetés és a kormányzat nem hagyta figyelmen kívül e szervezetek létezését. Sőt, amint ezt az 1990 első hónapjaiban kirobbant lehallgatási botrány („Dunagate" ügy) is bizonyította, sokkal inkább ellenőrzése alá kívánta vonni a már működő szervezeteket, legalábbis figyelemmel kísérni – a már megakadályozhatatlan – tevékenységüket. Ez a pártvezetés jól bevált helyzetértékelésének is volt köszönhető.

„Az Országgyűlés alkotmányos feladatai teljesítésében nem korlátozható. Úgy vélem azonban, hogy ez a körülmény – mint a modern államokban általában – nálunk sem abszolutizálható. Nem jelenti azt, hogy a parlament függetlenítheti magát a politikai mechanizmus más összetevőitől. Így magától értetődő, hogy – politikai irányvonalával, valamint a kommunista képviselők révén – a párt is orientálja az Országgyűlésben folyó munkát. (...) A választási rendszer továbbfejlesztésének olyan összetételű népképviseleti testületek kialakulását kell szolgálnia, amelyekben jobban kifejeződnek a társadalmunkban meglévő érdek- és véleménykülönbségek. Indokoltnak látszik, hogy az egész választási folyamatban – így a jelölésben, a programok

[63] Kormányzó kormány. *Magyarország*, 1988. február 19., 1. p., szerkesztőségi álláspont.

kialakításában, a megbízatás tartalmának meghatározásában, a jelölt melletti agitálásban – nagyobb szerepet kapjanak a különböző társadalmi, érdekképviseleti szervezetek, mozgalmak, valamint az állampolgárok más közösségei, egyesületei."[64] A jogállamiságra való áttérés jogi és társadalmi folyamatai voltak a leginkább kézben tartva, a párt döntéshozói a lassan kiengedett fékhez hasonlóan – leginkább sűrűn pislogva a gorbacsovi Moszkva felé – mind többet és többet engedtek meg a szelepeket feszegetőknek. „Félrenéztek", de 1988-ban a kommunista primátusból még jottányit sem engedtek.

„Véleményem szerint az egypártrendszeren alapuló politikai demokráciába jól illeszkedhet olyan önkéntes egyesületek vagy érdekszervezet létrejötte, amelyek esetleg párhuzamosak valamely meglevő szervezettel. Feltétel az alkotmány és a törvényes rend betartása."[65] Nyers Rezső a politikai játéktérrel kapcsolatban egyébként is megengedőbb hangot ütött meg, egyébként általában is a kommunikációs leosztásban inkább a „jó rendőr" szerepét vitte, politikai alkatából, habitusából következően is. (Feltételezhető, hogy egy belső egyeztetésen például Békesi Lászlóval több mindenben egyetértett, dacára a párthierarchiában elfoglalt – és a generációs különbségekből fakadóan is eltérő – pozíciójának.) *„Hogy pluralizmus van a szocializmusban, az olyan kétségbevonhatatlan ténye az életünknek, hogy nem is érdemes vitatkozni rajta. Hiszen a társadalmi közösségek egyúttal érdekközösségek is. Egymástól különböző közösségek. Éppen ezáltal egymástól eltérő érdekképviseleti, politikai törekvéseket is megtestesítő közösségek. Itt tehát egy társadalmi pluralizmusról van szó. Az igazi kérdés az, hogy ennek megfelelő politikai intézményrendszere van-e a szocializmusnak vagy nem. Az intézményrendszer véleményem szerint máig a monolitikus hagyományt hordozza, még akkor is, ha a politika szubjektív szándéka nem ez. Ezért vannak az előbb említett voluntarista hibák is. Ezért intézményeket kell teremteni a hatalom megosztására, ellenőrzésére, karbantartására és sok egyébre."*[66] A plurális társadalom megteremtése, a piaci feltételek bevezetésének alapjaként a párton belül is széles támogatást kapott, voltaképpen az intézményesítés sebességével kapcsolatban volt csak – igaz sokszor kemény – vita, de a párt erőteljes reformszárnya a minél előbb lezajló plurális intézményesítés mellett tört lándzsát, egyfajta húzd meg-ereszd meg taktikát követve.

[64] A párt és a népképviseleti szervek viszonya. Interjú Fejti Györggyel, az MSZMP KB titkárával. *Népszabadság*, 1988. március 5., 5. p. Készítette: Szabó László.

[65] Reformbatétel. Beszélgetés Nyers Rezsővel. *HVG.* 1988. június 18. 4. p. Készítette: Mézes Flórián.

[66] Megújulásunk záloga a párt. Interjú Pozsgay Imrével, az MSZMP PB tagjával, a Hazafias Népfront főtitkárával. *Népszabadság*, 1988. június 18., 5. o. Készítette: Hovanyecz László.

„A helyzet reformpárti. Ám a reform tudatos vállalásának útjában akadályok vannak. Mindenekelőtt az előzményekre gondolok: a gyámkodó és a csúcsokon oligarchisztikus módon kormányzó politikai rendszer lényegében alattvalói tudatban tartotta a társadalmat. (...) Ilyen állapotból a nép önmaga, az értelmiség felelős kezdeményezése nélkül nem tud már kikeveredni és ez nem az ő hibája, hanem azé a rendszeré, amelyik infantilizálja az állampolgárt."[67]

Ez a határozott vélemény szinte megelőlegezi Pozsgay 1956-ot népfelkeléssé minősítő mondatait. Nem véletlen, hogy a rendszerváltozást szorgalmazó alternatív szervezetek számára a legelfogadhatóbb személyiség Pozsgay Imre lett. Népfrontos, a retrográd erők (pl. Berecz, Fejti, sőt Kádár) véleményével szemben kifejezetten szókimondó és bátor megnyilvánulásaival kivívta az ellenzéki gondolkodók nagy részének szimpátiáját.

„A mi álláspontunk szerint esetleg külön kell megrendezni a tanácsi, illetve az önkormányzati választásokat. Ezért elképzelhető, hogy a helyi választásokra már 1989 végén sor kerül, míg az országos-képviselő választásra 1990-ben. Hozzátenném: mi még mindig kategóriákban – mégpedig kicsit elavult kategóriákban – gondolkodunk. (...) Én ugyanis el tudnám fogadni a lengyel szakértők, politikusok véleményét. Ők azt vallják, hogy a mai világban, ahol számtalan érdek jelenik meg, ott társadalmi formációtól függetlenül több szervezet, párt léte elkerülhetetlen."[68] Az év elejéről származó idézettel összehasonlítva világossá válik, hogy – a párton belül a változásokat erőteljesen szorgalmazó Szűrös a párt többségére utal ezzel – még ekkor is meghatározó az egypártrendszer fenntartóinak dominanciája.

[67] A Politikai Bizottság két tagja a reformokról. Interjú Pozsgay Imrével. *Reform*, I. évf. 1. szám, 1988. szeptember 23., 4. p.

[68] Az MSZMP nem adja fel pozícióit önként és dalolva. Szűrös Mátyás KB-titkár nyilatkozata. *Reform*, 1988. december 16., 4. p.

4. A nemzetközi irányváltás kommunikációja

A fentebb taglaltakkal összhangban szükségszerű volt az MSZMP által irányított magyar külpolitika tendenciájának és sarokpontjainak változása, magától értetődően a legfelsőbb szovjet körök szándékait figyelembe véve, egyfajta (minimálisan) különutas tárgyalási orientációt követve.

Sok választási lehetőség nem volt. A reagani–gorbacsovi makrofolyamatoknak köszönhetően a masszív keleti blokk a nyolcvanas évek második felében bomlásnak indult, a szovjet hadsereg folyamatos jelenléte mellett a két fő összetartó erőnek, a Varsói Szerződésnek (VSz) és a Kölcsönös Gazdasági Segítség Tanácsának (KGST) mindenhatósága rohamosan csökkent, a tagországok egyénileg kezdték meg a külpolitikai tapogatózást, a „nyitás" új doktrínáját magukévá téve. Az egyre melegebb hangvételű nyugati kapcsolatfelvétel történelmi szükségszerűség volt.

Magyarország egyrészt a hagyományos, régi német orientációja szerint – baráti viszontreakcióra lelve a Helmut Kohl vezette országban – tájékozódott a közvetlen szomszédságban. A csökkenő feszültség általános légkörében a legfontosabb nyugati „partnerszervezetekkel", a NATO-val, és az Európai Gazdasági Közösséggel közös konferenciák, résztárgyalások során, a belpolitikai eseményekkel párhuzamosan, oldódó hangulatban közeledtek az álláspontok a leszerelés, az együttműködés, majd a jövőbeni társulási szerződések megkötéséhez szükséges feltételek kialakulásához.

A diplomáciai vonalon amúgy is a legfelkészültebb, legrutinosabb apparatcsik és vezetőréteg tevékenykedett – pl. Várkonyi Péter, Horn Gyula, Kovács László –, akik egyéb ügyekben is meghatározó jelentőséggel bírtak a párton belül. Nem véletlen, hogy a külügyi „kaszt" adott később miniszterelnököt, pártelnököket az MSZP-nek. A gazdasági irányítókon, középkorú technokratákon – és persze a fedetten tevékenykedőkön – túl ők voltak a leginkább képzettek és befolyásosak.

A sajtó dolga a külpolitikai váltás során a finomhangolás volt, mellyel ebben az esetben nem a párt híveinek – és általában a lakosságnak – középre orientálódó, legszélesebb rétegeire kellett tekintettel lennie. Nem is a pragmatikus, technokrata gondolkodású vezetőkre, sokkal inkább a még mindig az MSZMP törzsbázisát jelentő retrográd, ortodox párthívekre, akik a lassú

fordulatot merényletként, a szocializmus és egyben saját életművük elleni támadásként élték meg. Erre példa a számtalan olvasói levél, a felháborodás és a félelem megnyilvánulásai. Ezt a helyzetet sok évtizedes hírlapírói rutinnal tudták kezelni, elsősorban a *Népszabadság* újságírói.

„A szocialista álláspont nincs messze az Egyesült Államok és a NATO reálisan politizáló köreinek nézeteitől sem, hiszen a katonai veszélyeztetettség mérséklése, a bizalom és a béke légkörének megszilárdítása nem egyoldalú, hanem igen sokoldalú érdek. Jó példa erre a közepes és rövidebb hatótávolságú rakéták felszámolásáról aláírt szovjet–amerikai megállapodás. (...) A szocialista országok – miként azt a pártok képviselői ismételten leszögezték – építő szellemben közelítenek más államok és politikai erők leszerelési javaslataihoz."[69] A kommunikációs trend mindvégig a globális szekértáborok lassú, óvatos közelítése mentén zajlott, szigorúan követve a nemzetközi tárgyalások ütemét és kimenetelét. *„Amit a Varsói szerződés tagállamainak külügyminiszterei a múlt héten Szófiában elhatároztak, az voltaképpen eddigi kezdeményező diplomáciájuk erőteljes folytatása. Hiszen a NATO tagállamokhoz, az európai biztonsági és együttműködési értekezlet valamennyi résztvevőjéhez intézett felhívásukban arra szólították fel partnereiket, hogy használják ki az Európában nyíló reális lehetőségeket a szilárd biztonság szavatolására, a fegyveres erők és a hagyományos fegyverzetek csökkentésére, a két fél meglepetésszerű támadásra alkalmas potenciáljának felszámolására, kontinensünknek a nukleáris és egyéb tömegpusztító fegyverektől való teljes mentesítésére."*[70]

A változások sodródó, kívülről meghatározott lendülete mellett a külpolitikai újságírásban – nyilván felsőbb utasítás alapján – meglehetősen erősen élt a régről örökölt, a „béketábor" retorikáját magával hordozó, általában paternalista hangulatú, „noszogatóan" doktriner fogalmazásmód. *„Határozottságot követel az is, hogy ellenszegüljünk a nemzeti jelszavakkal dobálózó, nem mindig pozitív érzelmeket felkorbácsoló, nacionalista szűklátókörűségnek, a szocialista szolidaritás jelentőségét és szükségét lebecsülő nézetek terjedésének. A jövő céljai között mi nem kis, széttagolt, egymással bizalmatlan Európákat akarunk, hanem bátor és határozott kelet–nyugati*

[69] Pártok nézetei. *Magyarország*, 1988. március 18., 1. p., szerkesztőségi álláspont.
[70] Felhívás békére. *Magyarország*, 1988., április 8., 1. p., szerkesztőségi álláspont.

közeledést, ide értve a két nagy gazdasági integráció, a KGST és az EGK közötti két- és sokoldalú kapcsolatok fejlesztését."[71]

Nagyon korszerűnek tűnik – 1988-ban és a 2010-es években is – ez az eredendően balos-européer típusú gondolkodásmód. Még akkor nem volt sejthető, hogy a szovjet blokk alapideológiájaként szolgáló internacionalista szemlélet meghatározója, alapmotívuma lesz az EGK, majd – egyre inkább – az Európai Unió szellemiségének. *„A VSZ tagállamai javasolják, hogy a tárgyalások terjedjenek ki az európai hagyományos erőkre és fegyverzetekre, tekintet nélkül arra, hogy e fegyverek alkalmasak-e a hagyományos robbanófejek más, nukleáris vagy vegyi töltetek célba juttatására is. A javaslatot a NATO tagországok küldöttségei jelentős lépésként üdvözölték."*[72] A VSZ kezdeményezőkészségét, békülékenységét folyamatosan kommunikálni kellett, ez rávilágít a nem plurálisan működő államvezetés és sajtó általános működésére is. A katonai szempontból leginkább feszült periódusokban a hírlapok egyértelműen a keleti blokk pozitív békehős-szerepét igyekeztek kidomborítani. Az extra sebességre kapcsoló nemzetközi folyamatok pillanatok alatt stratégia- és szemléletváltásra kényszerítette az évtizedekig megmerevedett világrendhez szokott megmondóemberek körét.

„Az adott keretek között a KGST kimerítette lehetőségeit, ez egyértelműen bebizonyosodott. Teljes megújulásra van szüksége, tehát ilyen értelemben azt is lehet mondani, hogy válságban van. A kialakult gyakorlattal, a megrögzött mechanizmussal már nem lehet tovább jól együtt dolgozni. Nekünk azonban nem célunk – mint ahogy egyetlen KGST-országnak sem – a KGST szétzilálása, mert ez beláthatatlan következményekkel járna a tagországok gazdaságaira. Ám az most már nem csupán az óhaj, hanem nyomasztó szükségszerűség, hogy meg kell változtatni együttműködési rendszerünket."[73] Az interjú címe a történelmi léptékű változások irányára utal, akarva-akaratlanul is.

„[kérdés:] *Az utóbbi időben egyre több szocialista ország hadseregében határozott depolitizációs, úgy is mondhatnánk dezideologizációs folyamat*

[71] Rózsa László: És nemzetközivé lesz. *Népszabadság*, 1988. április 30., 7. p.

[72] Kanyó András: Hitelünk a világban. *Népszabadság*, 1988. október 8., 5. p.

[73] KGST–Magyarország–EGK Interjú Medgyessy Péter miniszterelnök-helyettessel. *Népszabadság*, 1989. március 4., 8. p. Szigethy András interjúja.

kibontakozása tapasztalható. Idővel tükröződik-e majd ez a tendencia a VSZ katonai szervezetében is?

Kárpáti Ferenc: Hadseregeink felépítésében vannak eltérések, én ezekről tájékoztattam kollégáimat, akik ezt megértéssel fogadták. Kifejtettem: egy többpártrendszerű országban nem lehet egy párt ideológiájához kötni a hadsereg eszmei felépítését."[74]

A katonai vezetés igazodott a pártszintű tárgyalási folyamatokhoz, fegyelmezetten leképezve a rendszer politikai működését. A közvélemény pedig az enyhülésről szóló bármilyen hírnek örült, ebből a hatalmi elit átmenetileg, de akár tartósan is bizalmi tőkét kovácsolhatott magának. A jobb élet reménye egyébiránt a dolgozatban vázolt minden folyamatrészlet esetében kedvezett a békülékeny, konfliktusoldó hangulatnak, lett légyen szó gazdaságról, jogállamiságról, vagy a múltbéli konfliktusokról, bűnökről. 1989 karácsony végén, bár már leomlott a berlini fal, de a német egyesítés kérdése még nem volt napirenden – legalábbis a közbeszéd még teljes bizonytalanságot árult el. *„Minden más VSZ-államtól eltérően az NDK fennmaradása csak akkor biztosítható, ha lakossága többsége, elfogadva az új vezetést, kialakít egyfajta azonosságtudatot egy megújuló szocializmussal. (...) hogyan fogadják például a Kohl-tervet? A gorbacsovi nyomvonalon haladó NDK-vezetés melegen, mialatt a Szovjetunió Anschluss-elemeket vél benne felfedezni.(...) Thatcher asszony szerint 10-15 év demokrácia kell Kelet-Európában, mielőtt valaki a térkép határvonalaihoz nyúl."*[75]

Az utóbbi évek híradásai megdöbbentették a közvéleményt, amikor kiderült, hogy Thatcher és Mitterrand Gorbacsovnál az egységes Németország *ellen* lobbizott, miközben retorikailag a nyugati vezetők és híradások már a német nép együvé tartozásáról lelkendeztek.

December végén a válságos romániai helyzet tetézte a feszült és várakozásteli nemzetközi politikai légkört, és ebben a konstellációban robbant a hír: *„Csehszlovákia a jövő heti szófiai KGST-csúcson javaslatot készül beterjeszteni a KGST azonnali feloszlatására, és a korábban a szervezet keretében kötött számos szerződés felmondását fogja indítványozni. Amennyiben a csehszlovák javaslatot elvetik, akkor a prágai kormány egyedül lép ki, szakít a KGST-vel. – jelentette ki Václav Klaus csehszlovák pénzügy-*

[74] A VSZ nem eléggé depolitizált. *Magyar Hírlap*, 1989. november 30., 2. p.

[75] Vajda Péter: Merre?... *Magyarország*, 1989/52, 3. p.

miniszter."[76] Ekkor már a nemzetközi fejleményeket nem kellett kommentárokkal, iránymutatókkal ellátni, a puszta MTI-hírek megelőzték a tudatot formálni igyekvő szocialista „agytrösztöket".

„A Varsói Szerződés katonai szervezetként de jure van, de facto nem funkcionál. Ha a VSZ főparancsnoka, aki hagyományosan szovjet tábornok, egy parancsot kiadna, azt aligha lehetne végrehajtani. (...) A VSZ, a NATO partnereként, egyben politikai kerete is a fontos tárgyalásoknak. (...) Az ilyen nemzetek feletti és kollektív biztonsági rendszerek korábban nem váltották be a hozzájuk fűzött reményeket."[77]

Az 1990-es országgyűlési választások az aktuális, gyakorlati külpolitikai folyamatokat nem befolyásolták döntően, a szovjet csapatkivonási tárgyalások folyamatban voltak, a szocialista párt VSZ-hez és KGST-hez való addigi viszonyát pedig jó időre diszkrét hallgatás burkolta – legalábbis a párt sajtókommunikációja terén.

Összegzés

A rendszerváltást az utóbbi évtizedekben az új magyar demokrácia cáfolhatatlan kiindulópontjaként határozták meg, erről a társadalomtudományok eredményei és a szélesebb közvélemény is hasonlóan vélekedett. Ugyanakkor a kezdetektől fogva számos, a dolgozatban is vizsgált folyamatot erős és hangos kritikával illették politikusok, publicisták, társadalomtudósok és civilszervezetek képviselői.

A feltárt területet, és a korabeli véleménynyilvánításokat megismerve találóbb, az egész demokratikus átmenetet, és az új struktúra kialakítását pontosabban jellemző kifejezés a rendszerváltoztatás. A rendszerváltás nyelvi szempontból inkább törvényszerűséget jelöl, a rendszerváltozás pedig automatikusan zajló folyamatot ír le. Ezzel szemben a rendszerváltoztatás tudatos emberi, politikai beavatkozást jelent, mely nélkülözi a spontaneitást és a véletlenszerűséget. Ekkor nem a törvényben meghatározott módon, ugyanakkor nem is a forradalmak logikája szerint alakultak a történések: ez az 1988–1990-es magyar átmenetre kifejezetten jellemző volt. Az állampárti tényezők az általuk pontosan ismert politikai, gazdasági helyzetet kihasználták és az előnyeiket maximalizálták. Ennek a folyamatnak az egyik fókuszpontja az 1989 őszi MSZMP-kongresszus, melyen harminchárom év változatlan, monolitikus hatalomgyakorlás után alapvető változás történt. Az MSZMP feloszlatta önmagát és MSZP néven alakult újjá, vezető politikusai szinte ugyanazok maradtak, de az irányelvek megváltoztak.

Nyilvánvalóvá vált, hogy az önmagát demokratikusként definiáló párt indulni kíván a közeljövőben megrendezendő parlamenti választásokon, de ez csak a felszíni törekvés volt. Ennél lényegesebb, hogy az 1989-et megelőző években tudatos előkészítő munka folyt a hatalom, elsősorban a befolyás és az állami vagyon lehetséges megtartásáért. Ennek törvényi előkészítése 1987-ben megkezdődött, de a legnehezebb feladat a közvélemény tájékoztatása, ezáltal az emberek tudatának formálása, véleményük alakítása, befolyásolása volt. A kommunista állami vezetés megfelelő rutinnal rendelkezett, a propaganda és a sajtó irányításához kellő eszközök birtokában voltak. A tanulmány sorra vette azokat a területeket, ahol legnagyobb aktivitást kellett kifejteni, ezáltal elhitetni a közvéleménnyel, hogy a szocialista párt a reformerek vezetésével nyugati, demokratikus, és piaci irányba tudja fordítani az ország szekerét. Ez – tegyük hozzá – kevéssé sikerült. Az első szabad választásokon, 1990-ben a szavazatok kevesebb, mint 11%-át szerezte meg az MSZP. De annyiban sikeres volt – és ezáltal lényegi győzelmet aratott a kommunista utódpárt –, hogy nem kerültek politikai karanténba, az igazságtétel kérdését szabotálni tudták, elkerülték a számonkérést, sőt a reformer rendszerváltók szerepében tetszeleghettek, és ami a legfontosabb a privatizációs folyamatok számukra kedvezően zajlottak, a vagyonátmentés szinte zavartalan volt.

[76] Javasolja a KGST feloszlatását. *Népszabadság*, 1990. január 5., 1. p., MTI

[77] Megszűnik a Varsói Szerződés ideológiai bázisa. Interjú Tolnay Lászlóval, a Magyar Külügyi Intézet biztonsági osztályának vezetőjével. 1990, április 27., 3. p. Készítette Vajda Péter.

Válogatott irodalom:

Fricz Tamás: *Alkalmazott demokráciák: stabilizálódtak-e a közép- és kelet- európai demokratikus rendszerek?* Kairosz, 2013

Horváth Attila szerk.: *Az állami ingatlanvagyon sorsa a rendszerváltozás után.* Örökség Kultúrpolitikai Intézet, 2013.

Marková, Ivana ed.: *Trust and democratic transition in post-communist Europe.* Oxford University Press, 2006.

Paál Vince: *A magyarországi médiaháború története: média és politika, 1989–2010.* Complex, 2013.

Patyi András – Lapsánszky András szerk.: *Rendszerváltás, demokrácia és államreform az elmúlt 25 évben. Ünnepi kötet Verebélyi Imre 70. születésnapja tiszteletére.* Wolters Kluwer, 2014.

Romana Careja: *Policy coherence and economic reforms in Central and Eastern Europe: The great transformation.* Dr. Kovac, 2010.

Romsics Ignác: *Rendszerváltás Magyarországon.* Akadémiai Kiadó, 2013

Sík Endre: *A kapcsolati tőke szociológiája.* ELTE Eötvös Kollégium, 2012.

II. 1990–1994

Orosz Tímea

Kommunista állampártból európai szociáldemokrata párt

– retorika és ideológia a parlamentben elhangzott felszólalások tükrében –

1. Az MSZMP által képviselt értékrendszer és ideológia a Nemzeti Kerekasztal tárgyalásain

Amikor már Moszkva számára is világos volt, hogy a változások a csatlós országokban elkerülhetetlenek, forgatókönyveket dolgoztak ki és prognosztizálni igyekeztek, melyik országban milyen események várhatóak.[1] A helyi kommunista pártok feladata pedig az volt, hogy a változásokat a lehető legnagyobb mértékben a befolyásuk alatt tartsák és megakadályozzák a rendszer hirtelen borulását.

1988-ban már tudható volt, hogy elkerülhetetlen az ellenzék legalizálása és annak a hatalomba történő bizonyos mértékű bevonása. Az is világos volt, hogy az események ekkor a többpártrendszer irányába sodorják különösen Lengyelországot és Magyarországot, de abban bíztak, hogy a szocializmus negyvenöt év alatt olyan mély gyökereket vert a közép-kelet-európai társadalmakban, hogy gyors és hirtelen változásoktól nem kell tartania a hatalomnak.

[1] Kalmár Melinda: Modellváltástól a rendszerváltásig – az MSZMP taktikájának metamorfózisa a demokratikus átmenetben. In: Bozóki András szerk.: *A rendszerváltás forgatókönyve.* 7. kötet. Új Mandátum Könyvkiadó, 2000, 283. p.

Fokozatos átmenetben gondolkodtak tehát és optimális esetben arra számítottak, hogy a szükségszerűnek mutatkozó változások a kommunista pártok kezdeményezésére és irányításával zajlanak majd mindenhol.

Mint előző fejeztünkben részletesen elemeztük, az 1988-as pártértekezleten ugyan Kádár Jánost lényegében minden valós politikai hatalmától megfosztották, az MSZMP továbbra sem igyekezett az események elébe menni. Tisztában voltak azzal, hogy az elkövetkezendőkben sok népszerűtlen intézkedést kell tenni, amiért azonban a kommunista párt már nem akarta egyedül vállalni a felelősséget, ennek ellenére nem iparkodtak összehívni az ellenzéket és sokkal inkább az időt húzva várták, milyen lépéseket tesznek a szárnyaikat bontogató ellenzéki szervezetek. Bízva abban, hogy ezeknek a mozgalmaknak kevés politikai tapasztalata van, kormányzati meg egyáltalán nem is lehet, minden gond nélkül a kezükben tudják majd tartani a gyeplőt; és habár a politikai pluralizálódás már a legfelső pártvezetés számára sem volt kétséges, arra számítottak, hogy a pluralizmus egyelőre nem jelent majd többet, mint az egypártrendszeren belül kialakítandó névleges hatalommegosztást. A párt tehát *hibásan* mérte fel a helyzetét, és nem vette komolyan a vele szemben álló, egyre szervezettebbé váló politikai erőket.

Jelentős fordulat a már említett Pozsgay-nyilatkozat kapcsán következett be, amely jelezte a tervezettnél lényegesen mélyebb változtatások és szemléletváltás szükségességét. Az 1956-os forradalom „népfelkeléssé nyilvánítása" növelte a párton belüli megosztottságot, ami tovább gyengítette az MSZMP pozícióit. A folyamatok következményeképpen a hatalom 1989 februárjában kénytelen volt deklarálni a többpártrendszer elfogadását és megfogalmazódott a két- vagy többoldalú tárgyalásokra való hajlandóság is.

Az ellenzék mindeközben a hatalom számára váratlan mértékig összezárt és az 1989. április 8-ára szóló meghívás visszautasítása megdöbbenést keltett az MSZMP-n belül: eszmecsere céljából ugyanis meghívókat küldtek egyes ellenzéki szervezeteknek, amelyek időközben megalakították az Ellenzéki Kerekasztalt, de a Bajcsy-Zsilinszky Baráti Társaságot, a Fideszt és a szakszervezeti ligát a meghívottak listájáról kihagyták, mire rövid mérlegelés után az összes ellenzéki mozgalom visszamondta a tárgyaláson való megjelenést.[2] Az ellenzék megosztására tett kísérlet tehát kudarcot

[2] Bozóki András szerk.: *A rendszerváltás forgatókönyve.* 1. kötet. Új Mandátum Könyvkiadó, 2000, 86-87. p. (az Ellenzéki Kerekasztal nyilatkozata).

vallott és nem ez volt az egyetlen kísérlet. Mindez persze híven tükrözi az MSZMP valós hozzáállását a demokratikus fordulathoz.

A Nemzeti Kerekasztal végül is 1989. június 13-án összeült és megkezdődtek a tárgyalások.[3] Az Ellenzéki Kerekasztal képviselői úgy vélték, hogy a tárgyalássorozat csak sarkalatos kérdésekben folyhat, ilyen a választójogi törvény, a Btk.-módosítás és a párttörvény. Az MSZMP azonban az összes fontos politikai, gazdasági és szociális kérdést az asztalra kívánta tenni[4] annak érdekében, hogy kihasználja az akkor még erősnek mondható pozícióját. A demokratikus választások utáni politikai erőviszonyok megjósolhatatlanok voltak, tehát addig kellett cselekedni, ameddig az a kommunista pártnak még módjában állt. Ez Ellenzéki Kerekasztal (továbbiakban: EKA) azonban úgy vélte, hogy a Nemzeti Kerekasztal fontos kérdésekben nem hozhat döntést legitimáció hiányában, és arra csak az első demokratikusan megválasztott országgyűlés lesz jogosult.[5] A gazdasági kérdésekben folytatandó tárgyalásokkal kapcsolatosan pedig kijelentette, hogy nem rendelkezik az ellenzék a szükséges információkkal, így nem áll módjában érdemben tárgyalni a gazdasági reformokról. Az MSZMP azonban ragaszkodott hozzá, mert vélhetőleg nem akarta a gazdasági válság terhét és felelősségét egyedül vinni. Az újonnan megválasztott parlament ellenkező esetben csak a kommunista pártot fogja majd a fennálló helyzetért felelőssé tenni, így az a jobb, ha már most közös felelősségvállalással születnek érdemi döntések.

Közben az ellenzéknek sikerült kicsikarnia a Nemzeti Kerekasztalnál, hogy a politikai megállapodásokat ne előzhesse meg a törvényhozás.[6] Tehát csak olyan törvénytervezet kerülhet plenáris ülés elé, amely mögött a tárgyalások során született megegyezések állnak. Ezenkívül a gazdasági tárgyalások megkezdéséhez bizonyos mennyiségű információszolgáltatásra is szükség volt, ha az MSZMP ebben is konkrét eredményeket akart elérni.

[3] Bozóki András szerk.: *A rendszerváltás forgatókönyve.* 2. kötet. Új Mandátum Könyvkiadó, 2000, 13–30. p. (a nyitó plenáris ülés jegyzőkönyve).

[4] Bozóki András szerk.: *A rendszerváltás forgatókönyve.* 2. kötet. Új Mandátum Könyvkiadó, 2000, 17-18. p. (Grósz Károly felszólalása).

[5] Bozóki András szerk.: *A rendszerváltás forgatókönyve.* 1. kötet. Új Mandátum Könyvkiadó, 2000, 570–599. p. (az Ellenzéki Kerekasztal 1989. június 9-i ülésének jegyzőkönyve)

[6] Uo. 601. p., Sólyom László hozzászólása 1989. június 10-én a háromoldalú tárgyalásokról szóló megállapodás aláírásakor.

Az MSZMP tehát egyre több engedményre kényszerült, amelyet a párton belül kialakuló ideológiai és generációs ellentétek még inkább sürgettek. Így az eredeti, Moszkva által diktált forgatókönyv – a lengyel példához hasonlóan – nem volt kivitelezhető. Ehhez hozzájárult még a nemzetközi megítélés kérdése is, mert Lengyelország már a választások kiírásánál tartott, közelgett az amerikai elnök látogatása, valamint Nagy Imre és társainak újratemetése. Ha a párt nem követ a rendszerváltoztatás tekintetében megfelelően konstruktív politikát, az újratemetés napján komoly megmozdulásokra számíthat, de legkésőbb a választásokon biztosan visszaüt.

Az MSZMP tárgyalóasztalnál tanúsított magatartása tehát távolról sem azon meggyőződésből fakadt, hogy a rendszer ideje lejárt és már teret kellene hagyni a politikai pluralizmusnak. Sokkal inkább egyfajta tűzoltás zajlott annak érdekében, hogy a lehető legkisebb veszteséggel állhassanak fel a tárgyalóasztaltól és a lehető legmagasabb arányban képviselhessék magukat majd az új országgyűlésben is. Azt is sikerült elérniük, hogy a Kukorelli István[7] és Kósáné Kovács Magda[8] által vezetett szakszervezetek, illetve más, a pártállamhoz köthető társadalmi szervezetek is részt vegyenek úgymond harmadik oldalként a tárgyalásokon, így – bár Kukorelliék ezt mindvégig vitatták – erősítve a kommunista párt tárgyalási pozícióit.

1989. június 10-én született meg az a munkaokmány, amelynek értelmében megkezdődtek az érdemi politikai tárgyalások az EKA, az MSZMP és az úgynevezett harmadik oldalként a szakszervezetek között.[9] A nyitó plenáris ülés 1989. június 13-án volt a Parlament Vadásztermében. Az első felszólalók között volt Grósz Károly, aki ekkor az MSZMP főtitkára és elnökségi tagja volt, hiszen miniszterelnöki pozíciójáról – többek között sikertelen gazdaságpolitikája miatt – Németh Miklós javára időközben lemondott. Beszédében kijelentette, hogy az MSZMP elismeri a képviseleti demokrácia és a jogállamiság értékeit és a jövőben ragaszkodni kívánnak a népszuverenitás elvéhez, amelyet most már egyetlen politikai erő sem sajátíthat ki magának. Pártolni kívánják az állampolgári jogok, a sajtó- és szólásszabadság kiszélesítését, a politikai szervezetek alakításának jogát pedig mindenképpen biztosítani kívánják. Kiemelte, hogy a sztálini modellel való szakítás ideje elérkezett, így a kialakult ellenzékkel karöltve kívánnak politikai és gazdasági reformprogramokat kidolgozni és a válságot megoldani.[10] Kijelentette, hogy az elkövetkezendőkben a társadalomtól is áldozatokat követelnek majd a reformintézkedések, amely tiltakozást válthat ki a magyar polgárokból, ezért olyan programra van szükség, amely biztosítja a terhek méltányos elosztását a társadalmon belül.

Grósz Károly beszédében azt is hangsúlyozta, hogy a Nemzeti Kerekasztal három tárgyalópartnere mindenben egyenrangú, az MSZMP nem kíván kiemelt szerepet játszani a tárgyalások folyamán, illetve egyetértett azzal, hogy az átmenet idején az állam erőszakszervezetei minden tekintetben tartsák magukat távol a napi politikai küzdelmektől (Magyarul akármi is lesz, nem lesz tömegoszlatás és megtorlás – még jó…).

Az ellenzéki állásponttal szemben kijelentette, hogy a tárgyalások céljai közé tartozik a magyar Alkotmánybíróság és a köztársasági elnöki intézmény felállítása, valamint a választójogi törvény és az új Btk. kidolgozása is.

Nagyon fontos még megemlítenünk a nyitó ülésen Szűrös Mátyás, az Országgyűlés elnökének beszédét, amelyben Nagy Imre, volt miniszterelnök és társainak újratemetését politikai és történelmi igazságtételnek, a nemzet lelkén keletkezett mély sebnek nevezi, de a *forradalom* és *mártír* szavak továbbra sem hangzanak el ebben a beszédben sem, aminek szimbolikus jelentősége van![11]

Kukorelli István a szakszervezeti oldal részéről– mely tárgyalófél csak elnevezésében volt szakszervezeti, hiszen a reformköröktől kezdve a Népfronton keresztül egyéb társadalmi szervezetekig sokféle tényező képviseltette ott magát – a pluralizálódás eredményeit méltatta és hangsúlyozta annak jelentőségét, hogy a kerekasztalnál a civil szervezetek is egyenrangú

---

7 Kukorelli István (Tét, 1952. július 6.) magyar jogtudós, egyetemi tanár, az Magyar Tudományos Akadémia doktora. Kutatási területe az alkotmányos alapjogok és az ellenzék jogai az Országgyűlésben. 1997 és 1999 között az Országos Választási Bizottság elnöke, 1999 és 2008 között az Alkotmánybíróság tagja.

8 Kósáné Dr. Kovács Magda (Budapest, 1940. november 4.) 1989 októberétől a Magyar Szocialista Párt tagja. 1996–1998 között a párt ügyvezető alelnöke, 1990–2004 között az MSZP országgyűlési képviselője. 1994-95-ben a Horn-kormány munkaügyi minisztere volt. 2002 óta az Európa Tanács Parlamenti Közgyűlésének tagja, 2004–2009-ig az Európai Parlament képviselője, a szocialista frakció első alelnöke.

9 Bozóki András szerk.: *A rendszerváltás forgatókönyve*. 1. kötet. Új Mandátum Könyvkiadó, 2000, 604–608. p.

10 Bozóki András szerk.: A rendszerváltás forgatókönyve. 7. kötet. Új Mandátum Könyvkiadó, 2000, 15–18. p.

11 Bozóki András szerk.: *A rendszerváltás forgatókönyve*. 1. kötet. Új Mandátum Könyvkiadó, 2000, 15. p.

partnerként vehetnek részt. Kiemelte azt is, hogy a magyar civil társadalom azonban továbbra sem elég fejlett és a már működő intézmények még nem képesek arra, hogy minden, a társadalomban jelentkező törésvonalat megjelenítsenek.[12] Beismeri, hogy a harmadik oldal az MSZMP társutasának tekinthető a tárgyalások során, de szervezetileg attól elkülönül. Viszont fontos az a megjegyzése, hogy a harmadik oldal nem tekinthető egységes delegációnak, abban számos szervezet képviselteti magát, és ezek között több olyan szervezet van, amely nem kívánja magát az MSZMP oldalához sorolni, mi több, jelentős reformerők is megtalálhatók közöttük.

Az 1989. június 21-i plenáris ülés jegyzőkönyvében megtaláljuk azt a megállapodást, amely összegyűjti a Nemzeti Kerekasztal témáit. Ezek egy része van csak átfedésben az általunk vizsgált témakörökkel, de tanulmányunkban csupán az általunk kiválasztottak elemzésére szorítkozunk.

A témakörök tehát:[13]

„1. A demokratikus politikai átmenet megvalósítását szolgáló elvek és szabályok meghatározása:

(1) Az alkotmánymódosítás időszerű tételei, a köztársasági elnöki intézmény és az Alkotmánybíróság kérdése;

(2) A politikai pártok működésének jogi szabályozása;

(3) A választásokkal kapcsolatos kérdések, a választójogi törvények;

(4) A büntető törvénykönyv és a büntetőeljárási törvény módosításának elvei;

(5) A tájékoztatás és az információ kérdései az új tájékoztatási törvény;

(6) Az erőszakos megoldásokat kizáró jogi garanciák megteremtése;

2. A gazdasági és szociális válság leküzdésének stratégiai feladatai

(1) A gazdasági válság (eladósodás, szerkezetátalakítás, infláció stb.) kezelésének stratégiai kérdései;

(2) A gazdasági válság szociális következményei és kezelésének módja;

(3) A tulajdonreform, különös tekintettel az állami vagyon átalakulására;

[12] Uo. 21–24. p.

[13] Bozóki András szerk.: *A rendszerváltás forgatókönyve.* 2. kötet. Új Mandátum Könyvkiadó, 2000, 139. p.

(4) A földtulajdon és a szövetkezeti törvény kérdései;

(5) A költségvetési reform és az államháztartási törvény;

(6) A versenyjog és a monopolellenes szabályozás, a vállalkozások jogi akadályainak lebontása."

Meg kell állapítanunk, hogy az általunk vizsgálandó titkosszolgálati törvény és az ügynöktörvény, a privatizáció kérdései és a nemzetközi irányváltás kérdései nem kerültek a Nemzeti Kerekasztal elé. A tanulmányunk elején felsorolt többi kérdés, tehát a pártállami múlthoz való viszony, a demokratikus jogállamiság és demokrácia kérdései, a piacgazdaság és kapitalizmus problémái és az MSZMP szociáldemokrata vagy szocialista párttá alakulásának kérdései mind előkerültek, akár közvetetten, akár közvetlenül. Ezek bemutatása jelen fejezetünk alapvető célja.

A június 21-én zajlott plenáris ülésen Pozsgay Imre bejelentette, hogy az MSZMP *„felhagy a monopolisztikus hatalomgyakorlás eszközeivel"* és *„a plurális berendezkedés szellemében és alkotmányosan intézményesített formái között vállalja a politikai küzdelmet az állampolgárok jóindulatának elnyeréséért"*.[14] Az MSZMP álláspontja szerint felkészült arra, hogy személyi és szervezeti változásokat is eszközöljön a párton belül annak érdekében, hogy az helyt tudjon állni a többpártrendszer nyújtotta kihívások között és a pártok harcában megfelelő versenytárs lehessen. Kidolgozzák új szociális programjukat és a világnézeti, politikai elképzeléseikre vonatkozó modernizált irányelveket.

Iványi Pál, az MSZMP szóvivője az ellenzék álláspontjával szemben jelentős gazdasági és szociális intézkedéseket követelt, mert álláspontja szerint a fennálló helyzet veszélyezteti az átmenet sikerét. Sürgős és hathatós megoldásokra van szükség ezen a területen is. Az MSZMP viseli a kialakult helyzetért a felelősséget és a tárgyalások folyamán ebben senkivel nem is kíván osztozni, mindazonáltal az ellenzékkel való összefogás nem nélkülözhető ezekben a kérdésekben sem.[15] A külgazdaságra nyitott, kínálatépítő

[14] Uo. 145. p.

[15] Uo. 151. o. – *„...egy működőképes, a világgazdasági folyamatokat integrálni tudó, az életszínvonal csökkenését megállító, a racionális döntések elvén működő, vegyes tulajdonú piacgazdaság megteremtését..."*

és hatékony termelést ösztönző új gazdasági rendszer kiépítését szorgalmazta az MSZMP a kerekasztal-tárgyalásokon elhangzott beszédekben.

Bár kijelentik, hogy az MSZMP vállalja a felelősséget a kialakult válságért, hozzáteszik, hogy a válságjelenségekkel Magyarország nincsen egyedül, hiszen a szocialista blokkon kívül is világméretű probléma az adósságválság.[16]

A gazdasági reformok részét kell képezze a tulajdonreform, amelynek értelmében a magyar gazdaságon belül egyenrangú kell legyen a tulajdon valamennyi formája, és a régi és új tulajdonosoknak vállalniuk kell saját stratégiai döntéseikért a felelősséget, hiszen az állami tulajdon dominanciája a reformmal megszűnik és így a felelősség is megoszlik az országban található javak kezeléséért.

A gazdasági válság és a modellváltás egyik kísérőjelensége a munkanélküliség, amely a teljes foglalkoztatás elvének feladására kényszerítette a központi hatalmat. Éppen ezért a gazdasági program részét kell képezzék különféle munkahelyteremtő programok, illetve olyan szociálpolitikai intézkedéscsomag, amely védőhálót teremt az ideiglenesen állás nélkül maradottak számára. Ésszerű munkamegosztást javasolt Iványi a központi és regionális szervek között, illetve nagy jelentőséget tulajdonított a kialakulóban lévő civilszervezetek tevékenységének.[17]

Meg kell jegyeznünk, hogy az MSZMP szóvivője által tartott beszéd sok modern értéket tartalmaz, nagyon fontos viszont, hogy kárpótlásról és a régi hatalom elszámoltatásáról egyelőre egyetlen szó sem esik!

Iványi Pál beszédét követően *Pető Iván* (EKA) reagált az elhangzottakra röviden és kijelentette, hogy az ellenzék továbbra sem ért egyet azzal, hogy a Nemzeti Kerekasztalnál gazdasági és szociálpolitikai döntések szülessenek, de nem zárkózik el attól, hogy a tárgyalások ezekben a kérdésekben is megkezdődjenek. Ennek oka, hogy az EKA meg kívánja akadályozni, hogy az MSZMP tárgyalások nélkül olyan törvényeket terjesszen a parlament elé, amelyek érintik az ország gazdasági rendszerét, hatalmi viszonyait és el kell kerülni, hogy kész helyzetet teremtsenek az első demokratikus választásokat követő időszakra.[18]

[16] Uo. 152. p.

[17] Uo. 152–154. p.

[18] Uo. 154. p.

Pető szerint az MSZMP különböző politikai és gazdasági érdekcsoportok foglya, amelyek szándékait és érdekeit képezheti le adott esetben a benyújtott törvénytervezetekben. Ráadásul a jelenlegi parlament nem alkalmas arra, hogy ténylegesen ellenőrizze kormányt, éppen ezért az EKA-nak az egyik legfontosabb feladata, hogy ezek a törvények megszülessenek. Így rákényszerülnek arra, hogy „a nemzeti szögletes asztalra" ezek a témák is felkerüljenek.

A gazdasági kérdésekben folytatott tárgyalások ugyan egészen szeptemberig eltartottak, érdemi eredményt azonban alig hoztak.[19] Időközben az MSZMP is rájött, hogy ezeknek a tárgyalásoknak még nem érkezett el az ideje, így nem állt már a kommunista párt érdekében sem a tárgyalások sürgetése. Az érdekek változásának okai között meg kell említenünk, hogy időközben Grósz Károlyt négyszemélyes vezetés (Nyers, Grósz, Németh, Pozsgay) váltotta fel, és a reformkommunisták így erőfölénybe kerültek a párton belül.

Nagyon fontos ütközőpont volt ezenfelül az MSZMP és az EKA között a kommunista párt vagyoni elszámoltatásának kérdése. Az eredeti cél az volt, hogy a rendszerváltás és a többpártrendszer a költségvetésnek nem kerülhet többe, mint amennyibe az egypártrendszer. Ezért az EKA azt akarta elérni, hogy az MSZMP adjon vagyonkimutatást, és a pártok közötti esélyegyenlőség érdekében biztosítson pénzügyi keretet az újonnan alakuló pártok számára. Pénzre volt szükségük saját infrastruktúra kialakításához és a kampány elindításához.

Első lépésben a kormány 50 millió forintot ajánlott fel az ellenzéki pártok részére, de ezek többsége ezt elfogadhatatlanul kevésnek tartotta. Végül közösen kidolgoztak a vagyonelszámoltatásra vonatkozóan egy megállapodás tervezetet, amelyet aztán az ellenzék számára teljesen megdöbbentő módon az MSZMP nem írt alá. Ehelyett 1989. július 26-án egy levelet juttatott el a tárgyalófeleknek,[20] illetve 1989. július 27-én a plenáris ülésen bejelentetést is tettek.[21] Álláspontjuk szerint az MSZMP az eltelt évtizedekben

[19] Bozóki András: Az Ellenzéki Kerekasztal (első) története – cikksorozat a *Beszélő*ben, 3. rész, 1990. március 15.

[20] Bozóki András: Az Ellenzéki Kerekasztal (első) története – cikksorozat a *Beszélő*ben, 4. rész, 1990. március 24.

[21] Bozóki András szerk.: A rendszerváltás forgatókönyve. 2. kötet. Új Mandátum Könyvkiadó, 2000, 623. p.

törvényesen szerezte meg a párt vagyonát, és arról számadással kizárólag a párt tagságának tartozik; politikai és társadalmi szervezetek nem jogosultak vagyonbevallást követelni tőle.[22] A levél óriási felháborodást keltett ellenzéki körökben, hiszen az MSZMP lényegében egyik napról a másikra változtatta meg addig képviselt álláspontját, veszélybe sodorva a megállapodás megszületését.

Álláspontunk szerint a diktatúra, a központi tervgazdálkodás és az egypártrendszer létrejöttének módja eleve ellentmond annak a megállapításnak, hogy a kommunista párt a vagyonát törvényesen szerezte volna. Másfelől ez a vagyon nem az MSZMP vagyona volt, hanem állami, azaz közvagyon, a párt pedig csupán annak elvi haszonélvezője. A levél írói nem vették figyelembe azt sem, hogy Magyar Szocialista Munkáspárt csak 1956 óta létezik, és nyilatkozataiban elhatárolódni igyekszik a Rákosi-korszak bűneitől.

A vagyonnyilatkozattól való elhatárolódással a kommunista párt szembement azzal a ténnyel, hogy a költségvetés újabb kiadásokkal már nem volt terhelhető és az adófizetők által befizetett pénzekből nem lehetett már elvenni a többpártrendszer finanszírozására. Tehát az eleddig Pozsgay Imre által képviselt állásfoglalás az MSZMP vagyonnyilatkozatának elkészítéséről dugába dőlt, és Bozóki szerint a lényegesen keményebb vonalat képviselő Fejti György döntése áll a levél és a bejelentés hátterében.[23] Ennek nyomán az EKA bejelentette, hogy amíg az MSZMP nem igazodik a korábban kötött szóbeli megállapodáshoz, nincs értelme tovább folytatni a kerekasztal-tárgyalásokat.

Hetek teltek el ezt követően, mire az MSZMP kezdeményezésére sikerült újraindítani az egyeztetéseket. Legközelebb augusztus 21-én találkoztak a tárgyalópartnerek, miután a kommunista párt engedékenyebbnek mutatkozott a vagyonelszámoltatás kérdésében.

Bozóki szerint ezt követően az MSZMP sorra alakított különböző kft.-ket és megkezdődött a pártvagyon villámgyors átmentése. Így jött létre a Next 2000, a Cimbriana és más cégek. Miközben tehát a közvélemény előtt egy demokratikus, modern európai pártként igyekeztek megjelenni, korlátolt felelősségű társaságokba próbálták átmenteni, csúnyább szóval élve elsikkasztani az állami vagyont. Az akkor még bőszen ellenzéki Demszky Gábor rántotta le a leplet a vagyonátmentési akciókról, alaposan felkorbácsolva a közvélemény kedélyeit. Végül is annyit sikerült kicsikarni a kommunistákból, hogy az 1989 októberi kongresszuson a tagsággal szemben számolnak el a vagyonról, a Nemzeti Kerekasztal tárgyalásain viszont nem kívántak továbbra sem vagyonnyilatkozatot felmutatni.

[22] Uo. 623–625. p.

[23] Bozóki András: Az Ellenzéki Kerekasztal (első) története – cikksorozat a *Beszélő*ben, 4. rész, 1990. március 24.

Többek között a vagyonelszámoltatással kapcsolatos elégtelen tárgyalási eredmények vezettek oda, hogy az EKA nem minden tagja volt hajlandó aláírni a Nemzeti Kerekasztalnál köttetett megállapodást. Az SZDSZ és Fidesz azonban nem élt vétójogával, mert az EKA-n belül történt kompromisszum értelmében nem akarták megakadályozni, hogy a többi tagszervezet aláírhassa azt.

2. Az MSZP retorikája és ideológiai irányvonala 1990 és 1994 között az Országgyűlés plenáris ülésein

Az első demokratikus választásokat követően az MSZMP utódpártjaként a Magyar Szocialista Párt ellenzékbe szorult. A számára szokatlan szerepben, szokatlan terepen – hiszen az Országgyűlés korábban nem szolgált valós politikai vitafórumként – kellett megtalálnia saját hangját, magát szocialista, illetve szociáldemokrata pártként aposztrofálva. Lényegében vesztes helyzetből kellett felállnia, ámbár kezében több évtizednyi kormányzati tapasztalattal, kiterjedt kapcsolatrendszerekkel és az ország vagyonával azért nem üres kézzel indultak neki a parlamenti demokráciának.

45 év után a Parlament ismét a nyilvános politikai vita fórummá vált, de a valós politikai alkuk nyilvánvalóan nem a Tisztelt Házban köttettek. Ott már csak a háttérben zajló események leképeződése látható. Tanulmányunk azonban tisztán a Parlamentben elhangzott beszédek elemzésével foglalkozik, nem nézhet a színfalak mögé; ezek alapján teszünk kísérletet arra, hogy bemutassuk az MSZP rendszerváltás utáni „új imázsát" és nyilvánosság felé mutatott magatartását. Célunk, hogy gondolatokat ébresszünk arra vonatkozóan, hogy a Magyar Szocialista Párt mennyiben akart valóban demokráciát építeni 1990 után, vagy a valós cél pusztán a hatalom és a vagyon lehető legnagyobb mértékű átmentése volt.

Tanulmányunk jelen fejezete az első demokratikus választásoktól az 1994. évi választásokig hivatott vizsgálni az elhangzott politikai beszédeket

a már ismert tematika szerint. A sok ezer oldalnyi jegyzőkönyvből a hozzászólásokat továbbra is a tanulmány elején ismertetett kulcskérdések mentén válogattuk ki és feladatunknak tekintjük bemutatni, hogyan és milyen ideológiák mentén alakult a kommunista pártból modern európai szocialista, avagy szociáldemokrata párt, illetve hogy hol érhető tetten, hogy az MSZP mindent megtett annak érdekében, hogy az új kormány munkáját a számára érzékeny kérdésekben akadályozza – ilyen a kormányprogram, a vagyoni elszámoltatás, az ügynöktörvény és még sorolhatnánk. És soroljuk is.

Lássuk...

A kormányprogram

Kezdjük mindjárt a benyújtott kormányprogrammal, amelyet 1990. május 22-én kezdett tárgyalni a Tisztelt Ház. Nem állítható persze, hogy az Antall-kormány által benyújtott anyag tökéletes volt, nem is tisztünk most ennek értékelése, de annyi biztos, hogy az ellenzék az anyagot darabokra szedte és egyes ellenzéki képviselők próbálták a plenáris üléseken nevetségessé tenni a kormányt.

Pozsgay Imre, aki a szocialisták közül elsőként, az új kabinettel szemben tiszteletet tanúsítva szólalt fel, a kormány és az ellenzék gondolkodásmódjában jelentkező hasonlatosságokat hangsúlyozta, és kijelentette, hogy hasonló elképzelésekkel akarják megoldani az ország súlyos problémáit. A program azonban véleménye szerint tele van a realitásoktól elrugaszkodó elképzelésekkel. Azt a jó szándékot véli felfedezni benne, hogy a kormány próbál a társadalom minden szegmensének megoldást kínálni, holott ehhez messze nem rendelkezik a megfelelő eszközökkel és adottságokkal. Pozsgay kijelentette, hogy nem létezhet jelenleg olyan kormány és olyan kormányprogram, amely mindenkit kielégítő és kedvező döntéseket tudna hozni a realitások talaján maradva. Hiányolja a kormányprogramból a jelenlegi helyzet árnyoldalának felvázolását, ezért szükségesnek érzi, hogy *„nagyon is kritikusan – ahol kell, elutasító módon – viselkedjünk az ilyen tervekkel szemben”.*[24] Pozsgay kiemeli azonban azt is, hogy az új kormány programja tükrözi azt a nemzeti konszenzust, amely Nemzeti Kerekasztal eredménye,

[24] Pozsgay Imre, A Kormány programjának ismertetése, 1990. május 22.

és tartalmazza a tárgyalóasztalnál megfogalmazott értékeket. Mindezzel együtt Pozsgay Imre bizalmat szavazott az Antall-kormánynak, és konstruktív ellenzékiséget ígért.

Bossányi Katalin[25] a kormány gazdasági programjának értékelése folyamán kijelentette, hogy az tele van általánosságokkal és ugyanilyen közhelyekkel teli programokkal találkozott a rendszerváltás előtt is. A szovjet piaci részesedés drasztikus visszaesésével, a túlméretezett költségvetés következményeivel és a jelentős társadalmi konfliktusokkal – nézete szerint – a kormány által benyújtott anyag egyáltalán nem számol. A költségvetési deficit mérséklésére tett ígéretek pedig egyenesen szembemennek a szociális szféra felemelésére tett ígéretekkel, lévén a kettő együtt jelen helyzetben nem finanszírozható. Bossányi hangsúlyozza, hogy a jelenlegi kormány egy nehéz helyzetben lévő, de működőképes gazdaságot (!) vett át a kommunista pártól, és ahhoz, hogy ez továbbra is így maradjon, felhívja a Tisztelt Ház figyelmét, hogy *az IMF és a Világbank szakértői jelenleg is az országban dolgoznak, és várják az új kormány állásfoglalását a megkötendő szerződésekről.* Bossányi tehát már ekkor sürgeti az újabb hitelek felvételét, és kiemeli, hogy ilyen szerződéseket az első demokratikus választások előtt is kötöttek, valamint nehezményezi, hogy Antall József ebben a tekintetben hallgatag. A képviselő asszony által tartott beszéd cinikus és támadó hangvételű. Egy hónappal a választások után egy frissen felállt kormány miniszterelnöke nyilvánvalóan nem fog az IMF-től és a Világbanktól felveendő hitelekről beszélni, adott esetben nem is rendelkezhettek még megfelelő információkkal. A képviselő asszony retorikájával nézetünk szerint teljesen megalapozatlanul gyakorol nyomást a kormányra.

Az 1990-es kormányprogram külpolitikai fejezeteinek megítélése a szocialisták részéről *Kovács László*ra[26] várt, aki a program legjobban kidolgozott részének tartja a külpolitikai állásfoglalást, de azt nem a kormány számlájára írja, hanem leszögezi, hogy az mind az eltelt évek külpolitikai sikereit tükrözi. Örömét fejezi ki, hogy a kormány és az ellenzék irányvonala ebben a tekintetben megegyezik, és Antall Józsefék nem kívánnak szembemenni a korábbi irányvonalakkal. Kovács tehát a programot nem támadja, de megjegyzi, hogy Magyarországnak továbbra is figyelembe kell vennie, hogy

[25] Bossányi Katalin, A Kormány programjának ismertetése, 1990. május 23.

[26] Kovács László, A Kormány programjának ismertetése, 1990. május 23.

külpolitikai döntései milyen hatást váltanak ki a Szovjetunióban (továbbiakban SZU), illetve a keleti blokk felbomlása nyomán új alapokra kell helyezni nem csak a SZU-val, de a többi szomszédos országgal is a kapcsolatokat. Kovács beszél a nyugati orientációról is, de arról lényegesen kevesebbet! Megjegyzi, hogy rendkívül fontos hazánk számára az összeurópai biztonsági rendszerekben való részvétel és a gazdasági integrációba való bekapcsolódás.

Kovács az első kormányprogram elemzése során kijelenti, hogy helytelen az a feltételezés, hogy az MSZMP nem akarta a rendszerváltoztatást, és igenis tisztában voltak a következményekkel, illetve azzal is, hogy az MSZMP politikusainak személyes sorsára is milyen hatással lesz, ha a borul a rendszer. Mégis a nemzet érdekeit tartja szem előtt most minden szocialista politikus és üdvözlik a változásokat. Emelt fővel járnak a múlt ellenére is, amelyet alátámaszt a választásokon megszerzett 530 ezer szavazat... Abban bízik, hogy az MSZP egyre nagyobb támogatottságot szerezhet majd a magyar választópolgárok között.

A következő felszólaló, akinek a beszédét a kormányprogrammal kapcsolatosan fontosnak tartjuk kiemelni, *Kovács Pál*[27] volt, aki kijelentette, hogy valójában nincs is kormányprogram, illetve amit beterjesztettek, az nem nevezhető programnak. Kijelentéseket és népszerű célokat fogalmaznak meg a dokumentumban, de az eszközrendszer vázolása teljességében hiányzik a benyújtott anyagból. Utal a piacgazdaságra, de nem fogalmazza meg annak elemeit, és nincsen benne – Bossányi Katalin állításával szemben – szociálpolitikai program.

Kovács kijelenti: lehet, hogy van kormányprogram, de azt nem nyújtották be és Antall Józsefék titokban tartják. A beszéd indokolatlan mértékig cinikus és határozottan ellenséges. Hangsúlyozza, hogy gazdasági és tulajdonreformra van szükség, de ennek során nem sérülhet a szociális biztonság. A válságkezelő program konkrét lépései nincsenek benne rögzítve. Hiányolja belőle a jóléti intézkedéseket is.

Hasonló hangvételű beszéd hangzott el *Vitányi Iván*[28] részéről is, aki ugyan méltatja a kormány célkitűzéseit, mégis volt a hozzászólásának egy figyelemre méltó mondata: „Adja meg az én *Istenem*, hogy ez az új kormányzati magatartás kezdete legyen!" Egy korábbi kommunista szájából a Parlamentben, aki 1945-ben belépett az MKP-ba, majd annak jogutódjának, az MDP-nek is tagja volt, ez azért elég furcsán hangzik. Vitányi a forradalom után ugyan nem lépett be az MSZMP-be, de 1988-ban az Új Márciusi Front egyik alapítója volt, majd 1989-ben az MSZP alapító tagja is lett.

[27] Kovács Pál, A Kormány programjának ismertetése, 1990. május 23.

[28] Vitányi Iván, A Kormány programjának ismertetése, 1990. május 23.

A baloldal éles paradigma- és imázsváltásának tehát a materialista világnézettel való szembefordulás is része, bár ezek a szavak kétségkívül nevetségesen hangzanak a rendszerváltoztatás hajnalán egy korábbi káder parlamenti hozzászólásában... A kormányprogramot egyébiránt ő is elutasítja, hivatkozva annak általánosságára és a konkrét intézkedések hiányára.

A kormányprogram mellett szeretnénk röviden kitérni Antall Józsefre, akinek a személye máig megosztja mind a közvéleményt, mind a politikusokat. Pozsgay Imre, Berecz János és Szűrös Mátyás személyes véleményét kértük ki első szabadon választott miniszterelnökünkről, hogy hogyan is látták a személyét és kormányának munkáját.

Korábban megállapítottuk, hogy az Antall-kormány bukása az utókor számára már előre borítékolható volt, de Pozsgay is több ízben hangsúlyozta a beszélgetésünk során, hogy Antall József számos rendkívül súlyos stratégiai hibát is elkövetett, ami 1994-re lényegében elkerülhetetlenné tette a választási kudarcot.

Elsőként említette: a választások utáni hónapokban folytatott személyes beszélgetésükön kérte az első demokratikusan választott miniszterelnököt, hogy nemzetközi közleményben tagadja meg a külföldi adósságállomány visszafizetését, hiszen a bruttó 24 milliárd dolláros összeg a világ tőkepiacán eltörpül, bennünket viszont tönkretehet. Ráadásul a vasfüggöny lehullásával a fejlett ipari országok komoly piacra tesznek szert, így ez a veszteség lényegesen kisebb lesz, mint amennyit a nyugati kapitalizmus a közép-kelet-európai rendszerváltoztatással nyerni fog. Antall József azonban féltette az ország későbbi hitelképességét és szavahihetőségét, ezért nem merte felvállalni ezt a kockázatot és a nemzetközi botrányt, ami ezzel együtt járt volna, ami Pozsgay szerint óriási hiba volt, és alapjaiban határozta meg a magyar államháztartás későbbi sorsát.

A másik óriási hiba, amit Antall elkövetett, az az MDF–SZDSZ-paktum megkötése volt Pozsgay szerint. A paktum, ami lényegében az MDF-tagság háta mögött köttetett, óriási felháborodást váltott ki és olyan pozíciókat játszott az SZDSZ kezére, amelyeket választási eredmény nyomán soha nem értek volna el. Pozsgay szerint a paktum hátterében a Soros György és kör-

nyezete által gyakorolt pénzügyi nyomás állt, amivel ki akarta kényszeríteni az MDF-ből az SZDSZ-szel való koalíciós megállapodást, amit Antall József semmilyen körülmények között nem akart. A paktummal sikerült elhallgattatni a liberálisok nyomását és a koalíciót sem kellett megkötni.

Sokan árulásként élték meg az Antall által a párttagság háta mögött megkötött paktumot, de Berecz János szerint nem volt az. A paktum az ország kormányozhatóságát szolgálta és a párt társadalmi kapcsolatainak további bővítését, hiszen a rendszerváltoztatás idejére az SZDSZ rendkívül befolyásos mozgalommá vált, különös tekintettel a magyar értelmiségre. Antall József értelmiségi ember volt és számára fontosak voltak ezek a kapcsolatok.

A gazdaság állapotán Berecz János szerint valóban azzal segítettünk volna, ha tárgyalást kezdünk a Nyugattal az államadósságról. A fizetés teljes megtagadását Berecz sem tartja célravezetőnek, de kérelmezni kellett volna az adósság egy részének elengedését, felezését, illetve beruházásokat kellett volna kiharcolnunk. Így ugyanis a magyar ipart lényegében a nyugati cégek lenyelték és talicskával hordták ki az országból a pénzt. Ehelyett biztosítani kellett volna az ország területén a tartós beruházásokat.

A cégek eladása is elhibázott volt, nem lett volna szabad a vállalatok zömét külföldi kézre adni. De ezen lényegében az 1994-es kormányváltás sem változtatott, hiszen a Horn-kormány a privatizációs politikát ott folytatta, ahol Antallék abbahagyták.

Szűrös Mátyás kamikázekormánynak nevezte az első kabinetet. Szerinte is hatalmas hiba volt az MDF–SZDSZ-paktum, de Göncz Árpádot a köztársasági elnöki székbe, Demszky Gábort Budapest főpolgármesteri székébe ültetni legalább akkora tévedés volt. A privatizációs törvény hatásaitól pedig máig szenved az ország, és még most is ennek az árát fizetjük.

Bereczcel ért azonban egyet abban, hogy nem a fizetést kellett volna megtagadni, hanem enyhítést kellett volna kérni a Nyugattól, vagy kieszközölni, hogy az ország adósságállományának egy részét a hitelezők elengedjék. Szűrös szerint az, hogy ez nem történt meg, ugyancsak az SZDSZ és a háta mögött álló erők által gyakorolt politikai nyomás következménye.

Alkotmánymódosítások és a köztársasági elnöki intézmény

A következő vitatéma, amit ki kell emelnünk, az a magyar alkotmány módosításának kérdése. Már a Nemzeti Kerekasztalnál sürgették a kommunisták a módosítást, míg az EKA nem érezte felhatalmazva magát, és várni akart a választások nyomán összeült lényegesen legitimebb Országgyűlésre. Most azonban éppen a szocialisták voltak azok, akik hátráltatták a módosításokat, mondván, 1989 októberében a szükséges változtatások már megtörténtek.

Katona Béla[29] arra hivatkozott, hogy a benyújtott módosítási javaslatok jelentéktelenek, nem sürgősek és nem kellően előkészítettek. Az általa kifogásolt módosítások az alapvető emberi jogokkal, a kisebbségek jogaival, a nemzetiségi ombudsmani hivatal létrehozásával, a gazdasági tervezés fogalmának törlésével, az országgyűlés feloszlatásával, illetve a konstruktív bizalmatlansági indítvánnyal és a köztársasági elnök megválasztásának módjával foglalkoznak.

Hámori Csaba[30] sem támogatta az alkotmánymódosítások elfogadását, mivel nézete szerint az alkotmány ilyen gyakori, kampányszerű módosítgatása káros és gyengíti a jogállam működésébe vetett reményeket. Jelen módosítások elfogadását semmi nem indokolja, ezek nem sürgősek, sőt szükségtelenek. Véleménye szerint politikai indítéka van a kormánynak arra, hogy ezeket a változtatásokat keresztülkényszerítse az Országgyűlésen, s a jelenlegi kormányhatalom birtokosainak érdekeit szolgálja, illetve az Antall-kormány azon szándéka sejthető mögötte, hogy kétpárti váltógazdálkodást alakítsanak ki az országban.

Nyilván a szocialisták számára nehéz helyzetet teremtett, hogy ellenzékből politizáltak és a kétharmados törvényekből kiszorulni látszottak. Ezt ellenzékként nyilván akadályozni igyekeztek. Másfelől úgy érezték, hogy a rendszerváltás sok tekintetben a reformkommunisták érdeme, hiszen ők szo-

[29] Katona Béla, A Magyar Köztársaság Alkotmányának módosításáról szóló törvényjavaslat megtárgyalása, 1990. június 5.

[30] Hámori Csaba, 1990. június 11.

rították háttérbe a konzervatívokat és jelentős kormányzati tapasztalattal a birtokukban „ők jobban csinálnák”, mint az új kormány.

A számos előttük álló, feltételezhetően fájdalmas intézkedés nyomán viszont várható volt, hogy igen hamar népszerűtlen lesz az Antall-kabinet, tehát igyekeztek tőlük minden tekintetben elhatárolódni. Még ott is, ahol ezt lényegében semmi nem indokolta.

A köztársasági elnök választásával kapcsolatos vita is az MDF–SZDSZ-paktum gyengítéséről szólt. A megállapodás tartalmazta, hogy a köztársasági elnök személyére az SZDSZ tehet javaslatot és a parlament választja, nem közvetlenül a nép. A szocialisták számára ez elfogadhatatlan volt, hiszen újabb ponton rekesztik ki őket a döntéshozásból. Jelöltet nem állítottak, és a köztársasági elnök közvetlen választása mellett emeltek hangot, mondván, lényegesen legitimebb egy, a polgárok által választott államelnök, aki egy esetleges kormányzati válság esetén biztosíthatja az ország egységét és kormányozhatóságát.[31]

Ezen a ponton szeretnénk visszanyúlni az előző fejezetünkben már említett személyes beszélgetésre Pozsgay Imrével,[32] aki a szocialisták potenciális jelöltje volt ekkor a köztársasági elnöki székbe. Közbeszéd tárgya volt később, hogy Pozsgay Imre rendkívül fájlalta, hogy végül nem lett köztársasági elnök. Kicsit félve, de a személyes beszélgetés során rákérdeztünk erre, hogy hogyan is történt tulajdonképpen a pártból való kilépés és a köztársasági elnöki jelölés meghiúsulása. Nevetve válaszolt, hogy tudta annak idején, hogy a közvélemény úgy gondolja, hogy ő ezt személyes kudarcként éli meg, de nem így volt. A politikai alkuk eredményeit sosem szabad személyes sikerként vagy sérelemként felfogni. A politika stratégiai játszmák sorozata, amit tudni kell a helyén kezelni. Nem beszélve arról, hogy ő ezt követően is nagyon komoly nemzetközi megbecsülést kapott, nagyon sok helyre hívták vendégként és előadóként, akár egészen magas rangú politikusok is. A magyarországi rendszerváltoztatásban betöltött szerepéért ő elég elismerést kapott így is, sosem volt hiányérzete ezzel kapcsolatban.

Az MSZP-ből pedig azért lépett ki, mert igen korán olyan irányba kezdett elindulni a párt, amivel messzemenőkig nem értett egyet, és amire nem

[31] Horn Gyula, A Magyar Köztársaság Alkotmányának módosításáról szóló törvényjavaslat vitájának folytatása, 1990. június 11.

[32] Személyes találkozó Pozsgay Imrével csillaghegyi otthonában 2013. szeptember 3-án.

tudott az elveinek megfelelő hatást gyakorolni, így már azonban nem volt módjában felvállalni azt. Ilyen volt az MSZP és az SZDSZ igen korán megkezdődött közeledése, amelynek a háttérben zajló folyamata sokakat felháborított.

AZ ELNÖKVÁLASZTÁS ÜGYE

Sokkal több mint százezer aláírás

Vasárnap este fél 7-kor az MSZP Köztársaság téri országos irodájában arról tájékoztatták lapunkat, hogy eddig 173 ezer aláírást számoltak meg. További íveket hoznak még a késő esti órákban az ország minden tájáról. A számlálással várhatóan hajnalban végeznek el. Tegnap a Parlament előtti téren Király Zoltán — Pozsgay Imre társaságában — úgy nyilatkozott, hogy a vidéki gyűjtésekkel együtt minden bizonnyal elegendő aláírás gyűlt össze a népszavazás kikényszerítésére. Az íveket valószínűleg már ma délelőtt átnyújtják az Országgyűlés illetékeseinek.

A Tisztelt Ház ismét bonyolult helyzetbe került. Vélhetően folytatnia kell az alkotmánymódosítás részletes plenáris vitáját. Lehetséges, hogy elfogadják a törvénytervezetet, amely többek között arra irányul, hogy a köztársasági elnököt a parlament válassza. Ez esetben — mondhatni a nép által legitimált Országgyűlés — illegitimnek tekinte-

(Folytatás az 5. oldalon.)

Király Zoltán és aláírásgyűjtők

Népszabadság, 1990. június 16., címlap

A másik fontos mozzanat Horn Gyula 1990. májusi pártelnökké való kinevezése volt, amivel ugyancsak nem értett egyet, mert véleménye szerint Horn sem politikai tapasztalatait, sem tudását illetően nem volt alkalmas a párt irányítására. Pozsgay Imre a köztársasági elnökké való kinevezése körüli zűrzavar eredőjeként is Horn Gyulát jelölte meg. Mivel az ellenzéknek akkor nem volt megfelelően népszerű jelöltje, az államelnök közvetlen megválasztása esetén Pozsgay Imrén keresztül az MSZP kezében tarthatja a köztársasági elnöki pozíciót is, ezért Horn Gyula ragaszkodott Pozsgay jelöléséhez és a közvetlen választás kicsikarásához. 1990 júniusában a *Nép-*

szabadság címlapján meg is jelent, hogy Pozsgay Imre a cél érdekében a Parlament előtt aláírásokat gyűjt a négyigenes népszavazáshoz, miközben ő Balatonarácson nyaralt a saját házában és ő maga is a sajtóból értesült az „eseményről"; a címlapsztori tehát nem volt igaz. Állítása szerint azonnal felhívta telefonon a *Népszabadság* akkori főszerkesztőjét és elég hangos vita alakult ki közöttük a megjelent cikk miatt. Napokkal később ugyan apró betűkkel volt helyreigazítás a 10. oldal alján, de ez akkor már természetesen senkit nem érdekelt. Tehát sorozatosan olyan események történtek a párton belül, amelyeket Pozsgay Imre már nem érzett a magáénak és végül a pártból való kilépés mellett döntött.

Berecz János másképpen látja az MSZP akkori stratégiáját a köztársasági intézménnyel kapcsolatosan. Szerinte a KB hagyta jóvá ezt a döntést még 1988 őszén és nem ért egyet azzal, hogy ez Horn Gyula stratégiai célja lett volna, és bármilyen vita vagy feszültség forrása lett volna ez a kérdés. Berecz szerint mindazonáltal Pozsgay Imre rendkívül alkalmas lett volna köztársasági elnöknek, hiszen nemcsak a reformkommunistákat képviselte, hanem kiváló informális kapcsolatokat ápolt az MDF politikusaival, különösen az MDF *„baloldali szárnyával"*.

Szűrös Mátyás szerint is még az MSZMP célkitűzése volt 1987-88 környékéről, hogy a fordulat után Pozsgayt delegálják a köztársasági elnöki székbe, tehát szerinte sem Horn Gyula stratégiai döntése volt. A szándék Pozsgay ominózus rádiónyilatkozata után az '56-os forradalomról viszont tovább erősödött, csak az MDF–SZDSZ-paktum, a négyigenes népszavazás és az SZDSZ megerősödése nyomán végül kudarcba fulladt.

Külpolitika, biztonságpolitika

A belpolitikai kérdések mellett emeljünk ki ebből az időszakból egy külpolitikai jellegű témát is, még pedig a Varsói Szerződésből való kilépés kérdését. Ennek megtárgyalására a Parlamentben 1990. június 26-án került sor. *Vásárhelyi Miklós* (SZDSZ)[33] a plenáris ülésen felidézte, hogy Nagy Imre 1956. november 1-jén egyszer már kezdeményezte a Varsói Szerződés

[33] Vásárhelyi Miklós, A Magyar Köztársaság és a Varsói Szerződés viszonyáról szóló országgyűlési határozati javaslat megtárgyalása, 1990. június 26.

azonnali felmondását, de az idegen intervenció megakadályozta, hogy a nyilatkozat törvényerőre emelkedjék. Ennek nyomán Vásárhelyi kezdeményezte, hogy a kormány kezdjen tárgyalásokat a Varsói Szerződés tagállamaival a kétoldalú szerződések felülvizsgálatára és az ország lépjen ki hivatalosan a Varsói Szerződésből. A szerződés többi tagállamával további együttműködés és az összeurópai biztonsági rendszer létrehozása szükséges. Az indítvány kedvező fogadtatásra talált a Tisztelt Házban és hangsúlyozták, a változások tárgyalásszerűen mennek végbe, nem ultimátumszerű távozást terveznek a baráti kapcsolatok megőrzése érdekében.

Vásárhelyi indítványára *Horn Gyula*[34] reagált. Véleménye szerint egy ilyen horderejű kérdésben Vásárhelyi javaslata nem kellően előkészített, és nem mérlegel megfelelően minden szempontot. Burkoltan kapkodással és hozzá nem értéssel vádolja az SZDSZ-es politikust. Horn kijelentette, hogy a külügyi bizottság nagyon sok korrekciót kellett végezzen Vásárhelyi indítványán, de beismerte, hogy a Moszkvában tartott tárgyalások során a kormány helyesen járt el és nem keltett felesleges feszültséget az ügyben. Ugyanakkor aláhúzta, hogy a magyar delegáció egyedül maradt az álláspontjával a tárgyaláson, mert a szerződés többi tagállama inkább az együttműködés átszervezése és korszerűsítése mellett foglalt állást. Horn álláspontja szerint korai még a Varsói Szerződés megszüntetéséről tárgyalásokat kezdeni, óvatosabb lépésekben kellene előrehaladni. Ezenfelül részletesebben kell elemezni a kilépéssel járó nemzetközi szintű következményeket, és biztosítani kell más fórumon Magyarország biztonságának garantálását. Haladéktalanul meg kell kezdeni a nyugati biztonsági szervezetekbe való integrációra vonatkozó tárgyalásokat is. Horn tehát elhamarkodottnak és előkészítetlennek nevezte Vásárhelyi javaslatát, de magát a kezdeményezést nem vetette el.

Maradva a külpolitikai kérdéseknél egy kicsit előreszaladunk 1990. augusztus 28-ára, amikor Horn Gyula[35] ismét részletesen kifejtette a szocialisták külpolitikai elképzeléseit a közeljövőre nézve. A rendszerváltoztatással Európában új minőség jelentkezik a kelet-nyugati kapcsolatokban,

[34] Horn Gyula, A Magyar Köztársaság és a Varsói Szerződés viszonyáról szóló országgyűlési határozati javaslat megtárgyalása, 1990. június 26.

[35] Horn Gyula, Az Észak-Atlanti Tanács felhívására adandó válaszról szóló országgyűlési állásfoglalás megtárgyalása, 1990. augusztus 28.

amelyeket Magyarországnak aktívan kell alakítania. Érdekünkben áll mind a NATO-val, mind az Európai Gazdasági Közösséggel a lehető legintenzívebben ápolni a kapcsolatokat, illetve felvenni a szálat más jelentős multilaterális szervezetekkel. Horn hangsúlyozta, hogy Magyarország földrajzi fekvésénél fogva egyfajta közvetítő szerepet tölthet be a nyugat és a kelet között, így például hasznos lehet a közreműködésünk az iraki konfliktus megoldásában és az új európai védelmi és biztonsági rendszer kiépítésében.

A privatizáció kezdetei

Az 1990. évi jegyzőkönyvekből fontosnak tartottuk kiemelni, hogy még a nyári ülésszak folyamán megkezdődött a privatizációs törvény általános vitája. 1990. augusztus 27-én *dr. Bod Péter Ákos*,[36] ipari és kereskedelmi miniszter tartott beszédet a magánosítás megkezdésének szükségességéről. Kijelentette, hogy a szocializmus idején a túlnyomórészt állami tulajdon nem vált be, ezért jelentős tulajdonreform bevezetésére van szükség. A privatizáció megkezdését a kormány a kiskereskedelem, a vendéglátás és az egyéb fogyasztási szolgáltatások körében kívánja megkezdeni. Ezen a területen azonban figyelembe kell venni, hogy ezeket a kisvállalkozásokat, boltokat, üzleteket a kommunisták államosították, tehát a privatizációt egybe kell kötni valamilyen formában a kárpótlással is. A legtöbb esetben ugyanazokat az üzleteket már nem lehet visszaszolgáltatni, de a régi tulajdonosoknak mindenképpen valamiféle elővásárlási jogot kell biztosítani.

A miniszter felhívta a figyelmet arra is, hogy az ezen a területen megkezdendő privatizációról az üzleteket működtető régi nagyvállalatok már korábban értesültek, és ún. spontán privatizáció formájában már megkezdődött a vagyon átmentése. Ezekkel most már nem lehet mit kezdeni, de olyan privatizációs törvény kidolgozására van szükség, amely képes megakadályozni, hogy a folyamatban elharapózzon a korrupció, és messze áron alul vagy nem megfelelő kezekbe kerüljenek ezek a kisvállalkozások.

[36] Dr. Bod Péter Ákos, Az állami kiskereskedelem, a vendéglátóipar és a fogyasztási szolgáltatások vagyonának privatizálásáról (értékesítéséről, hasznosításáról) szóló törvényjavaslat megtárgyalása, 1990. augusztus 27.

Bod Péter Ákos kijelentette, hogy a privatizációból származó bevételekre az államháztartásnak nagy szüksége van, és ezeket az összegeket az államadósság csökkentésére kívánják felhasználni. Számba kell venni azonban azt is, hogy a több tízezer üzlet eladása rontani fogja a munkanélküliségi rátát, és erre is megoldást kell találni. Átképzési lehetőségek biztosítása is hozzájárulhat ahhoz, hogy az állásukat most esetleg elveszítők mihamarabb visszataláljanak a munkaerőpiacra. Fontos eredmény azonban az, hogy az intézkedés elősegíti a magyarországi kisvállalkozói réteg kialakulását, amely az egyik fontos alapja a piacgazdaság kialakulásának. Mivel a kormány tisztában van azzal, hogy igen csekély lakossági megtakarítás áll rendelkezésre a kisvállalkozások beindításához, kedvezményes hitelek formájában támogatást igyekeznek nyújtani a privatizációban közreműködni kívánó polgároknak.

A miniszter expozéjára először *Katona Béla*[37] válaszolt a Magyar Szocialista Párt nevében és örömét fejezte ki azzal kapcsolatosan, hogy a frakciók között a privatizáció megkezdésében konszenzus uralkodik. A szocialista politikus a vállalkozói szféra kialakulásában és a gazdasági verseny élénkítésében látta a születendő törvény legfontosabb hozadékát. Hangsúlyozta az ellátás minőségi javulásának kérdését is.

Figyelmeztetett azonban arra, hogy egyelőre nem látható, hogy mekkora feladat előtt áll az állami apparátus, ezért kérte, hogy vizsgálják felül, hogy az időközben megalakult Vagyonügynökség felkészült-e egy ekkora volumenű feladat lebonyolítására és képes lesz-e a vállalatoktól a szerződéses üzleteknél átvállalt kötelezettségeket teljesíteni. Felhívta a figyelmet arra is, hogy a költségvetésnek nem csak bevételei, hanem jelentős költségei is keletkezhetnek majd a folyamat során, hiszen a már említett átképzési lehetőségek, a végkielégítések és a munkanélkülivé váló polgárok szociális ellátása jelentős összegeket emészt majd fel.

Katona Béla tehát üdvözölte a törvénytervezet kidolgozását és támogatásáról biztosította a kormányt.

[37] Dr. Katona Béla, Az állami kiskereskedelem, a vendéglátóipar és a fogyasztási szolgáltatások vagyonának privatizálásáról (értékesítéséről, hasznosításáról) szóló törvényjavaslat megtárgyalása, 1990. augusztus 27.

Dr. Lakos László[38] már lényegesen több kritikát fogalmazott meg a tervezettel szemben. Egyfelől üdvözölte, hogy a kormány gazdasági kérdésekben is fontos lépéseket tesz, de kevesli mindazt, ami eddig történt. Véleménye szerint az Antall-kormány nem fordít kellő figyelmet a gazdasági kérdésekre, és jelen törvénytervezet is tartalmaz duplázásokat, mert például az abban rögzített jogosítványokkal a Vagyonügynökség már eddig is rendelkezett.

Úgy véli, hogy a kiskereskedelem, a vendéglátás és az egyéb fogyasztási szolgáltatások körében működő üzletek kiválasztása ésszerűtlen megoldás és a kormány visszafelé halad a megkezdett úton. Először a privatizáció általános elveinek megfogalmazására lett volna szükség, és csak azt követően kellett volna konkrét gazdasági területeken érvényesíteni a kidolgozott koncepciót.

Lakos szerint nem felel meg a valóságnak, hogy a Vagyonügynökség felkészült a privatizáció megkezdésére, mert nincsen meg a szükséges fedezet a munka megkezdéséhez, és így a törvény nem fogja meghozni a kívánatos eredményt és botrányba fog fulladni a privatizáció első etapja.

Konkrétabban meg kell határozni azt is, hogy milyen sorrendet kívánnak felállítani a vásárolni kívánók között, tehát ki az, aki elővásárlási joggal rendelkezhet és ki az, aki csak ezt követően támaszthat igényt.

Dr. Kovács Pál[39] az intézkedés szociálpolitikai hatásairól is kívánt szólni a plenáris ülésen. Ő is kiemeli, hogy talán ésszerűbb lett volna a privatizáció általános elveinek megtárgyalásával kezdeni, de jelen esetben is megtárgyalandóak a vállalati szociálpolitika aspektusai. Meg kell vizsgálni ugyanis, hogy azokat a szociálpolitikai feladatokat, amelyeket eddig az üzemegységek fölé rendelt nagyvállalatok láttak el, azokat most ki fogja elvégezni és egyáltalán szükségesek-e még azok a feladatok, vagy az üzletmenet szervezésében is jelentős változások állnak majd be. Melyek azok a feladatok, amelyeket majd a helyi közösségek végeznek el, milyen feladat

[38] Dr. Lakos László, Az állami kiskereskedelem, a vendéglátóipar és a fogyasztási szolgáltatások vagyonának privatizálásáról (értékesítéséről, hasznosításáról) szóló törvényjavaslat megtárgyalása, 1990. augusztus 27.

[39] Dr. Kovács Pál, Az állami kiskereskedelem, a vendéglátóipar és a fogyasztási szolgáltatások vagyonának privatizálásáról (értékesítéséről, hasznosításáról) szóló törvényjavaslat megtárgyalása, 1990. augusztus 27.

hárul majd a kisvállalkozókra és ezek mennyiben térnek majd el az eltelt években kialakult szokásoktól. Mi lesz a nyugdíjas dolgozók számára eleddig biztosított anyagi támogatásokkal, a csökkentett térítésű étkezés biztosításával, a korábban minden vendéglátó-ipari dolgozó számára biztosított kedvezményes hitelekkel, lakásvásárlásra szánt kamatmentes hitelekkel vagy akár a szakmunkásképzéssel, amelynek szervezése eleddig a nagyvállalat hatáskörébe tartozott. Ennek megszűnése gazdátlanná teszi ugyanis ezeket a feladatokat és azok finanszírozását sem lesz kihez rendelni. Az aktív dolgozók ugyan megkaphatják ezeket a forrásokat máshonnan, de az időskorúaktól nem lehet megvonni az eddig folyamatosan biztosított kedvezményeket, mert drasztikus romlás következne be az életminőségükben.

Kovács Pál tehát valós szociáldemokrata politikusként lépett fel a privatizáció kérdésében, és szociálpolitikai megfontolásai jelen esetben megalapozottnak bizonyultak.

A privatizáció megkezdésére vonatkozó vita szeptember 17-én folytatódott, ahol dr. Katona Béla[40] ismételten szót kért és megállapította, hogy a Vagyonügynökség valóban nem készült fel a feladatok ellátására, mert sem az ügynökség létszáma nem megfelelő ehhez, sem pedig a feladat pénzügyi hátterét nem látja biztosítottnak. Beszédében több szervezet kezébe javasolta adni a privatizáció lebonyolítását, amelyek a Vagyonügynökség megbízásából közreműködnének.

Katona Béla hangsúlyozta, hogy a törvény beterjesztése óta sokkal bővebb információ áll már a rendelkezésre, és most már aggodalmát fejezte ki amiatt, hogy a semmilyen tapasztalattal, illetve komolyabb megtakarítással nem rendelkező friss vállalkozók hogyan fogják megállni a helyüket a formálódó vállalkozói szférában. Tehát megfelelő támogatói hátteret kell létrehozni a kisvállalkozók számára, ahová problémáikkal fordulhatnak és megfelelő szakmai vagy egyéb segítséget kaphatnak. Megállapítható, hogy a szocialista politikus szeptemberi beszéde lényegesen pesszimistább az előzőhöz képest, és lényegesen több – helyenként a hajánál fogva előráncigált – problémával lépett a képviselő-testület elé. Nagyobb aggodalomnak adott hangot a privatizáció nyomán fellépő munkanélküliek száma miatt is.

[40] Katona Béla, Az állami kiskereskedelem, a vendéglátóipar és a fogyasztási szolgáltatások vagyonának privatizálásáról (értékesítéséről, hasznosításáról) szóló törvényjavaslat megtárgyalása, 1990. szeptember 17.

A többi beszédből is kitűnik, hogy a privatizációval kapcsolatos társadalmi érdeklődés egyre élénkebb, egyre több érintett társadalmi szervezet kíván hozzászólni a kérdéshez, és az Országgyűlésen belül is érezhetően feszültebb a hangulat az augusztusi plenáris üléshez képest. *Paszternák László*[41] ezt konkrétan meg is fogalmazza, és felhívja a képviselők figyelmét arra, hogy éppen most vizsgázik a magyar gazdasági rendszerváltás bel- és külföldön egyaránt, tehát ne kísérletezzünk, hanem egy megalapozott, hatásvizsgálatokra épülő privatizációs törvényt fogadjon el a Ház, amely hosszú távon is kiállja az idő próbáját.

A privatizációs törvénnyel kapcsolatosan szerettük volna tudni a munkánkat segítő három politikus véleményét is.

Pozsgay Imre a lehető legelhibázottabbnak tartotta akkor is a kárpótlási jegyrendszert, amely hasonló károkat okozott a nemzetgazdaságban, mint a Rákosi-féle államosítás, csak éppen ellenkező előjellel. Pozsgay a privatizáció két alapvető vonulatát hangsúlyozta, mégpedig az agráriumban lezajlott és az egyházi vagyon privatizációját. Ez utóbbit megszavazta ő maga is a Parlamentben, az előzőt azonban nem, mert a kibocsátott kárpótlási jegyekről már akkor tudható volt, hogy spekulációra adnak majd alapot és éppen a magánosítás egyik lényegét képező szociális tényező nem fog érvényesülni. A kárpótlási jegyrendszerrel azt érték el, hogy szétverték az addig működő szövetkezeti rendszert és rengeteg mikrogazdaság alakult, amelyek azonban finanszírozás, innovációs források és eszközállomány nélkül életképtelennek bizonyultak. Ennek következtében az addig húzóágazatként működő, világviszonylatban is jelentős értéket képviselő magyar mezőgazdaság lényegében leállt.

Pozsgay szavaival élve, az ezekhez a kis földterületekhez hozzájutó tulajdonosok nem földművelőkké, hanem földönfutókká váltak, a kárpótlási jegy pedig a magyarországi korrupció melegágyává.

Berecz János annyit tett hozzá Pozsgay véleményéhez, hogy a cégek eladása ugyancsak elhibázott lépés volt, nem lett volna szabad a vállalatok zömét külföldi kézre adni. De ezen lényegében az 1994-es kormányváltás sem változtatott, hiszen a Horn-kormány a privatizációs politikát ott folytatta, ahol Antallék abbahagyták. Szűrös Mátyás ugyancsak az Antall-kormány hibái között sorolta fel a privatizációs törvényt, amelyen a későbbi kormány sem javított semmit, hiszen az MSZP–SZDSZ-koalíció valóban onnan folytatta a magánosítást, ahonnan Antallék abbahagyták, és nem történtek a későbbi károkat érdemben mérséklő módosítások a privatizációs eljárásban.

[41] Paszternák László, Az állami kiskereskedelem, a vendéglátóipar és a fogyasztási szolgáltatások vagyonának privatizálásáról (értékesítéséről, hasznosításáról) szóló törvényjavaslat megtárgyalása, 1990. szeptember 17.

A vagyoni elszámoltatás alapkérdései

Már a Nemzeti Kerekasztalnál komoly konfliktusokat szült az akkori hatalom és az EKA között a vagyoni elszámoltatás kérdése; erről korábban már részletesebben szóltunk. Az első demokratikus választásokat követően a téma ismét tárgyalóasztal, pontosabban plenáris ülés elé került. Ekkor már elkerülhetetlen volt az MSZP számára a számvetés, bár nem kis botrányokat okozott a különböző cégekbe átmentett állami vagyon problémája – ami lássuk be, sikkasztásnak minősül, tehát köztörvényes bűncselekmény.

1990. augusztus 28-án *dr. Balsai István,*[42] igazságügy-miniszter expozéjában kifejtette, hogy az 1989 novemberi népszavazás is bizonyította a társadalmi igényt arra, hogy az MSZMP és a hozzá kötődő politikai szervezetek vagyonukkal elszámoljanak. A beterjesztett törvényjavaslat tiszta képet akar kapni a szocializmus idején felhalmozott vagyonról, illetve annak eredetéről és azt is meghatározta, hogy milyen vagyontárgyak esnek elszámolási kötelezettség alá. Az elszámolási időszak kezdete 1949. január 1-je – és ez bizony borítja az MSZMP azon korábbi állítását, hogy a párt törvényes keretek között szerezte a vagyonát, lévén az államosítások még csak ekkor kezdődtek. Családok és egzisztenciák omlottak össze a kommunisták által kegyetlen és embertelen módon folytatott államosítás során, amely lényegében 45 évig teljesen szankcionálatlan maradt. Minden tekintetben jogos tehát az elszámoltatás igénye. És Balsai ekkor *a felelősök megnevezéséről* még csak nem is beszélt.

Az 1988. december 31-től 1990. augusztus 31-ig terjedő időszakra minden 50 ezer forint beszerzési értéket meghaladó ingóságra és védett műal-

[42] Dr. Balsai István, „Az elmúlt rendszerhez kötődő egyes társadalmi szervezetek vagyoni elszámoltatása", 1990. augusztus 28.

kotásra vonatkozóan az Állami Számvevőszék által hitelesített elszámolást kellett benyújtani. Az Állami Számvevőszék ezt követően a bevallásokról beszámolni köteles az Országgyűlésnek a törvénytervezet értelmében 1991. január 15-ig. A beszámoló alapján a kormány tesz majd javaslatot a vagyon felhasználására és az ezzel kapcsolatosan szükségessé váló intézkedések megtételére.

Balsai hangsúlyozta a törvénytervezetben rejlő jogi és közgazdasági következmények mellett az ügy politikai és erkölcsi súlyát is, amely a magyar társadalom részéről az új kormányzatra nehezedik.

A miniszter expozéjára *Horn Gyula*[43] válaszolt és hozzászólásában kifejtette, hogy a Magyar Szocialista Párt alapvetően egyetért a törvénytervezettel és szükségesnek tartja a vagyoni elszámoltatást, és a törvénytervezettel ez megfelelően szabályozott keretek közé kerül. Hozzáteszi azonban, hogy a Szocialista Párt már elszámolt a vagyonával, hiszen 1990. március 28-án ez megtörtént az Állami Számvevőszék felé. Két dokumentumot adtak át, amelyekben tételesen kimutatták a leadott vagyontárgyak 90 százalékát, a maradék 10 százalék pedig egy külön dokumentumban foglaltatik, amelyet azonban nem volt alkalmuk az illetékes szervnek átadni. A Magyar Tudományos Akadémia Társadalomtudományi Intézetét jelölték meg korábban címzettként, de költségvetési fedezet hiányára hivatkozva az intézet nem tudta elvégezni az ezzel kapcsolatos feladatokat. Vidéken is számos pártház átadásának lehetőségét biztosította a párt, de nem tudván mit kezdeni velük, illetve anyagi fedezet hiányában ezekkel sem történt azóta se semmi. A Hírlapkiadó Vállalat átadásának ügye is hónapok óta húzódik, amely Horn szerint úgyszintén nem az MSZP hibája.

A kimutatások készen vannak, vagy részben készülőben vannak és a törvénytervezet elfogadásának időpontjáig ezek átadásra kerülnek és az Állami Számvevőszéknek határidőre lehetősége lesz ezek felülvizsgálatára.

Horn a napirendi pont címválasztását illetően hozzáteszi, hogy a Magyar Szocialista Pártnak annyiban van köze ehhez, hogy *„egyik főszereplője, közreműködője volt annak, hogy a régi rendszert (...) lebontották"*. Tehát Horn Gyula *a jogutódpárt vezető politikusaként elhatárolódik az MSZMP-s múlttól,* és nem tartja helyénvalónak a napirendi pont politikailag

[43] Horn Gyula, „Az elmúlt rendszerhez kötődő egyes társadalmi szervezetek vagyoni elszámoltatása", 1990. augusztus 30.

minősítő jellegét. (!!!) *Minősíteni* egy pártot vagy egyéb politikai szervezetet *a választók jogosultak* és nem a Parlament. (!!!) Az MSZP-n kívül pedig minden olyan társadalmi szervezetet el kell számoltatni, amely valaha állami támogatást kapott.

Dr. Gál Zoltán[44] (MSZP) hozzászólásában kijelentette, hogy **a törvénytervezet tartalma egyáltalán nem bír nagy jelentőséggel**, csupán ideológiai tartalma miatt tart számot a közvélemény érdeklődésére. (!!!) Szerinte arról van szó, hogy az Országgyűlés **egy a demokratikus választásokon jelentős szavazatmennyiséget megszerzett legitim pártot politikai minősítésnek vet alá,** mégpedig erősen diszkriminatív módon. Nem az elszámoltatással van a probléma, hiszen **az MSZP** valóban jogi értelemben a volt kommunista párt utódja és a választási kampány idején a többi politikai erő ezt a tényt joggal használta fel, de **most már ez csak jogi értelemben vett jogutódlás és nem jelenti azt, hogy az Országgyűlés jogosult a Magyar Szocialista Pártot összemosni az azóta megszűnt MSZMP-vel. (!!!)**

A törvénytervezetre benyújtott módosítások egy része sérti mind a párttörvényt, mind pedig az egyesülési törvényt, és meglepő módon ezeket a javaslatokat még az alkotmányügyi bizottság is támogatta, illetve a kormány is egyetértett vele. Ennek nyomán a Magyar Szocialista Pártnak nem áll módjában a törvényt megszavazni, mert az alkotmányellenes és sérti a jogállamiság elveit, valamint szembemegy a modern európai gondolkodással.

Megállapíthatjuk tehát, hogy a Magyar Szocialista Párt azt várta az Országgyűléstől és az ország közvéleményétől, hogy pártjukat a választásokat követően a Magyar Szocialista Munkáspárttól teljesen független jogi személyként kezelje, és ilyen módon történelmi elszámoltatásnak az új párt nem lehet alanya. Értetlenségüket fejezték ki a politikai minősítés miatt is és messzemenőkig kikérték maguknak, hogy az MSZP-t összemossák a jogelőd MSZMP-vel. A nyilvánosság érdeklődésére is nagymértékig számot tartó plenáris ülésen tehát igyekeznek megmagyarázni a megmagyarázhatatlant, és mindent megtettek annak érdekében, hogy „a fejekben" elkezdjék leválasztani az MSZP-t az MSZMP-s múltról, és ezzel előkészítsék az új párt jövőjét. Ezt pusztán retorikai eszközökkel és olyan jogi csűrés-csavarással

[44] Dr. Gál Zoltán, „Az elmúlt rendszerhez kötődő egyes társadalmi szervezetek vagyoni elszámoltatása", 1990. szeptember 10.

igyekeztek elérni, amely mögött nyilvánvalóan hamis logika állt és ez ellen a plenáris ülésen a képviselők hangos közbekiabálással tiltakoztak is.

Az ügynöktörvény körüli vita

A Magyar Szocialista Párt jogutódlásának kérdésében a másik fontos pont az első parlamenti ciklusban az ügynöktörvény körül folyó vita volt. A törvénytervezet „*A Belügyminisztérium volt III/III. csoportfőnöksége hivatásos, valamint »szigorúan titkos« állományú tisztjei és hálózati személyei adatait tartalmazó 1990. február 14-én lezárt nyilvántartásának, továbbá az egykori államvédelmi szervek és karhatalmi alakulatok tisztjei adatainak felhasználásáról szóló törvényjavaslat általános vitájának megkezdése*" címén került a plenáris ülés elé és hónapokig tartó, súlyosan személyeskedő és a végtelenségig emocionális politikai harc zajlott a kérdésben, amelyet jelen tanulmányunkban kellő óvatossággal szeretnénk kezelni. Írásunk csak a Parlamentben elhangzottak alapján kívánja bemutatni az MSZP hivatalos álláspontját, hiszen a mi feladatunk a közvélemény felé mutatott kép és ideológia alakulásának vizsgálata. Nem tisztünk és nincs is lehetőségünk arra, hogy a Házon kívüli folyamatokat figyelemmel kísérjük és elemezzük, tehát jelen tanulmány kizárólag az Országgyűlésben zajló eseményeket kívánja bemutatni.

1991. október 8-án dr. Boross Péter belügyminiszter terjesztette a törvényjavaslatot az Országgyűlés elé.[45] Expozéjában elmondta, hogy „*A társadalom igazságérzete megkívánja, hogy nyíltan neveztessenek meg azok, akik a korábbi rendszert leghívebben kiszolgáló, politikai elnyomó feladatokat ellátó szervek tagjai vagy azok ügynökei voltak, és ma is közbizalmat élvező állásokat, megbízatásokat töltenek be (...) A Belügyminisztérium volt III/III-as, az úgynevezett belsőreakció-elhárító csoportfőnökség tisztjei, az e szerv által a társadalmi, gazdasági, tudományos, művészeti stb. élet legkülönbözőbb területein működtetett polgári szerepet mímelő, szigorúan titkos állományú tisztek és ügynökhálózatuk legfőbb feladata a korábbi rendszer tisztességtelen eszközökkel történő maradéktalan kiszolgálása volt. Arra kellett ügyelniük, hogy a nemzeti érzés, a lelkiismeret, a gondolat szabadságának kibontakozása nehogy veszélyeztesse az idegen hatalmat kiszolgáló rendszert.*" A törvénytervezet célja tehát a Kormány részéről az volt, hogy megteremtsék azt a törvényt, amely a közélet tisztaságát a pártállami múlttól megtisztítsa, a társadalomtól elvárt módon rendezze, és nyilvánosságra kerüljenek azon személyek adatai, akik az elmúlt rendszerben jogilag és erkölcsileg is erősen megkérdőjelezhető eszközöket használtak fel arra, hogy az ország polgárait a rendszernek való engedelmességre kényszerítsék.

Egy évvel korábban Demszky Gábor és Hack Péter, az SZDSZ képviselői már benyújtottak egy törvényjavaslatot, de ezt a Kormány nem találta megfelelőnek, mivel „*abból a téves feltételezésből indult ki, hogy létezik egy olyan, az adatokat hiánytalanul tartalmazó rendszer, amelynek segítségével egyértelműen megállapítható valakinek a politikai kompromittáltsága*".[46] A témát azonban nem zárták le, és 1991 októberében újabb törvényjavaslat kidolgozására került sor. A belügyminiszter azonban hangsúlyozta, a javaslatnak figyelembe kell vennie, hogy a meglévő nyilvántartási anyagok rendkívül hiányosak és nincs olyan irattári rendszer, amely teljes egészében, rendszerezve tartalmazza azokat az információkat, amelyek a volt titkos ügynökök számonkérésére maradéktalanul alkalmasak lennének. Boross Péter elmondta, hogy a törvény nem szolgálhatja egy esetleg boszorkányüldözés céljait és nem akarnak ártatlan embereket igazságtalanul meghurcolni, hiszen köztudott, hogy nem minden polgár tett önszántából jelentést a környezetéről, hanem arra sokakat rákényszerítettek. A törvényjavaslat a megbékélést szolgálja, és nem kívánja a kérdést tovább lebegtetni a magyar polgárok feje felett, amely a témával kapcsolatos feszültségek tartós fenntartását szolgálná.

[45] Dr. Boross Péter, A Belügyminisztérium volt III/III. csoportfőnöksége hivatásos, valamint „szigorúan titkos" állományú tisztjei és hálózati személyei adatait tartalmazó 1990. február 14-én lezárt nyilvántartásának, továbbá az egykori államvédelmi szervek és karhatalmi alakulatok tisztjei adatainak felhasználásáról szóló törvényjavaslat általános vitájának megkezdése, 1991. október 8.

[46] Dr. Boross Péter, A Belügyminisztérium volt III/III. csoportfőnöksége hivatásos, valamint „szigorúan titkos" állományú tisztjei és hálózati személyei adatait tartalmazó 1990. február 14-én lezárt nyilvántartásának, továbbá az egykori államvédelmi szervek és karhatalmi alakulatok tisztjei adatainak felhasználásáról szóló törvényjavaslat általános vitájának megkezdése, 1991. október 8.

Az MSZP képviselői számtalan ponton kezdték el támadni a törvényjavaslatot, hiszen a párt annak kimondva is *„érintettje és fenyegetettje"*[47] volt. Szavaikban a szocialisták hozzászólói hangsúlyozták, hogy nekik is érdekükben áll a törvényjavaslat megtárgyalása és az ügy mihamarabbi rendezése, amit mindenképpen támogatni kell. Mi több, többen értetlenségüket fejezték ki amiatt, hogy ez az ügy miért húzódik még mindig a Demszky–Hack-féle tervezet után másfél évvel, hiszen ez a kormány részéről a témával kapcsolatos állandó feszültség fenntartásának szándékát tükrözi, amely a kormánypártok pártpolitikai céljait szolgálják csupán, ami összeegyeztethetetlen a jogállamiság és a demokrácia alapelveivel.[48]

Dr. Jánosi György hozzátette azt is, hogy az embereket ez az egész távolról sem érdekli már annyira, és nem visszafelé szeretnének nézni – emlékeztetve újra és újra a keserű múltra –, hanem inkább már előre néznek és a jövővel kapcsolatos eredményeket várják a kormánytól és nem a múltban való vájkálást. Nézete szerint a téma kezd nevetségessé válni és bulvárosodni, ami semmilyen módon nem szolgálja az eredeti célokat. A Demszky-Hack-féle tervezetről pedig kijelentette, hogy az sem eljárási szabályokat, sem esetleges szankciókat nem állapított meg, amely a törvénytervezet szakszerűtlenségét és a hozzá nem értést támasztja alá, így a beterjesztők hibája, hogy a kérdés másfél év elteltével ismét az asztalra kerül, újra kell tárgyalni és pótolni kell annak hiányosságait.

Jánosi a vagyoni elszámoltatáshoz hasonlóan a titkos állományú tisztekkel és ügynökhálózatukkal kapcsolatosan elmondta, hogy a Szocialista Párt most nem a saját cselekedeteivel kell elszámoljon, hanem a volt MSZMP ügyei miatt vezekel, ráadásul olyan körülmények között, hogy a volt pártállam nem törekedett elégséges regisztráció vezetésére, tehát a feladat már alapjaiban bizonyul teljesíthetetlennek. Jánosi tehát továbbfolytatja az MSZP-nek azon retorikáját, hogy hozzászólásaikban igyekeznek leválasztani az MSZP-t az MSZMP-ről, mintha a kettőnek egymáshoz a világon semmi köze nem lenne és a kérdés felvetése még önmagában véve is felesleges: „Ezen a ponton joggal vetődik fel a kérdés: mennyiben vonható felelősségre a Szocialista Párt az elmúlt rendszer állampártjának súlyos mulasztásaiért. A javaslat tehát megkerüli a felróhatóság problémáját. Látszólag kaput nyit a kérdés előtt a hiányzó dokumentumok igazolhatóságával, bár itt is pontatlanságokat találtunk, mert nem tisztázott, hogy mi tekinthető hitelt érdemlő igazolásnak, mi fogadható el annak, és egyáltalán kinek kell ezt benyújtani?"[49]

[47] Dr. Jánosi György, Az elmúlt rendszerhez kötődő egyes társadalmi szervezetek vagyonelszámoltatásáról szóló 1990. évi LXXIII. törvény módosításáról szóló törvényjavaslat megtárgyalása, 1991. október 1.

[48] Uo.

Kovács Jenő a szocialisták másik hozzászólója kifejtette,[50] hogy ebben a kérdésben nem csak etikai és politikai szempontokat kell figyelembe venni, hanem be kell látni, hogy a törvényi szempontok rendkívül ingatagok, lévén nincsen korszerű, az emberi jogi normákkal összhangban lévő adatvédelmi törvény, amely ennek a törvényjavaslatnak az alapját képezné. Így az egyes állampolgárokra vonatkozó adatokhoz való hozzáférés és azok nyilvánosságra hozatalának szabályai nem állnak rendelkezésre.

Nem lehet jelen esetben olyan törvényt alkotni, ami egyszerre képes felderíteni az igazságot, növelni az ország belpolitikai stabilitását és megerősíteni a nemzetbiztonságot.[51] Mert az igazság felderítése – és ez egyébként a szocialisták egyik legfőbb érve az ügynöktörvény ellen – súlyos nemzetbiztonsági érdekeket sért. Ez a törvénytervezet nézetük szerint történelmi torzításokat takar, jogilag teljesen abszurd és megalapozatlan, illetve nemzetbiztonsági szempontból kifejezetten veszélyes lehet.

Nem beszélve arról, hogy a kormány ezzel a törvénnyel pontosan ugyanazokat az eszközöket akarja használni a volt pártfunkcionáriusok ellen, amiket éppen ő maga ítél el, hiszen foglalkozás, osztályba sorolás és politikai hovatartozás alapján rendeznek a törvénnyel hajtóvadászatot és kollektív büntetéseket akarnak kiszabni. Ugyanúgy kimondják ezzel a kollektív bűnösség elvét, mint a kommunisták évtizedekkel ezelőtt és engedik elharapózni velük szemben a vak gyűlöletet.[52] (!!!)

[49] Uo.

[50] Kovács Jenő, A Belügyminisztérium volt III/III. csoportfőnöksége hivatásos, valamint „szigorúan titkos" állományú tisztjei és hálózati személyei adatait tartalmazó 1990. február 14-én lezárt nyilvántartásának, továbbá az egykori államvédelmi szervek és karhatalmi alakulatok tisztjei adatainak felhasználásáról szóló törvényjavaslat általános vitájának megkezdése, 1991. november 13.

[51] Uo.

[52] Uo.

Az MSZMP-n belül nem lehet minden egyes embert egy kalap alá venni és a kollektív bűnösség alapján egyfajta értékrendszerrel megítélni, hiszen *„A történelmi pedantériára oly érzékeny Kormány joggal háborodna fel, ha valaki egy kalap alá venné Bethlent és Prónayt, Keresztes-Fischert és Bakyt, Szálasit, Imrédyt és Telekit. Tegnap a miniszterelnök úr meggyőzően érvelt amellett, hogy egy politikus és egy politikai korszak csak igen árnyaltan, a tények alapos ismeretében ítélhető meg. Ehhez a gondolkodásmódhoz ez a törvényjavaslat méltatlan. Sommás ítéletet mond, s ezzel egy falkába zárja Rákosi Mátyást és Pozsgay Imrét, egy kalap alá veszi Gerő Ernőt és Nyers Rezsőt, az ártatlan emberek felett önbíráskodó, a letartóztatottakat megalázó keretlegényt és a demokratikus változások szükségességét hirdető tisztet. A javaslat szerint nincs különbség Péter Gábor és Horváth István, Farkas Mihály és Szűrös Mátyás, Révai József és Németh Miklós, Horn Gyula között. Ha valaki nem így látja a dolgokat netán, az nem helyeselheti ezt a törvényjavaslatot."*

„Szorosan követve ezt a logikát, felmerül a kérdés: alkalmas-e ez a törvényjavaslat az igazság kiderítésére, a valóságnak megfelelően határozza-e meg azt a kört, amely együttműködött az államhatalommal, és embertársai megtévesztése árán rendszeresen megosztotta vele információit?

A leghatározottabban állítjuk, hogy nem. Nem, és ezt az előterjesztők is tudják. Nem véletlen, hogy a Kormány megkerül több olyan fontos kérdést, amelyre pedig a nemzetbiztonsági bizottság jelentése nagy nyomatékkal hívja fel a figyelmet (...) A nemzetbiztonsági bizottság jelentése pedig világosan rámutat arra, hogy ez a múltra vetítve sem igaz. Teljességgel érthető, hogy a Kormány ki akarja vonni a vitából a hírszerzés, a katonai elhárítás, a felderítés, a rendőrség, a kábítószer- és terrorelhárító szervek, a büntetés-végrehajtás, a vám- és pénzügyőrség, az adóhatóság és mások tevékenységét. Ez azonban, valljuk be, egyben az igazság újabb csonkolása is. Ráadásul meddő kísérlet, hiszen nehezen elképzelhető, hogy a törvényjavaslat szerint kipécézettek éppen ezekről az összefüggésekről fognak fegyelmezetten hallgatni."[53]

Horn Gyula arra emlékeztetett ezt követően, hogy az eltelt negyven esztendő ezzel a törvénnyel nem kiiktatható, hiszen *„ugyanaz az emberanyag van jelen a Magyar Köztársaságban, mint a Magyar Népköztársaságban"*[54]. Ami persze sok tekintetben jogos, bár Antall József miniszterelnök mégis törekedett a kormány „tisztaságára", lévén a kormányába egyetlen régi párttag sem kerülhetett be. Hozzá kell azonban tennünk, hogy ez pusztán csak a kormányra volt igaz, hiszen mind a parlament, mind pedig a különböző kormányhivatalok tele voltak régi pártfunkcionáriusokkal! Horn szerint az lenne az ügy lezárásának legkézenfekvőbb módja, ha *„az egészet, úgy ahogy van, zárolják, ha kell, egy évszázadra a III/III. ügyet".*

A parlamenti jegyzőkönyv következő mondata csupán ennyi: *„Zaj"*... Második lehetőségként Horn Gyula megállapítja, hogy hozzák nyilvánosságra az egész listát, az többé ne lehessen politikai manipuláció tárgya és ne lehessen többet az ügynöklistákat hatalmi játékokra felhasználni, amelylyel megteremthető az országban a normális politizálás lehetősége. Horn is hangsúlyozza, hogy ez a téma az embereket nem érdekli, békét akarnak az országban a rendszerváltozás után, és a többség a pártállami múlt kérdését pusztán a politikai elit csatározásainak tartja. Több mint félmillió ember szavazott a választásokon az MSZP jelöltjeire, ami nem engedi megkérdőjelezni a jogutódpárt létjogosultságát. *„Nyugodtan lehet ma fabrikálni anyagokat, dokumentumokat arról, hogy ki volt ügynök, besúgó és így tovább. Erre van nemzetközi gyakorlat is és rendkívül fejlett techni-ka. És azt sem kell külön bizonygatnom nemzetközi tapasztalatok, ismeretek alapján, hogy az ilyesfajta döntéseket tulajdonképpen mindig a hatalmon lévők hozzák, ha politikai indíttatású döntéseket hoznak s kivétel nélkül mindig a politikai ellenfeleikkel szemben."*

Volt Horn Gyulának egy mondata, ami elszabadította az indulatokat a Házban: *„vajon joga van-e pálcát törni mások felett azoknak, akik ugyanúgy beilleszkedtek ebbe a rendszerbe, mint akiket vádolnak?"* A közbekiabálókat még az elnök csengőszava is alig tudta elhallgattatni. Idézetek a jegyzőkönyvből: „(Közbeszólás: *De azok tömeggyilkosok!)"* „(Közbeszólások: *Így van! Tömeggyilkosokról van szó!* – Zaj. – Az elnök csenget.)"[55]

Kovács Jenő ugyanezen a plenáris ülésen kérte ki magának, hogy az MSZMP minden pártfunkcionáriusát egy kalap alá akarja venni a törvény. Horn Gyula ebben a beszédében ugyanezt tette, csak éppen ellenkező előjellel.

[53] Uo.

[54] Uo.

[55] Uo.

A kárpótlás körüli vita

Hasonló indulatok mellett zajlott a kárpótlási törvénnyel kapcsolatos vita is, amelyet dr. Balsai István miniszteri expozéjával nyitottak meg 1991. február 4-én. A 1020. számú törvényjavaslat parlamenti vitája persze lényegesen korábban kezdődött, de törvényjavaslattá csak ekkorra érett és *„A tulajdonviszonyok rendezése érdekében az állam által 1949. június 8-a után az állampolgárok tulajdonában igazságtalanul okozott károk részleges kárpótlásáról szóló törvényjavaslat általános vitája"* címet kapta.

A szabad piacgazdaság működésének egyik elengedhetetlen feltétele volt a rendszerváltó országokban a tulajdonreform. A magántulajdon sérthetetlenségének garantálása mellett fontos feladat volt az elmúlt rendszerben történt igazságtalanságok bizonyos mértékű kompenzálása. Tudható volt, tökéletes kárpótlást 40–50 év elteltével nem lehet nyújtani, részben mert az államosított vagyont ennyi idő elteltével nem lehetett eredeti állapotában visszaadni, illetve a költségvetés állapota nem tette lehetővé, hogy minden kárvallott visszakapja mindazt, amit a kommunisták törvénytelen és embertelen eszközökkel évtizedekkel ezelőtt elvettek tőle.

A kárpótlást és a privatizációt össze kellett hangolni, lévén a két fogalom egymással szorosan összefügg. A kérdés az volt, hogy az ország korlátozott financiális lehetőségei között milyen politikai kompromisszum születhet a kérdésben. A kárpótlás formája végül a *kárpótlási jegy* lett, egy bemutatóra szóló, szabadon forgatható értékpapír, amely az állami vagyon értékesítése során különböző vagyontárgyak és termőföld megvásárlására volt felhasználható.[56]

A Magyar Szocialista Párt az erkölcsi mellett az anyagi kárpótlásra vonatkozó indítványt is támogatta és az államháztartás állapota miatt részleges kárpótlást tartottak elképzelhetőnek. Nyers Rezső hozzászólásában[57] a jogutódpárt nevében elhatárolódott az évtizedekkel ezelőtt történt államosítás módjától és eszközeitől: *„Mi ellenezzük azokat a demokratikus ellenőrzés nélküli államosításokat, amelyek jogtalansággal voltak összekapcsolva, valamint a magyarországi államosításokat erősen túlméretezettnek ítéljük, amelyek elszakadtak az ország valóságos érdekeitől."* Hozzátette azonban, aggodalomra ad okot, hogy a tervezett kárpótlás messze meghaladja az ország pénzügyi lehetőségeit, hiszen nem volt látható, hogy a társadalom milyen számú és mértékű kárpótlási igénnyel áll majd elő az elfogadott törvény nyomán. Ha pedig a privatizáció és a kárpótlás pénzügyi arányai akaratlanul felborulnak, az beláthatatlan következménnyel járhat.

Kupa Mihály pénzügyminiszter olvasatában a kárpótlási törvénynek négy vetülete van: politikai, etikai, jogi s gazdasági.[58] Ennek nyomán az ország aktuális állapotában a kárpótlás lényegében finanszírozhatatlan: *„Nemrég vitattuk az 1991. évi költségvetést, amelynek hiánya 79 milliárd forint, és amelyben egyetlen fillért sem irányoztunk elő kárpótlásra. Nehézségek árán megszereztük az 1991. év külföldi kötelezettségeihez szükséges finanszírozási forrásokat. Figyelembe véve mindezt, valamint a lakosság leterhelését, a 21 milliárd dolláros külföldi és a 1400 milliárd forintos belföldi adósságot, valamint az inflációs hatásokat, csak olyan mértékű kárpótlást tartok finanszírozhatónak, függetlenül a kárpótlás politikai megoldásától, és a kárpótlásban részesülők körétől, amely nem haladja meg a 70–90 milliárd forintot." „Magyarul: a mobilizálható magyar nemzeti vagyon teljes privatizálása esetén a bevétel lekötött, minden ezenfelüli eligérkezés az államadósságot növeli. Ilyen tétel ez a kárpótlás is, és itt egyetértek a FIDESZ vezérszónokával, hogy kérem, ezt a kárpótlást a társadalom fogja megfizetni. Az államnak erre nincs forrása. Tehát itt mérlegelnünk kell a gazdasági lehetőséget és a társadalom tűrőképességét."*

Kupa szerint mivel mindenki nem kárpótolható, újabb sérelmek fognak születni azok részéről, akik nem kaphatják majd meg, ami tulajdonképpen valóban járna nekik. De ez megvalósíthatatlan célkitűzés lenne.

[56] Dr. Balsai István, A tulajdonviszonyok rendezése érdekében az állam által 1949. június 8-a után az állampolgárok tulajdonában igazságtalanul okozott károk részleges kárpótlásáról szóló törvényjavaslat általános vitája, 1991. február 4.

[57] Nyers Rezső, A tulajdonviszonyok rendezése érdekében az állam által 1949. június 8-a után az állampolgárok tulajdonában igazságtalanul okozott károk részleges kárpótlásáról szóló törvényjavaslat általános vitája, 1991. február 4.

[58] Kupa Mihály, A tulajdonviszonyok rendezése érdekében az állam által 1949. június 8-a után az állampolgárok tulajdonában igazságtalanul okozott károk részleges kárpótlásáról szóló törvényjavaslat általános vitája, 1991. február 5.

Katona Béla (MSZP) hozzászólásában[59] azonban szorgalmazza a kompromisszumot és úgy látja, hogy *„azoknak a munkája, akik itt az elmúlt negyven évben tisztességesen dolgoztak, s a munkájuk ellenértékének csak egy részét vették föl bér formájában, a többivel hozzájárultak az állami vagyon növeléséhez. És mi úgy gondoltuk, hogy ennél a kárpótlásnál ezekre az emberekre is gondolni kell...". „Úgy gondoltuk, nincs joga sem* [a] *Kormánynak, sem* [a] *pártoknak, sem* [a] *Parlamentnek elfeledkezni róluk, hiszen míg ezek az emberek a gazdasági átalakulásnak csak a negatívumait fogják érezni – az inflációt, az áremelést és a munkanélküliséget –, közben az általuk is létrehozott állami vagyon eladása során néhányan dúsgazdagok lesznek. Ezért javasoltuk, hogy a tulajdonosi kárpótlási jegy mellett vezessük be a dolgozói kárpótlási jegyet is. Ezzel ugyan ők sem lettek volna teljes mértékben anyagilag kárpótolva, de legalább azt jeleztük volna, hogy itt, ebben a Parlamentben van 386 képviselő, aki tudja, hogy az elmúlt negyven évben, politikai rendszertől függetlenül, ebben az országban több millió ember volt, aki tisztességesen és becsületesen dolgozott."* Katona Béla álláspontja szerint tehát nem elegendő az amúgy is nehezen finanszírozható eddigi kárpótlási terv, de minden egyes állampolgár részére kárpótlás kellene fizessen az állam. Azt követően, hogy nyilvánvalóvá tették a szakértők, hogy az eddigi kárpótlási tervek is a finanszírozhatatlanság határát súrolják, Katona indítványa nehezen minősíthető komolynak és megalapozottnak.

Viszont a parlamenti közvetítéseken keresztül a kisembert megszólítja, aki ezt az álláspontot magáénak is érzi. Komoly politikai nyilatkozatnak azonban távolról sem tekinthető a dolgozói kárpótlás kérdése. Ismerve a tényeket, Katona belehúzná a kormányt egy teljesen irreális koncepcióba, tudva, hogy úgysem fogják elfogadni az indítványát, viszont egyes választók számára jól hangzik és „benyelik". Pedig két hónappal korábban a vita elején Katona Béla még a következők szerint nyilatkozott: *„ma a pénzügyminiszter úr is megerősítette, hogy ennek az országnak a kárpótlás céljára sehol nincsen »dugi« pénze. Világosan tudnia kell mindenkinek, hogy a kárpótlásra fordítandó összegeket azok a jelen és jövőbeli nemzedékek fogják kifizetni, akik az államosításban nem vettek részt, és ebben a kárpótlásban semmiféle előnyt nem szereznek (...) Kónya Imre tegnap azt mondta, hogy nincs lehetőség ezeket az embereket most kárpótolni. Mi viszont úgy gondoljuk, hogy nemcsak lehet, hanem kell. Mi úgy gondoljuk, hogy ezek a milliók is megérdemelnek legalább egy erkölcsi nagyságú kárpótlást átdolgozott életükért, és megérdemlik azt, hogy legalább a minimális esélyt megkapják arra, hogy ők is résztvevőként indulhassanak neki a piacgazdaságban való részvételnek."*[60]

[59] Dr. Katona Béla, A tulajdonviszonyok rendezése érdekében az állam által 1949. június 8-a után az állampolgárok tulajdonában igazságtalanul okozott károk részleges kárpótlásáról szóló törvényjavaslat általános vitája, 1991. április 22.

Nyers Rezső 1991. március 4-i hozzászólásában[61] megállapította, hogy a kárpótlás kérdésében nem közeledik az Országgyűlés a kompromisszum felé és szakadékok választják el az egyes véleményeket. A kárpótlás szükségességét Nyers sem vitatja, mi több, egyetért a javaslatnak a zsidótörvények kárvallottjaira és a kitelepített németek által elszenvedett károk kompenzációjának kiterjesztésére is, de az egymásnak ellentmondó társadalmi érdekek és a szinte összehangolhatatlannak tűnő politikai álláspontok mentén egyelőre nem látszik az alagút vége. A vita hevében talán az lenne a helyes, ha az eddigi verziót elvetnék és egy teljesen új törvénytervezet kerülne kidolgozásra, ami talán átlendítené a vitát a holtpontról.

Nyers Rezső a több ütemben történő kárpótlást tartotta reális elképzelésnek oly módon, hogy a törvénynek lehetőség szerint ne legyenek kárvallottjai a társadalomban.

Gál Zoltán álláspontja[62] összeszedetten vázolja a szocialisták álláspontjának lényegét, így egyszerű idézet formájában mutatjuk be: *„Én nem kívánok senkit valamifajta sanda politikai szándékokkal gyanúsítani, de ez az összeesés egy kissé gyanús számunkra. Gyanús különösen akkor, hogyha arra gondolunk, hogy ez a kárpótlási törvény úgy került a tisztelt Ház elé, hogy nem sikerült benne társadalmi konszenzust létrehozni.*

[60] Dr. Katona Béla, A tulajdonviszonyok rendezése érdekében az állam által 1949. június 8-a után az állampolgárok tulajdonában igazságtalanul okozott károk részleges kárpótlásáról szóló törvényjavaslat általános vitája, 1991. február 5.

[61] Nyers Rezső, A tulajdonviszonyok rendezése érdekében az állam által 1949. június 8-a után az állampolgárok tulajdonában igazságtalanul okozott károk részleges kárpótlásáról szóló törvényjavaslat általános vitája, 1991. március 4.

[62] Dr. Gál Zoltán, A tulajdonviszonyok rendezése érdekében az állam által 1949. június 8-a után az állampolgárok tulajdonában igazságtalanul okozott károk részleges kárpótlásáról szóló törvényjavaslat általános vitája, 1991. március 4.

Márpedig olyan kérdésről van szó, amelyben ez feltétlenül szükséges lett volna. Lehet, hogy az előbb említett jelenségek mintegy ennek pótszerei. Ezt a társadalmi konszenzust pedig meg lehetett volna és meg lehetne teremteni, hiszen a társadalom döntő többsége egyetért, hogy valamifajta igazságtételre feltétlenül szükség van, és ezzel a szocialista frakció is egyetért. Nem tudunk azonban egyetérteni azzal, hogy ez az igazságtétel pártpolitikai megfontolásoknak rendelődjék alá. Nem lehet ugyanis elfogadni azt, hogy a Magyar Köztársaság meg sem kísérli, hogy a tulajdonviszonyok átalakításakor a sokat emlegetett polgárosodási folyamatban legalább elvi esélyegyenlőséget ne biztosítson polgárainak. Nem lehet elfogadni ezt a törvényjavaslatot azért sem, mert nehéz megérteni, miért nem lehetett előzetesen felmérni a tényleges igényeket, ezeket összevetni az ország lehetőségeivel, s azt követően dönteni a kárpótlás mértékéről.

Nem lehet elfogadni, és nem lehet megérteni azt, hogy miért ne lehetne várni a kárpótlással addig, amíg a gazdasági lehetőség erre jobbnak mutatkozik, s ennek anyagi kihatásai kevésbé sújtják a ma élő generációkat.

Nem lehet megmagyarázni ezt a törvényjavaslatot a bérből és fizetésből élő millióknak, mert miközben nekik nincs beleszólásuk abba, hogy kinek és mennyiért adják el fejük felől az üzemet, addig mások már kárpótlási jeggyel rendelkeznek azok megvételére.

Nem lehet elfogadni ezt a törvényjavaslatot azért sem, mert nem ad választ azon százezrek számára, akik föld nélkül dolgoznak a termelőszövetkezetekben, és ma bizonytalan a jövőjük. Sokáig lehetne sorolni ezeket a kérdéseket, megítélésünk szerint ezek mögött valós társadalmi érdekek húzódnak meg, amelyekre az országnak választ kellene adnia. Ez a törvényjavaslat nem ad választ, mert más szemlélettel, más céllal készült.

Mi, a szocialista frakció ezt a szemléletet nem tudjuk elfogadni, s ezért ezt a törvényjavaslatot elutasítjuk. Ugyanakkor, mint ahogy ezt Nyers Rezső képviselőtársam mondta, benyújtottuk módosító javaslatainkat, mert bízunk abban, hogy az a társadalmi hangulat, amely a kárpótlási törvény kapcsán kialakult, hatással lesz a kormányzó erőkre, s megkísérlik társadalmi konszenzus alapján kialakítani a törvény tartalmát. Bízunk benne, hogy a benyújtott törvénymódosító javaslatainkat ennek során hasznosítani tudják. Köszönöm a figyelmüket."

3. Konklúzió és záró gondolatok

Újabb lépést haladva az időben, elemzésünk során elértük az 1992. évet és az országgyűlési jegyzőkönyveket átolvasva arra a megállapításra jutottunk, hogy az általunk választott tematika, tehát a rendszerváltást övező alapvető ideológiai és elszámoltatási viták 1991 év végével, illetve 1992 első félévében lényegében lezárultak. Már 1992 első felében is inkább a törvénytervezetekkel kapcsolatos hatásköri és kisebb más egyeztetések zajlanak, valamint határozathozatal történik a tanulmányunk tárgyát képező kérdésekben.

A másik lényeges megállapításunk, hogy 1992-től kezdődően az említett témákban a szocialista képviselők már alig vagy szinte egyáltalán nem szólalnak fel! Helyettük az SZDSZ képviselőinek hozzászólásai olvashatóak a jegyzőkönyvekben, amely beszédek végén zárójelbe feljegyezték: *„Taps baloldalról"* vagy *„Taps az ellenzék részéről"*. Tehát már 1992-ben egyértelműen megmutatkozik még a plenáris üléseken is az SZDSZ és a MSZP politikai közeledése. Miután *1991 szeptemberében* nyilvánosságra került a *Demokratikus Charta,*[63] a régi demokratikus ellenzék és a volt kommunista párt utódpártjának közeledése nyílt titok volt, bár az 1994. évi MSZP-SZDSZ-koalíció létrejötte azért sokakat meglepett. Egyes elemzők szerint ezzel az együttműködéssel kezdődött meg a szabad demokraták pártjának hosszú évekig elhúzódó agóniája.

Elemzői szempontból rendkívül érdekes probléma a magyar szocialisták és liberálisok kapcsolatának elemzése, és az országgyűlési jegyzőkönyvek vizsgálata mellett érdemes lenne a témában kompetens közéleti személyiségeket is megszólaltatni – amennyire lehet, hiszen azért ez erősen aktuálpolitikai téma még mindig, tehát nem biztos, hogy őszinte válaszokat kapunk –, hogy hogyan látták akkor a 1994-es koalícióhoz vezető utat. A munkánkat segítő három politikust, Berecz Jánost, Szűrös Mátyást és Pozsgay Imrét, akik a rendszerváltás idején, illetve azt megelőzően voltak elsősorban aktív politikusok, azonban megkérdeztük erről is, és ismételten egymástól szögesen eltérő véleményeket formáltak meg.

[63] http://beszelo.c3.hu/cikkek/a-demokratikus-charta-tortenete.

Berecz szerint nyugati sugallatra történt a kapcsolatfelvétel. Nyugati információkból tudható volt, hogy az SZDSZ komoly kapcsolati tőkével rendelkezik Nyugaton és különösen a tengerentúlon. Ebből az MSZP politikusai is profitálni akartak, miközben az SZDSZ segítségével a szocialisták az imázsukat is javítani akarták, szabadulván az utódpárti jellegtől. Az SZDSZ-nek meg persze kapóra jött a kapcsolat, hiszen a választási eredmények önmagukban nem voltak elegendőek politikai befolyásuk erősítésére. Viszont a koalíciós szerződés aláírásával kormányzati erővé válhattak.

A két párt közeledésében Pozsgay Imre szerint Nyers Rezső és Vitányi Iván igen komoly szerepet töltött be. Ennek kezdetei egészen az 1990-es választások két fordulója közé nyúlnak vissza, mégpedig egy igen kínos jelenethez, amikor is Vitányi Iván kezet nyújtott az SZDSZ-es Kis Jánosnak, aki a kézfogást azonban nem fogadta el. Pozsgay szerint tehát *a kezdeményezés a szocialistáktól indult ki, amire eleinte a korábban velük szemben álló ellenzék nem volt vevő. Pozsgay úgy fogalmazott, hogy ami a rendszerváltoztatás előtt népi–urbánus ellentétként jelentkezett az ellenzék soraiban, ugyanez az ellentét később kialakult a magyar jobb- és baloldal politikai erői között, és az SZDSZ természetéből fakadóan tolódott el balra.*

Az évek előrehaladtával az SZDSZ mögé jelentős pénzügyi, politikai és társadalmi tőke csoportosult, amiből a szocialisták is ki akarták vonni a maguk hasznát, tehát érdekükben állt a közeledés és később 1994-ben a koalícióalkotás annak ellenére, hogy a választási eredmények azt nem is indokolták. *Az SZDSZ már a kilencvenes évek elején is olyan jelentős nemzetközi kapcsolatrendszerrel rendelkezett, ami Pozsgay szerint lényegében egyfajta „igazolóbizottsággá" léptette őket elő, hogy meghatározzák, ki az, aki az első demokratikus választások utáni Magyarországon labdába rúghat a magyar közéletben és ki az, aki nem.* Az MSZP-nek pedig szüksége volt erre a potenciálra, és a régi ellenzékkel való szoros kapcsolat lehetővé tette az utódpárti imázs lassú erózióját is.

Szűrös Mátyás szerint a két párt együttműködésének nem voltak komolyabb előzményei, de a koalíció létrejöttében jelentős szerepet játszott számos régi MSZMP-káder, pl. Tardos Márton. Az ekkorra antikommunistává vált régi pártfunkcionáriusok számára hatalmas csalódás volt, hogy az első választásokat nem az MSZP nyerte, ezért az SZDSZ által biztosított kapcsolatrendszer segítségével igyekeztek megszilárdítani a szocialista párt helyzetét az új parlamentáris rendszerben.

Fejezetünk végéhez közeledve az 1992. évre vonatkozóan öt benyújtott törvénytervezetet kell még megneveznünk:

– *Az 1963 és 1989 között elkövetett egyes állam és közrend elleni bűncselekmények miatt történt elítélések semmissé nyilvánításáról* szóló törvénytervezet (1992. január 27.);

– *Az életüktől és szabadságuktól politikai okokból jogtalanul megfosztottak kárpótlásáról* szóló törvényjavaslat (1992. január 27.);

– *A tulajdonviszonyok rendezése érdekében, az állam által az állampolgárok tulajdonában az 1939. május 1-jétől 1949. június 8-ig terjedő időben alkotott jogszabályok alkalmazásával okozott károk részleges kárpótlásáról* szóló törvényjavaslat (1992. január 28.);

– *A személyes adatok védelméről és a közérdekű adatok nyilvánosságáról* szóló törvényjavaslat – azaz az adatvédelmi törvény (1992. május 12.);

– *A nemzeti gondozásról szóló törvényjavaslat* (1992. május 5.).

1993-ban tanulmányunk szempontjából mindössze egy törvényjavaslat általános vitája kezdődött meg:

– *Az 1956. évi októberi forradalom és szabadságharc során elkövetett egyes bűncselekményekkel kapcsolatos eljárásról* szóló törvényjavaslat (1992. december 8-án kezdődött az általános vita, de a munka érdemi része már 1993-ra maradt).

A 1994. évvel kapcsolatosan pedig nem találtunk már olyan törvényjavaslatot és vitát, ami a tematikánk szempontjából releváns lett volna, tehát az 1993 utáni parlamenti jegyzőkönyvek feldolgozásához új tematikák kidolgozására lesz majd szükségünk.

Az 1963 és 1989 között elkövetett egyes állam és közrend elleni bűncselekmények miatt történt elítélések semmissé nyilvánításáról szóló törvénytervezet általános vitája során *egyetlen szocialista képviselő sem szólalt fel érdemben*, tehát ebben a kérdésben az MSZP retorikáját nincs lehetőségünk bemutatni. Mivel azonban egy rendkívül fontos törvénytervezetről van szó, szükséges megemlékeznünk róla a tanulmányban és két SZDSZ-es képviselő, Mécs Imre és Kőszeg Ferenc, valamint dr. Balsai István igazságügy-miniszter hozzászólásaival szeretnénk összefoglalni a végül elfogadott törvény lényegét.

A tervezet hátteréről Mécs Imre 1992. február 4-én tartott beszédét[64] az Országgyűlés előtt. Ebben emlékeztetett, hogy 1963-ban az ENSZ-szel, az Egyesült Államokkal és a Szovjetunió vezetőivel kötött paktum értelmében több ezer 1956-os elítéltet engedtek szabadon. Több százan azonban tovább töltötték a büntetésüket egészen 1971-72-ig, mert a paktumot figyelmetlenül kötötték, és nem tanulmányozták az ún. magyar népbírósági jog torz gyakorlatát. Ennek következtében gyilkosságnak minősítettek minden olyan cselekményt, amelyeket a felkelők követtek el házájuk védelmében. Euforikus hangulat uralkodott ekkor az országban, hiszen a kormányzat ekkor kezdte el adagolni azokat a kispolgári liberalizáló engedményeket, amelyek az emberek életét könnyebbé tették. Ekkor kezdték el például engedélyezni az első útleveleket a szocialista országokba. Mivel az 1963-as amnesztia vonatkozott külföldre szakadt hazánkfiaira, ekkor kezdtek nagyobb számban hazaméreszkedni a forradalom után disszidáló magyar polgárok.

A diktatúra eszközei Mécs szerint azonban csak visszahúzódtak, de továbbra is működött a kommunista, szocialista „igazságszolgáltatás", csak nem olyan nagy számban és nem olyan durván, mint korábban, és bizony volt akasztás is.

Kőszeg Ferenc felszólalásában[65] a rendszerváltást közvetlenül megelőző időszak törvénykezését összegezte az amnesztiákkal kapcsolatosan. Elmondta, hogy a politikai bűncselekmények semmisségének kimondása két lépésben történt még az első demokratikus választások előtt. 1989. október 26-án kimondták – az 1956-os népfelkeléssel összefüggő elítélések orvoslásáról szóló 1989. évi XXXVI. törvényben – az '56-os forradalommal és szabadságharccal összefüggő cselekmények semmisségét. Ezt követően még a pártállami parlament ülése 1990. március 14-én az akkori XXVI. törvény alapján a semmisséget kiterjesztette minden 1945 és 1963 közötti törvénysértő ítéletre.

A semmisség azonban a politikai bűncselekmények közül olyanokra is kiterjedt, amelyeket a világon mindenütt büntetnek, így például a fegyverrejtegetés vagy az államrend erőszakos megdöntésére irányuló fegyveres szervezkedés. Ezt az általános semmisséget azzal indokolták, hogy ezek az eljárások koncepciós perek voltak, azonban ez a magyarázat nem helytálló olyan esetekben, ahol az elkövetők büszkén vállalják ma is, hogy abban az időben valóban fegyveresen szervezkedtek a kommunizmus ellen és Kőszeg felveti azt a kérdést is, hogy vajon valóban *„törvényt sért-e az, aki törvénysértő eszközökkel lép fel a törvénysértő hatalom ellen?"*

A törvényhozó tehát nagyvonalúan járt el a kérdésben és a semmissé nyilvánítást nem kötötte semmiféle eljáráshoz. Csak azt kellett igazolni, hogy az elítéltet a törvényben felsorolt valamelyik cselekményért ítélték el. Igaz, ekkor a semmisségnek már semmilyen következménye nem lehetett, hiszen a büntetett előélethez fűződő hátrányok alól az 1963 előtti elítéltek már amúgy is mentesültek és a pártállam ekkor már lassan kezdte elhatárolni magát 1963 előtti korszakától.

Hozzá kell azonban tenni, hangsúlyozta Kőszeg Ferenc, hogy az állam és a közrend elleni bűncselekmények egy részét, mint például az izgatás, tiltott határátlépés, közösség megsértése törölték a törvényből, más bűncselekményeknek pedig a meghatározását változtatták meg. A régi Btk. szerint ugyanis például, aki a Magyar Népköztársaság hátrányára felhasználható adatokat gyűjt abból a célból, hogy azokat külföldi kormány vagy szervezet tudomására hozza, kémkedést követ el. E meghatározás alapján viszont minden újságírót, szociológust és kutatót kémkedéssel lehetett volna vádolni. 1989. október 15-én hatályba lépett tehát az a módosítás, amely szerint kémkedést az követ el, aki külföldi kémszervezet megbízásából hírszerző tevékenységet folytat.

Emberi jogi szervezetek, így például a Magyar Helsinki Bizottság vagy a Független Jogvédő Szolgálat tiltakoztak az ellen, hogy a semmisség csak 1963-ig érintse a politikai bűncselekményeket, hiszen az emberi jogokat sértő törvényhozási, rendőri, bírói gyakorlat egészen 1989-ig fennmaradt. Ez is indokolja az új törvénytervezet benyújtását és elfogadását.

Dr. Balsai István a törvénytervezet benyújtását két érvvel támasztotta alá.[66] Egyfelől jogi keretet teremt a kárpótlási törvény alkalmazásához, más-

[64] Mécs Imre, Az 1963 és 1989 között elkövetett egyes állam és közrend elleni bűncselekmények miatt történt elítélések semmissé nyilvánításáról szóló törvénytervezet, 1992. február 4.

[65] Kőszeg Ferenc, Az 1963 és 1989 között elkövetett egyes állam és közrend elleni bűncselekmények miatt történt elítélések semmissé nyilvánításáról szóló törvénytervezet, 1992. február 10.

[66] Dr. Balsai István, Az 1963 és 1989 között elkövetett egyes állam és közrend elleni bűncselekmények miatt történt elítélések semmissé nyilvánításáról szóló törvénytervezet, 1992. február 19.

felől elvégzi azt a feladatot, hogy *„az elmúlt rendszer bármilyen korszakához fűződő törvénytelenségek és bírói intézkedések fölött mond értékítéletet a Parlament”.* Hozzáteszi azonban, hogy a kormány nem kívánja támogatni a javaslatok közül azoknak a bűncselekményeknek a semmissé nyilvánítását, amelyek az új felfogás szerint nem minősülnek valamilyen okból olyan bűncselekményeknek, amelyeknek 1963 és 1989. október 23. közötti elkövetése politikai jellegű indokkal semmissé nyilvánítható lenne. Így például az embercsempészet bűntette, a kémkedés, az állam- és a szolgálati titok megsértésének bűncselekménye, illetve a közveszélyes munkakerülés, amely már megszűnt bűncselekményi kategória, nem tartozhatnak az új törvény hatálya alá.

Az életüktől és szabadságuktól politikai okokból jogtalanul megfosztottak kárpótlásáról szóló törvényjavaslat általános vitája 1992. január 27-én dr. Balsai István, igazságügy-miniszter expozéjával kezdődött. A miniszter emlékeztetett, hogy *„a kizárólagosságot követelő és kirekesztésen alapuló ideológiák jegyében az uralkodó rezsimek megsemmisítették mindazokat az emberi, polgári és politikai jogokat, amelyeket a civilizált emberiség, közöttük a magyar nemzet is több száz éven keresztül alapvetőnek és egyetemlegességnek tisztelt, és amelyet erkölcseiben még a jogfosztottság állapotában is magáénak vallott. Ez az önkényuralom a civil társadalom ellenállásának megtörésekor a demokratikus intézmények megsemmisítésével egyidejűleg létrehozta az intézményesített terrort.”* Az új magyar jogállamiság megszületése tette szükségessé, hogy a koncepciós perek károsultjai a törvénytelen ítéletek megsemmisítésével erkölcsi kárpótlást nyerjenek, és hogy a lehetőségekhez képest kapjanak anyagi kompenzációt is az intézményesített terror áldozatai.

Ennek jegyében került benyújtásra két törvényjavaslat; az egyik a már fentiekben bemutatott *„Az 1963 és 1989 között elkövetett egyes állam és közrend elleni bűncselekmények miatt történt elítélések semmissé nyilvánításáról”* szóló törvénytervezet, illetve a most tárgyalásra kerülő törvényjavaslat.[67]

[67] Dr. Balsai István, Az életüktől és szabadságuktól politikai okokból jogtalanul megfosztottak kárpótlásáról szóló törvényjavaslat általános vitája, 1992. január 27.

Az általános vita első két napján dr. Suchmann Tamás képviselte a szocialisták álláspontját a benyújtott törvénytervezettel kapcsolatosan, de érdemi, a történelmi múltra visszatekintő és a múlttól elhatárolódni kívánó beszéd egyetlen szocialista képviselő szájából sem hangzott el az általános vita során, még gesztusjelleggel sem. Ez csupán a kormánypárti és SZDSZ-es képviselők hozzászólásaiban szerepelt. A szocialisták kizárólag a törvény jogi és technikai részével foglalkoztak, illetve az abból származó anyagi terhekkel, de történeti értékelésre egyetlen MSZP-s képviselő sem vállalkozott. Suchmann mindössze a következők szerint összegezte a törvény célkitűzéseit: *„Az emberiség történelme már csak ilyen; a magyarságé, a miénk ugyanilyen. Hol jóvátehetetlen bűnöket, hol évezredekig ható bölcs tetteket, hol népeket sorvasztó és biztosan elnyomó intézkedéseket, hol kifizetetlen számlákat hagy periodikusan maga után, váltakozva, hol jutalmazva, hol büntetve népeket és nemzeteket.*

Most az előterjesztés keretében immár másodszor nyúlunk kifizetetlen számlákhoz, s e számlák kifizetésének jogossága – a mai napon elhangzott vezérszónoklatokból is kitűnően – még csak fel sem merül.”

„Figyelmen kívül hagyja, hogy egy történelmileg négy, de mondhatnánk úgy is, hogy hat jól elkülöníthető korszak törvénysértő, súlyosan diszkriminált áldozatainak egy törvényben csak további megkülönböztetés nélkül vagy elkerülhetetlen megkülönböztetéssel szabad kárpótlást adni.”[68]

Suchmann 1992. április 28-i hozzászólásában[69] a törvény hatályának kiterjesztése nyomán elsősorban a zsidóság kárpótlásáról szólt részletesebben a második világháború során elszenvedett sérelmek miatt, a kommunizmus által 1949 óta szedett áldozatokról lényegében egyetlen szót sem ejtett. Az április 28-i beszéd elsősorban a magyarországi antiszemitizmusról szól – 1992-ben!!! *„Amióta a kárpótlási törvények tervezeteinek tárgyalása elkezdődött, okkal vagy ok nélkül, érzékelhetően vagy kevésbé érzékelhetően, politikai körökben, parlamenti körökben, illetve parlamenten kívüli körökben elindult egyfajta negatív gondolatiság, amelyet én nem tartanék magyarországi politikai antiszemitizmusnak, csupán egy rosszul értelmezett el-*

[68] Dr. Suchmann Tamás, Az életüktől és szabadságuktól politikai okokból jogtalanul megfosztottak kárpótlásáról szóló törvényjavaslat általános vitája, 1992. január 27.

[69] Dr. Suchmann Tamás, Az életüktől és szabadságuktól politikai okokból jogtalanul megfosztottak kárpótlásáról szóló törvényjavaslat általános vitája, 1992. április 28.

lenérzésnek, mégpedig annak kapcsán, hogy a magyar zsidóság képviselői vagy pontosabban – mondjuk – én is, a kárpótlási törvények kapcsán nyilvánvalóan – mint ahogy mindenki a saját elképzelése szerint azokat képviseli, kikhez valónak, tartozónak érzi magát – szólok a magyar zsidóság érdekében.

Tennem kell két okból. Az egyik, nemzeti kérdésnek tartom a magyar zsidóság sorsának történelmi megítélését, és a kárpótlásban való súlyának megítélését és elbírálását. És a másik: teszem amiatt, mert kevesen tesszük, és jobban szeretném, ha nem nekem kellene szólni. Nehezen vállalkoztam magamban erre a mai fölszólalásra is, pontosan azért, mert úgy érzem, hogy a döntéshez közel állva nagyon nehéz lesz érveket felsorakoztatni. Sokan azt vetik fel, hogy a magyar zsidóság azért kér kárpótlást, mert bűnös nemzetnek tartja a magyarságot. Én nem tudom, kik élnek ezzel a gondolatisággal, én azon az okon és azon a jogon szeretném kérni az egynemű elbírálást a magyar zsidóságnak, hogy a magyar zsidóság mindig is része volt és része kíván lenni a magyar nemzetnek, és nem a bűnös nemzet címén, hanem mint a nemzet teste. S mert meggyőződésem és szeretném kijelenteni, hogy a magyar zsidóságból a többség úgy gondolja, hogy ezek a tettek nem a nemzethez kapcsolódnak, hanem a nemzet egészséges testén keletkező fekélyek, pattanások, azok, melyekkel – úgymond »önfia vágta sebét«, s a nemzet mindig erős volt ahhoz, hogy ezekből meggyógyuljon, s a konzekvenciákat a történelem számára is levonja."

„Tegnap délután az Interparlamentáris Unió antiszemitizmus elleni tagozata gyűlést tartott, és ezen a megbeszélésen értékeltük e törvénytervezet sorsát, és felhatalmazást kaptam a jelen lévő 18 országgyűlési képviselőtől, akik csaknem teljes mértékben a Parlamentben képviselt valamennyi pártot lefedik, hogy a következő ügyrendi javaslattal éljek elnök úr és a tisztelt Parlament részére, egyébként ezt írásban elnök úrnak és a frakcióvezető uraknak is eljuttattam.

A javaslatnak az a lényege, hogy a jelenlevők úgy ítélték meg, hogy az összefoglaló bizottsági jelentések mintegy előrevetítik a szavazásoknak a sorsát, lehetőségét. A szokásos eljárás és rend szerint a plenáris ülésen valószínűleg a módosító javaslatok hasonló elbírálás alá esnek vagy eshetnek, mint a bizottsági ülésen. A jelenlevők nem pártjaik nevében, de egyetértettek azzal, hogy a javaslatok, amelyek elutasításra kerültek, nem kiszélesítették, hanem csak azonos jogokhoz próbálták juttatni a magyar zsidóságot az állampolgári jogegyenlőség elve alapján, és meg kívántak előzni egyfajta diszkriminációt.

A jelenlevők nem zsidóügynek tekintik az esetleges orvoslás lehetőségét, hanem fontos nemzeti ügynek. Véleményük kimondásakor messze szem előtt tartják az ország teherbíró képességét, de szem előtt tartják az állampolgári jogegyenlőség elveit is, s a diszkrimináció minden megelőzési lehetőségének fontosságát."[70]

A maradék négy törvénytervezet általános vitájában már nem találunk olyan ideológiai alapú összeütközéseket, amelyeket a tanulmány korábbi fejezeteiben más törvénytervezetek kapcsán ne említettünk volna, ugyanis a tárgyalások előrehaladtával természetszerűleg egyre több gondolat ismétlődik, illetve merül fel más kontextusban, de újat számunkra már nem mond.

Válogatott irodalom:

Bozóki András: Az Ellenzéki Kerekasztal (első) története – cikksorozat a *Beszélő*ben, 1990.

Bozóki András szerk.: *A rendszerváltás forgatókönyve,* 1–7. kötet. Új Mandátum Könyvkiadó, 2000.

Országgyűlési Napló, 1990–2010 – a plenáris ülések jegyzőkönyveinek teljes szövegű adatbázisa. Arcanum Adatbázis, 2010.

Bozóki András: A Demokratikus Charta története, http://beszelo.c3.hu/-cikkek/a-demokratikus-charta-tortenete.

[70] Dr. Suchmann Tamás, Az életüktől és szabadságuktól politikai okokból jogtalanul megfosztottak kárpótlásáról szóló törvényjavaslat általános vitája, 1992. április 28.

Halmy Kund

MSZMP-ből MSZP

A szocialista hatalomátmentés „alvó szakasza" Magyarországon.

Az MSZP politikai kommunikációja 1990 és 1994 között.

„Az országos választmány elnöke, Vitányi Iván lapunk kérdésére, hogy az MSZP mennyire tekinthető szociáldemokrata pártnak, elmondta: megítélésük szerint az MSZP mind alapszabálya, mind programja és tevékenysége szerint szociáldemokrata párt. Az MSZDP-ről szólva kijelentette: szívesen látnának egy olyan, életerős szociáldemokrata pártot, amelylyel szövetségre léphetnének."

(Kéri J. Tibor, *Népszabadság*, 1992. január 27., 4.)

Bevezetés

Az előző tanulmányban nyomon követett időszakhoz képest merőben más képet kapunk az írott sajtón keresztül a frissen átalakult, „megújult" szocialista párt közbeszédet formáló képességéről, kommunikációjának irányításáról.

Az országgyűlési választásokat követő hatalomváltás 1990 tavaszától, de főként a kormány beiktatásától, kora nyártól kezdve teljes mértékben átalakította sok más mellett a média világát is. Szembetűnő, hogy a különböző (de továbbra is baloldali kötődésű) sajtóorgánumok nem támogatták egyértelműen az MSZP-t, sokkal visszafogottabb megnyilvánulások olvas-

hatóak, a „bölcs kivárás” taktikája és türelem jelzi az állampárt utódához hűséges szerkesztőségek munkáját. A *Népszabadság*ban, igaz csak a fejlécében 1989. október 8-ától a „szocialista napilap” megnevezés olvasható, mégis, a kampányidőszak lezárultát követően egészen az úgynevezett taxisblokádig, október 25-ig pártszempontból mérsékelt tónusú írások jelentek meg. Igaz ez a *Népszavá*ra, a *Világ* című folyóiratra, majd később az igényes kivitelű, színvonalas tartalmú *Köztársaság* című képes folyóiratra is – mely azonban csak a ciklus közepén, másfél évig működött. A szocialista érdekeltségű *Reform* magazin pedig kifejezetten bulvárirányba mozdult el, ráerősítve az amúgy is meglévő, felszabadult hangulatra. Általában ugyanez jellemző a többi vizsgált sajtóanyagra is. A *Heti Világgazdaság* kifejezetten szakszerű írásokat, kutatási eredményeket, interjúkat közöl, több évtizedre bebiztosítva az európai színvonalú gazdasági hetilap státuszát. A *Magyar Nemzet* jobboldali irányt vett, akárcsak 1992 közepe tájékán a *Magyarország* című hetilap is. A *Magyar Hírlap* liberális-balliberális irányultságú újsággá vált.

A vizsgált témakörök megegyeznek a korábbi tanulmányban megcélzott területekkel. A gazdasági témák a jelen dolgozatban is elsődlegességet élveznek, mivel az MSZP, és jelentős holdudvara a rendszerváltozást követően megőrizte, sőt jelentősen növelni tudta befolyását. A piacgazdaságot, kapitalizmust, privatizációt és a kárpótlást érintő kérdéseket a tanulmány első fejezeteiben tárgyalom, ezeket követi az ország nemzetközi orientáció-váltásának nyomon követése, majd a demokratikus jogállam kialakulásának szocialista szempontok szerint történő kommunikálása. Összegezve elmondható, hogy az előfeltevéshez képest jelentősen csökkent a vizsgált területeken megjelenő kommunikációs panelek, és az érdemi megnyilvánulások száma is. A kormányváltás meghatározta, átrendezte és tükrözte a sajtóban megjelenő erőviszonyokat is. Ebből következően előrebocsátható, hogy az 1994 utáni vizsgálat új politikai kommunikációs irányok feltárását tűzheti ki célul.

1. Az MSZP viszonya a piacgazdasághoz

Amitől a nyolcvanas évek derekán még óva intettek a pártállami vezetők, bekövetkezett. A „dekadens” nyugati világ gazdasági berendezkedése, a piacgazdaság (néha még „szociális” jelzővel illetve) gyökeret vert Magyarországon, bármennyire is féltették tőle a még technokratának tartott gazdasági vezetők is. Gyökeret vert, vagy legalábbis a jogi hátterét megteremtették pontosan azok, akik évtizedekig beszéltek a kapitalizmusról, mint legfőbb rosszról. A rendszerváltás lényegi vonásának talán ezt tekinthetjük. 1990-et megelőzően megalkották azokat a törvényi feltételeket (pl. társasági törvény, átalakulási törvény), melyek keretei között legitim módon történhetett meg állami és pártvagyon zökkenőmentes átvitele, átcsúsztatása magánkézbe, illetve fenntartható volt a szocialista elit kontrollja a maradék – egyre csökkenő – közvagyon fölött.

A kezdődő (újrakezdődő) kapitalizmust sokan a „vad” előtaggal együtt említették. Volt ebben igazság. Mint minden átmenet kezdeti, erjedő szakaszában, itt sem állt minden kontroll alatt, sőt sok politikai és gazdasági ágazatnak nem volt gazdája, zavarosak volt a vezetőcserék, és teljes szektorok működését fedte évekig homály. Mint fentebb említettem, rengeteg pozícióra fizikailag nem találtak új embert, az intézmények mélyebb működési területein folyamatos volt a káderhiány – főként ami az új, MDF vezette kabinet érdekeit és hatáskörét érintette. Ugyanis az MSZMP-től megörökölt intézményrendszer a baloldalhoz hű tisztségviselőkben, intézményi vezetőkben nem szenvedett hiányt. Ez – az átmenet békés jellegét tekintve – egyáltalán nem meglepő, de azokban az években ez rendkívüli frusztrációt okozott a jobboldalon. Az egyszerű szavazók egymást kérdezgették: „miért ez vezeti *iksz* intézményt, miért nem mozdulnak gyorsabban a dolgok *ipszilon* területen.” Egyetlen találó – ámde kissé cinikus – válasz létezett erre, a probléma lényegét megragadva, de sokak felháborodását kiváltva: „tetszettek volna forradalmat csinálni”. (Antall József miniszterelnök mondata.)

A forradalom elmaradt, az akkori történelmi körülmények és szükségszerűségek nem forradalmi változásokat generáltak, hanem az irányított, levezényelt folyamatoknak kedveztek. A közép-európai civil társadalmi csoportok egészséges, határozott, sőt gyakran erőszakos fellépése Közép-Európában végső soron hozzájárult a változások kikényszerítéséhez, ugyanakkor forradalmi külsőségekkel bíró változás valójában csak Romániában zajlott le, ott is a hagyományos forgatókönyv szerint, csak a korszaknak megfelelő nagy sebességgel, azonban kétes eredménnyel. (A tiszta eszmeiséget és lendületet követően a diktatórikus vezetés legkonszolidáltabb, leginkább elfogadható része került hatalomra, amely ott is ugyanazokat a lassan érlelődő folyamatokat indította be, mint amelyek a térség többi államában többé-kevésbé hasonlóan lezajlottak.)

Magyarországon, az első országgyűlési választások idején sok önkritikus hang mellett, az MSZP háza tájáról sürgető tónusú szólamok hangzottak el, általában olyan felhanggal, melyből úgy sejlett, hogy a párt szakértői mindig egy lépéssel járnak a – főként gazdasági – történések előtt. A nyitott szemmel tájékozódó észrevette, hogy ezek mögött a legtöbbször az elkövetett hibák miatt álló óriási saját felelősség elkendőzése áll. Tovább kell lendíteni az ügyeket, nem szabad leragadni egy helyben – hangzott a kiadott jelszó. *„A Szocialista Pártnak – vélik a párt szakértői – haladéktalanul meg kell kezdenie javaslatai kidolgozását a vállalatok gazdasági gondjainak kezeléséről, a vállalkozásokat ösztönző feltételek erősítéséről.”*[71] Képet alkothatunk a szocialista párt által elképzelt ösztönzésekről, és a vállalkozási motivációk táptalajáról a következő párbeszéd alapján.

„– Azt hallottuk, munkakönyve változatlanul az MSZP-nél van. Ezek szerint a párt az első, és a Reform csak afféle »másodállás«?

– A pártot tényleg nem hagytam ott. Két önálló életem van. E helyen most az a feladatom, hogy őszig kialakítsam az rt. új profilját. Nem hiszem, hogy ezt most részleteznem kellene, de elmondhatom, hogy a könyvkiadás mellett új lapok »gründolására« is gondolok. Tervezzük egy politikailag merész, ám független, nem pártérdekeket érvényesíteni szándékozó lap elindítását, továbbá homlokegyenest eltérő hangú és »apolitikus« lapok piacra dobását.

– Csak nem egy új Reformon töri a fejét? Azt egyszer már kifundálták. Akkor az MSZMP-ben dolgozott?

– Nem. Még a Tájékoztatási Hivatalban ültem, és Tőke Péterrel, valamint Virágh Andrással azon meditáltunk, hogyan tudnánk egy merész hangvételű lappal komoly versenytársat teremteni a HVG-nek. Hamar rájöttünk: helyesebb, ha a reformvonal sávjában egy bulvárirányt célzunk meg, ott nagyobb lehet a nyereség. Végül a politikai botrányig is elmenő stílusra szavaztunk. Az idő minket igazolt: a lapot veszik, mint a cukrot.”[72]

Ez az interjú egyértelműen bizonyítja a korábbi feltevésemet, miszerint a *Reform* magazint MSZMP közeli körök gründolták, klasszikus szelep-

[71] F. L.: Az MSZP ellenzéki szerepben. *Népszabadság,* 1990. március 30., 10. p.

[72] Interjú Dégen Istvánnal, a Reform Rt. igazgatótanácsának új elnökével. *HVG,* 1990. április 14. Készítette Lindner András és Horváth Zoltán.

kieresztő – a közvéleményt indirekt módon formáló – orgánumot létrehozva, amely kiválóan működött, szerepét maradéktalanul betöltötte.

Nem csak hírlapalapítási láz jellemezte a kilencvenes elejét. A legtöbb szaktekintély egyetért abban, hogy a történelem csak utólag értelmezhető, mégis, amikor a közelmúlt eseményei kerülnek feldolgozásra, megdöbbentő, hogy egyes nyilatkozatokból mennyire ki lehetett volna következtetni a különböző pártok azonos törekvéseinek iránymutatóit, kiszámítani – már akkor – a lehetséges szövetségi rendszereket, és egyértelmű elemzéseket készíteni azokról. Magyarán kicsit tisztábban látni a jövőt. *„Legalább érdekes eltöprengeni a neoliberális válságkezelések sikerein, amelyek akkor is »erős kezű« kormányzást igényeltek, ha nem valósítottak meg politikai diktatúrát.”*[73] Békesi László, az MSZP technokrata körei és az SZDSZ gazdaságpolitikai irányultságának hasonlósága már ekkor egyértelmű volt. Ami a felsőbb körökben a gazdasági irányelvek folytonos keresését, mintegy orientációs kényszert jelentett, az a gyakorlati szférában a „jobb ha a miénk, inkább, mint hogy a másé legyen” elv maradéktalan érvényesítését jelentette, valljuk be, magyaros szokásainknak is megfelelően. *„Jelenleg is a szocialistáknál a legnagyobb a vállalkozási kedv, tucatnyi személyes kft.-jük van. Mindez korántsem jelenti azt, hogy az MSZP lenne az egyetlen vállalkozó párt. Már működik a Szabad Demokraták Szövetsége (SZDSZ) Liberty, a Fidesz Fico Kft.-je, és szeptemberben jegyezte be a cégbíróság a Hunniapack Kft.-t, amely a Kereszténydemokrata Néppárt tulajdonában van. (...) Az MSZP még márciusban hozta létre a Szabad Sajtó Alapítványt, amelynek egymilliós vagyona alaposan felduzzadt, hiszen az alapítvány az MSZP által tulajdonába adott Népszabadság önállósítása során 108,5 millió forintos részvénycsomaghoz jutott.”*[74] Ez a nyílt és szakszerű véleménynyilvánítás jól mutatja a pártok rutinját és magángazdaságba való beágyazódásuk arányait. Olyan versenypálya alakult ki, amelyen a legkevésbé sem egyenlő esélyekkel indultak a pártok és a társadalmi szervezetek.

A mértékadó, jelentős személyektől származó nyilatkozatok azonban szélesebb körben vállalható, és tagadhatatlanul kecsegtető mondandókat tartalmaztak. *„Körülbelül öt évbe telhet, amíg a kelet-európai régió átalakulhat egy olyan demokratikus államcsoporttá, amelyet megfelelő szociális*

[73] Interjú Békesi László pénzügyminiszterrel. *Népszabadság,* 1990. június 28., 8. p.

[74] *HVG,* 1990. október 27., 73-74. p. Juhász Gábor írása

védőhálóval ellátott, többségében magántulajdonon alapuló, életerős piacgazdaság jellemez."[75] Fekete János optimizmusának volt alapja, és részint ebbe az irányba mozdultak el a lényegi tendenciák, de ez csak a kilencvenes évekre volt igaz. Fontos azonban hangsúlyozni, hogy több évtizedes távlatban nagyon kevés szakértő kockáztatott meg gazdaságpolitikai előrejelzést, bár a felszín alatti folyamatokból, a „beavatottak" rendelkezésére álló plusz információkból sok hosszú távú problémára lehetett következtetni.

Az új kormány konkrét gazdasági lépései azonban hamarosan az ellenzéki pártok támadásának kereszttüzében álltak. Ezen kritikák megfogalmazásában az MSZP kommunikátorai sem maradtak le a többi párt mögött. *„A gazdasági társaságokról szóló 1988. évi VI. törvény – közkeletű rövidítéssel a Gt. – megalkotói a törvény elfogadása idején hangsúlyozták annak stabilitását, vagyis, hogy csak hosszabb időszak elteltével lesz várható a törvény módosítása. Ennek ellenére ez év októberében egy, majd novemberben további két módosítási tervezet látott napvilágot, s ha az Országgyűlés még az idén elfogadja valamelyik módosítást, vagy azok valamiféle szintézisét, a változtatás nem egészen két év múltán bekövetkezik. (...) A gazdasági folyamatokat szervező törvényeknél különös súllyal esik latba a stabilitás elve. Elgondolkoztató, hogy érdemes-e döntően technikai – s részben elhibázott – normákkal megzavarni a még csak formálódó joggyakorlatot."*[76] A *HVG* a kormányváltást követően is – több más hetilappal ellentétben – baloldali elkötelezettségű maradt. A törvény hatásait aprólékos gonddal elemző cikk utolsó bekezdéséből kivehető, hogy a rendszerváltó elitnek – mely a politika területét leszámítva azonos volt a nyolcvankilenc előttivel – nem állt érdekében a társasági törvény készülő módosítása, melyet az Antall-kormány nyilvánvalóan saját választóinak akaratát figyelembe véve kívánt előirányozni. *„Vélhetően a gazdasági rendszerváltás hosszasan elnyúló folyamatában a szocialisták akkor tudják megőrizni – mi több, határozottabbá tenni – politikai arculatukat, ha fellépnek a tulajdonváltás során tapasztalható állami (kormányzati) beavatkozás, a kliensrendszer, az új politikai-gazdasági monopóliumok kialakulása ellen. Miközben hathatósabban érvelnek a piacgazdaság szociális megalapozottsága mellett, támogatva (de nem maguk alá gyűrve) a legkülönbözőbb munkavállalói érdekképviseleteket. Történelmi tisztük lehetne például a gazdasági-szociális megegyezések útjának egyengetése. E tekintetben mai-holnapi szerepvállalásuk nem a hagyományos, Willy Brandt által fémjelzett szociáldemokrata attitűdé, nem is a jóléti gazdaságban »adakozó« Olof Palméé, hanem inkább az öt-tíz évvel ezelőtti Mario Suaresé."*[77] Természetes érdekük volt a szocialista párthoz kötődő tágabb köröknek is, hogy akadályozzák, legalábbis fékezzék egy új hatalmi pólus kialakulását, mely magától értetődően kötődött a politikai jobboldalhoz. Ez, legalábbis 1998-ig sikeres volt, amellett, hogy közismert tény, hogy az MDF és az FKGP holdudvarának is sikeres privatizációs manőverei zajlottak abban az időszakban, szükségszerűen.

„Nézetem szerint az eligazodást nem segíti elő, ha a »baloldal«, vagy a »jobboldal« kategóriái szerint rendezzük el az álláspontokat. Ez az osztályozás inkább zavart kelt. (...) Gyűlölöm a sovinizmust, a rasszizmust, más népek lefitymálását, a nemzeti hencegést. Ha mindez jobboldaliság, akkor kétségkívül baloldali vagyok. De akkor nevezzem jobboldalinak Sztálint, Titót, Mao Ce-tungot is, akik szélsőséges nacionalisták voltak, vagy az 1968. évi antiszemita kampányt vezérlő lengyel kommunistákat is? Nem szokás kétségbe vonni, hogy ezek a politikusok a demokrácia híveitől balra álltak. (...) Sok országban – így Angliában is – azokat nevezik jobboldalinak, akik azt szeretnék, hogy az állam kevésbé tenyereljen bele a gazdaságba, és azokat nevezik baloldalinak, akik azt akarják, hogy paternalista és intervencionista legyen az állam. Ebben a kérdéskörben – ha ragaszkodnak ehhez az osztályozáshoz – én közelebb állok a jobboldali nézethez, mint a baloldalihoz. Különleges jelentőséget tulajdonítok az egyéni szabadságnak és autonómiának, és szeretném az állam szerepét szűkre szorítani. Megjegyzem: Magyarországon mintha fordítva állították [volna] *föl a képletet."*[78]

A nemzetközi hírű tudós szavai mögül a következő évtizedek dilemmái csengenek ki. Ezek a problémák ugyan gondolati problémaként vannak itt beállítva, valójában e sorok egy klasszikus liberális, illetve modern kapitalista világnézetét mutatják be, baloldali, egyenlősítő gondolatokkal megfűszerezve. Tíz-tizenöt évvel később már ezt a gazdasági, politikai gondolkodást egyértelműen neoliberálisnak, a nemzeti érdekeket háttérbe soroló

[75] Interjú Fekete Jánossal. *Népszabadság*, 1990. december 18.

[76] *HVG*, 1990. december 15., 71. p. Kenderes György – Rácz Zoltán.

[77] Bossányi Katalin: Személyi kérdés. *Népszabadság*, 1992 április 24., 3. p.

[78] Interjú Kornai Jánossal. *Népszabadság*, 1992. április 30., 19. p.

politikai mentalitást pedig balliberálisnak nevezzük. (A későbbi Medgyessy-, Gyurcsány- és Bajnai-kormányok egyértelműen és vállaltan ilyen alapállásúak voltak, azaz a gazdaságban valójában vegyes, de inkább jobboldali vonalat,[79] az ideológiában pedig egyértelműen '68-as, baloldali-liberális eszméket képviseltek.) Voltaképpen a nemzetállamok létezését meghaladó, globális piacgazdasági attitűdről, a piac uralmának és mindenhatóságának elősegítéséről esik itt szó. Ha már a kommunizmust mint egységesítő, uniformizáló politikai rendszert el kellett vetni – vélték sokan –, jöhet a világkapitalizmus doktrínája, a liberális piacgazdaság köntösében. Ez a Czakó Gábor által „gazdaság-kornak" nevezett korszak ideológiai (majdhogynem teológiai) alappillére.

A kilencvenes évek első felében még kimondottan aktív szerepet játszó szakszervezetek komoly, a gazdaság működését befolyásoló súllyal rendelkeztek. Az MSZOSZ szakszervezetek közötti dominanciája megkérdőjelezhetetlen volt, a szakszervezeti vezetők nyíltan pártkötődésűek voltak, nem vált külön a politizálás és az érdekvédelem. Amellett, hogy sokan érezték úgy, szükség lenne a békés hetvenes-nyolcvanas évek (szakszervezeti lehetőségek miatt is tűrhetőbb) hangulatára, nem lehet elfelejteni, hogy a szakszervezetek vagyonának pontos elszámolásával máig adósak az akkori vezetők. A problémát valójában az új szakszervezetek színre lépése mosta el, illetve helyezte át egy új politikai spektrumba.

„Amíg nem alakul ki Magyarországon olyan gazdasági szerkezet, amelyben az állam tulajdonosi aránya és szerepe mértéktartó – azaz a kormány a háromoldalú egyeztetésben elsősorban moderátor szerepkörben és a közhatalmi funkciókat gyakorolva vesz részt –, addig a legnagyobb tulajdonos szerepkörében lévő kormánynak speciális gazdaságszervező funkciói vannak. A gazdasági folyamatok szabályozása, akár törvénykezés útján, akár konkrét kormányzati politika és magatartás útján szükségképpen centralizáltabb, mint egy piacgazdaságban, következésképpen a szakszervezetek egy sor konkrét ügyben nem a munkáltatóval, hanem a kormánnyal találták magukat szemben. Másfelől az a határozott véleményem, hogy a szakszervezetek mesterségesen szított módon is versenyhelyzetben vannak egymással. És ez bizonyos politikai töltettel is ellátja ezt az egész szakszervezeti vitát, ami nem szerencsés."[80] A szocialista „tábor" ellentétes oldalán helyezkedett el Békesi László, aki mindig kiváló alapanyagot szolgáltat az elemzéshez. Olyan politikai személyiség, aki egyesíti magában a hetvenes és a kilencvenes éveket, mintegy hidat képezve közöttük. Közgazdász létére szeretett a nagy számok nyelvén beszélni, és általában rendkívül pesszimista képet festett az ország állapotáról. Többnyire jobboldali kormányok idején volt borúlátó. Személyiségének kisugárzása mindenképpen hozzájárult az adott kor atmoszférájához. Ő volt a szigorú gazdasági racionalitás embere, aki a legtöbbször próbálta relativizálni a Kádár-korszak adósságfelhalmozó politikáját.

„A gazdaság visszaesésének megállítására, a latin-amerikanizálódás elkerülésére Békesi László a következő kitörési pontokat látja: az államháztartás szanálása, a kiadások felülvizsgálata (csupán az egészségügy, az oktatás és a szociálpolitika élvezhetne teljes körű állami támogatást); a bankrendszer rendbetétele, a bankok privatizációja; az agrárgazdaság talpra állítása; a külgazdaságban a kelet-közép-európai kapcsolatok újjáépítése. Békesi szerint programjuk megvalósításával 1995 lenne a gazdaság mélypontja, 1996-ban 1-3 százalékos reálnövekedésre lehetne számítani, 1998-ra pedig elérhető lenne, hogy 3-4 százalékkal növekedjen a fogyasztás, 10 százalék körül beálljon a munkanélküliség, 20 százalékon belül maradjon az infláció."[81] Szintén a közgazdaság-tudomány területéről érkezett egy teljesen más karakterű személyiség, Kupa Mihály, aki Medgyessy Péter pénzügyminiszterségének idején 1987 és 1988 között a lakossági adók főosztályát vezette. Ezután került az Adóreform Titkársághoz, melynek vezetőjévé nevezték ki, majd 1989-ben a Költségvetési Reformbizottság titkárságát vezette. Többen őt tartják a késő szocializmusban bevezetett adórendszer atyjának. 1990-ben pártonkívüliként az Antall-kormány tagja lett, majd mi-

[79] Amennyiben a külföldi tulajdonban lévő vállalatok támogatása, a lakosság mértéktelen hitelfelvételének ösztönzése, és a neoliberális doktrínák gazdaságon belüli ösztönzése jobboldalinak minősül. Sokan inkább a nemzetközi piac érdekeinek a nemzetgazdaság és a kultúra rovására történő érvényesítését látják a gazdaságirányítás hátterében, ez pedig Magyarországon nem tekinthető jobboldali hagyománynak.

[80] Gazdaságilag ésszerű, társadalmilag elviselhető kompromisszumra törekszünk. Beszélgetés Nagy Sándorral, az MSZOSZ elnökével. *Köztársaság*, 1992/9. Készítette N. Kósa Judit és Faggyas Sándor.

[81] Szocialisták gazdasági alternatívája. Tudósítás az MSZP Szociáldemokrata Értékekért társulás üléséről. *Népszabadság*, 1993. október 25., 5. p.

után 1991-ben országgyűlési képviselő lett, az MDF frakciójához csatlakozott. Helyzetét jól jellemzik a következő sorok.

„Én nem voltam tagja az MDF-nek, s a párt jelesei nem rajongtak értem. Ideológiailag pláne nem. Sosem értettem egyet a »nemzeti középosztály« című blablával, ami szociológiailag is, de közgazdaságilag még inkább képtelenség. Ugyanakkor soha nem kommunistáztam, mert értelmetlennek tartottam. Ráadásul az első másfél évben óriási hatalmam volt, s ezt némelyek nehezen viselték."[82] Kupa Mihály véleményét azért idézem, hogy egyértelművé váljon, a rendszerváltozás utáni első, magát nemzeti középként, keresztény-nemzeti koalícióként meghatározó kormányzat egyrészt a káderhiány, másrészt túlságosan toleráns, illetve naiv felfogása miatt világnézetével homlokegyenest szemben álló politikusokat is alkalmazott. Kupához hasonlóan a kormányban dolgozott például Szilvásy György és Draskovics Tibor.

2. Az MSZP, a privatizáció és a kárpótlás viszonya

Az állami tulajdon magánkézbe adása a rendszerváltást megelőző években kezdődött, majd azt követően gyorsult fel. Az előző tanulmányban már utaltam arra a folyamatra, ami a politikai kommunikáció síkján lezajlott a magánosítás kérdésében, valamint arra a procedúrára, ami a teljes kártalanítás elvétől a kárpótlási törvény megalkotásáig, és a jogi folyamat lebonyolításáig terjedt. Tévedés lenne azt állítani, hogy mindez kizárólag az MSZP érdekében, a szocialisták irányításával történt volna. Az viszont egyértelmű, hogy az 1990 májusáig regnáló politikai vezetés teremtette meg a privatizáció előfeltételeit, és kezdte meg az első – alapvető – lépéseket a magánosítás irányába. A kárpótlás már az Antall-kormány alatt kibontakozó procedúra, mely átláthatóbb folyamat volt az állami vagyon privatizációjánál. A *kárpótlási jegy* fogalmát a tulajdonviszonyok rendezése érdekében, az állam által az állampolgárok tulajdonában igazságtalanul okozott károk részleges kárpótlásáról szóló 1991. évi XXV. törvény határozta meg. A továbbiakban végigkísérjük az MSZP kommunikációját ezen a téren, előrebocsátva azt, hogy jóval kevesebb a forrásanyag, mint a kormányváltás

[82] Lesz még ön miniszter? Interjú Kupa Mihállyal. *Reform*, 1994. április 28., 12-13. p.

előtti években. Ebben a kérdésben óvatosak voltak a pártok. Képviselőik, támogatóik kerülni igyekeznek ezt a területet, bár néha meglepő nyíltsággal, és manapság szokatlan őszinteséggel beszélnek a privatizáció és a kárpótlás folyamatáról.

A média privatizációja dolgozatom szempontjából kétszeresen érdekes, mivel a sajtóforrások legértékesebb része a *Népszabadság*ból származik, illetve a leginkább plasztikus kép innen nyerhető az MSZP önképének változása – megváltoztatása – szempontjából.

„Rezső hangsúlyozta, hogy az MSZP a szabad sajtó elvének és szellemének jegyében, elősegítendő a demokratizálódás folyamatát, alapítványt hozott létre, melynek célja, hogy erkölcsileg és anyagilag támogassa az értékes, de önfenntartásra képtelen lapokat és kiadványokat, ösztöndíjban részesíteni fiatal újságírókat, valamint gondoskodjon a sajtó állás nélkül maradt munkatársairól. Az alapítvány neve Szabad Sajtó. (...) Az alapítvány majd magyar és külföldi partnerek közreműködésével gazdasági társaságot alakít. (...) A párt elnöke bejelentette, hogy az MSZP lemond a Népszabadsággal kapcsolatos eddigi – lapalapítói s a lapigazgatót megillető – jogairól, s azokat a Szabad Sajtó Alapítványra ruházza át. S jóllehet az MSZP és a Népszabadság kapcsolatára már egy ideje nem volt jellemző a közvetlen politikai befolyás vagy orientáció, ez az aktus immár intézményesen is megpecsételi a gyakorlatot. (...) A Népszabadság szellemét egysége és kollektívája közösen alkotja, s ez a szellem elszakíthatatlan a szocialista baloldaltól. Az MSZP és a Népszabadság válása nem jelent szakítást."[83] A professzionális politikai kommunikáció iskolapéldája ez a szerkesztőségi cikk, mely leginkább a népmesei „hoztam is, meg nem is hoztam" magatartás-motívummal azonosítható. Ez a fent leírt újfajta kapcsolat valószínűleg hitelesen fedi a valóságot. Végigtekintve a *Népszabadság* szerkesztőgárdáján, a névsor egyrészt majdnem teljesen megegyezik az 1990 előttivel, másrészt megnyilvánulásaik, ha visszafogottan is, de tükrözik a baloldal vezető erejének (ezekben a hónapokban visszafogott) politikai attitűdjeit.

„A politikai pártok még elvi szinten sem fogadták el, hogy ma a kiadóvállalatok a Szocialista Párt tulajdonában vannak. A többi párt, az MSZP kivételével, a régi agit-prop-os gyakorlat szerint naponta beavat-

[83] A Népszabadság nem pártlap többé. *Népszabadság*, 1990. március 23., 1., 3. p.

kozott a szerkesztőségek munkájába. S most újabb vagyonátmentési kísérletekkel vádolják a pártot. A párt kénytelen elszenvedni, hogy több szerkesztőség, hátrahagyva a vagyont, az Axel Springerhez szerződött. A Szocialista Párt és a Springer között nincs sem vagyonátruházási, sem egyéb szerződés – szögezi le a nyilatkozat. Csupán az az ígéret van a párt birtokában, mely szerint az új tulajdonos tárgyalni kíván az általa indított lapok infrastruktúrájának biztosításáról."[84] Az MSZP és a Springer viszonya egy megdöbbentő barba-trükköt fed fel, aminek folyamata szintén csak utólag értékelhető. Már a korabeli „oknyomozó"-jellegű újságcikkek is feltárták, hogy – feltételezhetően nyomtalanul – a Springer háttér-megállapodást kötött az MSZP-vel, hogy a német cég átveszi a szerkesztőségeket (tehát a profi, gyakorlott munkaerőt), tulajdonosváltás történik, fenntartja és továbbviszi a hírlapokat, az újságok eredeti tőkéje viszont az MSZP-nél marad, de mivel névleg nem övék többé a sajtótermékek, nem kell elszámolni a vagyonnal. Erre röviden csak annyit lehet hozzáfűzni – szigorúan „szakmai szempontok" szerint –, hogy zseniális húzás. A vagyonátmentés hasonló folyamata zajlott a szakszervezetek háza táján. Nemhogy az elszámolási procedúrát nem vállalják – mondván, nem állami vagyon fölött rendelkeznek –, hanem a korábbi, feltételezhetően negyvenes évekbeli államosított vagyonra is igényt tartanak. Mindazok ellenére, hogy az MSZOSZ vezetői magas rangú vezetők voltak a kádári pártállami hierarchiában is.

„Arra a kérdésre, hogy mi a véleményük a Független Szakszervezetek Demokratikus Ligájának azon követeléséről, mely szerint a Számvevőszék rendelje el a szakszervezeti vagyonmérleg elkészítését, s addig zárolja a szakszervezetek vagyonát, az MSZOSZ elnöke kifejtette: a Számvevőszék csak az állami vagyonnal kapcsolatos kérésekben illetékes, míg a szakszervezeti vagyon a szakszervezeti tagság illetékességi körébe tartozik. A szakszervezeti kezelésben lévő állami tulajdon értékesítését, elidegenítését nem is tervezték. Viszont minden olyan intézményt, épületet, amelyet szakszervezeti pénzekből építettek, majd később államosítottak, az MSZOSZ szakszervezeti tulajdonnak tekint, s akár bírósági úton is fellép azért, hogy azokat visszakapja."[85]

[84] Hétfőn tárgyal a Springerrel az MSZP. *Népszabadság*, 1990. április 6., 1. p.

[85] A vagyon a tagságé. *Népszabadság*, 1990. április 13., 1. p. Rimóczi Károly tudósítása.

Ennél közelítőbb, precízebb nyilatkozatot adott ki az MSZP, ami papíron teljesen elfogadható, bár az ominózus KISZ-vagyonra nem tér ki. Még ebben a hónapban visszatért a sajtó a Springer-ügyre. *„Lapzártakor már 6, korábban a Magyar Szocialista Párt (MSZP) tulajdonában levő megyei napilapról lehetett biztosan tudni, hogy újságíró és kiadói kollektívájuk kilépett munkahelyéről, a helyi lapkiadó vállalattól, majd nyomban munkaszerződést kötött az Axel Springer Budapest Kiadói Kft.-vel (AS-B). Az AS-B ezután egy »új« szócska odabiggyesztésével vagy egy másik elhagyásával jogi értelemben új lapokat alapított, úgy, hogy – mint a napisajtó már hírül adta – közben minden maradt a régiben: az alkotógárda, a lap tartalma és arculata, sőt az újságírók, a munkatársak nélkül maradt MSZP-kiadók igazgatóinak jóváhagyásával, a régi szerkesztői helyiségekben, a régi eszközökkel készültek. Maradt a nyomda is, s a régi lap előfizetői – akár tetszik, akár nem – azóta az »új« lapot kapják. A vélemények megoszlanak arról, vajon az MSZP újabb, már-már tökéletes vagyonátmentési akciójáról, vagy inkább a budapesti Springer Kft. zseniális üzleti húzásáról, esetleg a szerkesztőségek saját életmentő manőveréről van-e szó. A legellentmondásosabb érdekszövevény kétségtelenül az MSZP-é. A Szocialista Párt kincstárnoka, Fabriczky András nyilvánosság előtt ugyan »tolvajlásnak« nevezte a lapok úgymond eltulajdonítását, ám az, hogy a manővert az MSZP valójában nem is akarta megakadályozni, sokak szerint elég bizonyíték arra, benne vannak az üzletben – ha nem tőlük származik már maga az ötlet is. Az MSZP-t még a tavaly novemberi népszavazás vagyonelkobzásra kötelezte, ám ez mind a mai napig nem történt meg, a megyei lapok és kiadóvállalatok csak ezért lehetnek még mindig az MSZP tulajdonában."*[86]

Azaz a fentebb csak feltételezett Springer–MSZP-háttéralkut a *HVG* fel is tárta, legalábbis megpiszkálta. Az MSZP tulajdonában lévő megyei napilapok (melyek hivatalosan már nem is lehettek volna a birtokában) szerkesztői, újságírói „átvonultak" a Springer irodáiba. Az MSZP „tolvajlásról" beszélt, valójában nem nagyon tiltakozott. Feltételezhetően ez a manőver így volt megrendezve. Valószínűleg háttértárgyalások voltak, és a tulajdonjogilag tisztázatlan helyzetű szerkesztőségekért fizetett a Springer az MSZP-nek. Így nem nyílt üzlet kötetett, ami jogilag támadható lett volna, hanem fű alatti, és mindkét fél jól járt. *Magyarán vagyonelszámolás előtti átjátszás*

[86] Veszi a lapot, aki... *HVG*, 1990. április 14., 68. p. Jakus Ibolya írása.

történt. Hamarosan a teljes vagyonleltár tárgyalására sor került, elsősorban az ingatlanokra koncentrálva. A következő tömör nyilatkozatot lehetett fellelni a témában. *„Elkészítette a nyolcmilliárd 700 millió forintnyi pártállami vagyon elszámolását a Magyar Szocialista Párt; képviselői a 2366 oldalas jelentést átadták az állami számvevőszék vezetőjének. A vagyonleltár részleteiről sajtótájékoztatón számoltak be a Szocialista Párt illetékesei, akik elmondták: 2352 ingatlant adtak át az államnak, különböző célú hasznosításra, s csupán 364 épület maradt az MSZP használatában. (...) Tételes kimutatást készítettek az értékpapírokról, s bemutatták a pénzforgalom alakulását is. Ezek szerint az MSZMP 4,5 millió forint értékben vásárolt telefonkötvényt, amelynek osztalékával az MSZP gazdálkodik. Információként az is elhangzott, hogy 1970-ig az MSZMP nem kapott állami költségvetési támogatást, az utóbbi 11 esztendőben azonban – elsősorban oktatásra, társadalmi juttatásokra, üdültetésre – 4,4 milliárddal részesült a költségvetésből."*[87]

Jelen kutatás – terjedelmi okokból – nem terjed ki annak felderítésére, pontosan mi volt a funkciója a telefonkötvénynek, mindenesetre jellemző a beszámolóra, hogy ez az egyetlen konkrét befektetési tétel szerepel benne. Érdemes lenne a továbbgondolás szempontjából, szakmai szempontok szerint újfent megvizsgálni ezt a vagyonbevallást, elsősorban jogi és pénzügyi követelmények figyelembevételével. A baloldali újságírás állandó jellegzetessége a finomhangolás tökéletes beállítása, azaz nem használnak nagy szavakat, nem kell a túlzás eszközeihez fordulni. Valószerű ténymegállapítások után elég egy szubjektív, hatásos mondat, és készen áll az üzenet, mely mögé az egész cikk mondandója felsorakozik: *„A kárpótlást a jogosultak egyfajta befektetési jegy formájában kapják majd, valószínűleg 1991 második felében. Ezt az értékpapírt a privatizálás során lehet felhasználni, például állami tulajdonú vállalatok tulajdonjogának megszerzésére, a bankban tehát nem lehet készpénzre váltani. Örökölhető és szabadon forgatható értékpapír lesz azonban, amit más befektetőknek el lehet adni. Nem nehéz megjósolni, hogy a kárpótlási jegyek nagyon hamar koncentrálódni fognak, néhány komoly befektető – a várható nagy kínálat miatt – olcsón fel fogja vásárolni a pénzszűkében levő kisemberek papírjait. (...) Végül is a tervezet jelenlegi formájában a történelmi igazságtételre aligha alkalmas, jól*

[87] Elszámolt a pártvagyonnal az MSZP. *Népszabadság*, 1990. október 19., 1. p.

jöhet viszont a kárpótlásban reménykedők táborának megosztására."[88] Általánosságban nem árt felhívni a figyelmet az írások címeinek hatásosságára, ami a *HVG* esetében évtizedekig (mind a mai napig) társult a páratlanul kivitelezett és szellemes címlapokkal.

A hétköznapi színtereken is érdemes megfigyelni, milyen lett a vetülete a privatizációs lehetőségeknek kisebb vagyoni hátterű esetek, üzletek, kereskedések, kisüzemek esetében. *„M. Béla, egy belvárosi vegyeskereskedés dolgozója, kérdésünket meghallva óvatosan körbenéz: – Nem szívesen nyilatkozom a főnököm előtt, lehet, nem örülne annak, amit mondok. Az üzlet esetleges privatizációjáról pedig szinte alig tudok valamit. Csak azt, hogy valószínűleg bekövetkezik, hiszen a vállalat a hírek szerint nem áll valami fényesen. Hogy lennék-e a bolt tulajdonosa? Hát persze. De ehhez pénz is kellene. Hallottam valamit arról a bizonyos Egzisztencia Alapról. De csak annyit tudok róla, hogy kölcsönt kaphatok, ha az állami tulajdon megvásárlásába fektetem. Sajnos ez így kevés ahhoz, hogy bele merjek vágni egy vállalkozásba, mert azzal meg is lehet bukni. S akkor miből fizetem vissza a kölcsönt? A privatizáció »alulnézetben« rettegett mumus, félelemmel tölti el a dolgozókat. Az emberek láthatólag nem tudják, hogyan kellene alkalmazkodniuk ehhez a változáshoz."*[89]

Valamennyire hasonló helyzetben voltak az akkori privatizáció iránt érdeklődő kis tőkével (vagy még azzal sem) rendelkező kezdő vállalkozók, mint azok, akik a 2000-es években próbálkoztak hitelfelvétellel, cégük megerősítésére, vagy kezdőtőke gyanánt. Hiába volt kecsegtető a lehetőség, a legtöbb vállalkozó kedvű ember nem tudta vállalni a hitelkockázatot. Ebben a tekintetben a rendszerváltást követő húsz év nem mutat jelentős változást. A kárpótlás parlamenti, és társadalmi vitája elképesztő érveket hozott a felszínre, pro és kontra. Az MSZP stratégiáját vizsgálva, idézzünk fel a kontra vélemények közül egy párat. *„Sem igazságot, sem megbékélést nem lehet remélni, bárhogyan is záruljon a kárpótlási törvénytervezet előzetes csatája és majdani vitája. (...) Lehetetlen olyan kárpótlási törvényt hozni, és azt a gyakorlatban végrehajtani, amelynek hatására ne keletkeznének újabb sebek, ne történjék újabb igazságtalanság, diszkrimináció.*

[88] Fahídi Gergely: Történelmi lóvátétel. *HVG*, 1990. december 15., 6. p.

[89] Kapitány Attila és Ószabó Attila: Privatizáció alulnézetből. *Népszabadság*, 1990. december 22., 7. p.

Azon egyszerű okból, mert nem lehet meg nem történtté tenni a megtörténteket. (...) Még inkább félő, hogy a javarészt morális és politikai indíttatású tulajdon-visszafoglalások múltbéli termelési viszonyokba kényszerítik bele a kárpótlásra vágyókat. (...) A kárpótlási hullám nagy veszélye, hogy racionális lehetőségek és számítások figyelembevétele helyett a – vitathatatlanul jogos – érzelmeknek ad elsőbbséget. Szerencsésebb lett volna, ha a kárpótlási koncepció a múlt helyett inkább a jövő felé fordítja a kárpótlásra vágyókat."[90]

A sorok között olvasva a kártérítési, illetve kárpótlási folyamat állandó fékezésének kísérletével szembesülünk. Általános jellemzője az ilyen írásoknak a rezignált, lemondó hangulatteremtés, azt sugallva, hogy mivel úgysem lehet tökéletes a kárpótlás, ezért voltaképpen le kellene mondani róla, illetve számolni azzal, hogy több kárt fog okozni, mint hasznot. Jóhiszemű megközelítéssel nem érthető, hogy miért okozna több sebet a kárpótlás, miért nem inkább a jótékony hatását, a múltbeli igazságtalanságok ellensúlyozását látták benne a baloldali újságírók. Erre nem kínálkozik más válasz, minthogy a Kádár-korszakban kialakult tulajdonviszonyok monolit tömbjét kívánták – amennyire lehetséges – védeni, egyúttal a már ekkor a „szélsőséges" érzelmektől óvó, riogató kórus hangadóiként léptek fel.

A privatizációt természetesen a külföldi gazdasági és politikai erők erősen ösztönözték, egyes szakértők szerint számos nagyvállalat külföldi nyomásra került kalapács alá, a magánosítás sebességének folyamatos fokozásának szükségességét pedig minden fórumon hangsúlyozták. *„Nagyon érdekelnek bennünket az állami tulajdon privatizációs erőfeszítései, és a magunk módján támogatjuk is azokat Magyarországon – tudomásul véve az önök határozott erőfeszítéseit –, tanácsokat adtunk a törvények meghozatalához, szemügyre vettük húsz nagyvállalat privatizációs terveit."*[91]

1990 után a nemzetközi nyilvánosság többször közvetlenül tájékozódhatott a magyar belpolitikai eseményekről. A demokráciát óvó-féltő – vagy jelen esetben a kártalanítás problémáját feltáró – nyilatkozók elsősorban jobbközép kormányok idején jelentek meg. Az alábbi figyelemfelkeltő

[90] Szigethy András: Kárpótolhatatlanul. *Népszabadság*, 1991. január 30. 3. p.

[91] Segítjük a privatizációt. Interjú az IFC, a Világbank-csoporthoz tartozó bankok egyikének alelnökével. *Népszabadság*, 1991. április 27., 5. p. Készítette Dunai Péter.

megnyilatkozás egészen erős kifejezéseket használva festi le – az amúgy meglehetősen szárnyaszegett – magyarországi kárpótlási próbálkozásokat:

„»A kommunisták által elkövetett történelmi bűnök jóvátétele helyett, úgy tűnik, Magyarország demokratikus vezetői hamis reményeket keltve újabb bűnt követtek el« – írta budapesti tudósításában a The Washington Post, amely hosszabb beszámolót közölt a hét végén a kártalanítás menetéről. (...) A lap részletesen ismerteti a kártalanítás rendszerét, majd idézi Varga Lászlót, a Fővárosi Levéltár vezetőjét, aki szerint »az egész kártalanítási törvény egy nagy blöff, a kormány csak azért csinálja, mert politikai tőkét akar kovácsolni belőle.« A tudósítás emlékeztet rá, hogy az ellenzék a törvény vitájában azzal vádolta a jobbközép kormánykoalíciót, hogy voksokat akar szerezni, amikor többet ígér, mint amennyit a költségvetés megenged. Hozzáteszi, hogy a közgazdászok figyelmeztettek: »A földek visszaadása, amiért az egyik koalíciós párt lobbyzott, katasztrofális lenne, mert évekbe telne, mire kideríthetnék, minek ki volt a birtokosa.«"[92]

Varga cinikusan támadja a valóban szinte lehetetlen feladatra vállalkozó kormányzatot, „bűn" elkövetésével vádolja, a jogos, és régóta beteljesülésre váró igények kielégítését pedig politikai tőke kovácsolásának állítja be. „Katasztrófát" emleget, pusztán azért, mert alapos utánajárás szükségeltetne az eredeti – a kommunisták hatalomátvételét megelőző – tulajdoni rendszer megismeréséhez. Ez az írás kitűnő látlelete a posztkommunista újságírás szekértolói, ha úgy tetszik maffialogikát követő gondolkodásának.

A következő írás feketén-fehéren jeleníti meg a szocialista álláspontot, mind a vagyonügynökség, mind a még meglévő vagyon számszerűsége tekintetében. *„Az új kormány kezdeményezésére már 1990 júniusában az ÁVÜ a kormány felügyelete, sőt irányítása alá került. Az ÁVÜ Igazgatótanácsából kihagyták az érdekképviseleti szerveket, majd egy fő kivételével az ellenzéki pártok által jelölt szakembereket is. Azóta a kormány az állami vagyont lényegében kormányvagyonnak (esetenként kormánypárti vagyonnak (!?) tekinti.) (...) Pedig egyetlen parlamenti párt sem privatizációellenes! Az MDF-et az zavarja csak, ha nem ő privatizál. A KDNP-t az, ha nem ő ellenőrzi azt, aki privatizál. A kisgazdákat az élelmiszeripar külsőknek történő eladása nyugtalanítja, a liberális pártok főként a sajtóprivatizáció folyamatait teszik szóvá, míg a szocialistákat legjobban a privatizáció*

[92] Serény Péter: A kártalanítás amerikai szemmel. *Népszabadság*, 1991 október 28., 5. p.

öncélúsága zavarja. (...) Legalább 2000 milliárd (egyes vélemények szerint 5000–7000 milliárd) forint értékű vagyonról van szó. Ez a vagyon a magyar államadósság legfőbb fedezete. Ez a vagyon adja még a munkahelyek, a nemzeti jövedelem, az export döntő részét. Ezt a vagyont az egész ország termelte meg. A tisztesség azt kívánná, hogy ennek a vagyonnak a lebontását az ország egészének érdekeit szem előtt tartva, konszenzuson alapuló módszerek alkalmazásával, a nyilvánosság biztosításával, helyi szinten a vállalati kollektívákkal együttműködve, központi szinten pedig a parlament felügyeletével hajtsák végre. Az az állam, amelyről bebizonyosodott, hogy nem képes hatékonyan működtetni a vagyont, nem képes a vagyon hatékony lebontására sem. Jobb lenne ezt meg sem kísérelni, mert második kísérletre nem lesz lehetőség."[93]

A cikket követő, névtelen kommentár szerint: *„A Szocialista Párt parlamenti frakciója kezdeményezi az Alkotmány olyan módosítását, amely előírja, hogy a privatizáció szabályait a jelen levő képviselők kétharmadának szavazatával lehet elfogadni"*. Kényelmes pozícióból, objektívnek tűnő kritikát fogalmazott meg Pál László, egyúttal kiemelte a szocialisták öncélúsággal szembeni hozzáállását. A vagyon lebontásának emlegetése nem csak utólag hangzik ijesztőnek: az ország azon része, amelyet nem érintett a „második eredeti tőkefelhalmozás", azaz a privatizáció áldásos hatása, pontosan tudta már akkor is, hogy nagy vonalakban milyen folyamatok zajlanak, az akkori kormánypártok részvételével együtt. Feltehetően ezért tudott hamar tömegbázist teremteni magának a Magyar Igazság és Élet Pártja is, mert kiábrándult szavazók sokasága kereste voksainak helyét. Ezzel együtt a Kádár-korszak iránt érzett nosztalgia, a hirtelen életszínvonalzuhanás, és a szocialisták ügyes politikai taktikája, és annak részeként a kimért, mérsékelt kommunikáció az MSZP malmára hajtotta a vizet 1994-ben. Pál László írásának önellentmondó alapgondolataira mindenképpen fel kell hívni a figyelmet: szerinte privatizálni kell, de nem így, „pláne ne az MDF csinálja", akkor inkább nem kellene. Bár a reformkommunisták találták ki, de így, ahogy az új kormány csinálja, nem fog működni, inkább bele se vágjunk. Ami privatizálva lett, az már viszont maradjon úgy. Demokratikusan kell privatizálni, centralizáltan nem megy.

[93] Pál László (MSZP): A privatizáció „demokráciája". *Népszabadság*, 1992. április 25., 9. p.

Itt kell megjegyezni, hogy az ÁVÜ elődjét még az MSZMP ideje alatt találták ki, tehát a centralizációt a szocialisták kezdték el, de úgy tűnik, 1990-ben kikerült a kezükből, és ezt nehezményezték. A cikk aláírásában az MSZP neve szerepel, tehát a gondolatok pártvéleményt tükröznek. Ezt a kommentár csak megerősíti: kétharmados biztosítékot szeretnének a szocialisták, hogy szavazatuk nélkül ne lehessen átvinni szándékaikkal ellentétes célokat. Ha nem is ilyen formában, de 1994-ben a választópolgárok delegálták őket és a politikájukat elfogadó, ezzel a rendszerváltó eszme árulójává váló SZDSZ-t kétharmados többséggel a parlamentbe. A folyamatok azonban nem zajlottak teljesen suba alatt: *„Mind gyakrabban bizonyosodik be, hogy a vagyonértékelők által megállapított könyv szerinti érték és a tényleges üzleti érték között egyre messzebb nyílik az olló. A jelenlegi privatizációs stratégia láthatólag nem számol a vagyonvesztéssel, amelynek elkerülésére egyetlen út kínálkozna: a tulajdonreform gyorsítása. (...) Én csődpárti vagyok. A durva operációkat nem szabad halogatni, a csőd segíti a gyógyulási folyamatot és világossá teszi az erővonalakat. Ezenkívül feltétlenül fel kell gyorsítani a privatizációt. Másodlagos kérdés szerintem, hogy milyen értéken cserél gazdát a tulajdon, a lényeg hogy valódi tulajdonoshoz kerüljön, olyanhoz, akin nyereségben érdekelt."*[94] Mind a gyorsítás, mind az áron alul értékelés, és értékesítés végzetesnek bizonyult a közvagyon sorsa, az ország állóképessége, és az elkövetkező évtizedek szempontjából. Megdöbbentő, hogy saját névvel vállalt valaki egy interjút, amelyben elhangzik az, hogy „mindegy, hogy milyen értéken cserél gazdát a tulajdon". Új tulajdontípusok ötletei is felmerültek, de kevés olyan valósult meg belőlük, ami a szélesebb értelemben vett közérdeket szolgálta volna.

„A tömeges privatizáció bevezetése azért szükséges, mert az elmúlt két évben jelentősen megváltozott a privatizációs kínálat. jelentősen csökkent a készpénzért eladható állami vagyon, és a gazdasági környezetben is lényeges változások tapasztalhatók. A külföldi tőke mindinkább néhány területre koncentrálódik, a belföldi készpénzes kereslet pedig szűkös."[95] Az előző cikkhez kapcsolódó Népszava-kommentár: *„A kezdetben hiteljegynek nevezett, mára tömeges privatizációnak, új privatizációs technikának átke-*

[94] Mit ér a vagyon, ha magyar? Interjú Krokos Jánossal, a Kossuth Holding vezérigazgatójával. *Népszabadság*, 1992. július 27. Bán Zsuzsa interjúja.

[95] Tömeges privatizáció a láthatáron. *Népszava*, 1993. április 13. MTI.

resztelt elképzeléssel szemben már Kupa Mihálynak is fenntartásai voltak, amikor még a pénzügyminiszteri bársonyszéket koptatta (nem is koptatta aztán már sokáig, mondják, többek közt éppen a hiteljegy ellenzése volt az ok...). Csakhogy sok közgazdász szakértő joggal tart attól: az új kistulajdonosok nem tudnak majd igazán hatékonyan fellépni, igazi tulajdonosokként viselkedni, például tőkét emelni szükség esetén. Hiszen nem ingyen kapják a vagyonrészt, hanem rendesen el lesznek adósodva, mégpedig hosszú távra. Másképp szólva: attól még nem válik egy csapásra tulajdonossá valaki, hogy tulajdona van; annak működtetéséhez hozzáértés, de legalábbis érzék kell, sőt szakismeret sem árt."[96] A tömeges privatizáció végül is nem valósult meg, a baloldali, posztkommunista szándék itt is érvényre jutott: nem a középosztály megerősítése volt a céljuk (és hivatkozhattak arra, hogy nem ők kormányoznak), hanem hazai és nemzetközi nagybefektetők érdekeinek megfelelően kívánták koncentrálni a privatizált állami vagyont. A megjegyzések azóta unos-untig ismertté váltak: szakértőkre kell bízni a vagyont, az átlagember nem „szakértő", nem lehet rábízni közvagyont. Így került a maradék állami tulajdon nagyobb része a szocialistákhoz köthető cégcsoportokhoz.

A kárpótlás a gyakorlatban nagyon döcögősen, jogszabályok útvesztőiben akadozott, sok esetben durva – gyakran – jogos indulatokra került sor. Akik nem részesültek kárpótlásban, de jogosnak érezték volna, azok érzékenyek voltak, hallatták hangjukat, akik a kárpótlási törvény rájuk vonatkozó hatálya miatt részesültek bizonyos juttatásokban, azok türelmetlenek voltak, szintén érthetően. *„A jól értesültek azt rebesgették, valamelyik tanyasi gazda azzal állt bosszút a hivatalok kárpótlási tehetetlensége miatt, hogy felgyújtotta az erdőt. Ez a feltételezés ugyan nem igazolódott, de az biztos, hogy pattanásig feszült a helyzet azokon a településeken, ahol a Nemzeti Park védelem alá eső területei miatt nem tudnak földet osztani. A hamu alatti parázs továbbra is izzik."*[97] Az egész folyamat kátyúkkal teli útvonalának felelősségét rá lehetett tolni az Antall-kormányra, így az elégedetlenségből az egész történelmi mélypont fő okozója, az (MSZMP) MSZP és köre tudott győztesen kikerülni 1994 tavaszán.

[96] *Népszava*, 1993. április 13., V. Zs.

[97] Borzák Tibor: Kárpótlási népi játék. *Reform*, 1994. április 8., 8. p.

FÜGGETLEN DEMOKRATIKUS HÍRMAGAZIN

...91. április 19. • Ára: 32,90 Ft • IV./16. szám

Uraim, a pórnépnek is privatizáljanak valamit!

Nádasdy gróf kerületi exvárát...

Lehotka-botrány

Írás a privatizáció visszásságairól a Reformban

3. A kialakult demokratikus jogállamhoz való viszony

Figyelemmel kell kísérni a jogállamisággal kapcsolatos kommunikációs stílust és tartalmi mondandót az 1990-es országgyűlési választások után is. Az MSZP-ről alkotott kép meghatározó elemei a demokráciáról – pontosabban saját „demokratizálódásukról" – betekintést engednek abba, hogy a párt lassan kialakuló stratégiai irányvonalát miként formálták, milyen alternatívákkal számoltak a legfontosabb kommunikátorok. Akkor is szolgálhat ez a kutatás újdonsággal, ha tudjuk, hogy jórészt előre lefektetett célok és elvek mentén alakították a folyamatokat. Ezekben a szövegekben jól elhelyezett szókimondó kijelentések tarkítják a megnyilatkozásokat, mint a gazdasági kérdésekben.

Általában jellemző, hogy a baloldali közírók, politikusok a jogállami kereteket nemhogy elfogadják, hanem ráadásul rigorózusan számon kérik az új hatalom gyakorlóitól, és egy csepp zavart sem éreznek amiatt, hogy pár hónappal, illetve hosszú évtizedekkel korábban az MSZP és elődje, az MSZMP hágta át ugyanazoknak a kereteket, teljes mértékben. Példa nélküli az a higgadtság, aminek segítségével átcsusszanak pártállami szocialistából liberális demokratába – sokszor megmaradva szocialistának –, ezáltal megjelenik, és 1994-re kiforr egy politikai attitűd, mely később – képviselői által is felvállaltan – balliberálisként lesz emlegetve. Ehhez az irányzathoz szélsőbalról, és liberális jobboldalról is lehetett csatlakozni, széles merítésűvé vált az áramlat, mindenesetre fő jellemzője a '68-as attitűd lett, amely azért is válhatott „sikerágazattá" a politikai iparban, mert Európa centrumterületein hasonlóan megerősödött, sőt uralkodóvá vált ez az irányzat.

A szocialista politikusok, realitásérzékükről tanúságot téve, ha lehet azt mondani „objektíven" értékelték helyzetüket 1990 tavaszán. *„A baloldal veresége nagyon sajnálatos, de tény. Mint ahogy az is tény, hogy a Szocialista Pártot nem sikerült kiszorítani a parlamentből, nincs szó a mi esetünkben »elsöprő vereségről«. Azt én is elfogadom: a magyar nép többsége tényleg a múltbeli rendszer ellen, a gazdasági válság ellen s a mindenért felelős kommunisták ellen szavazott. A voksolók nagy része azonban tévedésben volt, mert elhitte azt a rendkívüli erővel sugárzott hamis propagandát, hogy az MSZP gyakorlatilag ugyanaz, mint a korábbi MSZMP, hogy mi a régi pártstruktúrát akarjuk átmenteni, holott mi egyértelműen elhatároltuk magunkat a korábbi »pártállami rendszertől«. (...) Az esetleges diktatúrával szemben viszonylagos védettséget adhat az, hogy a magyar közvélemény ténylegesen kiábrándult a tekintélyuralomból, emellett védelmet jelent a demokratikus nemzetközi környezet, ami kialakulóban van Európának ezen a részén is. (...) A reformkommunizmus nem politikai formáció, nem tudott azzá válni. A történelem úgy hozta, hogy a reformkommunizmus itt, Kelet-Európában elveszítette a csatát. Sem filozófiailag, sem politikailag nem tudta megalapozni magát. A szocialista-szociáldemokrata mozgalom alapvető értékei igazolódtak Európának ezen a részén is. A reformkommunisták azonban elfogadták, hogy a kommunizmus nincs napirenden, és elvetették a proletárdiktatúra szükségességét."*[98]

Ki kell emelni a „reformkommunista" meghatározás említését, mely politikai hovatartozás voltaképpen nem létezett, csak elméleti definíció szintjén. A „létező" (azaz cinikus) szocializmust sorozatos reformokkal

akarta megmenteni a szovjet megszállók által mozgatott állami vezetés, Kádár Jánossal az élen – jobban mondva beleegyezésével. Mivel ez nem sikerült – egy minden ízében működésképtelen rendszert nem is lehetett jó irányba terelni –, a külső erők által is támogatott végső, átmeneti időszakban a szocialista elit változásra kész része „reformkommunistának" nevezte magát, és mintegy, önként, bölcsességét hangsúlyozva fokozatosan átengedte a hatalmat (időlegesen!). Mindezt látszólag tette, a politikai vezetés csúcsairól átmenetileg visszavonulva, hogy a jogszabályi és anyagi bázist megteremtve, biztosítsa a visszatérés lehetőségét. Türelmesen és lassan, feltűnés nélkül politizáltak, szinte teljesen átengedve a támadás terepét a liberálisoknak. Eközben a hangadó baloldali értelmiség szintén bátrabban fogalmazott, sőt a szókimondó szerepet a szocialista vezérkar nekik szánta, mintha egyfajta munkamegosztás lett volna közöttük. *„Kívánom, hogy privatizáljanak, és kívánom, hogy holnap még ne kopogtasson az ajtóm előtt Bauer Ferenc m. kir. kormányfőtan., és Bauer Louisa magánzó valamelyik unokája azzal, hogy takarodjak pereputtyommal együtt az ő lakásukból, amit teljesen törvénytelenül államosítottak a bolsevikok. (...) Kívánom, hogy kifejezetten gondot okozzon majd szocialistának lennem."*[99]

Megelőző csapásról olvashattunk: mielőtt bárki komolyan foglalkozott volna ingatlanok visszavételével, ezen a fronton is elindult a félelemkeltés, és a jobboldali bosszúvággyal való riogatás. A pragmatikus reakciókat az MSZP legfelsőbb vezetésétől olvashattunk. *„Pártunk változatlanul azon az állásponton van, hogy a válság csak úgy oldható meg, ha a kormány azonnali hatállyal felfüggeszti az áremelkedésre vonatkozó rendelkezéseit – mondta Szekeres Imre. Az MSZP megítélése szerint az országban polgári engedetlenségi mozgalom bontakozott ki, ezért a válságot csak politikai eszközökkel lehet megoldani. (...) A szocialista Párt úgy látja – hangsúlyozta az országos titkár –, hogy mielőbb egy gazdasági válságkezelő program kidolgozására van szükség."*[100]

---

[98] Emelt fővel ellenzékben. Interjú Nyers Rezsővel. *Népszabadság*, 1990. március 31., 1. p. Készítette Karcagi László.

[99] Bächer Iván: „Üdvözlet a győzőnek." *Magyarország*, 1990/13.

[100] Szekeres Imre: Nem sztrájk, engedetlenségi mozgalom. *Népszabadság*, 1990. október 27., 8. p.

A személyfuvarozók országos demonstrációját visszafogottan kommentálták, miközben az SZDSZ képviselői és a holdudvar élesen támadta a kormányt, és hevítette az indulatokat. (Túlmutat a dolgozat keretein annak megválaszolása, hogy a liberálisok milyen szervezőmunkát fejtettek ki a taxisok körében.) *„A Magyar Szocialista Párt támogatja a munkavállalók, a munkaadók és a kormány között vasárnap este született kompromisszumos megoldást, amely lehetővé teszi, hogy az ország túljusson az elmúlt napok belpolitikai és gazdasági válságán, és az élet ismét visszatérjen megszokott medrébe.(...) A szocialisták elutasítják, hogy a tiltakozó mozgalom szervezőit és résztvevőit bármilyen jogi, anyagi, vagy erkölcsi hátrány érje. Az eseményeket le kell zárni. A történtekből a kormánynak le kell vonnia a tanulságokat. Biztosítani kell, hogy gazdasági és szociális döntések ne születhessenek az érintett érdekképviseleti szervek érdemi részvétele nélkül."*[101] Szakszervezet-szerűen, békítően, de határozottan a munkavállalók (a demonstrálók) pártjára álltak a szocialisták, beletanulva az ellenzéki szerepkörbe folyamatosan támadták a kormányt, mintegy a kialakított jogrend betartását számon kérve.

Horn Gyula külügyminiszteri és később miniszterelnöki tevékenysége elhomályosítja a Kádárt a pártelnöki székben váltó Nyers Rezső tevékenységét és professzionális kommunikációs készségét. Pedig ő az egyik legjobb szocialista nyilatkozó, akinek a mondatain érződik, hogy nem pusztán színjátékot játszik, és nem művi a gondolkodásmódja.

„Sajnos kísért még az ideológiai harc szellemisége Magyarországon, noha szeret »reálpolitikai köntösbe« bújni. A Justitia-tervet ismét szorgalmazzák az MDF militáns szellemű politikusai, pedig az inkább büntető hadjárat lenne, mint igazi rendszerváltás. Jelentkezik a társadalmi szervezetek közötti idológiai válogatás tendenciája, figyelmen kívül hagyva, hogy a tagság szabad akarata tartja-e fenn azokat. Ismét felmerül a Kádár-időszak kezdetének csődbe jutatott gondolata, a társadalom tudatvilágának megváltoztatása. Abból kiindulva, hogy a tömegelégedetlenség oka a tudati elmaradottság lenne. Le kellene már mondani a magyar nép sajtó útján történő ismételt átneveléséről. (...) A kormány akkor cselekszik helyesen, ha az ellenzéki megnyilvánulásokat nem akadékoskodásként fogadja, hanem olyan ellenvéleményként, amely az alapvető nemzeti kérdésekben azonos ér-

[101] MSZP: Támogatjuk a megállapodást. *Népszabadság*, 1990. október 29., 5. p. MTI.

Sándor László: Egyoldalúságokkal nem megyünk semmire

(Munkatársunktól.)

Megkérdeztük *Sándor Lászlótól*, a Magyar Szakszervezetek Országos Szövetségének alelnökét — mai ügyeletesét —, hogy mi az MSZOSZ véleménye az eddigiekről, s mit terveznek a továbbiakra.

— Ma már a dolog nem taxisügy. Egyébként tegnap sem volt az, mivel egy energiaár-emelés mindig is össztársadalmi hatásokkal jár. Akiben egygramminnyi felelősség van, az most azon dolgozik, hogy a jövő hét elejére konszolidált viszonyok legyenek. S ez nem pusztán a torlaszok feloldásával érhető el — mint ahogy a kormány gondolja —, hanem mérhetetlenül fontos a kialakult gazdasági és pszichológiai görcs oldása is. Egyébként a kormány tegnap esti javaslata nem tartalmazott elégséges mértékben olyan garanciákat, amiket a taxisok és fuvarozók kértek, míg ugyanakkor a blokád feloldásához kötött mindent.

Ami a továbbiakat illeti: a szakembereink dolgoznak. Délután összeül a válságstáb, hogy a holnapi Érdekegyeztető Tanácson teendő javaslatunkat megvitassa. Ennek lényege az volna, hogy a kormány van lépéskényszerben: fel kell függesztenie intézkedését és komoly tárgyalási készséget kell nyilvánítania. Komplex ár-, bér- és adókoncepció kidolgozását ajánljuk, s a bérből és fizetésből élők, a nyugdíjasok és a különböző rászorult rétegek anyagi kompenzálásának megoldását.

Szekeres Imre: Nem sztrájk, engedetlenségi mozgalom

Csütörtök óta dolgozik a Szocialista Párt válságstábja — tudtuk meg ma délben *Szekeres Imrétől*, a párt országos titkárától.

— Pártunk változatlanul azon az állásponton van, hogy a válság csak úgy oldható meg, ha a kormány azonnali hatállyal felfüggeszti az áremelésre vonatkozó rendelkezéseit — mondta Szekeres Imre. — Az MSZP megítélése szerint az országban *polgári engedetlenségi mozgalom* bontakozott ki, ezért a válságot csak politikai eszközökkel lehet megoldani. A szocialisták egyetértenek a köztársasági elnökkel, és támogatják a javaslatát, hogy az Országgyűlés hétfői ülésén sürgősen foglalkozzon az országban kialakult helyzettel. Megnyugtató megoldást csak az adhat, ha a kormány a köztársasági elnök álláspontjának megfelelően intézkedik. Ezzel együtt a Szocialista Párt úgy látja — hangsúlyozta az országos titkár —, hogy mielőbb egy gazdasági válságkezelő program kidolgozására van szükség. Ezért megismételjük korábbi javaslatainkat, és indítványozzuk a kormánynak, hogy — az érdekképviseleti szervezetekkel egyeztetett — válságkezelő programját sürgősen terjessze az Országgyűlés elé. A helyzet végső megoldásáig a szocialisták kérik a polgári engedetlenségi mozgalom résztvevőit, hogy biztosítják a közellátást és az egészségügyi intézmények működését, valamint tegyék lehetővé a külföldiek szabad távozását az országból. Továbbá a mozgalom résztvevői gondoskodjanak arról is, hogy megmozdulásuk mentes maradjon a politikai szélsőségektől.

Thürmer Gyula: A kormánynak mennie kell

A Munkáspárt levelet inté- ... leges súllyal rendelkező sze- ... nul elítéljük az erőszakkal va-

Budapest a feje tetején. Tudósítások a Népszabadságból

dekű partnerek részéről hangzik el. A kormányzati pártok pedig elejét veszik annak, hogy az ellenzéki javaslatok szüntelen leszavazásával arassanak pillanatnyi győzelmeket. A kormányzás igazában gyengül, ha a többség leszavazó gépként működik."[102] Mindamellett alapvetően fals, a saját érdekeinek érvényesítése mellett is téves a politikai gondolkodása, mikor összekeveri a kádári megtorlás éveit az Antall-kormány egyéves működésével, sőt a tévedésen túl egyértelmű a szándékos, rosszindulatú összemosás. Jó szándékúnak tűnő, atyáskodó stílusú írás, mely felhasználja az MSZMP hatalomgyakorlásának tapasztalatait, minthogy Nyers évtizedekig az elnyomó rendszer legfőbb apparátusának tagja volt. Ezzel ellentétben áll az írás nyugodt, beágyazott hangvétele, mely így talán még inkább irritálóan hatott a kormánytöbbség szavazói számára.

„A szocialisták szerint a rendszerváltozásból adódó lehetőségeket a miniszterelnök és köre saját hatalma konzerválásának eszközéül használja. Fő eszközük a magyar társadalom megosztása, részekre szabdalása, a szolidaritás maradékainak szétroncsolása. A privatizációt úgy hajtják végre, hogy az elsősorban nem a gazdálkodás javítását, hanem önnön szavazóbázisuk erősítését szolgálja. (...) A szocialisták úgy vélik, hogy mindezzel párhuzamosan szaporodnak a demokrácia elleni támadások, terjednek a szélsőjobboldali indulatok, mely ellen a kormány nem tud, vagy nem akar fellépni. (...) Ezért a szocialisták úgy látják, hogy minden erejüket latba kell vetniük a demokrácia védelme, a stabil, demokratikus közélet megteremtése érdekében. Ehhez megfelelő alapnak tartják a Demokratikus Chartában foglalt elveket, és készek együttműködni minden politikai erővel, amely ezek megvalósításáért tevékenykedik."[103] A Demokratikus Charta volt az a közös platform, amely megelőlegezte az MSZP és az SZDSZ együttműködését 1994-től. Ettől az időszaktól kezdve lehetett sejteni, hogy komoly szándék és a természetes összetartozás igénye vezeti a két tömörülést, vagyis össze fog nőni, ami összetartozik. Bizonyos jobboldali körökben régóta tudták, hogy voltaképpen az SZDSZ-t az „öreg" MSZMP-sek gyermekei hozták létre, és a fiatal, radikális kommunistából (sokszor maoistából), szabadelvű, szélsőséges liberális politikussá vedlett a „demokratikus ellenzék" csapata. Azt viszont senki nem sejtette, hogy az SZDSZ húsz évig meghatározó, sőt döntő erővé válik a szocialisták mellett.

[102] Nyers Rezső: A jó politikát nehéz megtalálni. *Népszabadság,* 1990. december 23., 22. p.

[103] Kéri J. Tibor: Az MSZP szerint a kormány működése kiábrándító. *Népszabadság,* 1992. január 27., 1. p.

„Jelenleg a hatalmon lévőknek sokkal nagyobb a hatalmi hevülete, mint a kormányzás általi befolyásoló képessége, és várhatóan ez jó darabig így is marad. Ezt lehet nem szeretni. Lehet – kell – szót emelni a demokráciát fenyegető túlhatalmi veszélyekre, de azért jobb pillanatainkban nyugodtan megkérdezhetjük magunktól: nem tévesztjük-e össze a hatalmon levésből származó formális rekvizitumokat magával a modern értelemben vett hatalommal (kormányzással)? S nem lehetséges-e hogy ami szemünkben hatalomnövekedésnek látszik, az az ő szemükben a hatalmi helyzet létrehozása?

Ki tudja. Mindenestre ne legyünk restek megfogalmazni: hatalmon levők, ne higgyétek, hogy hatalmatok is van felettünk."[104]

Mind a *Világ*, mind a *Köztársaság* című hetilap baloldali-liberális szellemiségű volt. Számos mérsékelt, a folyamatokat józanul értékelő írás jelent meg benne. Ezekhez hasonlóak a *Népszabadság*ban is egyre gyakrabban előfordultak. *„Megértem, de ellenszenvesnek tartom, amikor ellenzéki vezetők pártpolitikai megfontolásból próbálják egybemosni Csurka és Antall törekvéseit. Antall piacgazdaságot akar, Csurka nem. Antall parlamentáris rendszert akar, Csurka számára a cél szentesíti az eszközt. Antall a nemzetközi közösségbe igyekszik, Csurka izolálná az országot. Az elnökségben kevesebb a liberális és több a csurkista, mint korábban, de most is a pártelnöké a stabil többség. Jobbratolódott az MDF, de nem tartom reálisnak azt a félelmet, hogy erre az elnökségre Csurka István rá tudja kényszeríteni az akaratát. Az elnökséget nem Antall választotta, hanem a küldöttek, nem maradhattak ki belőle Csurka és hívei."*[105] Mint látjuk, a szocialista párti közírók néha még fékezték is azt a hisztériát, ami Csurka radikális fellépését követte. Antallt védelmező ellenzéki írás egyébiránt csak ilyen kontextusban fordult elő a baloldalon: a szélsőjobb elleni harc részeként, ezáltal a „jogállam védelmében". Bármilyen számonkérési, igazságtételi kérdést a jogállam és a demokrácia megvédésére hivatkozva utasított el a baloldali-liberális térfél.

[104] Csizmadia Ervin: Mert övék a hatalom. *Világ,* 1992. április 1., 14. p.

[105] Tanács István: Szabad az út. *Népszabadság,* 1993. január 25., 3. p.

„Az a helyzet, hogy még jó néhány kétharmados törvényt meg kellene alkotni. Az eddigi tapasztalatok azt mutatják, hogy hatpárti megegyezés nélkül nem lehet kétharmados törvényeket előterjeszteni. A rendőrségi törvény meghiúsulása veszélyeztetné a közbiztonság megszilárdítását. A másik igen fontos megjegyzés: igenis gazdasági és szociális válság van, méghozzá mélyülő válság. Minimális megegyezésre lenne például szükség például az adópolitikában, a deviza-, valamint a költségvetési politikában. Ugyanilyen megegyezésre lenne szükség a szociális szférában is. ha erre nincs kormányzati hajlandóság, akkor ez csak azt bizonyítja, amit az elmúlt két és fél év tapasztalata mutatott: ez a kormány nem tud és nem is akar szembenézni a társadalmi valósággal."[106] Horn Gyula volt az első komoly tekintélyű szocialista politikus, aki korszerűen nyilatkozott, politológiai szempontból is a jelenkor nyelvét beszélte. Ő már nem a múltról, a reformkommunizmusról beszélt, hanem 1993-ban ráfordult a közelgő választások feladataira, amelyek egyre inkább meghatározták az MSZP új arculatát.

„A szocialista párt elsődleges célja nem a hatalom, hanem a társadalom bizalmának megnyerése – hangoztatta Szekeres Imre ügyvezető alelnök. Az MSZP szerint a gazdasági helyzet a jövőben várhatóan tovább romlik, és mély válságra kell számítani. Ezért bármilyen koalíció kerüljön jövőre is hatalomra, annak a válság menedzselésére kell felkészülnie, és sokkal rosszabb körülmények között láthatnak munkához, mint az Antall József vezette kormány 1990-ben. (...) A szocialisták a választások után döntik majd el, hogy kikkel tudják elképzelni a közös kormányzást. A majdani partnerekkel ehhez meg kell állapodni a gazdasági válságkezelő programban, a kormányzati stílusban, mert a jelenlegi koalíció »pökhendi, lekezelő stílusa« nem tud bizalmat kelteni a társadalomban."[107] Sok igazságot hozott a felszínre – az ebben az időben nagyon aktív – Szekeres Imre nyilatkozata. A gazdasági mutatókat valóban nem sikerült javítani, a 2005-ös, sokat vitatott Bokros-csomag többek között ennek lett a következménye (legalábbis némi takarékossági időnyerésre szükség volt). A másik probléma

[106] Patthelyzet van, kultúrkampf lesz. Beszélgetés Horn Gyulával és Orbán Viktorral politikusokról, pártokról és civil mozgalmakról. *Népszabadság,* 1993. január 30. Az idézett rész Horn Gyulától származik. Az interjút Pogonyi Lajos készítette.

[107] MSZP: jövőre a választók leváltják a mostani kormányt. *Népszabadság,* 1993. október 18. Kéri J. Tibor tudósítása az MSZP országos választmányának üléséről.

szintén reális, az Antall-kormány kommunikációs stílusa valóban támadható volt. Mivel az ellenzék nem a jóindulata, illetve a kormány támogatása végett ül a parlament padsoraiban, könnyedén talált fogáspontokat a sokszor esetlen, naiv, taktikailag téves és gyakran arrogáns megnyilvánulásain.

„Horn Gyula, korántsem a Kádár-rendszert álmodva vissza, ellenkezőleg, arra a következtetésre jutott, hogy a Kádár-rendszer bukásra volt ítélve, mert teljesítményellenes és antidemokratikus volt, míg a piacgazdaság és a demokrácia a fejlett nyugati országokban bizonyította életképességét. (...) A pártelnök végül mindig arra kéri hallgatóságát: az új rendszert ne annak első kormányáról ítéljék meg. '94-ben adjanak újabb esélyt a demokráciának. Nehéz ezt az érvelést a parlamentarizmus veszélyeztetésének tekinteni. Nem Horn Gyula, de még csak nem is Csurka István, hanem kritikán aluli teljesítményével a demokráciát is lejárató Antall-kormány jelenti a legnagyobb veszélyt a parlamentarizmusra."[108] A fentebb idézett Tanács István által jegyzett cikkel ellentétben a masszívan chartázó, későbbiekben prominens szerepet betöltő Szabó Zoltán sorozatos támadást intézett a kormány és kifejezetten Antall személye ellen. A cikkből érezhető, hogy annak a ciklusnak a végén szintén legalább egy évig tartott a választási kampány, mely a legkülönbözőbb fórumokon (akár külföldön is) zajlott.

„A szocialisták magyarországi választási sikere a volt kommunisták lengyelországi és litvániai választási győzelmét, valamint a Jelcin-ellenes erők decemberi oroszországi drámai sikerét követné. Viszont Magyarországon – bár még mindig vonzódnak a kommunista eszmékhez – szocialista szimpatizánsok kevésbé nacionalisták, mint a kormány támogatói. A magyaroknak összességében kedvező véleményük van a szocialista pártról."[109] Egy máig nem kielégítően tisztázott paradoxonra világít rá az idézet. A legtöbb (főként szomszédos országokban működő) kommunista párt hordozta a nacionalista attitűdöt, teljes ellentmondásban a szocialista eszme internacionalizmusával. Egyedül a magyar szocialista közeg volt idegenkedő, sőt mindvégig kimondottan ellenséges a nemzeti eszmével szemben. Várat magára, hogy ezt a konfúziót megnyugtatóan és őszintén tisztázza egy

[108] Szabó Zoltán: Jöjjön, akinek jönnie kell. *Népszabadság,* 1993. július 2., 15. p.

[109] Angol felmérés a közelgő magyarországi választások esélyeiről, *Népszabadság,* 1994. január 28., 6. p. Az University of Glasgow kutatócsoportjának új közvélemény-kutatása.

kizárólag ezzel foglalkozó tanulmány. A szocialisták „nyitottságát" természetesen a nyugati tőke kimondottan örömmel fogadta, és mindig nagyobb lelkesedést mutatott a szocialista kormányzatok irányába, mint a jobboldali, nemzeti elkötelezettségű kabinetek felé. A választások hajrájában olyan mondatok is elhangzottak vezető szocialista politikusok szájából, melyek a későbbi években már biztosan nem kerültek volna nyilvánosságra. A kilencvenes években még kisebb volt a pártkontroll, a nyilatkozók kevésbé központosított szűrőrendszeren keresztül mondhatták el érveiket.

„A kampányra 150–200 millió forintot költünk, reméljük elegendő lesz, bár drágák a politikai hirdetések, de elhangzottak olyan ígéretek, hogy az elektronikus médiumok kedvezményt adnak a kampány idejére a pártoknak. A választásokra fordítható pénz három forrásból származik: a tagdíjakból, a költségvetésből és az egyéni befizetésekből. Bár jogilag elfogadhatnánk cégek támogatását is, de mi nem tartjuk kívánatosnak, mert nem akarjuk elkötelezni magunkat semmilyen gazdasági érdekcsoportnak."[110] Az akkori kormányzati kommunikáció hibája, hogy nem csapta le azokat a magas labdákat, amit az ilyen mondatok jelentettek. Legalábbis az írott sajtóban nincs válaszreakciónak nyoma. *„Egy európai értelemben vett demokratikus baloldali párt első ízben győzött demokratikus választási küzdelemben. A választásokon való nagyarányú részvétel azt tanúsította, hogy az állampolgárok tudatában voltak felelősségüknek. A többi párt megpróbálta a szocialistákat lejáratni és az esélyeiket rontani – mondta Horn. Az eredmények azonban azt is jól jelzik – hangoztatta a pártelnök –, hogy az embereket nem lehet a Szocialista Párttal riogatni. Horn Gyula szerint az MSZP választási győzelme, illetve annak aránya nem befolyásolhatja az MSZP koalíciós hajlandóságát. (...) Horn változatlanul nem zárta ki a koalíció szükségességét a Szabad Demokraták Szövetségével."*[111] Az európai értelemben vett baloldaliság lett a korabeli szocialista jelszó. Addigra az „elvtársak" megfordították a szekérrudat, és a számukra tökéletesen megfelelő nyugati orientációt írták zászlajukra (az eleven keleti kapcsolatokat sem feledve). Úgy tűnik, a mértékadó liberális értelmiség örült a folyamatoknak, leginkább annak, hogy az SZDSZ közel kerülhetett a kormányhoz.

[110] MSZP: Szegfű – kékkel. Szekeres Imre nyilatkozata. *Reform*, 1994. január 21., 7. p.

[111] Horn nemzeti közmegegyezést és koalíciót vár. *Népszabadság*, 1994. május 30., 1. p.

„Nagyon örülünk, hogy a konzervatív kormány megbukott, de egy kicsit tartunk attól, hogy az új kormány nem politikai kormány lesz – a szó klasszikus értelmében –, hanem az országot egy nagy »vállalatnak« fogja tekinteni, amelyet menedzselni kell"[112] Nem lehet megállni, hogy az egy évtizeddel később gazdasági miniszterként tevékenykedő Kóka János szavaira ne emlékeztessünk, aki úgy nyilatkozott, hogy az ország irányítása hasonló egy részvénytársaság irányításához. Heller Ágnes mindezek ellenére valóban örülhetett, az új kormány szellemisége az ő sokszínű, számtalan forrásból táplálkozó gondolatvilágának megfelelő államot és kultúrát igyekezett teremteni. Úgy látszik, a konzervativizmus nem ilyen forrás volt. A kommunizmus azonban nyilvánvalóan sokaknak az volt: *„Arra a kérdésre, hogy ő, az egykori reformkommunistából lett szocialista valóban demokrata-e, Horn kijelentette: az elmúlt években az MSZP valóban demokratikus, a társadalom többségének érdekeit védő baloldali mozgalomnak bizonyult. De kétségtelenül ön is ismeri Heinrich Böll szavait: »Minden tisztességes ember legalább egyszer az életben kommunista volt.«"*[113] Horn Gyula szavait talán az idő fogja cáfolni, mindenesetre annyit hozzá lehet fűzni, hogy aki a szegények, elesettek iránt részvétet érez, az még nem kommunista, de aki fondorlattal, hazugsággal és terrorral él, az sokkal inkább lehet az.

A gyakorlati politika képviselőinek mondandói közül az elemző számára szintén elementáris élményt nyújtottak a következő sorok, kivált a második mondat.

„ – Számított rá, hogy négy év »szünet« után visszatérhet a hatalomba?

– Mit is tagadjam, igen. De azt már nem reméltem, hogy ilyen arányban győzünk. Most még többet kell teljesítenünk, valószínűleg kevesebb társadalmi elismerésért.

– Máris panaszkodik? Voltaképpen nem is kellene politikusnak lennie, hiszen előtte irodalomtudósi s tanári karriert kezdett...

– Az a tíz év, amit külsősként az Irodalomtudományi Intézetben eltöltöttem, csak abban erősített meg, hogy azon a pályán közepes teljesít-

[112] Ki mit vár az új kormánytól? *Népszabadság*, 1994. május 30., 6. p. Heller Ágnes és Fehér Ferenc nyilatkozata.

[113] Horn a Le Figaróban. *Reform*, 1994. június 3., 2. p.

ménynél többre nem vagyok képes. Úgy érzem viszont, a politikában, ha erre lehetőséget kapok, többet nyújthatok a középszernél.

– Ez a meggyőződése vezette annak idején az MSZMP felé? Egyáltalán, hogyan engedte el oda az édesapja, akit meghurcoltak a kommunisták?

– Apám nem biztatott, de nem is beszélt le. Amikor megtudta, hogy a marxista egyetem igazgatója lettem, csak ennyit mondott: »az is nevelőmunka«.

– Bizonyos értelemben kétségtelenül igaza volt. Testvéreit is átformálta a rendszer?

– Csak én vagyok párttag. jó család vagyunk: tudom, hogy egyik leánytestvérem soha nem fog az MSZP-re szavazni, de ez nem befolyásolhatja egymás iránti szeretetünket."[114]

Azt hiszem, ezek a mondatok önmagukért beszélnek, mottóként is szolgálhatnának, és a rendszerváltás teljes folyamatát, valamint végeredményét – valljuk be – jól leképezik. Heller és Kósáné után következzen egy történész, Ormos Mária, akinek szavai a baloldali gondolkodás legfontosabb problémáját érintik.

„Azt hiszem, hogy a fejlett övezetben a nacionalista jelenségek tiszavirág-életűek lesznek, visszaszorulnak, ha a gazdaságot nagyobb megrázkódtatások nélkül, viszonylag rövid időn belül sikerül kimozdítani mai, tétova állapotából. Ha nem akkor megtörténhet, hogy ott is nagyobb bajokkal kell számolni. Más a helyzet a dunai övezetben, ahol a nehézségek leküzdése eleve hosszabb időt követel, és megint más a Balkánon és Keleten, ahol a strukturális problémák sokkal mélyebbek. Mégsem gondolom, hogy a nacionalizmus újjáéledése szükségszerűen világjelenséggé, a századvég legforróbb kérdésévé válik. Ellenben úgy látom, hogy meglehetősen nagy régiókban még jó ideig meghatározó lesz a veszélye. Egyúttal meggyőződésem, hogy a parázs eloltásában nem csak az egyes érintett nemzeti csoportoknak, hanem velük együtt éppen a legfejlettebb államoknak jól felfogott érdekükben megvan a tennivalója."[115] A nacionalizmus tehát az ideo-

[114] Interjú Kósáné Kovács Magdával. *HVG*, 1994. június 4., 114. p. Készítette Lindner András és Horváth Zoltán.

[115] Janus megtarthatja szebbik arcát. Beszélgetés Ormos Mária akadémikussal a nacionalizmusról, a nemzeti azonosságtudatról és a modernizációról. *Népszabadság*, 1994. június 4., 19. p. Fábián Péter interjúja.

lógiai mumus, amely a meghatározó baloldali politikusok és értelmiségiek szemét szúrja, immár – történelmi léptékkel mérve – legalább 120 éve. Ormos megnyilatkozásából az derül ki, hogy a nacionalizmus az összes politikai és gazdasági probléma alfája és omegája, melynek kezelése – elfojtása – a fejlett országok feladata. Létezése és erősödése esetén sérül a demokratikus jogállam egzisztenciális alapfeltétele. Nem kell messzire menni, hogy az utóbbi kétszázötven év nemzetek feletti – és a nemzeti, közösségi gondolat kárára – kifejtett internacionalista politikát kitapintsuk, legyen az marxista, klasszikus liberális, neoliberális, vagy éppen '68-as, balliberális – az elnevezéseket hosszan sorolhatnánk. A koalíció végül is megköttetett, bár egyik párt sem volt rászorulva. De Hornnak kellett a kétharmados többség, valamint, hogy az SZDSZ ne erős és hangos ellenzékként szerepeljen a következő ciklusban, Pető Ivánék pedig égtek a hatalomvágytól és saját radikális politikai megfontolásaik érvényre juttatásától.

NÉPSZAVA

ALAPÍTVA 1873-BAN

Kezdődhetnek a koalíciós tárgyalások

Horn a szocialisták miniszterelnök-jelöltje – Az SZDSZ elfogadta a felkérést

Horn Gyula

Csak a hatalomé
nem érdemes

Melyek az együttműködés garanci

Címlap az 1994-es baloldali győzelem idejéből

„A Magyar Szocialista Párt és a Szabad Demokraták szövetsége közös célja a Magyar Köztársaság függetlenségének és biztonságának garantálása, hazánk beilleszkedése az európai népek demokratikus közösségébe, együttműködve a szomszéd országokkal, támogatva a szomszédos országokban élő magyarságot. Az MSZP és az SZDSZ ésszerű és határozott gazdaságpolitikával kívánja kivezetni az országot a súlyos válságból. A két párt tisztában van azzal, hogy ennek előfeltétele a társadalmi béke megőrzése, a közmegegyezés kialakítása és fenntartása a társadalom különböző csoportjaival és nemzedékeivel."[116] A nagyratörő politikai ábrándok és a valóság összjátékának eredménye azonban már egy következő tanulmány témája.

4. *A nemzetközi irányváltás és az MSZP*

A Varsói Szerződésnek és a Kölcsönös Gazdasági Segítség Tanácsának megszűnése a tárgyalt időszakba esik. A nagy sebességű külpolitikai átalakuláshoz jól felkészült, nagy múltú külügyi szakembereik adtak tanácsot a szocialistáknak. Körülbelül két év alatt kellett félfordulatról teljes irányváltást végrehajtaniuk. Ez nem volt egyszerű feladat, hiszen ugyanazok a tanácsadók, háttéremberek a végsőkig kommunikálták a szocialista tábor – szinte a teljes blokkot összekapcsoló – csúcsszerveinek szükségességét és helyes politikáját. Az előzőekben már felbukkantak azok az elvi sarokpontok, amelyek mentén lehetővé vált, hogy a rugalmasabb felfogású és leginkább képzett külügyes pártemberek a nyolcvanas évek sodorvonalával merőlegesen szemben álló érvelést tudjanak kifejteni. Ebben természetesen segítségükre volt a merőben új, és gyorsan változó nemzetközi klíma, mellyel kapcsolatban nem volt más teendő, mint erősen középre tartva, követve az eseményeket a megfelelő kommünikéket és az elvi-gyakorlati iránymutatást tartalmazó nyilatkozatokat kiadni. Így lett a béketábor szószólójából a nyugati demokráciák felé való törekvést támogató külpolitika, mely katonapolitikai értelemben a partnerség felé tapogatózást (lásd a „partnerség a békéért", és a „nyitott égbolt" szerződéseket) jelentette, mely a

[116] Részlet az MSZP és az SZDSZ koalíciós megállapodásából. *Népszabadság,* 1994. június 27., 11. p.

NATO-tagság lehetősége felé vezetett. Hasonlóan fontos volt a süllyedő KGST-hajóból való menekülés, és a Nyugaton is még csak formálódó-erősödő EGK, majd Európai Unió felé való fokozatos orientáció. Mivel ez nem csak a szocialisták, hanem az egész ország érdekével egybeesett, túl nagy kommunikációs bravúrokra nem volt szükség.

Az európai regionális együttműködés gyakorlatának csírái már a Németh-kormány idején kivirágzottak, a később visegrádi együttműködés formájában ismert összefogás a teljes magyar politikai elit egyetértésével találkozott. *„Úgy látom, mint külpolitikus, hogy egy tömb nélküli Európa felé haladunk. Ennek keretében bizonyos, hogy szükség lesz kisebb regionális együttműködési csoportosulásokra. Bármi lesz a sorsa a KGST-nek és a Varsói Szerződésnek, el tudom képzelni, hogy mi hárman – Varsó, Budapest és Prága – bizonyos kérdésekben együtt tudjunk működni. Erre lehetőséget ad földrajzi fekvésünk, történelmi múltunk, gazdasági és politikai helyzetünk hasonló vonatkozásai. Már kirajzolódóban van az említett Alpok–Adria – hazánkat, Ausztriát, Olaszországot és Jugoszláviát magába foglaló – négyes együttműködés, ez kiegészülhetne Csehszlovákiával, s egy életképes regionális csoportosulást eredményezne."*[117] A visegrádi – ekkor még – hármak együttműködése mellett kiváló ötletet és gyümölcsöző perspektívát jelentett volna az Alpok–Adria elnevezésű összefogás, melynek kibontakozását megakadályozta a hamarosan kirobbanó, súlyos délszláv válság. A visegrádi folyamatot, mely jelentősen növelte volna az említett országok érdekérvényesítő képességét, a nagy európai gazdasági csoportok viszont szintén lassítani igyekeztek. Nem volt érdeke a hagyományos centrumországoknak, hogy egy új, hetvenmilliós erőközpont jöjjön létre Közép-Európában. Mindez a törekvés a még viszonylag stabilan álló keleti blokknak és annak vezető hatalmának sem tetszett.

„Szovjet kérésre elhalasztják a Varsói Szerződés Politikai Tanácskozó Testületének november 3–4-re tervezett budapesti ülését – jelentette kedden a Reuter hírügynökség bécsi kelet-európai diplomatákra hivatkozva. (...) Moszkva a jelek szerint el akarja kerülni az összeütközést Budapesten Csehszlovákiával és Magyarországgal, amely bejelentette, hogy ki fog lépni a

[117] Nemzetiségi nyilatkozatot kívánunk elfogadtatni a pozsonyi találkozón. Interjú Szűrös Mátyás ideiglenes köztársasági elnökkel. *Népszabadság*, 1990. április 7., 3. p. Készítette Lengyel L. László.

szervezetből. »A szervezet gyakorlatilag halott, de Moszkva nem kíván ezzel a ténnyel éppen most szembenézni.«"[118] A külpolitikai események tálalása, mint fentebb utaltam rá, nem igényelt különösebb „baloldali" taktikai manővereket, a magyarázó, indokoló szövegek is kevesebb alkalommal fordulnak elő. *„Tavasszal a KGST-n belül létrehozták a reformbizottságot a szervezet jövőjének meghatározására. Míg a lengyel–csehszlovák–magyar tengely már ekkor is csupán egy koordinatív, információs irodát tartott szükségesnek, addig a szovjet–bolgár páros fokozatosabb átállást javasolt. A románok a belpolitikai válságukkal voltak elfoglalva, az Európán kívüli tagállamok viszont megpróbálták lassítani a változtatásokat, hiszen a KGST haszonélvezői leginkább ők voltak. (...) Nem lehet azonban megkerülni egy alapvető kérdést: mi lesz a KGST vagyonával, a moszkvai KGST-palotával, az egyéb vagyontárgyakkal? A kérdés akkor is választ kíván, ha az új szervezetet tekinthetnénk akár a KGST valamiféle jogutódjának is. Mindenesetre jelenleg csak találgathatunk, vajon szétosztják-e vagy hasznosítják-e a közös vagyont."*[119] Ezek a kérdések akkoriban mindenkit foglalkoztattak. Amellett, hogy a szerző kész tényként kezeli a KGST megszűnését, még – akaratán kívül – a közelébe sem tud kerülni olyan válaszok megadásának, hogy vajon számíthatnak-e a volt tagállamok bármiféle vagyonmegosztásra, vagy öröklésre. A katonai kérdésekben egyszerűbb – bár több veszélyt rejtő – helyzet alakult ki, mivel nem gazdasági problémáról vagy pénzügyi ellenérdekeltségről volt szó.

„A nyugati katonai szövetség külügyminisztereinek első »békés« értekezletétől látványos döntések valóban nem várhatók. Annál kevésbé, hiszen a Varsói Szerződés katonai fenyegetésének megszűnése Európában kedvező helyzetet teremtett. Az új leszerelési tárgyalások jó úton haladnak, és a nemrégen még egymással szemben állt országok minden vonalon a békés egymás mellett élés módozatait keresik."[120] Ez a békülékeny légkör már egy évvel korábban egyértelművé tette, hogy a román helyzetet leszámítva erőszakmentes átalakulásra lehet számítani Közép-Európában, és szinte valamennyi politikai tényező ezt is kommunikálta.

[118] Elhalasztják a budapesti VSZ-csúcs ülését? *Népszabadság,* 1990, október 24., 1. p. MTI.

[119] Csabai Károly: KGST-vég decemberben. *Népszabadság,* 1990. október 26., 9. p.

[120] Nato-csönd. *Népszabadság,* 1990. december 17., 2. p. Mécs László tudósítása.

Érdekesebb fejezetet jelent az Európa Tanács és az MSZP viszonyának alakulása: *„Az Európa Tanács parlamenti közgyűlésének a szocialista, szociáldemokrata pártok képviselőiből álló legnagyobb politikai csoportja szerda reggel titkos szavazással úgy határozott, hogy teljes jogú tagként fogadja el a Magyar Szocialista Pártnak az Európa Tanács munkájában részt vevő parlamenti képviselőjét. Horn Gyula, az MSZP elnöke elmondta: az Európa Tanács parlamenti közgyűlésében eddig valóban az volt a gyakorlat, hogy a szocialista csoport nem vette fel soraiba olyan párt képviselőjét, amelyik nem tagja a Szocialista Internacionálénak. A mostani döntés azonban nem csupán precedens, hanem jelzésértékű is: a pártok komolyan foglalkoznak azzal, hogy a Magyar Szocialista Pártot is felvegyék a Szocialista Internacionáléba."*[121] Tehát előbb fogadták el – azaz csatlakoztatták – az MSZP képviselőit, mint a régi, hagyományos Internacionáléba felvették volna. Ennek az az oka, hogy az Internacionálé magját a nyugati baloldali pártok alkották, akik nem egykönnyen nézték el az MSZP egyértelmű állampárti múltját. A következő interjú egyértelműen megvilágítja a szocialisták külpolitikai helyezkedéseinek részleteit és árnyalatait: *„A Német Szociáldemokrata Párt (SPD) támogatja, hogy Magyarország, Csehszlovákia és Lengyelország a NATO társult tagjává váljon, továbbá azt is, hogy felvegyék őket a közös piacba – mondta bonni tudósítónknak Szekeres Imre. (...) Az SPD olyan egységes európai védelmi rendszer kialakításában gondolkodik, amelyben a kontinens keleti felének biztonsági garanciái is megteremthetők. Ez egybevág az MSZP elképzeléseivel is. Úgy látják, a Varsói Szerződés megszűnése nyomán kialakult helyzetben a Szovjetunió és Németország közötti övezet – Németország szempontjából is – biztonságpolitikai kockázatokat rejt magában. (...) Az SPD hiteles balközép szociáldemokrata pártnak tekinti az MSZP-t, és szoros kapcsolatokra törekszik vele. Ez nem mond ellent annak, hogy az MSZDP-vel, amely a Szocialista Internacionálénak is tagja, szintén kapcsolatban áll."*[122]

Az SPD és az MSZP kapcsolata azóta is működőképes és szoros, a két párt természetes szövetségessé vált. Mint ellenzéki erő, az MSZP a NATO felé való közeledés élére állt. Ezenközben zajlottak a KGST megszűnését le-

[121] A magyar szocialisták áttörése. *Népszabadság,* 1991. április 25., 1. p., MTI

[122] Az SPD szoros kapcsolatot akar az MSZP-vel. *Népszabadság,* 1991. április 27., 3. p. Léderer Pál interjúja.

vezénylő tárgyalások, melyek egészen 1991 tavaszáig húzódtak. *„Május közepén Moszkvában a volt KGST-országok képviselői szintű tanácskozást tartanak, amelyen egyetlen napirendi pont szerepel: a KGST megszüntetésével kapcsolatos dokumentumok és ügyek lezárása, mondotta munkatársunknak Gillian György, a Nemzetközi Gazdasági Kapcsolatok Minisztériumának illetékes főosztályvezetője. Arra a kérdésre, hogy lesz-e valamilyen utódja a már de facto eltemetett KGST-nek, úgy fogalmazott: a jelenlegi fázisban a szakértők nem számolnak utódszervezettel."*[123] Továbbra sincs szó a megmaradt hatalmas ingatlan- és egyéb vagyon sorsáról, örököseiről, legalább elvi megállapodás szintjén. Annál több szó esett egy újfajta lokális „internacionalista" szerveződésről. *„A Magyar Szocialista Párt szerdán megalakult közép- és kelet-európai tagozata együttműködésre szólítja fel a térség baloldali mozgalmait. (...) Az ülésen éles vita bontakozott ki arról, hogy egy baloldali pártnak milyen mélységig kell vállalnia a nemzeti kérdés elemzését. Egyesek óvtak attól, hogy a baloldal »zavarba kerüljön«, esetleg megpróbáljon versenyezni a magyarkodókkal. (...) Horn Gyula, az MSZP elnöke beszédében hangoztatta: újfajta regionális biztonsági rendszert kell kiépíteni Közép-Európában, mert úgy tűnik, hogy a NATO csak igen korlátozott mértékben kíván részt venni a térség biztonságának garantálásában."*[124]

A „magyarkodás" kifejezés ebben az időben még nagyon gyakran használt fordulat. Nehezen lehet elképzelni ennél sértőbb és becsmérlőbb megjegyzést azokkal szemben, akik negyvenöt év kommunista megszállás után végre büszkén szerették volna vállalni magyarságukat: ötvenhattal, a második világháborúval és Trianonnal a történelmi háttérben. Horn Gyula a magyarsággal szembeni cinikus megnyilvánulásaival amúgy is az élen járt. De rutinos külpolitikusként a NATO-csatlakozásig vezető úton reális alternatívaként vázolta a közép-európai partnerség lehetőségét, azonban a NATO itteni aspirációit lebecsülte. Akárcsak Keleti György: *„Úgy tűnik tehát, hogy a NATO-nak sem mi, sem a visegrádi hármak tagországként egyelőre nem kellünk. Ez azonban nem jelenti azt, hogy ne éreznének felelősséget térségünk biztonságáért. Ennek egyik bizonyítéka az amerikai–német kezdeményezésre létrehozott és a közelmúltban már össze is hívott Észak-atlanti*

[123] Utód nélkül múlik ki a KGST. *Népszabadság*, 1991. április 30., 4. p.

[124] Felhívás baloldali együttműködésre. *Népszabadság*, 1991. október 31., 3. p. MTI.

Együttműködési Tanács keretében megindult folyamatos és intézményesített politikai és katonai konzultációk lehetősége."[125] Ilyen konzultációk sora vezetett végül a tényleges csatlakozáshoz, aminek szorgalmazásában mondhatni élen jártak a szocialisták, de egyébiránt semmilyen mértékadó párt nem ellenezte.

„Az Észak-atlanti Szövetség történetében új korszakot nyithat az a megállapodás, amelyet a 16 tagállam külügyminiszterei Oslóban kötöttek. A magas szintű NATO-tanácskozás résztvevői 43 éves tabuval szakítottak, kimondva, hogy az Egyesült Államokkal és Kanadát, valamint 14 európai országot tömörítő szervezet a jövőben saját határain kívül is teljesíthet békefenntartó missziót, azaz felhagy az eddig szigorúan vett önvédelemmel. Több sem kellett a NATO bírálóinak, akik rögtön azzal vádolták, hogy a szövetség a túlélés érdekében új feladatot kreált magának. Ez persze sommás vélemény, de kétségtelen, hogy van némi igazság a dologban. (...) Hisz emlékezzünk csak rá, a NATO-t 1949-ben hivatalosan a kommunizmus világuralmi törekvéseinek megfékezése, a Szovjetunió elrettentése céljából hozták létre, de hol van már a tavalyi hó? A NATO-t fenyegető kommunizmus megszűnt létezni, a Varsói Szerződés összeomlott, a Szovjetunió felbomlott. Új ellenségképre, új jogalapra van tehát szükség, ha a katonai-politikai szervezetet többé-kevésbé változatlan formában meg akarják őrizni a 21. században is."[126] Úgy érezni, az írás szerzője egyetért a NATO bírálóival, de bizonyos történelmi távlatból egyértelmű, hogy mondvacsinált okok nélkül is hamarosan nagy szükség lett a NATO békefenntartó erejére. Most térjünk át a gazdaságot érintő külügyi kérdésekhez.

„Hétfőn távirati üzenetet fogok intézni az Európai Szocialista Párthoz – amely a közösség integrált baloldali, szocialista-szociáldemokrata pártja –, s abban kezdeményezni szeretném: hasson oda, hogy az Európa Parlamentben vitassák meg a Kelet-Közép-Európa irányában követendő gazdaságpolitikai magatartást. Ez közvéleményünk szempontjából is fontos lenne. Az emberekben ugyanis könnyen kialakulhat ezek után egyfajta Nyugat-ellenesség. Amúgy is sok az anomália a »maffiózó-tőkével« kapcsolatban." Ez a nyilatkozat már a későbbi évtizedek „húzd meg-ereszd meg" Európa-poli-

[125] Kellünk-e a NATO-nak? Interjú Keleti Györggyel. *Köztársaság*, 1992/2, 52. Szerkesztőségi cikk.

[126] Hogyan tovább, NATO? *Köztársaság*, 1992/10, 115. p. Szerkesztőségi cikk.

tikáját vetíti előre. Volt olyan időszak, amikor az ellenzékből politizáló Horn Gyulának kellett lobbiznia az Európai Közösség gazdasági vezetésénél, hogy ne lépjenek túl bizonyos határon, mert a magyar lakosság nincs felkészülve a nyugati gazdasági „offenzívára". Ez igaz is volt, hiszen a magyar szavazók többsége a centrumtól jobbra és balra is leginkább valamifajta harmadikutas gondolatot támogatott volna, és nem csak a nemrég lerázott keleti befolyást tartotta terhesnek, a nyugati miatt is aggódott.

A NATO-tagság viszont továbbra is váratott magára: *„Washington egyelőre nemet mondott a cseh, a lengyel és a magyar NATO-tagságra – írja szerkesztőségi cikkében a The New York Times. (...) A NATO keleti bővítése szükségtelenül irritálná Moszkvában azokat, akik szintén Európa és a Nyugat felé igyekeznek. Ez a közép-európai hármaknak sem érdeke. (...) Illúzió azt hinni, hogy a sajátos problémákra gyógyírt adna a NATO-tagság. Például a magyar–szlovák kisebbségi vitákon ugyanúgy nem segítene a NATO, ahogy nem segített sem a volt Jugoszlávia, sem a két NATO-tagállam, Törökország és Görögország ciprusi konfliktusában sem. Moszkvát most nem elrettenteni, hanem megnyugtatni kell."*[127] Füzes Oszkár akkor már az egyik legprofesszionálisabb külpolitikai újságíró volt, leendő diplomataként jól értelmezte a kényes közép-európai helyzetet, és elsősorban Washington és Moszkva lassan enyhülő viszonyát. Moszkvát tehát egészen a – jóval később bekövetkező – NATO-csatlakozásig folyamatosan nyugtatni kellett, a jól felfogott magyar érdekből fakadóan is.

Összegzés

Az elemzett sajtóanyagból egyértelműen kiderült, hogy bár a határozott baloldali, sőt posztkommunistaként is aposztrofálható sajtóorgánumok kiálltak az MSZP politikája mellett, óvatosan propagálva a párt irányvonalát, mégis jóval visszafogottabb hangvételt és stílust érzékelhettünk a korábbi évekhez képest. Ami hiányolható, hogy az elméleti okfejtések, sokszor szórakoztató, agitatív jellegű írások, interjúk száma teljesen megcsappant, így az utódpártot körüllengő atmoszférát kevéssé lehet érzékelni, nem annyira

[127] Moszkvát irritálná a NATO kibővítése. *Népszabadság*, 1993. október 27., 3. p. Füzes Oszkár tudósítása.

plasztikus a tartalmi háttér. Elgondolkodtató az orgánumok tulajdonosi háttere, a hetilapok időszakos jellege, valamint a tulajdonosváltások, és a politikai attitűdváltások aránya és követhetősége is. A *Népszabadság* hozta a tartós, professzionális, politikailag nagyvonalú, ugyanakkor időnként a legkeményebb hangvételű cikkek sorozatát, a *Népszava* visszafogott kommentárokat közölt, a *Magyar Hírlap* szintén mértéktartónak bizonyult, a *Magyar Nemzet* pedig jobboldali irányt kezdett venni. A legérdekesebb a *Magyarország* című hetilap tartalmának alakulása, amely 1992 folyamán lassanként változott meg, 180 fokos irányba. A tavasszal még erőteljesen ellenzéki beállítottságú írásokat a tulajdonosi viszonyok módosulása miatt nyárra felváltotta a jobboldali, nemzeti-konzervatív tartalmú és stílusú újságírás. A *Reform* magazin teljesen a közéleti bulvár irányba fordult, politikai tartalmú írás egyre kevesebb jelent meg – legtöbbje végképp nem olyan, ami elemzésre érdemes volna –, sokkal inkább az életmód, a divat és az erotika volt az, ami megtöltötte a terjedelmes újság oldalait. A korábban említett MSZP-s kapcsolat sem volt – úgy tűnik – elegendő ahhoz, hogy 1994-ben ne szűnjön meg a hetilap. Talán a csökkenő eladott példányszám eredményezte, talán az, hogy betöltötte azt a funkciót, amiért létrehívták, mindenesetre a szerkesztőség beszüntette a munkáját. A *Világ* című folyóirat fenntartotta ellenzéki hangvételét, a *Köztársaság* – addig a másfél évig, amíg megjelent – kimondottan színvonalas, liberális alapfelfogású szerkesztőségi munkával (méltánytalanul elfeledve), de színesítette az írott sajtó korabeli palettáját.

Összességében kijelenthetjük, ha megváltozott is a központi szocialista direktíva, illetve voltaképpen megsemmisült és „modernizálódott", mégis érzékelhető volt az összetartozás és az azonos irányelvek közvetítése, kivált a már befutott lapok régi, professzionális újságíróinak munkáján. Azt is ki kell jelenteni mindemellett, hogy a kommunikációs hangsúly egyre inkább a televízió és a rádió csatornáira tevődött át, noha 1997-ig nem létezett kereskedelmi televíziózás Magyarországon. A rádióműsorok azonban intenzíven foglalkoztak politikával, ami fő munícióját adta az ekkor javában dúló, főként az elektronikus sajtó fölötti uralomért folyó ún. médiaháborúnak.

*

Válogatott irodalom:

Balogh László: *Kormányformák, választási rendszerek, választások Kelet- és Kelet-Közép-Európában.* ELTE Eötvös Kiadó, 2012.

Bihari Mihály: *Életrajz, politika, rendszerváltás* (riporter: Sereg András). Korona, 2010.

Gyuricza Péter: *Média-csata-tér: fejezetek a magyar média és a hatalom utóbbi 25 évének történetéből.* Jó Pont Nekem, 2012.

Heller, Mária – Kriza, Borbála: *Identities, ideologies and representations in post-transition Hungary.* Eötvös University Press, 2012.

James Mark: *The unfinished revolution: making sense of the communist past in Central-Eastern Europe.* Yale University Press, 2010.

Karsai Judit: *A kapitalizmus új királyai: kockázati tőke Magyarországon és a közép-kelet-európai régióban.* Közgazdasági Szemle Alapítvány, MTA KRTK KTI, 2012.

Laar, Mart: *Vissza a jövőbe: húsz év szabadság Közép-Európában.* XX. század Intézet, 2010.

Müllner András szerk.: *A változás kultúrái: művészet, média és rendszerváltás.* L' Harmattan, ELTE Művészetelméleti és Médiakutatási Intézete, 2011.

Németh Eszter szerk.: *Mérlegen Kelet-Közép-Európa 15 éve: Bulgária, Csehország, Észtország, Horvátország, Lengyelország, Lettország, Litvánia, Magyarország, Románia, Szlovákia, Szlovénia.* Budapest, KSH, 2006.

III. 1994–2010

Orosz Tímea

MSZP 1994–2010

Szemelvények a Magyar Szocialista Párt parlamenti munkájából válogatott politikai témák mentén

Bevezető

A kutatási programunk elején meghatározott témák tárgyalása a parlamentben közvetlen módon 1994-ig lezajlott. A Horn-kormány, illetve az MSZP–SZDSZ-koalíció megalakulását követően jobbára áttételesen, más politikai témákon keresztül kerültek újra és újra a felszínre.

A Magyar Szocialista Párt megalakulásával szociáldemokrata pártként azonosította magát, és igyekezett szabadulni a jogutódpárt „skarlátbetűjétől". Ennek az imázsváltásnak a részét képezte a rendszerváltás előtt jelentős ellenzéki erőként fellépő Szabad Demokraták Szövetségével alakított – amúgy a választási eredmények alapján egyáltalán nem kényszerű – koalíció megalakítása.

Témakatalógusunkat továbbra is szem előtt tartva, a parlamenti jegyzőkönyveket tartalmazó DVD-t[1] felhasználva az alábbi kereső kifejezéseket ütöttük be:

[1] Országgyűlési Napló, 1990–2010 – a plenáris ülések jegyzőkönyveinek teljes szövegű adatbázisa. Arcanum Adatbázis, 2010.

– szociáldemokrácia;
– igazságtétel;
– 1956;
– pártállam;
– titkosszolgálat;
– ügynök.

Azokat a beszédeket vizsgáltuk ezt követően, amelyek ezeket a kifejezéseket tartalmazzák, és ezen keresztül megfigyelhetjük, hogy 1994 után az MSZP milyen ideológiai vonalak mentén fejlődött tovább és hogyan próbálta kezelni „a kommunista utódpárt" vádjait.

1. Az MSZP mint európai szociáldemokrata párt

Parlamenti beszédeiben az MSZP a szociáldemokrata értékeknek adott hangsúlyt az új koalíciós kormány megalakítását követően, kiemelve a párt baloldali orientációját. Ez megmutatkozott az 1994 utáni alkotmányozási vitákban is.

1996 májusában Hegyi Gyula, aki a rendszerváltoztatás idején az Ernest International Emberjogi Mozgalom egyik magyarországi alapítója, alapító tagja volt, az emberi jogokról tartott beszédet[2] a parlamentben. Kiemelte a szabadság és egyenlőség jelentőségét, amely értékek a francia forradalom és a felvilágosodás hagyatékaként máig fontosak Európában és a baloldali pártok értékrendjének sarkalatos pontjai. A szociáldemokrácia mellett azonban a kereszténydemokrácia és a konzervativizmus is megküzd a 20. század Európájában azzal a nehéz feladattal, hogy hogyan lehet megteremteni a *szabadság* és az *egyenlőség*, vagy legalább is a szabadság és az esélyegyenlőség összhangját. A szociális jogok garantálása és a titkos és általános választáson való részvétel joga fontos alapvető szabadságjogok, amelyek biztosítása minden európai alkotmánynak feladata.

Fontos, hogy a társadalom tagjai az ingyenes közoktatás és a demokratikus média révén tájékozódni is tudjanak a különböző politikai értékek, a

[2] Hegyi Gyula, A Magyar Köztársaság alkotmányának szabályozási elveiről szóló országgyűlési határozati javaslat általános vitájának folytatása, 1996. május 23.

pártok kínálata között, és így felelősségteljesen tudjanak élni az általános választójog adta lehetőségekkel.

A szabadság azonban Hegyi és rajta keresztül az MSZP számára nemcsak az állami elnyomástól való szabadságot, hanem mindenfajta elnyomástól való szabadságot, mindenfajta igazságtalanság elleni védelmet jelenti. Az egyén jogait a demokráciában az államon túl más egyének, szervezetek és korporációk is veszélyeztethetik, ezért nem csak és kizárólag a klasszikus polgári szabadságjogokat kell rögzíteni egy alkotmányban, hanem a biztonságos társadalomhoz való jogot is, lévén a kilencvenes években Hegyi szerint többen félnek a bűnözőktől és a köztörvényes brutalitástól, mint a Kádár-rendszerben valaha is.

Beszédében a szocialista politikus kiemeli, hogy sajnálatos módon az új magyar alkotmánykoncepcióból hiányzik a többi nemzetközi szerződés és konvenció mellett az Európai Szociális Charta megemlítése, amely nagyon fontos szociális alapjogokat rögzít. Magyarország 1996-ban már tagja volt az Európa Tanácsnak, amely a Szociális Chartát megfogalmazta és feltételezhető volt, hogy az Európai Unióhoz való csatlakozásnál alapkövetelmény lesz a Szociális Charta teljesítése.

Fontosnak tartják az egyházak a törvény előtti egyenlőségét és a vallási szertartás gyakorlásának szabadságát. A hitélet, a vallás a társadalom fontos szegmensei, hiszen az egyházak a társadalmon belül igen fontos szerepet töltenek be. Tehát a materialista világnézet mellett megtörténik a vallásos értékrend elismerése is.

Hegyi sérelmezi, hogy Varga László az Országgyűlés plenáris ülésén utalt arra, hogy az MSZP nem tekinthető igazi szociáldemokrata pártnak, utalva a párt utódpárt jellegére: *„ha lenne a magyar parlamentben szociáldemokrata párt"*. Hegyi 1996. június 12-én tartott beszédében[3] utalt arra, hogy az Európa Tanács szocialista-szociáldemokrata frakciójának 160 tagja volt ekkor, és ebben benne volt többek között az angol munkáspárt, a svéd, a dán, a német szociáldemokrata párt és általában a nyugati szociáldemokrata pártok. Ennek a frakciónak hivatalosan is teljes jogú tagja a Magyar Szocialista Párt is, azaz ha az angol munkáspárt vagy a német szociál-

[3] Hegyi Gyula, A Magyar Köztársaság Országgyűlésének Házszabályáról szóló 46/1994. (IX. 30.) Ogy. határozat módosításáról szóló országgyűlési határozati javaslat részletes vitája, 1996. június 12.

demokrata párt az MSZP-t *szociáldemokratá*nak tartja, akkor igen sajnálatos, hogy a magyar parlament kereszténydemokrata képviselője ezt nem fogadja el. Hegyi Gyula ebben a kérdésben a nyugat-európai szociáldemokrácia ítéletét tartja hitelesnek.

Az azóta tragikus körülmények között elhunyt Toller László 1997. június 3-án napirenden kívüli felszólalásában foglalta össze nézeteit a Magyar Szocialista Párttal kapcsolatosan. Két évvel a Horn-kormány megalakulását követően úgy fogalmazott, hogy az 1989-ben megalakult Szocialista Párt 1994-ben szociáldemokrata alapértékek mentén alakított kormányt. Ilyen értékek például a demokratikus szocializmus és a szociális piacgazdaság, és a kormányprogram is ezek értelmében került kidolgozásra. Toller szerint a párt 1994-től kezdődően azon dolgozott, hogy kialakítsa Magyarországon a szükséges gazdasági intézményrendszert, amellyel jelentős elmaradást dolgozott le az ország, és ellátta az egész gazdaság átalakításával kapcsolatos feladatokat is.

1998 novemberében – akkor már ellenzékben – dr. Takács Imre is kiemelte az MSZP által képviselt szociáldemokrata értékeket. Álláspontja szerint a piac nem képes az igazságosság megvalósítására, *„az államnak az egyének jogainak védelmében elsősorban az alsóbb osztályokra és a szegény sorsúakra kell tekintettel lenni, a gazdagok amúgy is körül vannak véve saját védőbástyáikkal, s így kevésbé szorulnak rá állami védelemre, míg a szegények tömegei, akik semmilyen saját eszközzel nem rendelkeznek érdekeik megvédésére, kizárólag az államra támaszkodnak – mondta XIII. Leó pápa 1891-ben."*[4] Nézete szerint az új kormány sem az adórendszer, sem a költségvetési kiadások szempontjából nem támogatja kellően a szegényeket. Felhívja a jobboldali kabinet figyelmét arra, hogy a jövedelmi egyenlőtlenségek meghatározója a munkaerő- és a tőkepiac mellett a szociálpolitika, és az 1999. évi költségvetési törvényjavaslat nem tervezi szociális jövedelmekkel mérsékelni a jövedelmi különbségekből fakadó szociális problémákat. Hangsúlyozta, hogy a jövedelmi egyenlőtlenségek alapján hazánk a kilencvenes évek elején az OECD-országok körében az elsők között foglalt helyet a legalacsonyabb és legmagasabb jövedelemmel rendelkező társadal-

[4] Dr. Takács Imre, A Magyar Köztársaság 1999. évi költségvetéséről szóló törvényjavaslat, valamint az ehhez kapcsolódó állami számvevőszéki vélemény általános vitájának folytatása, 1998. november 17.

mi csoportok közötti távolság alapján, de az új költségvetés szerinte meg sem próbál ezen a problémán enyhíteni. A szegények támogatása elképzelhetetlen jól kidolgozott, megalapozott költségvetési eszközök nélkül.

Ugyancsak a költségvetési vita során dr. Géczi József Alajos a szociáldemokrata értékeknek megfelelő agrárpolitikáról ejt szót.[5] Úgy látja, hogy a meghirdetett agrárpolitika nem támogatja a családi gazdaságokat és nem tereli őket az integráció irányába sem. Géczi fontosnak tartaná a gazdák szövetkezésének elősegítését. Szerinte az lenne a helyes, ha a meghirdetett családi gazdasági agrárpolitika sokkal konkrétabban jelenne meg az agrártámogatási rendszerben és az uniós pénzeket az agrárintegráció és családi gazdaságok irányában használnák fel. Egyfajta szövetkezeti jellegű agrárpolitikát tart helyesnek.

Továbbhaladva az időben, érdekes elolvasni ugyancsak dr. Géczi József Alajos 2001. március 5-én tartott napirenden kívüli felszólalását, amelyből kiderül, hogy az MSZP még jóval az ezredforduló után is megküzdött utódpárti jellegével, és bizony magyarázkodásra és saját helyzetének elemzésére kényszerült.

Géczi Sztálin halálának 48. évfordulóján tartott beszédet a Parlamentben és leszögezte, hogy ahányszor a szocialista – vagy későbbi nevén a szociáldemokrata –, a liberális és a konzervatív gondolat egymásnak feszült és egymás megsemmisítésére törekedett, annyiszor került ki mind a három holtan a csatából. Elutasítja a jobboldal ellenséges hozzáállását a magyar baloldalhoz és elítéli azt a véleményt, hogy az előző rendszer bűnei folytán a demokratikus baloldal – vagy egyáltalán a baloldal – nem része a nemzetnek. Elutasítja, hogy Magyarországon a kommunisták jogutódjai léteznek csak és nincsen igazi európai értelemben vett baloldal, és nincsen igazi szociáldemokrácia. Nézete szerint téves a polgári oldal ilyetén elgondolása, hogy ők, a polgári oldal vannak középen, és ami tőlük *„jobbra vagy balra van, az maga a sötétség, vagy nem létezik, vagy a múlt sötét erői közé tartozik"*.

Figyelmezteti a jobboldalt, hogy a rendszerváltás nem csak az ellenzék vívmánya, abban az állampárt jeles személyiségei is közreműködtek. Kritikát gyakorol Dávid Ibolya, akkori igazságügy-miniszter egy mondata fe-

[5] Dr. Géczi József Alajos, A Magyar Köztársaság 1999. évi költségvetéséről szóló törvényjavaslat részletes vitája, 1998. november 30.

lett, mely szerint 1945-ben kezdődött minden rossz az országban. *„Aki ezt mondja, hogy '45-ben kezdődött minden rossz, akkor azt mondja talán, hogy '44-ben minden rendben volt? Szálasi rémuralma idején és a németek bevonulásakor? '39-ben, amikor kitört a második világháború, minden rendben volt? '33-ban, amikor Hitler hatalomra jutott, minden rendben volt? '29-ben, amikor Magyarországot is a gazdasági világválság romba döntötte, minden rendben volt? 1918-ban, a háború utáni összeomláskor minden rendben volt?"* Géczi tehát visszautasítja azt a vádat, hogy az MSZMP és a régi politikai elit tehet az ország jelen helyzetéért, és történelmi párhuzamokkal próbálja más megvilágításba helyezni a régi állampárt, illetve természetesen annak utódpártjának szerepét Magyarország történelmében. *„Az egész XX. század arról szól, hogy nem volt rendben végig ebben a XX. században, és kaptunk egy esélyt 1989-ben, hogy végre ebben az országban minden progresszív erő össze tudjon fogni, és ezt az országot a szociális jólét a demokrácia irányába vigye. Azt gondolom, hogy nagyon veszélyes útra tér az, aki választási előnyöket remélve tőle, a liberalizmus, a szociáldemokrácia és a konzervativizmus szentháromságát akarja felbomlasztani."*[6] Helyet követel tehát az MSZMP-nek, illetve ezen keresztül a későbbi MSZP-nek a rendszerváltásban és elutasítja, hogy pártpolitikai célokból a jobboldali pártok elvitassák a baloldal szerepét a rendszerváltoztatásban.

Egy nappal később, 2001. március 6-án dr. Géczi József újabb napirend előtti felszólalásban taglalta a szociáldemokrácia magyarországi történetét, szemléletesen igyekezett leválasztani azt a kommunizmus negyvenöt évéről és a sztálinizmusról, illetve részletesen ecsetelte a régi állampárt politikusainak az állampárt megbuktatásában játszott szerepét a nyolcvanas évek végén. Mivel a beszéd rendkívül átfogó és nem túl hosszú, teljes terjedelmében közöljük tanulmányunkban: *„Elnök Úr! Tisztelt Ház! A magyar baloldal a XIX. század második felében született az általános választójogért és a szociális jogokért folytatott küzdelemben. 1890-ben létrejött az eurokonform szociáldemokrácia, és ugyanebben az évtizedben az ugyancsak eurokonform szakszervezeti mozgalom is egyesült országosan. Mivel azonban nem volt polgári demokrácia, és nagyok voltak az egyenlőtlenségek, ezért természetesen megjelentek radikális baloldali áramlatok is.*

[6] Dr. Géczi József Alajos, Napirenden kívüli felszólalás, 2001. március 5.

Ezek közül is azonban az agrárszocialista mozgalom, a népi baloldal előfutára a múlt század utolsó harmadában küzdött a parasztság, a vidék polgárosodásáért, a rendies berendezkedés felszámolásáért, a földreformért. Az általános választójogért, a polgárosodásért, a polgári demokráciáért folytatott küzdelem történelmi léptékkel mérve egészen 1989-ig nem hozott tartós eredményt, ellentétben azokkal a szerencsésebb nemzetekkel, amelyeknél ez legalább már a második világháború után visszafordíthatatlanul megszilárdult.

1918 októberében a szociáldemokrácia, a szervezett munkásság volt az egyetlen komoly erő, amely az első magyar polgári demokratikus kísérlet mögé állott. Nem ő tehetett arról, hogy a magára hagyott magyar nemzet egy része megbénult, másik része pedig az Apokalipszisből születő világforradalmi utópia bűvkörébe esett. De még az ebből születő Tanácsköztársaság is, mint azt Kéri Kálmán tábornok úr a parlament alakuló ülésén, amikor még normális beszédeket is lehetett hallani ebben a tárgyban, elmondta, ennek a Tanácsköztársaságnak a vörös hadserege harcolt a román és a cseh intervenció ellen.

1919 augusztusában hat napig volt egy nagyon furcsa polgári demokratikus elvű szociáldemokrata kormány, amely nem rendelkezett polgári demokratikus tényleges hatalmi háttérrel. Ami utána következett, a Horthy-rendszer, a legjobb napjaiban is ókonzervatív, rendies társadalomnak nevezhető, amelynek egyébként a legkeményebb társadalomkritikáját a népiek adták és nem annyira az urbánus baloldal.

A pusztulás, milliók halála után újabb utópia következett, a második világháború pusztítása, a fasizmus, a nyilas uralom, a német megszállás után: a népi demokrácia utópiája. A szovjet szuronyok árnyékában azonban szükségszerűen bekövetkeztek az újabb torzulások. Az egyre inkább Moszkvából vezérelt kommunista hatalom előbb felszámolta a polgári erőket, ezt követően felfalta a szociáldemokráciát, az ötvenes évek elején végzetes csapást mért a polgárosodó munkásságra, nemcsak a szakszervezeteket, még a munkásdalárdákat is felszámolta.

A sztálini önkényuralom importja végül felfalta a kommunista utópistákat, a sorból kilógókat, a fényes szelek álmodozóit is. A totális sztálini modellt '56-ban lerázta magáról a nép. A forradalom előkészítésében kulcsszerepet játszottak a magyar demokratikus szocializmus hívei, a munkásönigazgatást akaró munkástanácsok november 4-e után a forradalom utolsó bástyái voltak. A hatvanas években feudálszocializmus épült ki. A nagy

szabadság elveszett, de a nép otthon, a családban, a háztájiban és másutt kivívta magának hétköznapi kicsi szabadságait. Aki az egész negyven évet egyforma vörös nyállal és gyűlölettel köpi le, az nem tesz mást, mint megalázza, kollaboránsnak minősíti a népet, azt a népet, amely vesztes forradalmak és háborúk közti röpke hétköznapokban, évtizedekben megtartotta a nemzetet.

Mindabban az időben, amikor az elitek forradalmai elbuktak, a nép volt az, amely megtartotta az országot, és így történt ez a hatvanas, hetvenes, nyolcvanas években is. Ez a nép soha nem engedte, hogy dáko-magyar vagy vörösmagyar, vagy zöldmagyar, vagy narancsmagyar hamis történelmi nosztalgiákat és maszlagokat erőltessenek rá. Ez a nép mindig újraírta és igazra írta a magyar történelmet, így fogja tenni ebben a mostani áradatban is, amikor itt a kommunizmus áldozatairól szóló nap ürügyén, e nap kifordításával olyan jellegű szövegek áradnak a médiában, és a parlamentben is hallhatjuk nap mint nap, amelyek voltaképpen az egész magyar baloldalt ki akarják iktatni a nemzetből.

Ez a magyar baloldal azért is bosszantja önöket, mert 1989-ben mi vertük szét az állampártot, a pártállam legfőbb tartóoszlopát, és mi voltunk azok, akik leoltottuk a vörös csillagot a Parlament tetején, mégpedig nem levertük, nem vérrel, nem folyt vér, hanem békésen leszereltük. Ezért az érdemeinkért önöktől elismerést nem várunk, de reménykedünk abban, hogy a normális emberi beszéd (Az elnök a csengő megkocogtatásával jelzi az időkeret leteltét.) visszatér.

Elnézést, egyetlenegy mondat. Neveztek már bennünket szélsőjobboldalinak is; a bukaresti Traian Pop, budapesti román nagykövet 1989. augusztus 18-án bennünket szélsőjobboldalinak nevezett, mármint a reformereket.

Köszönöm a figyelmet."[7]

Közben megint eltelt egy parlamenti ciklus és 2002-ben sokak számára igen meglepő módon a Fidesz elveszítette a választásokat és ismét szocialista kormány állhatott fel, amelynek miniszterelnöke, dr. Medgyessy Péter lett. A szocialisták miniszterelnök-jelöltje 2002. május 24-én tartotta meg a

[7] Dr. Géczi József Alajos, Napirenden kívüli felszólalás, 2001. március 6.

felálló kormány programjára vonatkozó expozéját.[8] Hivatkozva a korábbi hozzászólásokra kijelentette, a rendszerváltás a választók lelkében immáron befejeződött. Békülékenyen hozzáteszi, hogy *„minden eddigi kormánynak történelmi küldetése volt. Az elsőnek a demokrácia kereteit kellett megteremtenie. A másodiknak szilárd alapokra kellett helyeznie a gazdaságot. A harmadiknak a nemzeti hitünket és azonosságtudatunkat kellett megerősítenie. E feladatukból sokat teljesítettek a kormányok, de sok még az adósság is."* A kormányprogram bemutatásával meghirdette az ún. száznapos programot, amely számos szociális intézkedést tartalmazott és hangsúlyozta, sokat kell tenni azért, hogy a társadalmi megosztottság és polarizáltság jobb- és baloldal mentén megszűnjön. Ezenfelül azonban nem fog ideológiai fejtegetésbe, sokkal inkább a kormány által tervezett gazdasági intézkedéseket taglalja. Fontos azonban megjegyezni, hogy a *„nemzet"*, *„nemzeti érdek"* és *„magyarság"* kifejezések a korábbinál lényegesen gyakrabban hangoznak el, amelyek egyértelműen az első Orbán-kormány időközben rendkívül népszerűvé vált retorikájából átemelt elemek.

2. Szembesülés az ügynökmúlttal, avagy botrányok és lelepleződések az ezredforduló környékén

A rendszerváltoztatás óta mind a mai napig foglalkoztatja a közvéleményt az a kérdés, hogy ki volt és ki nem volt ügynök és besúgó az előző rendszer idején. Közismert személyiségeket és a hétköznap emberét is érinti a kérdés, még a művészvilágot is megrázta néhány szaftos botrány, amit részben a bulvársajtó robbantott ki. A végtelenségig meg lehet alázni és be lehet mocskolni valakinek a jó hírnevét egy ilyen váddal, főleg, ha bizonyos sajtóorgánumok az eladott példányszám reményében még ki is színezik az egyes közéleti személyiségek múltjáról szóló történeteket.

A jobboldal számára mind a mai napig pártpolitikai eszköz feszegetni a szocializmus idején betöltött politikai szerepeket és ez jobbára a mai MSZP politikusait érinti, habár teljesen nyilvánvaló, hogy ebben a kérdésben min-

[8] Dr. Medgyessy Péter, „Cselekedni, most és mindenkiért! A nemzeti közép, a demokratikus koalíció kormányának programja. Magyarország 2002–2006" című országgyűlési határozati javaslat vitája, 2002. május 24.

den politikai párt érintett kell legyen a közéleti szereplés és a politikai tevékenység természetéből fakadóan, és csak az egészen fiatal generáció lehet mentes ezektől a vádaktól. Az ügynöklista nyilvánosságra hozataláról szóló évtizedes huzavona éppen ezért nem véletlenül húzódott el ennyire.

Tanulmányunk jelen fejezete is tartja magát ahhoz, hogy csak az MSZP politikusainak hozzászólását mutatja be, és nem kívánja ütköztetni és elemezni a két politikai oldal csatározásait. Ennek létjogosultsága nyilván megosztja majd az olvasók véleményét, de mi most kimondottan arra koncentrálunk, hogy a magyar baloldal érvrendszerét ismertessük az ügynökbotrányokkal kapcsolatosan.

Az 1994-től, azaz a Horn-kormány felállását követően egyre ritkábban hangzanak el a témával kapcsolatos beszédek, de a DVD – amely 2010-ig tartalmazza az összes parlamenti felszólalást – keresőjébe beütve az *„ügynök"* kifejezést, még 2005-ben is találunk olyan hozzászólást, amely valakinek az ügynökmúltját feszegeti.

Vizsgáljuk most meg tehát, hogy ebben a témában milyen nyilatkozatokat tettek az Országházban a szocialista politikusok!

Tóth Károly 1995 decemberében úgy fogalmazott,[9] hogy a népszerű nevén ügynöktörvénynek nevezett törvény nem véletlenül 1994 tavaszán, tehát közvetlenül a választások előtt született meg, hiszen a hatalom elemi érdeke volt, hogy ezzel sakkban tartsa politikai ellenlábasait. Az előző kormány tudatos célja volt késleltetni a törvény megalkotását, hiszen már 1990-ben benyújtották a törvényjavaslatot és az ügy azóta húzódott. 1994. március 8-án, miután megszületett a törvény, ki kellett választani az átvilágítást végző bírákat. Ez az előző Országgyűlésnek 1994. április 7-én, az utolsó plenáris ülésének utolsó napirendi pontjaként történt meg. Erre még Szabad György, akkori házelnök is kijelentette, hogy nem ezzel kellett volna zárni az első demokratikusan megválasztott parlament munkáját. Az, hogy kik kerüljenek az átvilágításra kerülők körébe, az új előterjesztésből sem derült ki, amelyet 1995-ben nyújtottak be és Tóth szerint ugyanolyan bizonytalanságokat tartalmaz, mint a 1994. évi XXIII. törvény. Ráadásul az előzőekhez hasonlóan ez sem felel meg az információs önrendelkezési joghoz kapcsolódó alkotmánybírósági állásfoglalásnak.

[9] Tóth Károly, Az egyes fontos tisztségeket betöltő személyek ellenőrzéséről szóló 1994. évi XXIII. törvény módosításáról szóló törvényjavaslat általános vitája, 1995. december 13.

Ugyanezen a napon Kőszeg Ferenc – aki ugyan az SZDSZ képviselője, de a koalíció miatt ekkor a szocialistákkal egy oldalon politizált –, kijelentette, hogy a választópolgárnak ugyan joga van ismerni annak a személynek az életét, akire szavaz, de ezt a jelenlegi államtitkok, az egykori ügynök, hálózati személy rejtett volta lehetetlenné teszi. Nem hozható nyilvánosságra jelenleg, hogy valaki, aki most adott esetben parlamenti képviselő vagy más fontos pozíciót tölt be, hálózati személy volt-e vagy sem, mert ezt e pillanatban is államtitkok védik. A törvénynek csak az lehet a feladata, hogy olyan információkhoz juttassa hozzá az állampolgárokat, ami őket megilleti. A törvényhozó nem gondol arra, hogy igazságot tegyen mindazokkal az eseményekkel kapcsolatban, amelyek az elmúlt ötven év során lezajlottak.

Mécs Imre, az SZDSZ politikusa 1996. június 18-án nem fogadja el a kormányok érveit az ügynöklista nyilvánosságra hozatalával kapcsolatban. Szerinte az az indoklás, hogy ez a lépés szétverné a titkosszolgálatokat, és nem engedhetjük, hogy az ország védtelen maradjon titkosszolgálati vonalon és a jó ügynökeink károsodjanak, nem elfogadható. Ő úgy látta, hogy a törvény nem az ügynökök ellen készült, hanem bizonyos tevékenységek ellen. Nem büntetni akarnak ezzel a törvénnyel, hanem a politikai élet tisztaságát kell megteremtenie, hogy megvédje a politikusokat és a minősített beosztásokba kerülő személyeket attól, hogy zsarolhatók legyenek. És ez egy nagyon fontos kritérium, hiszen nem alkalmas politikai feladatra az a személy, aki zsarolható. *„Márpedig tudjuk jól, hogy nagyon sok irat kikerült az irattárakból, nagyon sok iratot hazavittek a munkatársak is, hogy fedezzék magukat a későbbiek folyamán, és ezek az iratok bármikor előkerülhetnek."*[10] Ezt a zsarolási potenciált lehetne kikapcsolni azzal, hogy az adatokat törvényi úton nyilvánosságra hozzák.

Szeretnénk ezen a ponton megismételni kutatási anyagunk egy korábbi fejezetében tett kijelentésünket, hogy a pártállami vagy az ügynökmúlttal kapcsolatos vitákban szocialista képviselők alig szólalnak fel érdemben. Az MSZP–SZDSZ-koalíció megalakítását követően ezt a szerepet a pártok az SZDSZ képviselőire ruházták át, közöttük elsősorban Mécs Imrére és Kőszeg Ferencre. Szerettük volna például elemezni a Történeti Hivatal tevé-

[10] Mécs Imre, Az egyes fontos tisztségeket betöltő személyek ellenőrzéséről szóló 1994. évi XXIII. törvény módosításáról szóló törvényjavaslat részletes vitája, 1996. június 18.

kenysége körül kialakult parlamenti vitát, illetve Mécs Imre szavaival élve együttgondolkodást, de nincsen rá lehetőségünk, mert egyetlenegy szocialista képviselő sem szólt hozzá érdemben ehhez a témához sem! Igen meglepően olvastuk, hogy dr. Csáky András, az MDF képviselője ezt a problémát nevesítette is: *„Nem kívántam szólni, sőt, amikor az irodából a napirendi pont tárgyalásának kezdetét figyeltem, megmondom őszintén, nagyon örültem annak, hogy a Magyar Szocialista Párt nem állított vezérszónokot. Ez számomra olyan üzenet volt, hogy valamiféle beismerés rejlik ebben a hozzáállásban, hogy talán ez az a téma, amiben az a párt, amelyik utódjának vallja magát és a nemzet felé nem közvetített semmiféle bocsánatkérést az elmúlt időszak történései miatt, tulajdonképpen belátva ezt a hibáját, nem kíván nagyon aktívan részt venni ennek a határozati javaslatnak a vitája során."*[11]

Hegyi Gyula, az MSZP politikusa a Történeti Intézet munkájával kapcsolatosan, illetve arra vonatkozóan, hogy a jelen lévő képviselőknek is szemet szúrt az MSZP távolságmaradása a vitától, mindössze ennyit fűzött: *„A múlttól a volt MSZMP-tagok persze elhatárolódhatnának, de akkor ez vonatkozzék a kormányban ülő MSZMP-tagokra is. A Szocialista Párt többször határozottan elítélte a Rákosi-rendszerben történteket, az '56-os forradalom utáni megtorlásokat, ezért megkövette a nemzetet. Persze, ha ezt minden héten megtennénk, akkor a dolog csak komolytalan és kabaré lenne, és nem hiszem, hogy ez a téma megéri ezt. Vannak olyan tagjaink, akik – többségük – messze-messze '56 után születtek, ilyen értelemben tehát nem hiszem, hogy erre az elhatárolódásra állandóan szükség van.*

Az a tény – ismétlem –, hogy a Történeti Hivatal 1996-ban jött létre, az a tény, hogy a Szocialista Párt támogatja ezt a jelentést, azt mutatja, hogy az ön állításai vagy vádjai teljesen alaptalanok.

Ami pedig a múlton való túllépést illeti, azt én furcsának tartom, magánemberként és nem szocialistaként, hogy a 2000-es év (Az elnök a csengő megkocogtatásával jelzi az időkeret leteltét.), ami világszerte a jövőről való gondolkodást jelenti (Az elnök ismét csenget.), Magyarországon a múltról való vitát erősítette fel. De ez nyilván egy magyar sajátosság."

[11] Dr. Csáky András, A Történeti Hivatal 1997-1998. évi tevékenységéről szóló beszámoló, valamint az ehhez kapcsolódó országgyűlési határozati javaslat együttes általános vitája, 1999. december 15.

Vancsik Zoltán, ugyancsak szocialista képviselő a következők szerint reagált Csáky szavaira: *„Itt a beszámolóról kell beszélni, és nem arról, hogy vajon az MSZP felelős-e a Rákosi- és a Kádár-időkben történt meghurcoltatásokért, megaláztatásokért. És így kezdődik az a sárdobálás, ami egy ilyen beszámoló kapcsán nem ide való, a parlamentbe, hiszen ha folytatni akarnám ezt a nagyívű Csáky-féle felszólalást, akkor azt mondanám, hogy a kormány 40 százaléka a volt állampárt tagja volt, és azonosítani kezdeném a kormányt a régi állampárti gyakorlattal, tárcavezetési gyakorlattal, és én is beszélhetnék mindenféle blődséget, ahogyan Csáky képviselőtársam itt beszélt. (Az elnök a csengő megkocogtatásával jelzi az időkeret leteltét.) Úgy gondolom, hogy térjünk vissza abba a mederbe, amiben indult..."*[12]

És ezzel megpendítettünk egy máig tisztázatlan vitát, hiszen az ügynökmúlt és a pártállami múlt kérdése máig tisztázatlan problémák a magyar közéletben és nem született máig sem olyan törvény, amely pontot tenne a múlt hánytorgatásának kérdésében, akár megbocsátás, akár valamiféle szankcionálás formájában. Ennek nyilván legfőbb oka a parlamenti pártok kivétel nélkül való érintettsége és ilyetén módon ellenérdekeltsége is.

Az előző rendszerben működő ügynöktevékenységgel kapcsolatosan a legnagyobb botrány 2002. június 18-án robbant ki, amikor is a *Magyar Nemzet* közölte egy III/II-es, D-209-es kódszámú ügynök tiszti adatlapját és kiderült, hogy a szám mögött valójában Medgyessy Péter, a három héttel korábban hivatalba lépett új miniszterelnök áll. Medgyessy Péter eleinte vitatta a megjelent adatok hitelességét, később azonban kénytelen volt elismerni ügynökmúltját. Akkori állítása szerint csak kémelhárító volt a gazdasági hírszerzés területén 1977 és 1982 között, és amit tett, a haza szolgálatában tette. Országos botrány pattant ki és az a vád is érte a MSZP miniszterelnökét (aki a rendszerváltoztatás előtt a Pénzügyminisztériumban dolgozott különböző – igen magas – beosztásokban, mi több 1986 és 1987 között a Lázár- és Grósz-kormány pénzügyminisztere is volt), hogy jelentett a kollégáiról SZT-tisztként a Szovjetunió számára, bár ő maga ezt mindvégig tagadta.

Az ügy azonban nem sodorta el a Medgyessy-kormányt, csak jó két évvel később, de már nem közvetlenül a D-209-ügy miatt.

[12] Vancsik Zoltán, A Történeti Hivatal 1997-1998. évi tevékenységéről szóló beszámoló, valamint az ehhez kapcsolódó országgyűlési határozati javaslat együttes általános vitája, 1999. december 15.

2002. június 18-án a miniszterelnök a *Magyar Nemzet*ben megjelent cikket az alábbiak szerint kommentálta: *„Arról szól a cikk, hogy megpróbáljanak befeketíteni politikusokat annak érdekében, hogy ne arról essen szó, ami valójában az országot érdekli, hanem olyan kérdésekről, ami néhány embert nagyon érdekel (...) Az első számú megjegyzésem: szeretném kimondani, hogy soha nem voltam ügynök. Ezt egyébként az átvilágító bírák megállapították, ezt önök pontosan tudják. Ebből következően nyugodt lelkiismerettel mondhatom: ez tény."*[13]

Lendvai Ildikó Medgyessy napirenden kívüli felszólalására úgy reagált, hogy újabb rágalomhadjáratot indított a Fidesz közpénzekből az akkori kormányoldal ellen, hogy a közvélemény figyelmét eltereljék az igazán fontos dolgokról. Véleménye szerint az ellenzék megijedt a száznapos program esetleges sikerétől és tudatosan próbálja rontani a közhangulatot a szocializmus idejéről származó aktákkal. A Fidesz még mindig olyan kottából játszik, amit a 2002-es választásokon a választók kifütyültek, ideje lenne feltenni valami mást.

Ezt követően Kuncze Gábor, az SZDSZ képviselője kért szót és saját olvasatában rövid történeti áttekintést adott 1994-ig az ügynöktörvényről, amelyet akkor az Alkotmánybíróság alkotmányellenesnek talált, ezért az MSZP–SZDSZ koalíció a törvényt újra a parlament elé vitte. Állítása szerint az SZDSZ azt akarta, hogy a teljes III-as főcsoportfőnökségre terjesszék ki a vizsgálatokat, de ezt sem a koalíciós partnere, sem pedig az ellenzék nem akarta, mert csak a III/III-as ügyosztályban voltak olyan besúgók, akik jelentéseket írtak az érdeklődési körükbe tartozó személyekről. A többi, a kémelhárítást és a különböző elhárítási tevékenységet végző szervezetek valójában az ország érdekében végezték tevékenységüket és államtitkokat kezeltek. Ezután 1998–2002 között az első Orbán-kormány idején Kuncze szerint úgy módosították a törvényt, hogy ezeknek az iratoknak kutathatóságát további 30 évvel kitolták, így azok még a kutatók számára sem hozzáférhetőek. Felvetette a kérdést, hogy a fiatal demokratáknak milyen érdeke fűződött vajon ahhoz, hogy ezekben az ügyekben ne lehessen tisztán látni és ne kerüljenek az adatok nyilvánosságra. Ez az oka tehát az SZDSZ-es politikus szerint annak, hogy az ügynöklista körüli hercehurcát nem sikerült lezárni a polgári kormány idején sem. 1990–1994 között pártpolitikai célokra hasz-

[13] Dr. Medgyessy Péter, Napirenden kívüli felszólalás, 2002. június 18.

nálták fel az iratokat, időnként előhúztak egy-egy papírt politikai ellenlábasaik végett, most meg olyan iratokkal igyekeznek megbuktatni a három hete hivatalba került miniszterelnököt, amit ők maguk titkosítottak még további harminc évre, tehát lényegében a D-209-es botránnyal az ellenzék államtitkot sértett és saját pártpolitikai érdekeiknek megfelelően használják fel a régi dokumentumokat.

A cél mindenképpen az kell legyen, folytatja Kuncze, hogy *„vegyük górcső alá az egészet, tegyük ki az asztalra, vizsgáljuk meg a teljes III-as főcsoportfőnökség összes ügyét, és ezek után úgy foglalkozzunk vele, tisztelt hölgyeim és uraim, hogy valóban lásson tisztán a magyar közvélemény a '90-et megelőző időszakot illetően."* Máskülönben csak *„az egész ócska, pitiáner ... politikai támadás."*

Egy nappal később Medgyessy Pétert ismét szót kért, de már némileg más hangnemben nyilatkozott a Tisztelt Házban. Azonnali hatállyal törvénymódosítást követelt, amelynek értelmében a Parlament a III/III-as belügyminisztériumi ügyosztály teljes névsorát hozza nyilvánosságra, függetlenül attól, hogy az érintettek aktívan politizálnak-e vagy sem. Javasolta továbbá, a törvénymódosítás rendelkezzen arról is, hogy a hírszerzés, kémelhárítás, katonai elhárítás terén azokat az anyagokat, amelyek ezekkel a személyekkel foglalkoznak, kutathatóvá váljanak és az 1996-ban létrehozott Történeti Hivatal szaklevéltárként is működjön a jövőben. A törvénymódosítás célja az lett volna, hogy tiszta helyzetet teremtsen az 1990 előtti titkosszolgálatok ügyében, illetve főleg az, hogy ne lehessen politikai célokra felhasználni sem adatokat, sem papírokat, sem tényeket, amelyeket sokszor politikai zsarolásra használtak a rendszerváltás óta eltelt 12 évben.

Ezt követően Medgyessy részletesen beszámolt 1990 előtti tevékenységéről és hangsúlyozta, hogy kémelhárító volt és nem ügynök, tevékenységével pedig a haza érdekeit szolgálta. Közölte hozzászólásában azt is, hogy hónapok óta a kezében volt fax formájában az a szöveg, amit a *Magyar Nemzet* lehozott, de várta és kíváncsi volt, vajon le merik-e hozni. Hozzáteszi, hogy a *Magyar Nemzet* cikkében lehozott adatok nem felelnek meg a valóságnak, azaz hamisak. Belátja, hogy kémelhárító tiszt volt, de nem besúgó vagy ügynök, és nem 1961-től kezdődően. Más dátumot azonban nem ad meg helyette.

2002. július 2-án dr. Kiss Elemér, aki ekkor a Miniszterelnöki Hivatalt vezető miniszter volt, a *Magyar Nemzet*ben megjelent cikk alapján védelmébe vette Medgyessy Pétert és kijelentette, hogy a cikkben megjelent tar-

talom semmi esetre sem bizonyítja a miniszterelnök ügynökmúltját. Állítása szerint hivatalosan abban az időszakban Medgyessy Péterre nem bíztak ilyen jellegű megbízást, és Marjai József, akkori miniszterelnök-helyettes nem tudott a tevékenységéről. Politikailag pedig nem megfelelő eljárás, ha különféle sajtónyilatkozatokból akarjuk kideríteni az igazságot egy politikus múltjával kapcsolatosan, hiszen ez igencsak félrevezethető lehet. Létre kell hozni egy vizsgálóbizottságot, és ebben minden kérdésre választ lehet kapni.

Dr. Bárándy Péter, akkori igazságügy-miniszter 2002. szeptember 11-én a napirendi pont felvezetéseképpen[14] a későbbi köztársasági elnök, dr. Sólyom László által vezetett szakértői bizottság jelentéséből idézve kijelentette, hogy 1989 októbere előtt Magyarországon nem volt jogállam, amelynek következtében egyetlen állami szervezet tevékenysége sem tekinthető jogállaminak. A jelentés szerint nem lehet az egyes személyek titkosszolgálati múltját arra hivatkozással titokban tartani, hogy szolgálatuk tevékenysége a jogállammal összeegyeztethető volt. Nem fogadható el ezért a hatályos törvény azon koncepciója sem, hogy csak a III/III-as csoportfőnökséget tekintette az elmúlt rendszer állambiztonsági szervének. Az ország nemzetbiztonsági érdekei azonban érvényesítendőek, ezért az állambiztonsági szervek titkait a lehető legszűkebb körre kell visszaszorítani. Hozzátartozik ehhez azonban az is, hogy csak a tiszta, szabad és hiteles beszéd lehetősége biztosítja azt, hogy a történelmi múlttal való szembenézés ne vezessen folyamatos politikai botrányokhoz és belpolitikai válságokhoz. Az adatok nyilvánosságra hozását nemzetbiztonsági érdekek mentén alkotmányosan korlátozni lehet, lehetséges kivételeket tenni, mi több, kell is.

A Sólyom-bizottság jelentése azt is leszögezi, hogy a nem jogállami titkosszolgálatok adatainak titokban tartását a nemzetbiztonsági érdek mellett indokolhatja az is, hogy a nyilvánosságra hozatal adott esetben alkotmányos jogokat veszélyeztet. Bizonyos azonban az is, hogy a diktatúra áldozatai joggal várják el a jelenlegi kormányoktól az információs elégtételt, azaz hogy végre korlátozás nélkül tekinthessenek bele a róluk készült aktába.

[14] Dr. Bárándy Péter, Az elmúlt rendszer titkosszolgálati tevékenységének feltárásáról és az állambiztonsági szolgálatok történeti levéltára létrehozásáról szóló törvényjavaslat, valamint a közéleti szerepet betöltő személyek állambiztonsági múltjának nyilvánosságra hozataláról szóló törvényjavaslat együttes általános vitája, 2002. szeptember 11.

Meg kell különböztetnünk azonban a megismerés jogát a nyilvánosságra hozatal fogalmától. Más az adatok megismerhetősége, és más azok nyilvánosságra hozatala. A megfigyelt személy információs önrendelkezési joga csupán a vele kapcsolatos adatok megismerésére terjed ki, mások személyes adataival való korlátlan rendelkezést nem jelent. Vannak ugyanis olyan szempontok, amelyek a nyilvánosságra hozás korlátozását egyértelműen indokolják. **Bárándy szerint az új törvény célja a közéleti szereplők átláthatóságának biztosítása, az államélet megtisztítása azonban nem. A törvényhozás felelősségét abban látja, hogy a választók számára biztosítsa a felelős döntéshozást a választásokon. (!)**

Az átvilágítás korábbi módszerei Bárándy szerint nem váltották be a hozzá fűzött reményeket. A rendszerváltoztatás után 12 évvel még mindig kísértenek az egykori állambiztonsági szolgálatok titkai. A múlt feldolgozásának folyamata boszorkányüldözésbe torkollik időnként, ami viszont nem helyes. Medgyessy Péter D-209-es botránya is bizonyította azonban, hogy ügynök és ügynök között különbség lehet, hiszen a beszervezés körülményei, az ügynöki munka jellege mindenképpen szempont a személy múltjának megítélésében és megfelelő vizsgálat nélkül senkit nem bélyegezhetünk meg. Minden beszervezésnek egyéni története van, nincsenek „fekete, fehér, igen, nem"-igazságok. Éppen ezért az lenne helyes az igazságügy-miniszter szerint, ha az átvilágítás helyébe a tényfeltárás lépne, amely azt állapítja meg, hogy *„az adott közszereplő összefüggésbe hozható-e az egységesen kezelt állambiztonsági iratokkal vagy sem. Az aktákat őrző levéltárban ugyanakkor hozzáférhetővé kívánjuk tenni magukat az iratokat. Így minden egyes érintett ténylegesen végzett tevékenysége is megítélhető lesz majd a választó számára."*

Köztudott, hogy a titkosszolgálatok iratai hiányosan maradtak fenn, ami a rendelkezésre álló dokumentumok felhasználása esetén alkotmányossági aggályokat vet fel. Ezek csökkentése érdekében az egyéb helyeken, pl. más archívumokban található, az ügyhöz kapcsolódó dokumentumokat is be kell vonni a tényfeltárásba, illetve a tervezett szabályozásnak is kezelnie kell ezt a kockázatot. Teljesen elhárítani azonban nem lehet, mert az elveszett, illetve megsemmisített iratok semmilyen módon nem pótolhatóak és a tényfeltáró bizottság csak meglévő dokumentumokból tud dolgozni. A születő törvény hatályának Bárándy szerint ki kell terjednie az állambiztonsági tevékenységet végző valamennyi állami szerv működésére és nem csak a III/III-as csoportra.

A szocialisták tehát két alapvető szempontra építik fel az érvrendszerüket: egyfelől kifogásolják az egyes tisztségek egybemosását és azonos mércével történő megítélését, differenciáltabban kívánják kezelni az egyes funkciók jelentőségét, illetve az archivált iratanyag hiányosságára hivatkozva alkotmányossági problémákat vetnek fel. Arról azonban, hogy vajon miért hiányos a rendelkezésre álló iratállomány, nem esik szó.

Fontos megjegyezni, hogy a Sólyom László által vezetett vizsgálóbizottság jelentése jobbára alátámasztotta a szocialisták érvelését és az akkori igazságügy-miniszter erre a jelentésre építhette fel hozzászólását, és hangsúlyozottan kérte, hogy 12 évvel a fordulat után működőképes és használható szabályozás szülessen.

Habár SZDSZ-es képviselőről van szó, a korábbi koalíciós együttműködés miatt is fontosnak tartjuk Fodor Gábor hozzászólását[15] is az ügynöktörvénnyel kapcsolatosan. Az általános vita folyamán – illetve a korábbi ügynöktörvénnyel kapcsolatos viták folyamán is – sokszor elhangzott, hogy a magyar jobboldal túlhajszolja az erkölcsi elszámoltatás kérdését, és már a közvéleményt sem érdekli ez a téma, inkább előre szeretnének nézni a magyar emberek, és a jövőt akarják építeni és nem a múltban akarnak révedezni. A jelen és a jövő eredményeit akarják. Ezzel Fodor nem ért egyet és kijelenti, hogy igenis érdekli az egész magyar közvéleményt ez a téma, és a korábbi ügynökbotrányok megrázták a magyar embereket. Ezek az indulatok szembesítették a politikusokat azzal, hogy az eleddig érvényes szabályozással valami nincs rendben és a megmaradt iratok sorsát is rendezni kell. *„Nem tudtunk igazából szembenézni a múltunkkal, nem tudtuk letisztázni ezeket a kérdéseket. Máig is az a helyzet, hogy nehezen összerakható, indokolható, feltérképezhető indokok és szempontok alapján kerülnek ki iratok, és ezen iratok alapján kerülnek emberek olyan helyzetbe, amely sokszor méltánytalan helyzet, sokszor a leleplezés kínos helyzete, de mindenképpen olyan szituációk, amelyeket más keretek között és más formában kellene ebben az országban elrendezni."* Rendezetlen tehát az egész kérdéskör még 12 évvel a rendszerváltoztatás után is, ezért szükséges újra átgondolni a törvényi szabályozást, amelynek gyökerei egészen 1990-re nyúlnak vissza a már említett Demszky–Hack-féle törvényjavaslat formájában.

[15] Dr. Fodor Gábor, Az elmúlt rendszer titkosszolgálati tevékenységének feltárásáról és az állambiztonsági szolgálatok történeti levéltára létrehozásáról szóló törvényjavaslat, valamint a közéleti szerepet betöltő személyek állambiztonsági múltjának nyilvánosságra hozataláról szóló törvényjavaslat együttes általános vitája, 2002. szeptember 11.

Az 1994-ben, 1996-ban, 2000-ben és 2001-ben született szabályozás nyilvánvalóan nem alkalmas arra, hogy a még mindig lezáratlan történelmet végre lezárja és időről időre fellobbanó indulatokat csillapítsa. Fodor hozzáteszi, hogy az első törvényjavaslatok benyújtása idején az akkori képviselőknek fogalmuk sem volt arról, hogyan működtek ezek a szolgálatok, ezért történhetett az, hogy az első javaslat a III/III ügyosztályra fókuszált. Időközben azonban kialakult az a nézet, hogy ezeket az iratokat egységesen kell megítélni, és nem csak a III/III-as csoportfőnökség iratait kell vizsgálni, hanem az egész III-as főcsoportfőnökség tevékenységét újra kell értékelni. Hamis ugyanis az az állítás, hogy csak a III/III-as iratok, illetve a III/III-mal kapcsolatba kerülő személyek végeztek nem jogállami tevékenységet, és ezt az álláspontot a Sólyom-bizottság jelentése is megerősítette.

Hozzáteszi az eredetileg „ős-Fideszes", de időközben az SZDSZ-hez átlépett politikus azt is, hogy az iratok tanulmányozása és megismerhetőségének biztosítása továbbra sem helyettesítheti az átvilágítás típusú eljárást. A múltat sokkal szélesebb körben kell értelmeznünk, az eddigiekhez képest jóval nyíltabban és természetesen a nyilvánosság bevonásával. A tudományos feldolgozást és publikálást is mihamarabb lehetővé kell tenni. Leszögezi, hogy mindez nem csak a múlt megismerését szolgálja, hanem a jelen és a jövő szempontjából is fontos, *„hiszen tudnunk kell azt, hogy a jelenben kik miért hoznak döntéseket, a döntéseik mögött milyen megfontolások állnak, milyen személyes életpályák, tragédiák, egykori élethelyzetek."*

Érdekes, hogy a koalíció felbomlását követően a magyar liberális párt képviselője nem a szocialistáknak kedvező állásfoglalást közöl, ami ellentétes a Horn-kormány idején megszokott mentalitással, amikor is a korábban már említett módon az MSZP „maga előtt tolta" az SZDSZ képviselőit a plenáris üléseken, ha a pártállami múlttal kapcsolatos témákban folyt a vita a Parlamentben. Természetesen nem Fodor Gáboré az egyetlen olyan SZDSZ-es hozzászólás, amely változtat a korábbi stratégián, hanem több ponton is tetten érhető az az eltávolodás a két párt között, amely az 1998-as választások előtt is érezhető volt és majdnem a két párt koalíciós szerződésének felbontásához vezetett.

Egyre kevésbé tapasztalható a többi beszédben is az MSZP és az SZDSZ vállvetett összetartása, érezhető a liberális párt erejének csökkenése a plenáris üléseken.

Fejezetünk zárásaként még szeretnénk Tóth Károly hozzászólását[16] bemutatni, aki a jobboldalt azzal vádolta, hogy az ügynökbotrányokat és titkosszolgálati múlttal foglalkozó ügyeket pártpolitikai célokra használja fel a rendszerváltás óta. Szerinte, amikor jobboldali kormány van éppen hatalmon, soha nem tesznek semmit az érdemi változásért, legfeljebb apró korrekciókat szorgalmaznak, hogy kire kellene még kiterjeszteni a szabályozást és kire nem. Az első demokratikus választások után a ciklus utolsó ülésnapján fogadták el a törvényt, 1998 és 2002 között megint semmi nem történt ebben az ügyben, mert ha végigvitték volna a vizsgálatot, akkor az nagyon érzékenyen érintette volna az akkori kormánypártokat, és felvetődött volna a kérdés, *„ki folytasson és ki ne folytasson és milyen erkölcsi alapon tárgyalást, mondjuk, uniós tagságról és hasonló kérdésekről."*

Tóth szerint a jobboldal nem megoldani akarja ezt a kérdést, hanem az aktuális pártpolitikai érdeknek megfelelően elővenni a régi iratokat, ami azonban veszélyezteti az ország nemzetbiztonságát és a szolgálatok működését is.

1990-ben született meg a X. számú törvény a nemzetbiztonsági szolgálatokra vonatkozóan, amely elfogadta, hogy megváltozott módszerrel, törvényi feltétellel, stílussal, vezetéssel és belső működési szabályzattal, de folytatni kell azokat a tevékenységeket, amelyek a hírszerzéshez, a kémelhárításhoz, azaz alapvető nemzetbiztonsági érdekhez kapcsolódnak, tehát a szolgálatok bizonyos részei folytassák tovább a tevékenységüket. Ez azt jelenti, hogy az ország felvállalta folytonosnak a feladatot.

Az egyetértés azonban csak 2002 nyaráig tartott, amikor néhányan úgy gondolták, hogy napi politikai érdekek szem előtt tartásával figyelmen kívül hagyják ezt az alapelvet, ami az eltelt tizenkét évben érvényben volt, és elindították az újabb támadást. Tóth Károly szerint ez súlyos hiba volt, ami veszélyezteti a mai szolgálatok működését is.

A szocialista politikus szerint az új törvénynek az kell legyen az elsődleges feladata, hogy véglegesen megszüntesse a visszaéléseket, bármiféle politikai zsarolási kísérletet, és azt, hogy az ügynökmúlttal újabb és újabb

[16] Tóth Károly, Az elmúlt rendszer titkosszolgálati tevékenységének feltárásáról és az állambiztonsági szolgálatok történeti levéltára létrehozásáról szóló törvényjavaslat, valamint a közéleti szerepet betöltő személyek állambiztonsági múltjának nyilvánosságra hozataláról szóló törvényjavaslatok együttes általános vitájának folytatása, 2002. szeptember 25.

botrányokat lehessen kirobbantani tekintettel arra, hogy a jobboldal sorait erősítő politikusok között legalább annyi ügynökmúlttal rendelkező személy ül, mint a szocialistáknál. Éppen ezért kezdeményezték a szocialisták, hogy a törvényjavaslat közszereplők esetén a III. főcsoport egészére terjedjen ki, és ne csak a III/III. osztályra. Meg kell teremteni ezenfelül a kutatás és a kutathatóság feltételeit is a törvényen keresztül, illetve ügyelni kell a törvény megalkotása közben arra is, hogy a lehető legkisebb mértékben sérüljön az ország nemzetbiztonsági érdeke és a nemzetbiztonsági szolgálatok működése.

A törvénynek elő kell segítenie, hogy a tények ismeretében az állampolgárok maguk alkothassanak értékítéletet és a törvényhozónak szem előtt kell tartania az alkotmányos követelményeket is. Tóth úgy gondolja, hogy a 2002-ben benyújtott törvényjavaslat megfelel ezeknek a követelményeknek. Megjegyzi, hogy a jelenleg ellenzékben politizáló jobboldalnak nem tetszik a javaslat, mert elveszi tőlük az esélyt arra, pillanatnyi politikai érdekek szerint támadásokat indíthassanak bizonyos kiválasztott személyek ellen. Tóth Károly azt javasolja, hogy fogadják el a törvényt, és járjanak végére a dolgoknak teljes egészében, teljes mélységében, úgy, hogy közben megőrizzék az ország nemzetbiztonsági garanciáit, de mégis megszüntetnek ezzel minden zsarolási potenciált.

Dr. Wiener György szerint[17] is a törvény alapvető célja az, hogy megakadályozzák a további visszaéléseket a közszereplők állambiztonsági múltjával kapcsolatban; hogy elő lehessen húzni valahonnan egy papírt, és ennek alapján további politikai botrányokat lehessen kelteni. Nem cél azonban bármiféle büntető szankció alkalmazása, csak egyetlen jogkövetkezmény létezik, mégpedig a közvélemény értékítélete, azaz hogy a nyilvánosságra került adatok ismeretében a választók egy személyt vagy egy politikai erőt támogatnak-e vagy sem.

Wiener és Tóth tehát megfogalmazzák annak tényét, hogy a törvény vitája nem az ügynökmúlttal bíró politikusok kizárását vagy büntetőjogi felelősségre vonását célozza, csupán le kívánják rántani a leplet

[17] Dr. Wiener György, Az elmúlt rendszer titkosszolgálati tevékenységének feltárásáról és az állambiztonsági szolgálatok történeti levéltára létrehozásáról szóló törvényjavaslat, valamint a közéleti szerepet betöltő személyek állambiztonsági múltjának nyilvánosságra hozataláról szóló törvényjavaslatok együttes általános vitájának folytatása, 2002. szeptember 25.

minden ilyen aktáról, amely további zsarolási potenciált jelenthet az egyes pártok számára. Tehát nem csak a Szocialista Párt soraiban megbúvó régi ügynökök kiléte kerül nyilvánosságra, hanem mindenki, aki aktív közéleti tevékenységet folytat Magyarországon 2002-ben, tehát a jobboldal soraiban ülő politikusokat is érinti a kérdés. Ezzel kívánják kifogni a szelet az akkori ellenzék vitorlájából, hogy ne lehessen régi papírok előhúzásával, s azok médiákon keresztül történő megszellőztetésével újabb és újabb hecckampányt indítani.

Wiener azonban azt is hozzáteszi, hogy a jobboldal ilyetén támadásai hosszú távon nem hozták meg a kívánt eredményt, hiába dagadt hatalmasra egyes esetekben az ügynökbotrány. Medgyessy Péter esetében például hónapokig tartó belpolitikai válság robbant ki, az adatok utólag mégis arra utaltak, hogy a miniszterelnök népszerűsége hosszú távon nem hogy csökkent, de még növekedett is. Nyolc évvel korábban a Magyar Szocialista Párt akkori elnökét, Horn Gyulát támadták hasonlóan hevesen, aztán 1994-ben mégis megnyerték a választásokat és megszülethetett egy olyan koalíció, amelynek egyik tagja történetesen egy korábbi ellenzéki erő volt.

Végül 2002. december 23-án az elmúlt rendszer titkosszolgálati tevékenységének feltárásáról és az állambiztonsági szolgálatok történeti levéltára létrehozásáról szóló törvényjavaslatot az egységes javaslat módosított szövege szerint az Országgyűlés 196 igen szavazattal, 161 nem szavazattal, 2 tartózkodás ellenében elfogadta. A közéleti szerepet betöltő személyek állambiztonsági múltjának nyilvánosságra hozataláról szóló törvényjavaslatot az Országgyűlés 174 igen szavazattal, 198 nem szavazattal, 2 tartózkodás mellett az egységes javaslat szövege szerint elutasította.

Az elutasított törvényjavaslat nyomán természetesen újabb kisebb-nagyobb ügynökbotrányok robbantak ki. Például 2004 májusában, amikor Barabás Miklóst, a budapesti Európa Ház igazgatóját az Unió gazdasági és szociális bizottságába delegálták a szocialisták, de a nyomtatott sajtó megszellőztette, hogy Barabás III/III. ügynök volt 1984-től kezdődően.

2004 decemberében Burány Sándor napirenden kívüli felszólalásában[18] beszélt az eltelt hónapok újabb, a bulvársajtó által továbbgerjesztett ügynökbotrányairól, de a hírek nem politikusokról szóltak, hanem rockzenészre, színikritikusra, labdarúgóra vetődött az ügynöki múlt árnyéka. Burány leszögezi, hogy az eddigi törvények nyilvánvalóan nem biztosítják kellően a múlt tisztázását és a múlt feltárása nem lehet részleges. *„A társadalomnak túl kell jutnia ezen a traumán, nem mérgezheti újabb és újabb kiszivárgott ügynöki jelentés a közéletet, a légkört. Ezért azt akarjuk, hogy váljék megismerhetővé, hogy ki volt ügynök, ki volt hivatásos alkalmazott. Azt akarjuk, hogy minden felnőtt magyar állampolgár, aki nincs eltiltva a közügyek gyakorlásától, minden felnőtt magyar állampolgár esetében rákérdezhessen, hogy az illető szerepel-e a nyilvántartásban. Ha igen, akkor legyen joga betekinteni az aktákba."* Ilyen szabályozás azonban a tanulmányunkban vizsgált 2010-ig tartó időszakig nem született.

[18] Burány Sándor, Napirenden kívüli felszólalás, 2004. december 13.

3. 1956 megítélése az MSZP-n belül az 1994-es választások után

Az „ellenforradalom" „népfelkeléssé", majd „forradalommá" nyilvánítása még a nyolcvanas évek második felének eredménye, amelynek fontos momentuma a már több ízben említett Pozsgay-féle rádiónyilatkozat.

Az 1994-ben Horn Gyula már miniszterelnökként kísérte el Nagy Erzsébetet, Nagy Imre lányát édesapja sírjának megkoszorúzására.[19] A karhatalmi őrszolgálati múltja miatt „pufajkásnak" is gúnyolt Horn miniszterelnökségét a közben egyre inkább polarizálódó magyar társadalom „jobb féltekéje" nagyon nehezen fogadta el és felháborodottan kétszínűséggel vádolták a megbékélés jegyében az '56-osok emlékművénél megjelenő politikust, aki 1957-ben Munkás-paraszt Hatalomért Emlékérmet kapott az „ellenforradalom" leverésében játszott fontos szerepéért.

Az SZDSZ-szel, mint régi ellenzéki erővel alakított koalíció részben az MSZP utódpárti jellegének gyengítését szolgálta – természetesen a tőke és a nemzetközi kapcsolatrendszer megszerzése mellett –, de Horn Gyula személye mindig is az MSZMP-s múlt egyik szimbóluma, és így a baloldallal élesen szemben álló választói bázis szemében az egyik legnagyobb szálka maradt. A magyar baloldal mindennemű '56-tal kapcsolatos megnyilatkozá-

[19] Horn Gyula, miniszterelnök hozzászólása a kormányprogram vitája során, 1994. július 14.

sát jobboldalon mindig hangos felszisszenés kísérte, és igazi megbékélés a múlttal és annak tényével, hogy a régi kommunista nómenklatúra egy része máig felelős pozíciókat tölt be a magyar közéletben, sosem került megbocsátásra. Az igen magas hőfokon égő indulatok egy része tudatosan, politikai kommunikációs eszközökkel tovább gerjesztett emóció – különösen a szélsőjobboldal megerősödésének „köszönhetően"; persze kérdés, mi volt előbb, a tyúk vagy a tojás –, mindenesetre tény, hogy nem történt Magyarországon soha olyan igazságtétel és elszámoltatás, ami elősegíthette volna a társadalmi megbékélést. Nincsen a mai napig sem rendes ügynöktörvényünk és nem született a lengyelekéhez hasonló lusztrációs törvény sem, amely legalább egy időre kizárta volna a volt pártfunkcionáriusokat a politikából és a közéletből. A lusztrációs törvénnyel szembeni jogos kritika azonban, hogy ugyan a lengyelek és a csehek megcsinálták, két ciklussal később mégis szépen lassan visszaszállingóztak a volt kommunisták a parlamentbe – sok esetben konzervatív pártokba vagy akár egyházi intézményekbe is –, és ma nagyjából ugyanott tartanak ebben a tekintetben, mint bármelyik volt csatlós ország.

Tanulmányunknak nem tiszte megítélni a parlamentben elhangzott szocialista megnyilatkozások őszinteségét, feladatunk abban áll, hogy összeszedjük azokat a hozzászólásokat, amelyek közvetlenül érintették az 1956-os eseményeket és jellemezzük ideológiai és tartalmi értelemben ezeket a beszédeket.

A téma 1994 után elsősorban az október 23-i megemlékezések kapcsán került elő az Országgyűlésben, így az emlékülések beszédei elemezhetőek. Ezek mindegyike megbékélést hirdetett és múlt feldolgozását és megbocsátását sürgették, illetve a jobboldal szemére hányták igen gyakran, hogy tudatos kommunikációs fogásokkal tartják a forradalom emlékét a köztudatban, és pártpolitikai célokból hergelik a magyar társadalmat a baloldal ellen. Meg kell azonban azt is jegyeznünk, hogy a kötelező ünnepi megemlékezéseken túl szocialista hozzászólást ebben a kérdésben sem nagyon találunk, kevés kivételtől eltekintve 1956 és a magyar forradalom emléke a jobboldal agendája maradt.

Érdekes megemlíteni dr. Gál Zoltán 1995. március 14-én elhangzott szavait, amikor is 1956-ot az 1948-as forradalommal, az 1988. és 1989. március 15-i megmozdulásokkal emlegeti egy lapon olyan értelemben, hogy ezeknek az eseményeknek a szellemisége hatotta át a Magyar Köztársaság, illetve a demokratikus Magyarország 1990-es újjászületését. 1988-ban a demokratikus ellenzék, amelyből a későbbi koalíciós partner is kinőtte magát, fontos szerepet játszott az események alakulásában. 1989-ben pedig már az MSZMP is igyekezett reformokat hirdető ünnepi beszédeket tartani. Gál beszéde is mutatja az MSZP utódpárti jellegétől való szabadulásának szándékát, de ismeretes, hogy a magyar társadalmon belül ez valójában a mai napig nem sikerült, ami az idő előrehaladtával a szocialista politikusok korát tekintve is abszurd. A régi nómenklatúra tagjai, akik bármilyen módon kapcsolatba hozhatóak az '56-os bűnökkel, idős emberek és jobbára visszavonultak a politikától vagy már nincsenek az élők között. Van azonban egy magát baloldalinak valló politikus, aki rokoni szálakkal is kötődik a kommunizmus idején történt népellenes bűncselekményekkel vádolható Apró Antalhoz, aki személyesen felügyelte Nagy Imre és mártírtársainak koncepciós perét és 1956 után a keményvonalas megtorló politikát támogató fellépése miatt igencsak hírhedté vált. Gyurcsány Ferenc harmadik házasságát Dobrev Klárával, Apró Antal unokájával kötötte és a Gyurcsány család a mai napig az 1952-ben államosított Apró-villában él Budán, a Szemlőhegy utca 42. szám alatt.

Dr. Szekeres Imre 1996 júniusában történt hozzászólásában[20] kifejtette, hogy az 1956-os forradalom megítélését tekintve még nem alakult ki nemzeti konszenzus, részben az időbeli távolság hiánya miatt, részben pedig azért, mert az függ a személyes életutaktól, családi történésektől és személyes tapasztalatoktól is. Szekeres fontosnak tartja, hogy Nagy Imre személyét az Országgyűlés törvényen keresztül emelje fel oda, ahova majd a történelmi emlékezés is emelni fogja, és eljön majd egyszer az az idő is, amikor életművét nem akarja majd senki pártpolitikai célokra felhasználni. Ezt követően Szekeres hosszan méltatta Nagy Imre életművét.

Hasonlóan vélekedett dr. Géczi József Alajos is 1996-ban, amikor kijelentette,[21] hogy 1956 öröksége sokáig nyomja majd a nemzet lelkét, hosszú idő telik majd el, mire a magyar társadalom szerves részévé válik,

[20] Dr. Szekeres Imre, Nagy Imre mártírhalált halt magyar miniszterelnök emlékének törvénybe iktatásáról szóló törvényjavaslat általános vitája, 1996. június 3.

[21] Dr. Géczi József Alajos, A magyar közlekedéspolitikáról és a megvalósításához szükséges legfontosabb feladatokról szóló országgyűlési határozati javaslat általános vitájának folytatása, 1996. június 4.

egyrészt, mert egy nagyon bonyolult harminc év követte, másrészt maga az idő nagyon kevés volt ahhoz, hogy alkalom legyen feldolgozni a múltat.

Ugyanezen az ülésen Vitányi Iván is beszélt 1956-ról, és részletesen elemezte az MSZMP és az MSZP történelmi viszonyát, illetve a Magyar Szocialista Párt álláspontját a történelmi múlttal kapcsolatosan. Vitányi úgy látta, hogy a szocialistákat a kommunistáktól történelmileg két alapvető dolog különbözteti meg. Mivel ez a beszéd rendkívül összeszedett és kiválóan szemlélteti az MSZP kilencvenes években mutatott mentalitását saját utódpárti jellegéhez, szó szerinti idézetben emeljük ki: *„A demokratikus többpártrendszer egyrészről, másrészről pedig a köztulajdon helyett az a tulajdon fejlődése, ami Nyugat-Európában történt. Ettől a Magyar Szocialista Párt, a kommunizmustól egyértelműen és teljesen elhatárolta magát. A Magyar Szocialista Párt egyértelműen szociáldemokrata párt. Ugyanolyan, mint az angol Munkáspárt, amely egyébként csak az idén határolta el magát a köztulajdontól, Tony Blair híres negyedik klauzulájának módosításával. De a Szocialista Párt ebben az értelemben nem örököse, semmilyen formában nem örököse mindannak, amit itt ránk akarnak fogni.*

Ezzel nem azt akarom mondani, hogy mindazt, amit a Szocialista Párt tesz, tökéletes, távol álljon tőlem, hogy ezt így gondoljam, de azt sem gondolom, hogy mások is itt a tökéletesség jegyével léphetnek föl. Amiről itt szó van, és ez a második pont, amiről vitatkozunk, az nem az, hogy ki hogy igazul meg. Hanem arról vitatkozunk, hogy a Magyar Köztársaság 1956-ban kormányra került miniszterelnökét 1958-ban kivégezték, és ahhoz teljes elégtétel jár. Azért jár teljes elégtétel – nem azért mert a Szocialista Párt őst keres –, mert van nekünk más ősünk is, hogy ha erről van szó, Jászi Oszkártól kezdve sok mindent mondhatunk el, hanem azért, hogy ezt az időt, kizökkent időt helyrebillentsük, hogy tanúságát tegyük annak, hogy ez a tett, amely politikai ügyeket gyilkosságokkal és atrocitásokkal és autokráciával és diktatúrával akar megoldani demokrácia helyett, annak mindörökre vége. Ezt kellene reprezentálnunk, és ezért volna jó, hogyha azt közösen reprezentálnánk ország és világ előtt. És nem kíván a Szocialista Párt ezen a téren elsőnek menetelni a sorban, hanem együtt szeretne valamennyivel."

Tovább haladva az időben a parlamenti beszédeket rögzítő DVD-n, egyre csökken az ünnepi megemlékezéseken túlmenő felszólalások száma 1956-tal kapcsolatosan. Ami olvasható, az is inkább a jobboldal politikusaitól hangzik el. Az ezredfordulót követően pedig már alig olvashatunk ideológiai vitát ebben a kérdésben, és a jobboldal is egyre kevésbé támadja a szocialistákat a pártállami múlt miatt. Idéznénk azonban dr. Géczi József Alajos hozzászólását,[22] amelynek igencsak fontos ideológiai üzenete van és tanulmányunk szempontjából releváns a mondanivalója. Géczi a Szocialista Párt 1990 novemberi kongresszusának programnyilatkozatából idézett. Ebben az áll, hogy Magyarországon sem az 1948 és 1956, sem az 1956 és 1980 közötti időszakban uralkodó rendszert nem tekinti a Magyar Szocialista Párt szocializmusnak. Az állami elnyomás és a kizsákmányolás olyan rendszere jött ugyanis létre az országban, amely a demokrácia elfojtásával, egypárti diktatúrával tartotta fenn magát. Géczi ez alapján utasítja el, hogy politikai ellenlábasaik még az ezredfordulón is erkölcsi billogot akarnak a baloldal homlokára sütni.

Ismét Géczi szavait idézzük fel, ezúttal 2000 novemberéből, amikor ugyancsak az MSZP ideológiai alapjainak tisztázását tűzte ki célul parlamenti hozzászólásában.[23] Az eredetileg jogász végzettségű szocialista politikus úgy látja, hogy a szociáldemokrácia és a polgári demokrata nézőpont szervesen összetartozó entitások, amelyek egymás nélkül nem jöttek volna létre, és nem létezhetnek. A két világnézet 1956-ban is összekapcsolódott, és a demokratikus szocialista nézőpont ezért 1956 értékelésének tekintetében nem különbözik semmilyen polgári nézőponttól. A Magyar Szocialista Párt megalakulásakor igen fontos szempont volt az 1956-os forradalomhoz való viszony megítélése. A konzervatív és progresszív baloldali pozíció szétválása 1989 környékén egészen addig nem volt világos, amíg 1989 januárjában az a bizonyos drámai bejelentés Pozsgay Imre részéről a Magyar Rádióban meg nem történt. Innentől kezdve egészen Nagy Imre újratemetéséig Magyarországon összeért a nemzet, hiszen minden politikai erő egyértelműen az 1956-hoz való viszonyban mérte magát. Géczi szerint, aki 1956 tabuján

[22] Dr. Géczi József Alajos, Az állam tulajdonában és a pártok használatában álló ingatlanok hasznosításának rendezéséről szóló törvényjavaslat, valamint az állam tulajdonában lévő ingatlanok pártok által történő használatáról szóló törvényjavaslat együttes általános vitájának folytatása, 2000. május 3.

[23] Dr. Géczi József Alajos, Az 1956. évi forradalom és szabadságharc utáni leszámolással összefüggő elítélések semmisségének megállapításáról szóló törvényjavaslat általános vitája, 2000. november 8.

nem volt képes túllépni, az egyértelműen a maradás erőihez sorolódott az eltelt években, a haladó szellem pedig az, aki 1956-ot a maga számára megemésztette és előrefelé tekint.

A Szocialista Párt alapító tagjaként felhívta a figyelmet arra a sokszor elhangzott tételre is, hogy 1956 tragédiája sem értékelhető az akkori progresszív baloldal mozgása nélkül. Ez a mozgalom 1953-ban indult, amikor Sztálin halála után némileg kiszélesedett a mozgástér az értelmiség számára és rá kellett döbbennie ennek a formálódó baloldali szellemiségnek, hogy becsapták, hiszen az ideológia súlyos torzulásokon ment keresztül a sztálinista ideológia miatt, tehát ők eleddig egy hamis ideológiát szolgáltak. Ezt az időszakot nevezik *tisztító vihar*nak.

Az értelmiség és az egyetemi mozgalmak által 1956. október a 23-án kirobbantott tüntetés és az előző hetek-napok mozgalmának gerincét alkották ezek az erők, és a szocializmus megújításáról beszéltek, benne kifejezett polgári követelésekkel. Egyfajta erkölcsi megtisztulásról beszéltek, a sztálini önkényuralomtól, a koncepciós perektől és az egyéb, sötét múlttól való megszabadulást hirdették, illetve a szocializmus felszabadítását a sztálinizmus igájából.

Az ezredfordulót követően direkt módon ideológiai indíttatásból az 1956-os forradalom emléke egyre kevésbé kerül elő. Ünnepi alkalmakkor és diplomáciai jelentőségű eseményeken említik csupán elsősorban történeti kitekintések folyamán, de a plenáris ülések során már nem képezi ideológiai és történeti viták alapján.

A 2006. május 26-án történt Gyurcsány Ferenc-féle őszödi beszéd, illetve az azt követő forradalmi hangulat az országban pedig teljesen új tematikát adott a jobb- és baloldal közötti politikai csatározásoknak, amelyek már eltávolodtak a Magyar Szocialista Párt utódpárti múltjától. Ezt a küzdelmet már az MSZP-n belüli generációs konfliktusokat megnyerő ifjabb generáció vívta, amelyben a pártállami múlt már semmilyen szerepet nem játszott és teljesen más issue-k mentén zajlott. Ezek elemzése azonban ennek a tanulmánynak már nem feladata.

4. Európai integrációs törekvések a szocialista politikusok parlamenti beszédeiben – EU, NATO, IMF

Tanulmányunk következő fejezete az uniós csatlakozással kapcsolatos felszólalásokat elemzi és arra a kérdésre keresi a választ, hogy hogyan viszonyult a Magyar Szocialista Párt a keletről nyugat felé forduláshoz, a felszólalásaikban mennyire érhető tetten az egyik „Nagy Testvérről" a másik „Nagy Testvérre" való átváltás, vagyis a hagyományos szervilis alárendelődés attitűdje, ami a múltból ered, más szóval nevezhetjük-e ezt az internacionalista szemlélet továbbélésének is. Szeretnénk ismételten előrebocsátani, hogy csak az MSZP politikusainak hozzászólásait emeljük ki írásunkban, az elemzés továbbra sem tekinti feladatának a magyar jobb- és baloldal közötti érvek ütköztetését.

Megállapítható, hogy Magyarországon a rendszerváltás után nem volt olyan politikai párt, amelynek az EU-ellenesség politikai programja sarokköve lett volna. Ez fontos, mert például Csehországban fontos törésvonal az EU-t követni kívánó és az euroszkeptikusok közötti politikai ellentét. Nálunk ez nem képezte vita tárgyát és minden politikai párt alapvető feladatának tekintette az ország uniós integrációjának elősegítését általánosságban, és az egyes szakpolitikák mentén is. A két oldal közötti vita tehát nem elvi alapú volt, hanem az integráció „hogyanja" volt a kérdés, amelyben – mint annyi minden másban sem – az egyre pluralizálódóvá váló magyar belpolitikában sosem született konszenzus.

Csehországban és Lengyelországban például a lusztrációs törvényeknek köszönhetően a kommunista – nem kommunista törésvonal távolról sem játszott olyan jelentős szerepet a rendszerváltás utáni évek napi politikájában, mint Magyarországon. Hazánkban ez a kérdés máig működő probléma; az MSZP-nek sosem sikerült teljesen levetkőznie utódpárti jellegét. Mivel nem született sem lusztrációs törvény, illetve az ügynöklistát sem hozták nyilvánosságra a mai napig sem, ezt a témát még 25 évvel a rendszerváltás után sem sikerült kikapcsolni a közbeszédből. Ez olyan mély törésvonalat okozott a két oldal között, hogy az együttműködésük lényegében teljesen lehetetlenné vált, még uniós kérdésekben is.

Az ország EU-tagsági kérelmét még Jeszenszky Géza, külügyminiszter nyújtotta be 1991-ben, a csatlakozási tárgyalások az első Orbán-kormány

idején 1998. április 26-án kezdődtek meg, a magyar kormány részéről Martonyi János külügyminiszter és Juhász Endre főtárgyaló vezetésével.[24] Maga a csatlakozás 2004. május 1-jén történt meg, a jobboldal számára igen fájdalmas módon a szocialisták újabb kormányzása idején.

Az euroatlanti térségben a volt szocialista országokkal folytatott tárgyalások folyamán kialakult az a nézet, hogy az Európai Unióhoz és a NATO-hoz való csatlakozási tárgyalások nem egymástól függetlenül, hanem egyfajta párhuzamban történjenek, ami azonban nem feltételezte az egy időben történő tagságot. Az Unió ugyanis sokkal keményebb feltételeket szabott a csatlakozásra, mint a NATO, tehát a két folyamat elvi alapjaiban megegyezett, de a feltételrendszerét tekintve eltérő volt.[25] A nyugati intézmények kikötötték azt is, hogy nem kívánják importálni a közép-kelet-európai országok megoldatlan területi és kisebbségi vitáit – habár ha jobban meggondoljuk, ezeket éppen a nyugati nagyhatalmak generálták az első világháború után –, kéretett tehát ezeket a problémákat otthon hagyni és az uniós politikába nem belevinni és a nyugattól a megoldást számon kérni.

Kovács László 1995-ben még az ezredforduló előtt reálisnak tartotta a NATO-csatlakozást, az EU-csatlakozás dátumának jóslására azonban nem vállalkozott. Kovács kijelentette, hogy az eltérő feltételrendszer ellenére a két szervezethez való csatlakozás között a magyar külpolitika nem kíván különbséget tenni, az eszközök, a stílus és a célkitűzés tekintetében a felkészülési folyamat azonos irányvonalak mentén történik. A Nyugat-Európa által elvárt parlamentáris demokrácia, az emberi jogok tiszteletben tartása és a piacgazdaság érvényesülése pedig nem is képezheti vita tárgyát a parlamentben és a külpolitikában, ezek alapvető kiindulópontok, amelyhez a rendszerváltás után már semmilyen módon nem férhetett kétség. Kovács megállapította, hogy sem Magyarország részéről, sem az EU vagy a NATO részéről nem merülnek fel kétségek az ország felzárkóztatását és euroatlanti elkötelezettségét illetően, és Magyarország nyitott arra, hogy ennek érdekében rendezze a szomszédos országokkal való viszonyát és tárgyaljon az évtizedek óta a szőnyeg alá söpört belső feszültségekről. Ez nemcsak hazánk, hanem az egész térség érdeke, a térség stabilitása és biztonságpolitikai hatásai folytán is.

[24] http://eu.kormany.hu/a-magyar-eu-tagsag-tortenete.

[25] Kovács László, Politikai vita a kormány külpolitikájáról, 1995. február 22.

Kovács leszögezi azt is – immáron 1996-ban járunk –, hogy a magyar polgárok jelentős többsége egyetért a Nyugat felé fordulással és az európai integrációs folyamat során tett politikai lépésekkel, hiszen tisztában vannak azzal, hogy ez számukra és az ország számára kézzelfogható előnyöket jelent.[26] Annak érdekében pedig, hogy a polgárok megfelelő döntéseket tudjanak hozni és tisztában legyenek a folyamat lényegével, megfelelő tájékoztató programokra van szükségük. Hozzá kell tennünk, hogy a rendszerváltás utáni magyar társadalomnak nagy szüksége volt/lett volna ezekre a programokra, hogy ötven év depolitizáltság után gyakorolja a politikai kultúrát és a közéletben való gondolkodást.

Hangsúlyoznunk kell, hogy ezeket a célkitűzéseket olyan politikusok fogalmazták meg, akik a rendszerváltás előtti időkből komoly diplomáciai kapcsolatokkal és külpolitikai tapasztalatokkal rendelkeztek, tehát a rendelkezésükre állt az az eszközrendszer, amely a tárgyalások megkezdéséhez szükséges volt. Horn Gyula, aki ekkor a miniszterelnöki székben ült, a Németh-kormány külügyminisztere volt, tehát ugyancsak jelentős tapasztalattal és tudással rendelkezett a kérdésben, habár pártállami múltja miatt személye mindig a viták középpontjában állt, egészen a 2013-ban bekövetkezett haláláig.

A NATO és az Európai Unió értékelték ekkor hazánk jószomszédsági politikáját és az 1990 óta kialakult, ekkorra stabilnak tekinthető demokratikus intézményrendszert is.

1997-ben Horn Gyula már óvatos jóslatokba is bocsátkozott, és az ezredfordulóra datálja hazánk uniós csatlakozását.[27] A csatlakozási tárgyalások a NATO-val 1997. szeptember 10-én meg is kezdődtek, az uniós csatlakozási tárgyalások pedig négy hónappal később.

Sokszor megfogalmazódott, hogy a volt szocialista országoknak nem nagyon volt más alternatívája, mint az EU és a NATO. Az európai integráció lényegében az egyetlen lehetséges út volt a mély gazdasági és társadalmi válságból való kilábalásra.[28] Keleti irányban a lehetőségek lényegében ek-

[26] Kovács László, Napirenden kívüli felszólalás, 1996. november 4.

[27] Horn Gyula, Az Észak-Atlanti Szerződés Szervezete 1997. július 8-án Madridban tartott csúcsértekezletének döntésével kapcsolatos politikai nyilatkozattervezet tárgyalása, 1997. július 15.

[28] Dr. Szekeres Imre, Napirenden kívüli felszólalás, 1997. szeptember 15.

korra megszűntek, illetve nem voltak kívánatosak, a Nyugat és a fejlett európai országokhoz való felzárkózás megkezdése az egyetlen út volt, nem volt választás. Tekinthető persze ez egyfajta kényszerpályának, amely összehasonlítható a Szent István által megkezdett úthoz: vagy felvesszük a kereszténységet, vagy nincs jövője a Magyar Királyságnak. 1990 után a be- vagy visszatagozódás az európai államok közösségébe ugyancsak nem sok reális alternatívát tűrt meg maga mellett. Az európai gazdasági és biztonságpolitikai rendszerhez való tartozás Magyarország hosszú távú jövőjének a záloga volt. Bár voltak felvetődő kérdések és kétkedők ebben a tekintetben a magyar parlamentben, de olyan politikai párt, amely egyértelműen az integrációs folyamattal szemben foglalt volna állást, nem volt Magyarországon.

A NATO-csatlakozás nem jelenti az ország szuverenitásának korlátozását, ezért az Alkotmány nem írja elő népszavazás kiírásának szükségességét, ennek ellenére megtartották azt, bár majdnem belpolitikai csatározások áldozatává esett. A népszavazás eredményes volt végül, és az urnák elé járuló polgárok döntő többsége a NATO-csatlakozás mellett döntött.

Hozzá kell tennünk, hogy Vancsik Zoltán szerint ebben a témában nem szoktak kiírni népszavazást. Egyetlenegyszer volt erre példa 1986-ban Spanyolországban, de ott sem a belépésről, hanem a bentmaradásról szavazhattak a polgárok.[29]

1998. március 30-án – még a Horn-kormány idején – az uniós csatlakozási tárgyalások is megkezdődtek, és mindvégig éles belpolitikai viták mentén zajlottak. Horn Gyula miniszterelnök az uniós tagságot és az ezzel kapcsolatos feltételek és kötelezettségek teljesítését is nemzeti érdeknek nevezte.[30] Nézetünk szerint itt nincs szó a szervilis attitűd továbbéléséről, nemes egyszerűséggel az országnak nem volt más választása. A csatlakozási tárgyalások megkezdésével kapcsolatosan nem merültek fel kérdések vagy ellenvetések a Parlamentben, a tárgyalások tartalmát, feltételeit és a kedvezmények mértékét tekintve azonban parázs vita folyt. Horn szerint a teljes jogú tagság elérésének kell alárendelni a hazai felkészülést, és nem szabad átmeneti rendelkezéseket és/vagy derogációkat elfogadni.

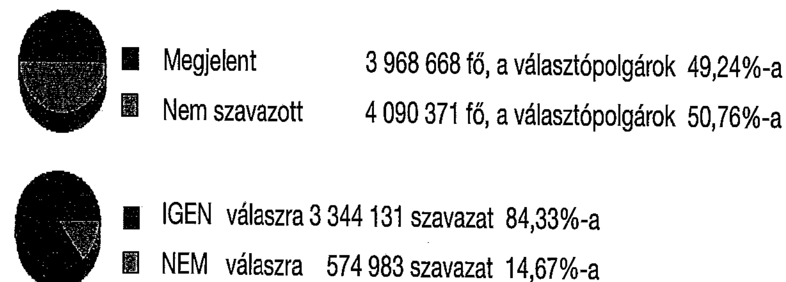
[29] Vancsik Zoltán, Az országos népszavazás elrendeléséről szóló országgyűlési határozati javaslat általános vitájának folytatása, 1997. szeptember 16.

[30] Horn Gyula, Napirenden kívüli felszólalás, 1998. február 2.

A NATO-népszavazás eredménye 1997[31]

Az 1997. november 16-i népszavazás eredménye
Országos összesítés

A választójogosultak száma 8 059 039 fő

Tabajdi Csaba 1999 februárjában a NATO-csatlakozás jelentőségét öt pontban foglalta össze:[32]

1. Ez az esemény jelképe annak, hogy Magyarország ismét Nyugat-Európa szerves részévé válik, hiszen hazánk kulturálisan és vallását tekintve ezer éve Európához tartozik.

2. Funkcionális tekintetben segíti hazánk európai integrációját, és fontos állomás az uniós tagságunk felé, valamint vonzóvá teszi az országot a külföldi befektetők számára.

3. Biztonságpolitikai szempontból is alapvető jelentőséggel bír, hiszen hazánk *„fél évezred óta először"* nincs egyedül. Ötszáz év után visszanyerte Magyarország a teljes szuverenitását, és most önmaga dönthet, hogy milyen szervezetekhez kíván csatlakozni és annak feltételeit is részben maga szabhatja meg.

[31] http://www.valasztas.hu/hu/onkval2010/52/52_0.html az Országos Választási Iroda portáljáról.

[32] Tabajdi Csaba, A Magyar Köztársaságnak az Észak-atlanti Szerződéshez történő csatlakozásáról és a szerződés szövegének kihirdetéséről szóló törvényjavaslat általános vitája, 1999. február 8.

4. A NATO-tagságon keresztül szélesednek Magyarország érdekérvényesítési lehetőségei és nő az ország nemzetközi tekintélye is.

5. Magyarország egy cselekvőképes katonai szervezet részévé válik, amely amellett, hogy demokratikus, fontos garanciát jelent a világbéke szempontjából.

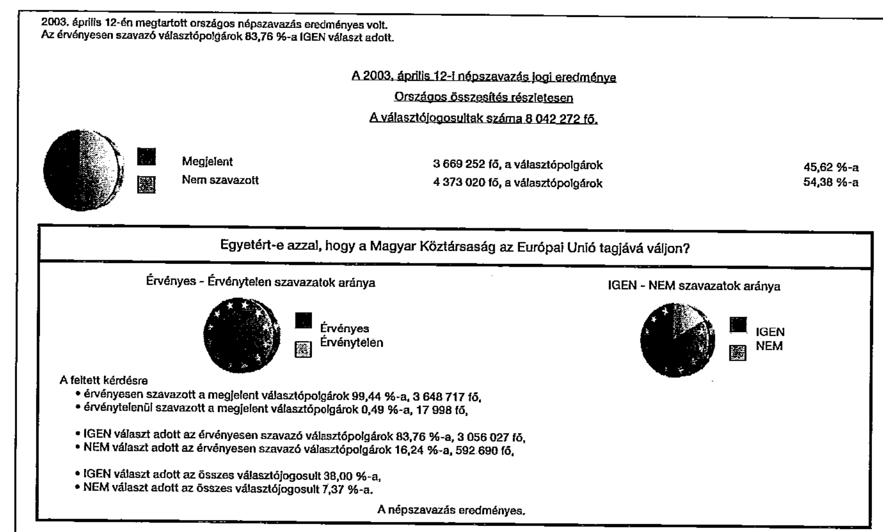
Hogy Tabajdi Csaba közvetlenül a NATO-csatlakozás előtt tett kijelentései mennyiben bizonyultak hosszú távon igaznak, szubjektív megítélés kérdése és ennek megítélése nem képezi tanulmányunk tárgyát, mindenesetre annyit leszögezhetünk, hogy a valóságban később a nemzetközi intézményrendszer részeként más lett Magyarország helyzete, mint ahogyan ezt korábban a csatlakozásért dolgozó politikusok és szakemberek elképzelték. Nézetünk szerint a politikai megnyilatkozásokban igaztalanság ekkor még nem érhető tetten, valós lelkesedéssel és nagy várakozásokkal tekint minden magyar politikus a nyugati integráció felé.

Tabajdi szerint a NATO-csatlakozás, amely végül 1999-ben történt meg, az uniós csatlakozás előszobája, amely jelzi, hogy Nyugat-Európa értékeli Magyarország törekvéseit a nyugati integrációs folyamatban. Ezt az akkori ellenzék sem vitatta, de éles viták folytak arról, hogy a NATO-csatlakozás ugyan nem, de az EU-csatlakozás viszont a szuverenitás egy részének átruházásával jár. Ennek mértékével ugyan nem voltak tisztában a magyar parlamentben, mindenesetre aggodalomra adott okot – mint minden uniós tagországban egyébként –, hogy mi az, amit egy ország „kiengedhet a kezei közül", és mi az, amibe nem szabad beleegyeznünk. Tabajdi hangsúlyozta, hogy ugyan valóban a nemrégiben megszerzett szuverenitásunk bizonyos mértékű korlátozásáról van szó, viszont az eddigiekkel ellentétben most önkéntesen tesszük ezt, egy intézményrendszerbe történő belépés érdekében, amely nemzeti érdek, és az ország számára számos előnnyel jár majd. A NATO-ban a döntéshozatali mechanizmusok a teljes egyetértésre épülnek, így csak olyan döntések születhetnek, amelyekkel Magyarország is egyetért és a magyar nemzeti érdekeknek megfelel. Nem tudunk tehát olyan konfliktusba sodródni, amely nemkívánatos az ország számára.

Tabajdi szerint a csatlakozás nyomán a magyar külpolitika átértékelésére is szükség lesz, hiszen a szövetség részeként meg kell találnunk a szerepünket, funkciónkat, küldetésünket, és módját kell keresnünk saját nemzeti érdekeink érvényesítésének. Itt az Ausztriával való viszony alakulását és a határon túl élő magyar kisebbségek sorsát emeli ki példaként. Előbbi

oka, hogy Ausztria nem NATO-tagállam, utóbbi pedig azt a problémát érinti, hogy a NATO- és EU-csatlakozással a határon túli magyar kisebbségek egy jelentős része az intézményrendszer határain kívül reked mindaddig, míg az összes szomszédos ország nem csatlakozik a nyugati szervezetekhez.

Az EU-népszavazás eredménye 2003[33]

2003. április 12-én megtartott országos népszavazás eredményes volt.
Az érvényesen szavazó választópolgárok 83,76 %-a IGEN választ adott.

A 2003. április 12-i népszavazás jogi eredménye

Országos összesítés részletesen

A választójogosultak száma 8 042 272 fő.

Megjelent	3 669 252 fő, a választópolgárok	45,62 %-a
Nem szavazott	4 373 020 fő, a választópolgárok	54,38 %-a

Egyetért-e azzal, hogy a Magyar Köztársaság az Európai Unió tagjává váljon?

A feltett kérdésre
- érvényesen szavazott a megjelent választópolgárok 99,44 %-a, 3 648 717 fő,
- érvénytelenül szavazott a megjelent választópolgárok 0,49 %-a, 17 998 fő,

- IGEN választ adott az érvényesen szavazó választópolgárok 83,76 %-a, 3 056 027 fő,
- NEM választ adott az érvényesen szavazó választópolgárok 16,24 %-a, 592 690 fő,

- IGEN választ adott az összes választójogosult 38,00 %-a,
- NEM választ adott az összes választójogosult 7,37 %-a.

A népszavazás eredményes.

A csatlakozások folytán más megvilágításba kerülnek ezenkívül Tabajdi szerint a magyar–német és a magyar–amerikai kapcsolatok is, amelyek újabb külpolitikai és diplomáciai megfontolásokat igényelnek, illetve felértékelődnek a francia és olasz kapcsolatok, amelyek eddig nem tartoztak a magyar külpolitika központi kérdéseihez. A szomszédsági politikát is más alapokra kell helyezni, hiszen nem minden szomszédos ország érte el az integráció azon szintjét, mint hazánk, és a szervezetrendszer határain kívül szorulva megváltozik majd a környező országokhoz való viszonyunk nemzetközi jogi értelemben is.

Tabajdi kiemeli hozzászólásában azt is, hogy a NATO és az EU számít Magyarországra abban a tekintetben is, hogy stabilizáló erőként működjön a közép-kelet-európai térségben és a Balkánon. Ez nézetünk szerint nagyon fontos, mert a balkáni háborúk kitörése előtt a Nyugat nem hallgatott Ma-

[33] http://www.valasztas.hu/onkval2006/hu/15/eu2003.html

gyarország intő szavára, hogy súlyos a helyzet a volt Jugoszlávia területén. Antall József többször is nehezményezte ezt, hogy a dél-európai vérontásnak elejét lehetett volna venni, ha Európa akkor hallgat a magyar kormány figyelmeztetéseire és még idejében lép. Az ezredforduló környékére Magyarország stratégiai jelentősége a térségben már nem volt kérdéses, amely újabb külpolitikai és diplomáciai feladatokat rótt hazánkra.

A NATO-csatlakozást követően Kovács László, kijelentette, hogy ez a siker semmivel nem csökkenti az EU-csatlakozás jelentőségét, mivel a két szervezethez tartozás garantálja Magyarország biztos jövőjét és biztonságát.[34] A gazdasági, társadalmi stabilitás és a gyors, harmonikus fejlődés, valamint a modernizáció a jelszavai a NATO-hoz és az Európai Unióhoz való csatlakozásnak, amely elengedhetetlen a virágzó, demokratikus Magyarország felépítéséhez és ahhoz, hogy hazánk ne sodródjon a világméretű folyamatokban, hanem a két országcsoport egyenrangú tagjaként a döntések aktív részese legyen. Kovács az uniós csatlakozással kapcsolatosan egy hasonlattal élt, amely szerint az ország nem a pogány Koppány, hanem Szent István igaz oldalán áll, és a vita az országon belül csak abban áll, hogy mikor és milyen feltételekkel történjen mindez. Az uniós csatlakozás tehát alapvető nemzeti érdek és olyan közügy, amely a társadalom, a politika és a gazdaság szereplőinek együttes részvételét nem nélkülözheti. Létre kell hozni ezenfelül az eredményes felkészüléshez és a tárgyalásokhoz szükséges intézményrendszert, biztosítani kell a felkészüléshez szükséges költségkeretet, illetve elő kell készíteni a csatlakozáshoz szükséges törvényeket és be kell nyújtani azokat a parlamentbe.

Szanyi Tibor ugyanezen a napon úgy fogalmazott, hogy az uniós csatlakozásra való felkészülés a magyar történelem legnagyobb beruházása, amelynek befktetései a tagság megszerzése után is folytatódnak. Szanyi úgy fogalmazott, hogy *„Árpád megszerezte a telket, István megépítette a szilárd alapokat, aztán ezer év Déva vára után végre állnak a falak – értsd: demokrácia és piacgazdaság –, tető van a fejünk fölött – értsd: NATO-tagság –, most pedig a berendezkedésen, azaz az EU-tagságon van a sor."*[35] Az ország

[34] Kovács László, „Magyarország Európai Unióhoz történő csatlakozása" című politikai vita, 1999. szeptember 29.

[35] Dr. Szanyi Tibor, „Magyarország Európai Unióhoz történő csatlakozása" című politikai vita, 1999. szeptember 29.

célja, hogy nyugati mintára a 21. század emberéhez méltó körülményeket teremtsen a polgároknak és a kontinens szerencsésebb történelmi felével karöltve fejlesszük tovább az európai világot. Tehát érdemes megfizetnünk a jelentős belépti díjat, mert később annál többet profitál majd az ország az Európai Unió tagjaként, hiszen jelentősen bővül majd az ország mozgástere minden elképzelhető tekintetben. Éppen ezért szükségtelen halogatni a csatlakozást, annak minél hamarabb meg kell történnie és nem hátráltathatja a folyamatot *az egyébként homályosan hagyott és konkrétan soha meg nem fogalmazott ún. nemzeti érdek*, amellyel az akkori kormány Szanyi szerint akadályozza a csatlakozási folyamatot. Szanyi jelen kijelentése tükrözi a szocialisták internacionalista felfogását, valamint a nemzetközi szervezetekkel szembeni megfelelni akarást és azt, hogy lényegesen kevésbé voltak hajlandóak mérlegelni a nemzeti érdekek érvényre juttatását a csatlakozási politika kialakítása során. Ez a mentalitás tetten érhető a rendszerváltás előtti MSZMP politizálásában is, hiszen a cseh és a lengyel szocializmussal szemben a nemzeti politizálás még a gulyáskommunizmus idején is idegen volt a kommunista párttól. Kádár internacionalista felfogását vitte tovább az MSZP szinte észrevétlenül, és a szocialisták fogalomkészletébe a *nemzet* és *nemzeti érdek* fogalmak lényegesen később, hangsúlyosan inkább az ezredforduló után jelentek meg a politikai kommunikációban, nyilván elsősorban a jobboldali *„nemzeti politizálás"* hatására.

Horn Gyula 2000-ben a következők szerint összegezte Magyarország európai uniós csatlakozásának lényegét annak tükrében, hogy a Nyugat a bővítéssel járó – elsősorban financiális – áldozatok, a kormány pedig a nemzeti érdekek sérülése miatt aggódott: *„Hangsúlyozni kell, hogy ez a biznisz, méghozzá a legkeményebb üzlet, biznisz, amelyben ők is jól járnak és mi is jól járunk. Én nem tudok olyan áldozatról, amit ott – most a karitatív szervezeteket leszámítva – hoztak volna azért, amit elértünk. Ezt mi értük el, a magyar nép teremtette meg annak a lehetőségét, hogy első helyen állhat ma a csatlakozás megvalósítása szempontjából."*[36]

Az ezredforduló előtti csatlakozási törekvések között meg kell említenünk az európai Szociális Chartát. Ezzel kapcsolatosan még 1998-ban dr.

[36] Horn Gyula, „Az európai integráció aktuális kérdéseiről" című politikai vita, 2000. november 30.

Szekeres Imre tartott napirenden kívüli felszólalást.[37] Az 1961-ben elfogadott Európai Szociális Charta a világ egyik legjelentősebb szociális egyezménye, amely 19 alapvető szociális és gazdasági jogot rögzít. Az Európai Unió is elismeri, mint a szociális normák alapvető dokumentumát. Az egyezmény betartását szigorú ellenőrzési mechanizmus folyamán vizsgálják és számos európai ország csatlakozott, beleértve a közép-kelet-európai régió államait is.[38]

Szekeres leszögezi, hogy a charta világosan rögzíti a munkavállalók jogait, a szakszervezetek működési területeit, a kollektív szerződések jelentőségét és a különböző érdekegyeztetési mechanizmusokat is. Szekeres szerint a charta az optimális minimumot jelenti, amely tovább bővíthető, illetve bővítendő és az MSZP, megfelelve saját szociáldemokrata agendájának sürgette a dokumentum mielőbbi ratifikációját. A charta részletes bemutatásához és a ratifikációval kapcsolatos vitákhoz Kiss Péter, Kósáné dr. Kovács Magda és más szocialista képviselők is érdemben hozzájárultak.

Az Európai Unió mintegy belépőként kezeli a csatlakozási tárgyalások folyamán a Szociális Charta aláírását, amelyet az Antall-kormány népjóléti minisztere írt alá még 1991-ben. Az aláírást többéves jogharmonizációs munka követte és a parlament 1999 júniusában, már az első Orbán-kormány idején a charta részleges megerősítéséről döntött.

Ismét témát váltva térjünk át az Európai Unió regionális politikájára. Akár magát Magyarországot, akár a teljes Európai Unió területét figyeljük, az egyes régiók fejlettségi szintje meglehetősen eltérő. Az EU egyik fontos célkitűzése a hátrányos helyzetű, adott esetben az EU-sztenderdeket meg sem közelítő területeinek kiemelt támogatása, amelyre Magyarország is számított a csatlakozás előtt, hiszen az ország keleti fele jelentős hátrányban volt mindig a dunántúli területekkel szemben. Kertész István 2001-ben az Unió regionális politikájáról szólt a parlamentben[39] és hangsúlyozta, hogy az Európai Unió számára fontos az elmaradott térségek támogatása, különösen ott, ahol a GDP nem éri el az uniós átlag 75 százalékát sem. Ennek tükrében Kertész szerint lényegében az egész ország jogosan aspirál majd erre az

[37] Dr. Szekeres Imre, Napirenden kívüli felszólalás, 1998. február 9.

[38] http://munkaugyilevelek.hu/1999/08/a-szocialis-charta/.

[39] Kertész István, A pénzügyi tárgyú törvények módosításáról szóló törvényjavaslat részletes vitája, 2001. április 18.

uniós támogatási rendszerre, amellyel megszűnik a belföldi támogatási alap és átveszik a helyét közösségi szubvenciós programok, ezzel azonban a képviselő nem ért egyet. Nézete szerint hiba lenne a belföldi kedvezményrendszereket eltörölni az uniós csatlakozás után, éppen ezért a témában benyújtott törvénymódosítási javaslatot elhibázottnak tartja és hangsúlyozza, hogy valamilyen formában, amely nem ellenkezik az uniós szabályokkal, ezeket a forrásokat továbbra is a kevésbé fejlett országrészek támogatására kellene fordítani. Ennek nyomát a törvénymódosításban és a politikai akaratban nem látja, amely súlyos következményekkel járhat különösen az ország keleti területeire nézve és nem ért egyet azzal, hogy az ország ezen régióinak sorsát teljesen az uniós pénzeknek szolgáltatják ki.

A képviselői hozzászólásokban sokszor tetten érhető a támogatási összegekkel kapcsolatos bizalmatlanság, ahogyan Kertész beszédében is. Uniós ígérgetésekről beszélnek, amelyeket ki tudja, hogy az EU a csatlakozás után betart-e majd, éppen ezért a képviselők – nem csak a szocialisták, sőt – óvatosságra intik a törvényhozást és a kormányt, hogy nem szabad ennyire szó szerint venni mindent, ami a csatlakozási tárgyalások során elhangzik. Tehát mindamellett, hogy a Nyugat felé forduláshoz nem fért kétség, néhány képviselő – de nem az MSZP „arcait" jelentő politikusok – igyekeztek azért némi óvatosságra inteni a tárgyalásban közreműködő politikusokat.

Vitányi Iván gondolataival kívánjuk zárni az uniós csatlakozással foglalkozó fejezetünket.[40] A szocialista képviselő álláspontja szerint Európának legalább háromféle fogalma létezik. Az egyik egy földrajzi fogalom, amely átfogja az itt élő népek közösségét. A második politikai-gazdasági fogalom, azaz az Európai Unió maga. A harmadik fogalom értékek összességét rejti, amelyek az európai fejlődés során alakultak ki és a kontinens népei magukénak vallanak. A szocialisták szerint az Európai Unióba való belépés cél és eszköz ahhoz, hogy ezen népek közé tartozzon a magyar nép is, és a történelmi hibákból tanulva új értékrendszer szerint politizáljon az ország.

Az európai integrációs folyamat során folytatott szocialista politika igyekezett minden eszközt megragadni, hogy a kommunista pártállami múltról az MSZP leszakadjon és egy szociáldemokrata értékrendet követő új európai baloldali párttá váljon. Hogy ez mennyiben sikerült, nem kívánjuk

[40] Vitányi Iván, Európai integrációs politikai vita, 2001. november 29.

taglalni, mert az már aktuálpolitikai kérdés lenne, amely jelen pillanatban csak szubjektíve megközelíthető. Ez azonban a tudományos kutatásnak semmiképpen nem lehet feladata.

5. A Magyar Szocialista Párt határon túli politikája 1994-től napjainkig

Magyarországon a kommunista rezsim idején határon túli politika lényegében nem volt. A lengyel és a cseh rendszer például lényegesen több teret engedett a nemzeti érzéseknek és a vallásnak is. Ez utóbbi különösen Lengyelországban volt jelentős társadalmi szervező erő. Kádár János azonban sem a nacionalizmus bármilyen formáját, sem pedig a vallást nem tűrte meg a magyar társadalomban és közéletben – legfeljebb hallgatólagosan, szigorúan a magánélet keretei közé szorítva. Egy rendkívül határozott internacionalista és materialista alapokon nyugvó rendszert konszolidált, amely legfeljebb a kultúra szintjén tűrte meg a magyar hagyományok különböző formáit. A Kádár-rendszer idején olyannyira tabuként kezelték a határon túli magyarság kérdését is, hogy az átlagember semmilyen érzelmi szállal nem kötődött a trianoni békeszerződés nyomán az ország határain kívül rekedt magyarokhoz, és semmilyen érdemi információval sem rendelkezett az elszakított nemzetrészekről.

Ezt az attitűdöt az MSZP lényegében továbbörökítette a rendszerváltás után is. Az SZDSZ-szel 1994-ben alkotott koalíció és a magyar liberális párt mögött álló nemzetközi tőke és kapcsolatrendszer tovább mélyítette a szocialisták nemzetközi orientáltságát. Ez egészen odáig fajult, hogy nem csupán nem támogatták, de akadályozták a határon túli magyarság sorsát illető jobboldali törekvéseket.

Az első Orbán-kormány idején tematizált határon túli politika keltette fel először komolyabban a magyar közvélemény figyelmét. A baloldalnak lett volna bőven ideje és lehetősége is arra, hogy bekapcsolódjon ebbe az agendába és elindíthatott volna egy egészséges versenyt a határon túli magyarság szimpátiájáért, de nem tette, sőt, 2004-ben uszítani igyekezett a magyar tb.-rendszert fenyegető 23 millió román ellen. A magyar kisebbséggel kapcsolatos politika igencsak szűk szegmenssé vált a szocialisták agendájában, mi több ellenséges hozzáállásukkal tovább mélyítették a magyar jobb-

és baloldal közötti szakadékot, hiszen ez a téma újabb törésvonalat jelentett a két fél között.

Mivel a határ menti kisebbségek Európa legtöbb államában kettős állampolgársággal rendelkeznek, várható volt, hogy ez a kérdés Magyarországon is felmerül és a jobboldal célkitűzései közé fog majd tartozni a kettős állampolgárság biztosítása a határokon túl élő magyarok számára. A 2004. december 5-i népszavazást ugyan sikerült a szocialistáknak bojkottálnia, hiszen végül érvénytelen lett a referendum, de az akkori pezsgős koccintásnak később meglett az ára. A kettős állampolgárság kérdése a polgári oldal törekvései nyomán feltartóztathatatlanul járta a maga útját, és Mesterházy Attila már hiába jelentette ki 2013-ban, hogy a népszavazás megbuktatása hibás politikai döntés volt és bocsánatot kért a határon túli magyarságtól, a kijelentés és a Kolozsvárott megtartott országos elnökségi tanácskozás már komolytalannak hatott.

A kérdés felvetette a szavazati jog problémáját is. Vajon helyes-e, hogy az új állampolgárok szavazati joggal bírnak majd egy olyan országban, ahol valójában soha nem éltek és nem is dolgoztak. Ennek a kérdéskörnek és jogi hátterének kifejtése jelen dolgozatnak nem tárgya, de teljesen nyilvánvaló, hogy a baloldal számára miért kényelmetlen, hogy a határon túli magyarok már 2014-ben is szavazhattak: a szűk látókörű és ellenséges kisebbségi politika, ami az eltelt húsz évben a szocialistákat jellemezte, most visszaüt és azzal a következménnyel jár, hogy a magát újraválasztatni kívánó polgári oldal akár több százezer plusz szavazatra is számíthatott a határokon túlról. Pedig ennek nem kellett volna feltétlenül így történnie…

Hiszen volt egy lényegesen kedvezőbb jövőt kínáló kezdet! Ha visszamegyünk a parlamenti beszédekben egészen 1995 februárjáig, Kovács László, akkori külügyminiszter beszédében még teljesen más perspektívát ígérnek a szocialisták.[41] Kovács előrebocsátotta, hogy Magyarország számára nagyon fontos a szomszédos országokkal fenntartott jó viszony. A térség stabilitása, a biztonságpolitikai szempontok és a gazdasági kapcsolatok ezekkel az országokkal mind nagy jelentőséggel bírnak. Hozzátette azt is, hogy a magyar kisebbség helyzetének javítása, jogainak védelme is fontos az MSZP számára. A határok és a kisebbségi jogok kétoldalú alapszerződésben

[41] Kovács László, Politikai vita a kormány külpolitikájáról, 1995. február 22.

történő rögzítése politikai kötelezettségvállalást jelent az aláíró országok számára, ami mindenképpen előrelépés a szomszédos országokkal való, hagyományosan nem túl jó kapcsolatok rendezésében. A kormányprogramban megfogalmazott határon túli célkitűzéseket azonban nem érzelmi alapon közelíti meg a kormány – hangsúlyozta Kovács László – és nem belpolitikai célokra kívánja felhasználni. *„...nem illúziókból, vágyakból, hanem a realitásokból indul ki. Azt vizsgálja, hogy milyen módon, milyen módszerekkel, eszközökkel tudja valóban előmozdítani a kisebbség jogainak érvényesülését, helyzete javítását, etnikai, nyelvi, kulturális, vallási identitásuk megőrzését...”*[42]

Az illúziók alatt Kovács minden valószínűség szerint a határok revíziójával kapcsolatos elképzelésekre gondolt, ami nyilván irreális és senki nem akart/akar emiatt egy esetleges háborút kirobbantani, a kettős állampolgárság lehetőségéről ekkor ugyanis még szó sem volt. Politikai nyilatkozat gyanánt ez akkor elegendő is lehetett, de hosszú távon az MSZP külpolitikája a magyar kisebbség tekintetében a konzervatív oldal számára elégtelennek bizonyult.

Horn Gyula 1997-ben ugyancsak hangsúlyozza a jószomszédság jelentőségét, az időközben aláírt alapszerződéseket és a határon túli magyarság kisebbségi jogainak biztosítását. Horn úgy fogalmaz, hogy *„alapvető nemzeti és nemzetközi érdekünk a jó viszony a szomszédos országokkal. Amit a kormány a szomszédsági politikában tett és tesz, azt a külföldi partnereink is támogatják, méghozzá egyértelműen.” „Egészen bizonyos, hogy nemcsak Magyarország nemzetközi tekintélye alakul másképpen, hanem a romániai magyarság helyzete is másképp alakul – az egész választási kampány –, ha nincs alapszerződés. (Dr. Pusztai Erzsébet: Meg az egész választási kampány!) És nem beszélhetnénk ma arról, hogy a romániai magyarság számára megteremtődött az egyenjogúság lehetősége, és hatalmi tényező az országában. Ez alapszerződés nélkül nem jött volna létre!”*[43]

Néhány hónappal később hozzáteszi,[44] hogy a magyar kormány kisebbségi politikáját az Amerikai Egyesült Államok Elnöke, Bill Clinton is méltatta. Hangsúlyozva, hogy *„ebben a szomszédsági politikában Magyarország képezi a stabilitás elemét. Körülöttünk kormányválságok zajlanak. Egyáltalán nem mindegy, nagy a felelősségünk, hogy ezt a szomszédsági politikát, annak elemeit megőrizzük. És az is rendkívül fontos, hogy amit például magyar–román viszonyban elértünk – ami európai értékeket jelent az ottani magyarság kormányzati szerepe, a problémák tárgyalásos úton történő rendezése kapcsán –, azt megőrizzük, ez nemcsak magyar, hanem nemzetközi érdek is.”*

[42] Kovács László, Politikai vita a kormány külpolitikájáról, 1995. február 22.

[43] Horn Gyula, Napirenden kívüli felszólalás, 1997. szeptember 8.

[44] Horn Gyula, Napirenden kívüli felszólalás, 1998. február 2.

1999-ben Tabajdi Csaba képviselő is szót ejt a kormány szomszédsági politikájáról. Tabajdiról tudnunk kell, hogy később európai parlamenti képviselőként ugyancsak a magyar kisebbségekkel foglalkozott, és a 2006-ban Brüsszelben tett kutatóutunk során Tabajdi együttműködése a néppárti képviselőkkel ezen a téren zavartalannak tűnt, illetve a képviselők örömüket fejezték ki, hogy kisebbségpolitikai ügyekben az egyetlen SZDSZ-es képviselő, Szentiványi István, illetve a szocialista és a fideszes politikusok az Európai Parlamentben kiválóan tudnak együttdolgozni.

Visszatérve Tabajdi 1999 februárjában elhangzott hozzászólására, ebben aggodalmát fejezte ki a magyar kisebbségek helyzete miatt a NATO-csatlakozás kapcsán: *„Ugyanakkor föl kell hívni a szervezet figyelmét arra, hogy Magyarországnak sajátos nemzeti körülményei vannak. A NATO szomszédainkkal kapcsolatos bármiféle katonai akciója esetében figyelembe kell venni azt a körülményt, hogy garantálható-e érdemben az ott élő magyar kisebbségek biztonsága, a többségi bosszútól, atrocitásoktól való megvédése. A NATO-nak nem ez a funkciója, a NATO-t másra hozták létre, ugyanakkor a NATO sajnálatos módon az utóbbi időben belekényszerült kisebbségi konfliktusok rendezésébe, pontosabban kisebbségi konfliktusok enyhítésébe, gondoljunk itt a boszniai szerepvállalásra.”*[45] Az aggodalom alapja, hogy Magyarország NATO-csatlakozása nem jelentette a szomszédos országok NATO-csatlakozását is. Így hazánk kénytelen volt számos tekintetben újragondolni külpolitikáját és a tagság tekintetében az ország szomszédainkhoz képest más országcsoportba került.

Megállapíthatjuk tehát, hogy az ezredfordulóig nem tapasztalható a Magyar Szocialista Párt részéről ellenségesség a magyar kisebbséggel kap-

[45] Tabajdi Csaba, A Magyar Köztársaságnak az Észak-atlanti Szerződéshez történő csatlakozásáról és a szerződés szövegének kihirdetéséről szóló törvényjavaslat általános vitája, 1999. február 8.

csolatos ügyekben, azonban a szomszédos országokkal folytatott jó viszony ápolásánál és az alapvető emberi jogok biztosításán túl egy tapodtat sem léptek a szocialisták. Semmilyen kedvezményről vagy esetlegesen plusz jogokról az anyaország területén még nem esik szó. Mindez nemzetközi környezetben elegendőnek bizonyult, de tudnunk kell, hogy a Nyugat és az Egyesült Államok Magyarországról és a közép-európai térség történelmi és politikai hagyományairól általában vajmi keveset tud. Nem voltak és máig sincsenek tisztában azzal, hogy milyen sérelmek súlya ül évtizedek óta a magyar nemzet vállán, és a magyar jobboldali politika elégtelennek vélte az MSZP által tett lépéseket.

A korábban már említett december 5-i népszavazást számos vita előzte meg már az első Orbán-kormány idején is. Ennek egyik sarkalatos pontja a parlamentben *„A szomszédos államokban élő magyarokról szóló törvényjavaslat"* című dokumentum általános vitája volt, ahol egyre élesebben ütközött a bal- és a jobboldal közötti véleményeltérés.

A törvénytervezet általános vitáját 2001. április 19-én kezdte meg a Tisztelt Ház, amely még májusra is áthúzódott. Miniszteri expozéjában Martonyi János a nemzeti összetartozás törvényének nevezte a tervezetet, amely messze túllép a korábbi határon túli politika határain.

Ebben a javaslatban merült fel először a határon túli magyarok számára a magyar igazolvány bevezetése, amely nem minősül útlevélnek és nem jogosít fel a Magyarországra történő beutazásra, viszont a munkavállalást illetően a törvényjavaslat a hatálya alá tartozó személyek számára azt a kedvezményt biztosítja, hogy az évenként három hónapot meg nem haladó időtartamú munkavállalási engedély kiadását számukra a munkaerő-piaci helyzet vizsgálata nélkül lehetővé tegye. A törvényjavaslat személyi hatálya alá esett minden magyar nemzetiségű, de nem magyar állampolgárságú személy, aki magyar állampolgárságát nem önkéntes lemondással veszítette el, nem rendelkezik állandó magyarországi tartózkodási engedéllyel, de rendelkezik magyar igazolvánnyal. Magyar nemzetiségűnek minősül az, aki annak vallja magát, és a nyilatkozatát az állandó lakóhelye szerinti államban élő magyar nemzeti közösség képviseletében eljáró ajánló szervezet az ajánlásával megerősítette.[46]

[46] Dr. Martonyi János, miniszteri expozé, 2001. április 19.

A törvénytervezet ezen felül különböző kedvezményeket is biztosít a magyar igazolvánnyal rendelkezők részére. Ilyen például az utazási kedvezmény vagy a diákigazolvánnyal és a pedagógusigazolvánnyal járó kedvezmény, de más, a művelődést, a kultúrát és az oktatás ügyét szolgáló intézkedést is tartalmazott.

A magyar igazolvánnyal kapcsolatosan erős kritikát gyakorolt az ellenzék, közöttük Kökény Mihály, aki ekkor az egészségügyi és szociális bizottság elnöke, valamint a bizottság előadója volt.[47] Kökény és az ellenzék számos képviselője hiányolta a háttértanulmányokat, a költségszámításokat, valamint a hatásvizsgálatokat, amelyek az intézkedés hosszú távú következményeit számadatokkal is alátámasztották volna. Kökény azonban mindezek nélkül is úgy vélte, hogy lehetetlen azt megjósolni, hogy hányan kívánják az egyes juttatásokat, kedvezményeket majd igénybe venni, illetve nézete szerint a kormány nem számolt a szomszédos országok reakciójával.

Tabajdi Csaba úgy értékelte, hogy a szocialisták támogatják ezt a törvényt, de számos dilemmára hívta fel a figyelmet. Véleménye szerint a magyar igazolvány bevezetésének nagyon fontos lélektani jelentősége van a határon túl élő magyarok számára, hiszen fordulatot jelent a magyar kisebbségi politikában. Gesztusértéke van és jelzi, hogy mi magyarok, határon innen, határon túl összetartozunk. Nem tartja azonban elegendőnek a magyar–magyar párbeszédet a határon túli magyarság helyzetének megoldásában és szerinte kizárólag az autonómia az, ami tartós megoldást kínálhat. Hiba lenne az intézkedés folytán konfliktust szítani a szomszédos országokkal, hiszen bekerülve az Európai Unióba, nem tudjuk magunkkal vinni a határon túli magyarokat, de magunkkal visszük az addig kiépített teljes kapcsolatrendszert. Éppen ezért ebben az ügyben a szomszédos országokkal sokkal több érdemi konzultációt kellett volna folytatni. A kormány által követett stratégiával sérülhetnek a kétoldalú kapcsolatok a térségben, ami hosszú távon sokat árthat a magyar ügynek.

Molnár Gyula és Vojnik Mária, az MSZP képviselői hozzászólásaikban hangsúlyozták, hogy alapelveiben támogatandó a törvény a szocialisták részéről, de a határon túli magyarok számára olyan képviseleti lehetőséget is kell teremteni egyúttal, ami például egy országgyűlési biztosban testesülhet-

[47] Dr. Kökény Mihály, A szomszédos államokban élő magyarokról szóló törvényjavaslat általános vitája, 2001. április 19.

ne meg. Bizonyos szempontból a kisebbségekkel kapcsolatos magyarországi, jogi kérdések megoldásában, rendezésében segíthetne és a pozíción keresztül megvalósulhatna az intézményes képviseletük is. Hozzáteszik azonban azt is, hogy a 36–55 éves középkorosztály tagjai számára a munkaerőpiacon a határon túli magyarok munkaerő-kínálata konkurenciát jelent majd. Kijelentették, hogy a Vajdaságban, Felvidéken és Erdélyben a várható státusmagyarsággal rendelkezők egyharmada, míg az Ukrajnai Köztársaságban potenciálisan várható *„státusmagyarok"* fele kíván élni ezzel a felkínált lehetőséggel, azonban ezt semmilyen tényszerű vizsgálattal sem tudta a két képviselő alátámasztani.[48]

Szűrös Mátyás ugyancsak szocialista képviselőként szólalt fel, de ő egyértelműen a státusztörvény mellett foglalt állást. A törvény elfogadásával nézete szerint valóban történelmi adósságot is törleszthet az anyaország, *„hiszen több mint nyolcvan év óta először teremthetünk rendezett viszonyt az anyaország és a határon túl élő magyarok között, és konkrét tartalommal tölthetjük meg azt a közösen vallott elvet, hogy a határon túli magyarság a nemzet szerves részét képezi, s felelősséggel tartozunk sorsáért. Így még inkább közfeladattá válhat e fontos nemzeti kérdés kezelése."*[49] Ez a törvény lefékezheti és megakadályozhatja a magyarság további apadását és elvándorlását. Szűrös szerint nem valószínű, hogy az Európai Uniónak gondot fog okozni ez a törvényjavaslat, illetve ennek a törvénynek az elfogadása.

Vojnik Mária ugyanezen a napon ismét szót kért és kiegészítette állásfoglalását azzal, hogy a korábbi kritika nem a törvényjavaslat szándékára irányul, hanem a kivitelezés fogyatékosságaira.

A társadalombiztosítási ellátással, egészségügyi szolgáltatásokkal és a munkavállalással összefüggően fogalmazott meg kritikát, amelyet az ellenzék soraiban ülő képviselők mind támogattak is. Kérte, hogy ne a politikai szándékot keressék mögötte a kormánypárti erők, hanem gondolják végig, hogy az észrevételek vagy kifogások mennyiben érdemesek a megvitatásra. Különösen fontos tényezőnek tekintette, hogy a különböző országok minőségileg eltérő színvonalat biztosítanak állampolgáraiknak például a társa-

[48] Molnár Gyula és Vojnik Mária, A szomszédos államokban élő magyarokról szóló törvényjavaslat általános vitája, 2001. május 09.

[49] Szűrös Mátyás, A szomszédos államokban élő magyarokról szóló törvényjavaslat általános vitája, 2001. május 9.

dalombiztosítás és az egészségügyi ellátás területén, és amikor a határon túl élő magyarokról beszélünk, akkor ezt szem előtt kell tartani. A javaslat ugyanis elfedi azt a nem lényegtelen körülményt, hogy Magyarországon és általában az Európai Unió tagállamaiban nemcsak a munkavállaló, hanem a vele egy háztartásban élő közeli hozzátartozók is biztosítottá válnak a munkaviszony létrejöttét követően. Az előzetes felmérések szerint – és a szocialista politikusok ezt több ízben hangsúlyozták – a státustörvény elfogadása után mintegy 50–80 ezer munkavállalóval kell számolnunk, és ha csak a fele hozza magával a hozzátartozóit, akkor a biztosítottak száma már meghaladhatja a 100 ezret, amelynek jelentős költségvetési kihatásai lesznek.

A kormánypárti képviselők ugyan hozzászólásaikban biztosították az ellenzéket, hogy létezik majd egy önálló biztosítási pénztár, kassza, elkülönült biztosítás, amelyben a határon túli munkavállalók fizetnek járulékot, a szolgáltatásokat igénybe vevők számát tekintve azonban az MSZP szerint ez a pénztár biztosan finanszírozhatatlan lesz hosszú távon és a veszteséget valakinek majd ki kell egyenlítenie. És ez a valaki nyilván a magyar állam lesz.

Dr. Vastagh Pál ugyancsak ebben a vitában, ugyanezen a napon fejtette ki álláspontját, mely szerint ebben az esetben *„hamarabb szólalt meg a politika, mintsem hogy a megvalósításhoz szükséges szakmai megoldások, lehetőségek még csak halványan is körvonalazódtak volna."*[50]

Úgy látja, hogy ez a törvénytervezet puszta politikai lelkesedésből hihetetlen zűrzavart okozott, és egymásnak ellentmondó, az európai uniós követelményrendszerrel nehezen összhangba hozható megoldások jelentkeznek benne, ami felesleges feszültségeket és illúziókat kelt. A tervezet nem időszerű, és rontja a szomszédos országokkal fenntartott viszonyt, nem EU-konform és semmilyen reális politikai elképzelés nem indokolja.

Tabajdi Csaba szerint is jobban végig kellene gondolni a magyar érvrendszert az Európai Unió irányában is, hiszen a magyar határon túli kisebbségek helyzete egyelőre egyedi probléma az Európai Unióban, de Közép- és Kelet-Európában általános és így idővel az EU agendájává is válhat. Pontosan ezért lett volna célszerűbb a szomszédos országok beavatása a törvénytervezet kidolgozásába. Ezt a szakmai konzultációt mindenképpen pótolni kell, hogy ne lehessen még az eddigieknél is nagyobb feszültség.

[50] dr. Vastagh Pál, A szomszédos államokban élő magyarokról szóló törvényjavaslat általános vitája, 2001. május 09.

A határon túli politikával kapcsolatos ellentét a két politikai oldal között a 2004. december 5-én megtartott, kettős állampolgárságról szóló népszavazás kapcsán érte el csúcspontját. A balliberális oldal által folytatott rendkívül erőszakos kampány a referendum buktatásához vezetett, hiszen a szavazatok döntő többsége ugyan a feltett kérdésekre igennel válaszolt, tehát támogatták a határon túli magyarok kettős állampolgárságának kérdését, de az alacsony részvételi arány miatt a népszavazás végül – hajszállal ugyan, de – érvénytelen volt.

Ugyan maga a kampány nem a Parlament falai között zajlott, hanem elsősorban a nyomtatott és elektronikus média biztosítottak fórumot a végére igencsak eldurvult politikai csatározásnak, a szocialisták érvrendszere a parlamenti hozzászólásokban is tetten érhető.

Hozzá kell tennünk azonban, hogy a később szélsőséges indulatokat kiváltó népszavazással kapcsolatos vita a Tisztelt Házban nem a referendum kiírása előtt, hanem az eredmények és a pártok által folytatott kampány ismeretében sokkal inkább a népszavazás után zajlott!

Dr. Szabó Zoltán, az MSZP képviselője az országos népszavazás elrendeléséről szóló országgyűlési határozati javaslat összevont általános és részletes vitája során kijelentette, hogy a Magyar Szocialista Párt támogatja a népszavazás kiírását, lévén az országgyűlési képviselőknek e tekintetben a törvény nem enged választást. A törvény úgy fogalmaz, hogy „ha az alkotmány által nem tiltott tárgyban megfelelő módon föltett kérdés népszavazásra tűzését 200 ezer magyar állampolgár aláírásával támogatja, akkor a népszavazást ki kell írni. Tekintettel arra, hogy itt a 200 ezer aláírás megvolt, ezért a népszavazást ki kell írni. Megítélésünk szerint ebben a kérdésben az Országgyűlésnek igazi döntési kompetenciája nincsen."[51] Hozzáteszi azt is, hogy a vitát le is kell zárni, hiszen ha egy politikai kérdés népszavazás tárgyává válik, akkor az Országgyűlésnek a népszavazás lebonyolításáig a kérdéssel több tennivalója nincsen. Innentől kezdve olyan politikai kérdéssé válik, amely hasonló egy választási kampányban folyó politikai vitához, és az Országgyűlés nem a politikai kampány terepe egy demokráciában. Tehát nem a tisztelt Háznak, hanem a társadalomnak és a politikai pártoknak kell megvitatniuk a problémát a nyilvánosság előtt.

[51] dr. Szabó Zoltán, Országos népszavazás elrendeléséről szóló országgyűlési határozati javaslat összevont általános és részletes vitája, 2004. szeptember 13.

Azok az érvek, amelyek elhangzottak a témával kapcsolatosan, megegyeznek a státusztörvény kapcsán említettekkel, nem található új elem benne, és a magyar polgárok 23 millió román munkavállalóval való riogatása sem a parlamentben történt, hanem sokkal inkább a sajtó nyilvánossága előtt, amelynek elemzése azonban tanulmánykötetünk egy másik fejezetének feladata.

A parlamentben elsősorban az akkori ellenzék képviselői emlegették fel a szocialisták ellenkampányának részleteit a népszavazással szemben, a szocialista képviselők jobbára hallgattak, és inkább a határon túli magyarok nemzetpolgárságáról és a szülőföld-programcsomag létrehozásáról szóló országgyűlési határozati javaslattal, valamint a Szülőföld Alapról szóló törvényjavaslattal foglalkoztak, igyekezvén megcáfolni a kampány miatt egyre erősödő nemzetellenesség vádját.

Ugyan a szocialista ellenkampány tartalmát nem az MSZP képviselői fogalmazzák meg a parlamentben, mégis fontosnak tartjuk röviden összegezni azt. Németh Zsolt, a Fidesz képviselője néhány nappal a népszavazás előtt röviden összefoglalta az általuk hecckampánynak nevezett program lényegét, tehát az ő hozzászólásából idézünk[52]:

„Azért vagyunk ma itt, mert ellensúlyozni kell Gyurcsány Ferenc azon hazug kijelentését, hogy 800 ezer határon túli magyar készül ellepni Magyarországot, akik 537 milliárd forintjába fognak kerülni az adófizetőknek, vagyis fejenként 168 ezer forintba fognak kerülni minden magyar állampolgárnak önök, határon túli magyarok.

Azért vagyunk itt, mert Hiller István pártelnök első kézzelfogható hozzájárulása az új szociáldemokrata nemzetfelfogás megteremtéséhez az volt, hogy pártja olyan bevándorlás- és magyarellenes retorikába kezdett, melyet Nyugat-Európa bármelyik szélsőjobboldali politikusa megirigyelhet. Jean-Marie Le Pen kismiska Gyurcsány Ferenchez vagy Hiller Istvánhoz képest (Tatai-Tóth András: Szégyelld magad!), ugyanis ő még nem mondta azt, hogy a franciaországi bevándorlók elvennék minden nyugdíjastól a nyugdíjat és minden gyerektől az egészségügyi ellátást. Summa summarum, azért vagyunk ma itt, képviselőtársaim, mert a Szocialista Párt vezetősége

[52] Németh Zsolt, Fidesz, A határon túli magyarok nemzetpolgárságáról és a szülőföld-programcsomag létrehozásáról szóló országgyűlési határozati javaslat, valamint a Szülőföld Alapról szóló törvényjavaslat, 2004. december 1.

még mélyebbre volt képes süllyedni, mint amilyen mélyre süllyedt a 23 millió románozás idején. Ezén a ponton egy pillanatra hadd térjek ki a nyugdíjegyezmény kérdésére. Ez a riogató kampányuk gyöngyszeme. A mai Népszabadságban az MSZP két kérdésének egyike így szól: »Akarja-e, hogy a magyar állam fizesse azok nyugdíját is, akik nem Magyarországon szereztek erre jogosultságot?« Felelős döntés – 2 NEM, olvashatjuk a mai Népszabadságban, fizetett szocialista hirdetésben. Azaz a Magyarországra beáramló nyugdíjasok, határon túli magyarok persze szétverik a magyar nyugdíjrendszert. Ez egy szégyenteljes hisztériakeltés..."

Németh Zsolt szavaiból érezhető, hogy a témában szinte hisztérikussá vált a hangulat még a parlamentben is, bár mint említettük, a kampány helyszíne nem az Országház volt.

Dr. Vastagh Pál (MSZP) hozzászólása[53] kerüli a kialakult hangulat izzította indulatokat és a 2001-ben módosított állampolgársági törvényre nyúlik vissza. Megjegyzi, hogy a Magyar Országgyűlés 2001 márciusában tárgyalta az állampolgársági törvényt, és semmi akadálya nem lett volna, hogy ezt a megoldást, amit most népszavazásra bocsátanak, előterjesszék, javasolják, ha az akkori kormány az állampolgársági törvény módosításakor erről szót ejt. Akkor is volt aláírásgyűjtés Erdélyben, és akkor is rengeteg aláírást gyűjtöttek össze. Egy szó nem hangzott el azonban akkor az országgyűlési vitában erről a problémáról 2001 márciusában. Azt is elmondja, hogy ha jobban a téma mélyére ásunk, akkor tudható, hogy nagyon sok konzervatív jobboldali gondolkodó fogalmaz meg súlyos aggályokat ebben a kérdésben. Történészek, szociológusok, jogászok vitatkoznak azon, hogy ezt vajon hogyan lehet majd beilleszteni a nemzetközi és a hazai jogrendszerbe.

A bevallottan erdélyi származású Balogh József is a kettős állampolgárság *ellen* emelt szót és a 19. századi magyar történelemre hivatkozott. Már az 1900-as évek Magyarországán is túlsúlyt képviselt a románság Erdélyben, de gazdasági erőt nem képviselt. A románok az erdélyi románokat azonban nem úgy támogatták, hogy fölajánlották nekik a kettős állampolgárságot, hanem Nagyszebenen és Brassó központon keresztül gazdasági

[53] Dr. Vastagh Pál, A határon túli magyarok nemzetpolgárságáról és a szülőföld-programcsomag létrehozásáról szóló országgyűlési határozati javaslat, valamint a Szülőföld Alapról szóló törvényjavaslat, 2004. december 1.

erőt áramoltattak a románság számára Erdélybe, a gyulafehérvári görögkeleti püspökség és a balázsfalvi görög katolikus püspökség pedig a szellemi energiát biztosította számukra.

Dr. Szabó Zoltán szerint, aki ugyancsak ezen a napon szólalt fel, olyan mértékű lesz az elvándorlás a kettős állampolgárság következtében, hogy a Romániai Magyar Demokrata Szövetség többé nem lehetne parlamenti párt, mert éppen ennek a pártnak a szavazóbázisa hagyná el Romániát.[54] Ráadásul minél fiatalabb valaki, annál inkább áttelepülne az anyaországba, és így az elvándorlás a legfiatalabbak között meghaladná a 40 százalékot. Ennek következtében egy nemzedéken belül megfeleződhet a magyarság Erdélyben. Nagyon érdekes, hogy a szocialista képviselők jelentős része miközben a kettős állampolgárság ellen érvel, saját érvrendszere védelmében szóvá teszi, hogy ő maga is erdélyi származású. Így tett Balogh József, dr. Szabó Zoltán és Devánszkiné dr. Molnár Katalin is. Az érvrendszerek többségükben azonban nem érintik a Gyurcsány Ferencék által vezetett kampány vezértémáit. Sokkal kevesebb indulattal és lényegesen több történelmi példával és racionálisnak tekinthető argumentációval léptek a képviselő-testület elé. Ezekben a beszédekben nem érhető tetten a hisztériakeltés és a politikai botrány. Java részük megalapozott és jogos kérdéseket vet fel ebben a kényes témában. A szocialista képviselők nem igyekeznek alátámasztani a kampányban elhangzó döbbenetes és riasztó számadatokat, sokkal visszafogottabban próbálják védeni és alátámasztani az akkori kormánypárt állásfoglalását.

A népszavazás másnapján Gyurcsány Ferenc miniszterelnök napirenden kívüli felszólalásában összegzi a tapasztalatokat a kettős állampolgársággal kapcsolatosan. Úgy vélte, hogy 2004. december 5-én Magyarországon két olyan kérdésben tartottunk népszavazást, amelyből az egyiket a Munkáspárt, a másikat a Magyarok Világszövetsége kezdeményezte, tehát *„két, jelentőségében sokak által megkérdőjelezett, alacsony támogatottságú, sokak szerint szélsőséges és radikálisnak tekintett politikai szervezet akciója volt."*[55] A népszavazási kezdeményezés egyértelműen megbukott, a

[54] Dr. Szabó Zoltán, A határon túli magyarok nemzetpolgárságáról és a szülőföld-programcsomag létrehozásáról szóló országgyűlési határozati javaslat, valamint a Szülőföld Alapról szóló törvényjavaslat, 2004. december 1.

[55] Gyurcsány Ferenc, napirenden kívüli felszólalás, 2004. december 6.

kezdeményezők és a támogatók kudarca világos. Az elmúlt három-négy hétben attól volt hangos Magyarország, hogy ki az igazi magyar, ki a becsületes hazafi, és sajnálatos módon nem azokról a kérdésekről szólt a vita, amelyek ilyenkor, ősszel normálisan a következő évek megtervezésében és a Magyar Országgyűlés, valamint a mindenkori kormányok feladatkörébe tartoznak. Egy önmagát polgárinak és konzervatívnak tartó, egyébként jelentős támogatottságú párt – azaz a Fidesz – saját pártpolitikai érdekeinek érvényestése céljából egyezséget kötött a szélsőjobboldallal és a szélsőbaloldallal. Hatalmi érdekei nyomán a Fidesz sutba vetette korábban képviselt értékeit és az erkölcsöt, és kiegyezett a Munkáspárttal csupán azért, hogy növelje népszerűségét. Sutba vetették azokat a megállapításokat is, amelyeket maga a Fidesz pártelnöke 2000 decemberében mondott, mely szerint a Magyarok Világszövetsége nemzetstratégiai és nemzetpolitikai szempontból elfogadhatatlan kockázatot jelent, illetve azt is, hogy sem politikai, sem jogi szempontból nincs ok és nincs lehetőség felvetni a kettős állampolgárság kérdését. Politikai haszonszerzés céljából változtatott irányt az ellenzéki pozícióba szorult Fidesz, és ennek az eredménye a december 5-én megbuktatott népszavazás. A népszavazás nem volt más, mint ez egy rossz kérdés, rossz időben, rossz módon feltéve, nyilvánvalóan vitatható politikai szándékoktól vezérelve.

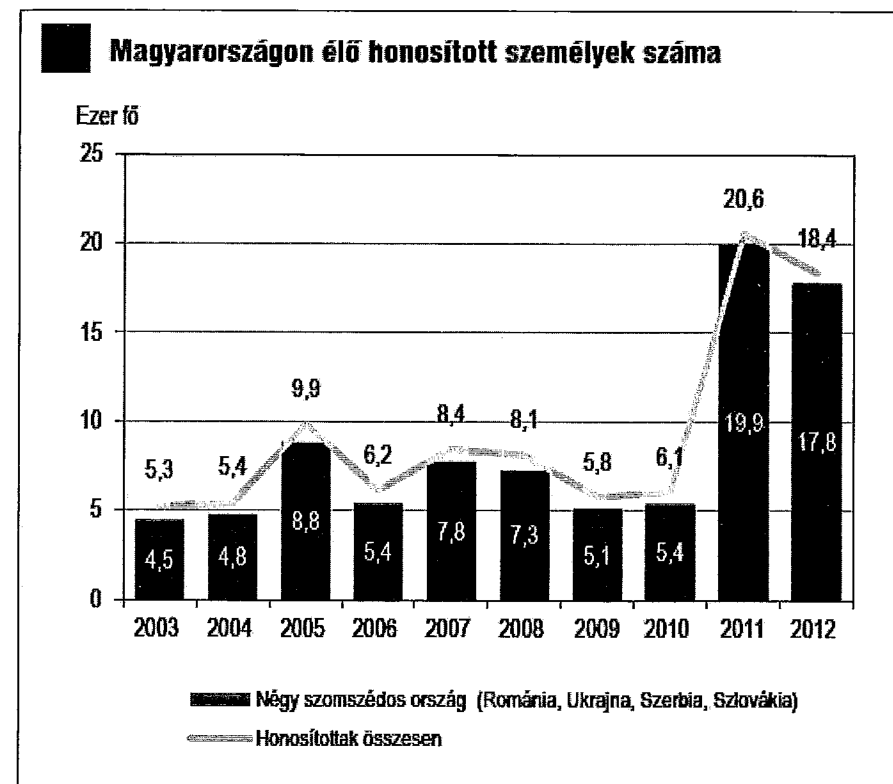
6. Magyar kisebbségi politika a statisztikai adatok tükrében

Ugyan nem képezi a parlamenti beszédek tárgyát, mégis a szocialista állásfoglalások és az ellenkampány megítélését segíti, ha megvizsgáljuk azokat a statisztikai adatokat, amelyek a státusztörvénnyel és a kettős állampolgársággal kapcsolatos intézkedések következményeit vizsgálják. Tanulmányunk zárását követően a Központi Statisztikai Hivatalhoz fordultunk segítségért, és olyan információkat kértünk be hivatalos úton, amelyek segítenek eldönteni, hogy a balliberális oldal aggodalmai az említett törvénymódosításokkal kapcsolatosan megalapozottak voltak-e.

Szeretnénk hozzátenni, hogy kutatási programunk 2010-ig, a második Orbán-kormány megalakulásáig tartott, így a kettős állampolgársággal kapcsolatos plenáris vitát már nem tartalmazza a fejezet, de a törvény hatását a statisztikai adatok kapcsán mindenképpen elemzésre érdemesnek tartjuk.

A KSH által rendelkezésünkre bocsátott anyag 2014. május 14-i keltezésű, tehát teljesen friss adatokkal dolgozhatunk.

Magyarországon élő honosított személyek száma[56]

Az állampolgársági törvényt a rendszerváltás után 1993-ban fogadták el, amelynek hatálybalépésétől 2012 végéig a KSH adatai szerint összesen 174 ezer Magyarországon élő személy szerzett állampolgárságot. Ebből összesen 39 ezer fő a 2010. évi XLIV. számú törvény életbe lépését követően vette fel a magyar állampolgárságot.[57] 2011 előtt évente átlagosan 8 ezer fő tette le az állampolgársági esküt, amely a 2010-es törvényt követően a duplájára emelkedett.

[56] *Statisztikai Tükör,* 2014/35, Központi Statisztikai Hivatal, 2014. május 14.

[57] *Statisztikai Tükör,* 2014/35, Központi Statisztikai Hivatal, 2014. május 14., 1. p.

A 2011-ben bevezetett módosítások lehetővé tették a határon túl élő magyarok számára, hogy magyarországi lakcím és valós itt-tartózkodás nélkül is állampolgárságot szerezhessenek Magyarországon. A magyar igazolvány által biztosított munkavállalási lehetőségen túlmenően tehát a trianoni békeszerződés rendelkezései nyomán határon túlra szakadt magyarok most állampolgársággal, illetve ezzel összefüggésben választójoggal is rendelkezhetnek. 2011 és 2012 között összesen 245 ezer határon túl élő személy élt ezzel a lehetőséggel. Ez a létszám 2014 év elejére 450 ezerre duzzadt. (És nem 23 millióra!...)

2003 és 2012 között azok a Magyarországon élő külföldiek, akik állampolgárságot szereztek hazánkban, többségében előzőleg valamelyik szomszédos ország állampolgárai voltak. 2010-ig a honosítottak csupán 10 százaléka származott más országokból, 2011-től kezdődően pedig mindössze 3 százalékuk. A szomszédos országokból érkező polgárok közül kiemelkedik Románia, ahonnan a honosítottak háromnegyede származik, de jelentős volt az Ukrajnából és Szerbiából érkezők száma is (10–10 százalék). Szembetűnően alacsony a szlovák állampolgárok száma – nyilvánvalóan a szlovák kormány rendkívül ellenséges intézkedései miatt.

A külföldön élő új magyar állampolgárok 98 százaléka származik a szomszédos országokból, közülük is kiemelkedik Románia, ahol az új állampolgárok 71 százaléka él.

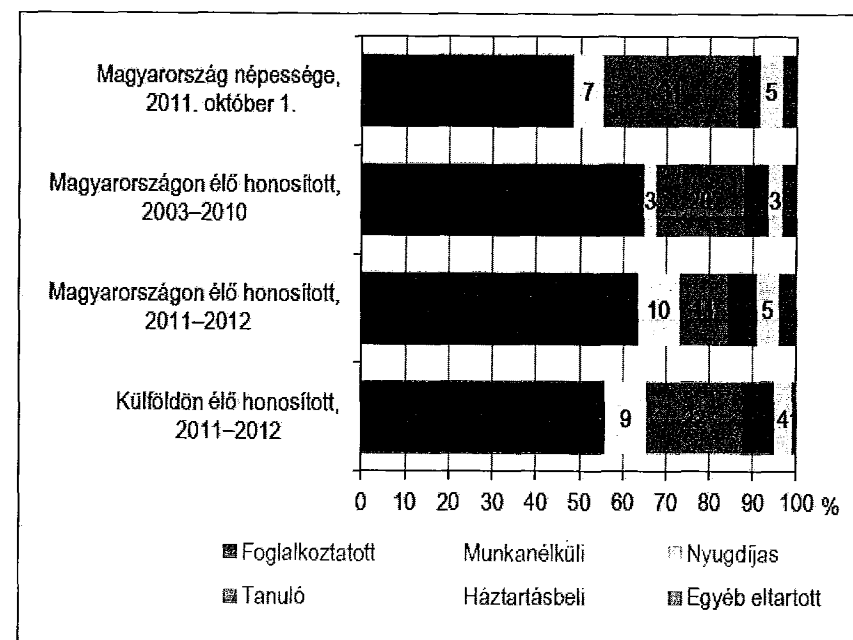
Vizsgálatunk szempontjából azonban nem csak a számadatokat – amelyek messze elmaradnak a szocialisták álltak emlegetett 23 millió bevándorlótól – kell megfigyelnünk, hanem az állampolgársági kérelmek mögött rejlő okokat is. A KSH által folytatott statisztikai vizsgálat szerint a honosítási kérelmek benyújtásának oka mindenekelőtt **a magyar származás volt.**[58] Ennek aránya a 2010. évi törvénymódosítás előtt 78 százalék volt. A kettős állampolgárságról szóló törvény hatálybalépését követően **a kérelmek 9/10-e pusztán a nemzeti identitás nyomán került benyújtásra** a magyar államhoz. A külföldön élő honosítottak többsége saját bevallása szerint **nem is tervezi, hogy átköltözzön az anyaországba**, az állampolgárság felvétele számukra **eszmei és erkölcsi értékkel bír** és nem kívánják azt akár áttelepülésre, akár magyarországi munkavállalásra felhasználni. Az új állampolgárok mindössze 5 százaléka foglalkozik annak gondolatával, hogy az

[58] *Statisztikai Tükör,* 2014/35, Központi Statisztikai Hivatal, 2014. május 14., 4. p.

újonnan megszerzett magyar állampolgárságát lakhelyváltoztatásra használja fel. Hozzá kell tennünk, hogy ilyen terveket elsősorban a fiatalok – nőtlenek és hajadonok – szövögetnek. Minél idősebb a kérelmező, annál kisebb az esélye annak, hogy el kívánja hagyni a szülőföldjét. A család és a kialakult egzisztencia a határon túlon is komoly kötöttség, nem olyan könnyű újrakezdeni mindent egy másik országban, még akkor sem, ha annak állampolgáraivá váltak.

2011 és 2012 között összesen 12 ezren létesítettek állandó magyarországi lakcímet azt követően, hogy külföldön élőként lehetőséget kaptak a magyarországi állapolgársági eskü letételére. Az egzisztenciális kérdéseket egy kicsit bővebben kifejtendő, fontos megjegyezni, hogy a külföldön élő új magyar állampolgárok között a foglalkoztatottsági adatok kedvezőbbek, mint az anyaországban. A határon túli területeken a felnőtt lakosság 56 százaléka aktív kereső, és körülbelül 9 százaléka munkanélküli.

A teljes és a honosított felnőtt népesség gazdasági aktivitás szerinti megoszlása[59]

[59] *Statisztikai Tükör*, 2014/35, Központi Statisztikai Hivatal, 2014. május 14., 3. p.

Amint a diagram is jól mutatja, a honosított, hazánkban élő felnőttek gazdasági aktivitása még a külföldön élőknél is magasabb, hiszen csaknem kétharmaduk rendelkezik rendszeres jövedelmet biztosító állással és mindössze 6 százalékuk munkanélküli. Ha megfigyeljük a magyarországi népességre vonatkozó számokat, azok lényegesen szerényebb képet mutatnak, hiszen alig minden második felnőttkorú polgár rendelkezik állandó munkahellyel.

A fentiek alapján objektíve megállapítható, hogy a balliberális oldal 2004-es hecckampánya a határon túli magyarok ellen, illetve a 2010-es törvénymódosítást illetően teljességgel megalapozatlan volt. Az időközben rendelkezésre álló népszámlálási adatok, statisztikák és közvélemény-kutatások eredményei teljességgel szembemennek mindazzal, amit a szocialisták az egyes kampányok során hirdettek.

Hozzá kell azonban tennünk, amit a plenáris beszédek kapcsán ki is emeltünk, hogy valóban vannak olyan szakpolitikai megfontolások, amelyek a szocialisták részéről jogosnak tekinthetőek, hiszen a törvénytervezetek valóban inkább emocionális és politikai kommunikációs elemekre épültek, mint hatástanulmányokra és előzetes költségfelmérésekre. Az első és második Orbán-kormány intézkedései mégis olyan eredményeket hoztak, amelyekre a polgári oldal eredetileg számított: *sem a nyugdíjrendszert, sem pedig a társadalombiztosítási rendszert nem veszélyeztetik sem a belföldön, sem pedig a külföldön élő új magyar állampolgárok*, sőt, gazdasági aktivitásukat tekintve jelentős hozzáadott értéket képvisel a határon túli magyarok magyarországi munkavállalása, és számos olyan területen töltenek be állást és végeznek értékes munkát, ahol amúgy munkaerőhiánnyal küszködik a szektor, pl. az egészségügy és az építőipar területén.

Válogatott irodalom:

Országgyűlési Napló, 1990–2010 – a plenáris ülések jegyzőkönyveinek teljes szövegű adatbázisa, Arcanum Adatbázis, 2010.

Statisztikai Tükör, 2014/35, Központi Statisztikai Hivatal, 2014. május 14.

Halmy Kund

„Miénk itt a tér."

Az MSZP sajtókommunikációja 1994 után

„Nincsen más választás,
azért nincsen, mert ... "
(Gy. F.)

Bevezetés

Miután a szocialisták az előző fejezetekben taglaltak szerint „európai" módon, saját véleményük szerint is megfelelően pozicionálták magukat a többpártrendszerben – az alapvető kéréseket illetően az MSZMP álláspontjait gyakorlatilag modernizálták –, lassan a sajtójukból is kikoptak azok a kardinális, elméleti és gyakorlati síkon egyaránt taglalt témák, valamint az ilyen témájú interjúk, nyilatkozatok, melyek az arculatváltást segítették elő. Mivel 1994-ben a tervezettnek, illetve a baloldal eredeti szándékának megfelelően az MSZP felé billent a mérleg, és ismét a szocialisták kerültek a hatalom berkeibe, teljes erővel lehetett új témákra, „haladó" gondolatokra és törekvésekre koncentrálni. Ez nem jelenti azt, hogy politikatörténeti kutatónak bele kell sétálni a baloldali, majd egyre inkább balliberális média által fel-feldobott, és slágerré tett témák elemzésébe, kibontásába. Ilyenek lehetnének például a „Demokratikus Charta", a „Tégy a gyűlölet ellen" mozgalom témája, vagy a jobboldal rasszista és antiszemita eltolódásának hangsúlyozása, vagy éppen egy negatív, illetve nem létező tendencia vizsgálata: a határon túli magyarok érdekképviseletének tipikusan kádári elszabotálása. Az, hogy a következőkben nem ezekről a témákról lesz szó, még nem jelenti azt, hogy ne lennének fontosak. Sőt, az effajta baloldali lejárató kampányok, illetve a pozitív törekvések visszafojtása a leginkább átfogó, és leglényegesebb kutatások tárgya kell legyen. Ezeken a folyamatokon ke-

resztül ismerhető meg leginkább a „modern" bal-, illetve balliberális oldal hajtóereje, működésének belső logikája, vagy ha úgy tetszik érdekeinek „esszenciája".

Most azonban érdekesebbnek, és az előző tanulmányok szervesebb folytatásának tűnik a következő néhány főbb sarokpont megvizsgálása, és kifejtése. A közelmúltunk mindenki számára értelmezhető, jelentős, és nem csak baloldali értelmezési keretben megjelenő témáiról lesz szó, habár az MSZP sajtókommunikációján keresztül közelítjük meg azokat. Igyekeztem a politikai élet változatos aspektusaiból, kronologikusan válogatni, a teljesség igényére azonban nem törekedhettem. Így érintem az 1994-es választások sajtóvisszhangját, a főként 1995-höz köthető alkotmányozási kísérlet témakörét, a híres, de inkább – a feltárt adatok szerint – a hírhedt jelzőt kiérdemlő Bokros-csomag, és a neoliberális gondolkodásmód térhódítását, a NATO-ba való belépésről alkotott vélemény sajtótükrét, valamint a Horn–Orbán-vita visszhangját, és végül az első Orbán-kormány megítélését.

1. Országgyűlési választások, 1994 (1994. május 8., május 29.)

A történeti visszatekintések alkotóinak helyzeti előnye van. Előnye a múltban, a vizsgált korban élt személyekhez képest, akik az általuk megélt időszakot még nem láthatták tisztán, koruk számtalan alkotóelemét nem ismerhették eléggé ahhoz, hogy a múltban végbement eseményeket találóan és hitelesen értelmezzék. Évtizedek vagy éppen évszázadok elteltével az elemzőknek természetszerűen könnyebb a helyzetük. A hiteles források rendelkezésre állnak, és pontosabban ismerjük, hogy melyik elfogadható, és melyik kevésbé. Az információk szűrése mintegy kanonizálódott, tudjuk, mi a reális üzenet és mi a tévhit. Így van ez a közvetlen múltunk kutatóival is. Pár évtized eltelte is rengeteg tisztulást, mondhatni „ülepedést" jelent a forráselemzések területén, akár primer, akár másodlagos eredetű információról legyen szó. (Levéltári, könyvészeti, vagy oral history források esetében is).

Az 1994-es országgyűlési választások kimenetele sok kortársunk számára az első meglepetés volt a kilencvenes években, másoknak teljes természetes, elvárt eredménnyel végződő politikai esemény. Az elmúlt időszakban végzett kutatatásaim valószínűleg hozzájárulnak ahhoz, hogy kijelenthessük: szinte törvényszerű volt, illetve előre kódolt, hogy a választásokon az

MSZP győzelmet arat. Az abszolút többséget előre nem lehetett sejteni, mint ahogy azt sem, hogy ötven százaléknál több parlamenti mandátum esetében miért lesz szükség a liberális párttal való szövetkezésre, koalíció alkotására. Ez talán a legérdekesebb és leginkább fajsúlyos kérdése az 1994-es esztendőnek. A SZDSZ „összeházasodása" az MSZP-vel valódi politikai dérékcsavar, de igazából csak azok számára jelentett meglepetést, akik hittek a liberális párt kommunistaellenes retorikájában, és az önálló, a „demokratikus ellenzékiséget" képviselő csoport szuverenitásában bíztak. Ők kevesen voltak, és ők csalódtak a legnagyobbat.

Valójában az SZDSZ érdekszférájához szorosan kötődők minden áron a hatalom belső gyűrűjéhez szerettettek volna tartozni, és kormányra kerülni. Így volt ez már 1990-ben is, amikor a liberálisok pár százalékkal maradtak le a győztes MDF mögött, és csalódásuk, kielégítetlenségük emiatt nagyra nőtt. Mégis, sokan voltak táborukon belül, akik nem tudták megbocsátani az SZDSZ-nek – mivel még alkotmányos kényszer sem volt –, hogy koalícióra lépett a kommunista utódpárttal. Jobboldali, nemzeti alapokon politizáló körökben, és a tágabb értelemben vett, tájékozottabb antikommunista, és antiliberális felfogású választók között a két párt összefogása nem volt meglepetés. Az sokkal inkább, hogy a leendő miniszterelnök, Horn Gyula, az abszolút többség birtokában, némi látszathezitálás után az SZDSZ felé nyújtotta a kezét. Sokan legyintettek ekkor, hogy „összenő, ami összetartozik", de ez nem ilyen egyszerűen leírható probléma. Horn mint az egyik legrutinosabb és leginkább pragmatikus, „realista" politikai szereplő, valószínűleg nem kívánt egy olyan vehemenciájú és érdekérvényesítési képességű ellenzéket, mint a liberális kemény mag. Ezenfelül a nemzetközi politikai és befektetői nyomás is az SZDSZ kormányra kerülését segítette elő: a liberálisok ékszerűen, kész programokkal és élénk, határozott retorikával szinte repültek a hatalomgyakorlás felé.

Mivel a Fideszből kivált liberálisok 1993-ban leváltak a pártról, és elvált a két egyértelmű politikai attitűddel rendelkező csoport útja (illetve az egyértelmű kisebbségben lévő Fodor Gábor-féle tábor az SZDSZ-hez csatlakozott), az Orbán Viktor fémjelezte Fidesz inkább a jobboldali centrum felé húzódott, és egyfajta jobbközép, majd később egyre markánsabbá váló nemzeti és keresztény-konzervatív irányba mozdult el. Az FKGP és a KDNP veszített jelentőségéből, ez a választási eredményeken is megmutatkozott. Maradt tehát a két baloldalinak tekinthető párt (az SZDSZ individualista felfogással és piaci liberalizációs felhangokkal, melyek később, elsősorban

2002 után, az általa megtermékenyített pártszövetséget balliberálissá változtatták), melyek szoros szövetsége voltaképpen természetes házasság, és az egy tőről fakadt politikai szándékok újra-összeérésének beteljesülése volt. Rosszmájúnak tartott megjegyzések szerint az apák és a fiak tábora kötött új szövetséget. Nem minden alap nélkül való kijelentés ez. Az SZDSZ-es politikusok eszmei és nem utolsósorban családi kötődéseik egyértelműen kommunista hagyományokra utalnak, még akkor is, ha többen közülük maoista, illetve radikális libertariánus köröket tettek – mindenesetre a nemzeteszménytől teljesen megszabadultak (valójában sohasem volt a birtokukban). Így az évtized fordulóján tapasztalt antikommunista hangvétel – egyre inkább úgy tűnik hangzatos PR-fogás volt, mintsem valódi szándék a rendszer- és elitváltásra, a kommunista bűnök, és a vagyon elszámoltatására. Ez a rendszerváltozás talán legfontosabb tapasztalata, és egyben csalódása. (Mint említettem, sokan számítottak erre.)

Összességében elmondható, hogy az 1994-es választásokat követően az MSZP–SZDSZ-koalícióval a Nyugat-Európában is ismert szocialista-liberális tandem állt fel. A liberális ideológia ezáltal végleg elvált klasszikus, 19. századi értelmezésétől, a konzervatív liberalizmustól. A fő ellentmondás, és a további évtizedekre nézve is lényegi probléma maradt az MSZMP utódpártja, az MSZP, illetve a markánsan kommunistaellenes retorikát képviselő SZDSZ (tehát látszólag tűz és víz) szövetségre lépése volt.

A szocialistákhoz közel álló publicisták azonban kitörő örömmel fogadták a választási győzelmet, még az eredményhirdetés előtt lelkes írásokban üdvözölték az eredményt: *„E meghatott napon reménykedem: amikor újra, és ezúttal is szabadon választ – igenis! a nép, a nemzet –, az emberek úgy döntenek, az antikrisztus sem parancsolhatja meg nekik, hogy mit gondoljanak, miként cselekedjenek. Hogy mi a teendő, azt én döntöm el, te döntöd el, ő dönti el – mi mindnyájan együtt döntjük el, mi a feladatunk. Amikor ezt írom, az eredményt még nem ismerhetem. De bármi legyen is a döntés, tudomásul veszem. Mert sem én, sem te, sem ő nem tette zsebre a bölcsek kövét. Csak remélni merem, hogy a nép tegnap leváltotta azokat a politikusokat, akik nálunknál jobban tudták, hogy mi a jó nekünk."*[60] Az általános szabadelvű gondolkodás felülnézeti optimizmusa csendül ki a sorok közül, és – bár a cikk állítja, a bölcsek kövét nem birtokolhatja senki – ez

[60] Gádor Iván: Antikrisztus. *Népszabadság*, 1994. május 9., 3. p.

a magabiztosság a következő négy év publicisztikájára tartósan jellemző marad. Talán éppen ez a stílus volt a leginkább provokatív a „SZDSZ-en túli" többségi társadalom szemében.

A régebbi *Népszabadság*ra jellemző posztkommunista retorika ekkor kezd hasonulni a liberális (majd összeforrva balliberális) publicisztikákhoz. Nem csak az újságírás területén kezdett mutatkozni – ha addig nem volt nyilvánvaló sokak számára – az egyre növekvő összhang a két tábor között: *„Számomra külön örvendetes – mondta Békesi –, hogy az MSZP és az SZDSZ programja nagyon közel áll egymáshoz. Ez reményt ad arra, hogy a későbbi koalíciós tárgyalások nem lesznek eleve kudarcra ítélve. (...) Békesi megjegyezte: nagyon szomorú igazolása az előzetes várakozásoknak, hogy a Fidesz kemény jobbratolódása és elzárkózása egy objektíve szükséges szociálliberális koalíciótól, a fiatal demokraták tragikus bukásához vezet. Mert ez a legnagyobb bukás – fűzte hozzá Békesi –, amit el tudok képzelni."*[61]

Ami Békesi szemében bukás, az később egy erőteljes jobboldali centrum kialakulásához vezetett, de 1994-ben a Fidesz valóban a korábbi évek várakozásaihoz képest gyengébben teljesített. A jobboldalt azonban azon a tavaszon másféle aggodalmak is foglalkoztatták. Nem szabad elfelejteni, hogy 1994-et csak három év választja el a szovjet csapatok kivonásának esztendejétől, 1993-ban Moszkvában ortodox kommunisták puccskísérlete zajlott, tehát az ún. visszarendeződés veszélye jogosan foglalkoztatta a nemzeti oldal képviselőit. *„Gál Zoltán frakcióvezető a visszarendeződéssel kapcsolatos vádakra leszögezte: az MSZP politikáját ugyanaz az önmérséklet jellemzi majd, mint amely jellemezte '89 óta. A kormányzáshoz ugyanis nemcsak mandátumok kellenek, hanem minél szélesebb társadalmi támogatás is szükséges. (...) Tehát nem lesz tavaszi nagytakarítás, nem lesz semmilyen takarítás – szögezte le. Jánosi György alelnök hangoztatta: a válságból csak előre lehet menekülni. A választások első fordulójának tanulságaként említette, hogy a társadalom megerősítette a demokráciát, de világossá is tette: olyan demokráciát akar, amelyben nem juthatnak szerephez a kirekesztő, megfélemlítő politikai erők."*[62]

[61] Pártvezetők az első forduló eredményéről. *Népszabadság*, 1994. május 9., 3. p.

[62] Gál: Nem lesz semmilyen nagytakarítás. Kéri J. Tibor tudósítása. *Népszabadság*, 1994. május 10., 3. p.

Az MSZP-ben ekkor már nem létezett olyan számottevő csoportosulás, amely a visszarendeződés pártján állott volna. Ez egyszerűen nem állt érdekében senkinek, a gazdasági és politikai környezet megfelelő volt a régi elit számára, ugyanakkor nem lett volna esély a nyugati gazdasági orientáció, és az adósságszolgálati függőség miatt visszafelé, a diktatórikus szocializmus irányába lépni. Sőt, a békülékeny hang, a segítő kéz, régi jól bevált paternalista retorikáját vette elő a leendő kormánypárti újságírás: *„Az 1990-ben leköszönt, rövid ideig irányító, de hosszan előre látó Németh-kormány mindmáig tartó népszerűsége talán éppen ott keresendő, hogy megérezte, nem harcból kell több, hanem – végre – jövőből. Nem fordult ádáz dühvel a múlt ellen, de bevallotta azt. Nem tépte a begyógyíthatatlan sebeket, beforrasztani akarta őket. Nem állandó riadót fújt a demokrácia érdekében, hanem bizalmat és társakat keresett az úton. A leendő kormánya sem hirdethet új harcot és új múltat. Csak dolgozhat, szolgálva választót és jövőt. Erről szólt ez a szavazás. Arról, hogy nem lehet kijátszani az embereket egymás ellen semmilyen ködös ideológia, rövid távú pártpolitikai előny vagy vélt távoli cél érdekében."*[63] Ez az érvelés, ami a magyarországi baloldalt a megbékélés, az árokbetemetés és felelős gondolkodás kizárólagos letéteményeseként határozza meg, a későbbiekben rendszeresen visszaköszön, sőt a baloldali kampányok vezérmotívumává válik. Erre a 2002-es helyzetet taglalva még visszatérünk.

2. Alkotmányozási kísérlet, 1995 (1995. március – 1996. május)

Az alkotmányozás kérdése a nyolcvanas évek vége óta foglalkoztatja a szélesebb közvéleményt. Ez a téma – az igazságtétel mellett – az egyik legvitatottabb és a legnagyobb nyilvánosságot kapott problémát érinti: Magyarország működésének és jogelveinek új alapokra helyezését. Ez a társadalomban egységesebb igényként jelentkezett, de a politikában ellentétes érdekek összeütközését, majd patthelyzet kialakulását eredményezte. Kisebb módosításokat leszámítva nem is történt változás a magyar alkotmányban az alaptörvény egészét tekintve a második Orbán-kormány működéséig.

[63] Szigethy András: Sok kicsi béke. *Népszabadság*, 1994. május 10., 3. p.

Az egyik legjelentősebb alkotmányozási kísérlet 1995-96-ban zajlott, Vastagh Pál igazságügy-miniszteri működésének idején. Ennek, meglepő módon, nincs jól dokumentált, egymás utáni lenyomata a sajtóban, csak hosszabb kihagyásokkal, szűkszavú közléseket találhatunk a témáról. Ennek az lehet az oka, hogy az egész kísérlet végső soron elhalt, az akkori ellenzéki erők semmiképpen nem értettek egyet azzal, hogy az újdonsült szocialista-liberális parlamenti többség kormányzása során történjen meg az új alkotmány megszövegezése és elfogadása. Való igaz, hogy ebben az időben, ilyen politikai arányok mellett nem születhetett volna tartalmában és szellemiségében döntően más alaptörvény, mint amilyen az 1949 óta toldozgatott alkotmány volt.

A markánsan jelentkező ellenzéki aggályok mellett a szocialista párton belül is jelentős véleménykülönbségek és érdekellentétek váltak nyilvánvalóvá. *„Horn Gyula miniszterelnök az MSZP parlamenti frakciójának a hét elején tartott ülésén kétségeit fejezte ki a tekintetben, hogy hat-, illetőleg hétpárti egyetértéssel még ebben a parlamenti ciklusban megszülethet az új alkotmány, a képviselői összeférhetetlenséget részletező jogszabály és az új választójogi törvény. A kormányfő szerint sok javítanivaló van még az alkotmánykoncepción. Arról is beszélt, hogy az összeférhetetlenségi törvényjavaslatot koalíciós egyeztetés alapján át kell dolgozni. Ugyancsak aggályosnak nevezte az új választójogi törvény sorsát is. Hack Péter, az SZDSZ ügyvivője a miniszterelnök kétségeire reagálva kifejtette: a szabad demokratáknak is az az álláspontja, ha az év végéig nem készül el az új alaptörvény szövegtervezete, akkor szinte kizárt, hogy ebben a ciklusban megszülessen az új alkotmány. Az ügyvivő szerint kudarc esetén akár hosszú évekre is elakadhat az alkotmányozás folyamata. (...) Éles kritikát kapott az eddig lefolytatott szakmai és társadalmi vitában az új alkotmány koncepciójának tervezete is. A szakszervezetek a gazdasági-társadalmi érdekegyeztetést, mások a civil társadalom érdekeinek megjelenítését hiányolják a tervezetből. Ráadásul legfontosabb kérdésekben (egy- vagy kétkamarás parlament, az ügyészség alkotmányos helye, a köztársasági elnök választásának módja stb.) sem politikai, sem szakmai konszenzus nem alakult ki."*[64] Évtizedes távlatból azt a következtetést lehet levonni, hogy nem volt meg a kellő

[64] Sereg András: Mégsem lesz új alkotmány az idén? *Népszabadság*, 1996. május 4., 1., 4., p.

erő és szándék az alkotmányozás véghezviteléhez, és látszatintézkedések sorozataként fogható fel ez az egyéves, konkrét jogalkotást megelőző procedúra. Ez 1996 tavaszán, az első felvetések után egy évvel már világosan érzékelhető volt. A parlamenti pártok közötti teljes konszenzust nem lehetett megvalósítani, így az előkészítő munka szintjén abbamaradt, illetve felfüggesztették az alkotmányozást.

„Füzessy Tibor parlamenti alelnök elmondta: a házbizottságban nem alakult ki egyetértés abban, hogy az Országgyűlés még a nyári szünet előtt határozzon is a koncepcióról. A koalíciós frakciók szükségesnek tartják a nyári szünet előtti határozathozatalt. Az ellenzéki pártok szerint csak a tárgyalást kezdje meg az Országgyűlés és a határozathozatalt halasszák őszre. A Fidesz és az FKGP viszont a csütörtöki házbizottsági ülésen újabb javaslattal állt elő, miszerint a koncepció tárgyalását is csak ősszel kezdje meg az Országgyűlés. Füzessy elmondta: az ellenzéki pártok szerint éppen csak lezárult a koncepció társadalmi vitája, ezért kerülni kell annak látszatát, hogy a társadalmi vitában megfogalmazott javaslatok érdemben nem épülhetnek be az új alkotmány koncepciójába. Az alelnök azt is közölte, a koalíció ezzel szemben úgy érvelt, hogy a több mint 200 beérkezett javaslat legnagyobb része az ország semlegességének alkotmányi szabályozását firtatja. A koalíció szerint ez a kérdés, valamint a többi új felvetés is beépülhet az új koncepcióba."[65] Az alelnök nyilatkozata érzékelteti az alkotmányozási vita árnyalataiban fellelhető különbséget. Az erőviszonyoknak megfelelően, a hatalmi pozícióban lévő szocialisták támogatták a módosító indítványokkal feljavított alkotmány létrehozását. Ők elsődlegesen a meglévő alaptörvényt alakították volna át, és öntötték volna az általuk vélt korszerű formába. Ez párton belül is súlyos vitákat eredményezett, melyet a napilapok nem rejtettek véka alá. Pár évtizeddel előbb elképzelhetetlen lett volna olyan pártszerűtlenség, amely ekkor kezdte – egyébiránt a hagyományos balos kemény mag és a technokrata-szakértői szárny törésvonala mentén – feszíteni az MSZP-t.

„Az MSZP Baloldali Tömörülése nem vitatja az államháztartási reform szükségességét, az irányain azonban szerinte változtatni szükséges. (...) A sajtóértekezleten a szellemi áramlat vezetőségi tagjai – Filló Pál, Hámori Csaba és Krausz Tamás – beszámoltak arról, hogy a tömörülés tagjai tragikusnak minősítették a pártközi egyeztetés nyomán megszületett alkotmánykoncepciót. A szabályozási elveknek csak konszenzusos elemei vannak, kimaradtak a szociális, a gazdasági és a kulturális alapjogok."[66] Nem jöhetett létre olyan koncepció, amelyben valamelyik platform ne talált volna kivetnivalót. Ebben az esetben azonban elképzelhető, hogy a párton belüli stratégia része volt az, hogy a baloldali tömörülésnek feladatul szabták, támadja meg a tervezetet, így – a régi szakszervezeti nyomáshoz hasonlóan – a pártvezetés „kénytelen" elállni az alkotmányozástól. Vastagh Pál ugyanakkor tovább folytatta volna az egyeztetést, és a határidőt is módosította volna: *„Amennyiben a parlamenti pártok nem tanúsítanak önmérsékletet, az alkotmányozás zátonyra futhat – jelentette ki Vastagh Pál igazságügyi-miniszter tegnap Balatonfüreden, a Magyar Jogászegylet tanácskozásának zárónapján. A miniszter elmondta: szerdán megkezdődik a parlamenti vita az új alkotmány koncepciójáról. A tervezethez rendkívül sok szakmai észrevétel érkezett, amelyek megfontolandók. (...) Utalt arra, hogy ha az alkotmányozás a hatpárti keretek között zátonyra fut, fel kellene oldani az érvényben lévő alkotmány módosításának moratóriumát."*[67] Végül is ezt a kormányzó párt frakciója sem támogatta, és az ügy végleg lekerült a napirendről. Az alkotmányozási kísérlet kiváló összefoglalója jelent meg a *HVG*-ben, melyet érdemes hosszabban idéznünk.

„A Vastagh-koncepció: Az Igazságügyi Minisztérium 1995 márciusában közzétett, 100 oldalas alkotmánykoncepciója »szociális jogállamként« javasolja definiálni a III. Köztársaságot, alkotmányos doktrínává tenné az elmaradott országrészek támogatásának elvét, erősítené a nép által közvetlenül megválasztott államfő jogosítványait: kezébe adná például a Legfelsőbb Bíróság elnöke, valamint a legfőbb ügyész kinevezésének jogát. A jelenlegi 100 ezerről 300 ezerre emelné a népszavazások kötelező kiírásához szükséges állampolgári aláírások számát. A koncepció az ügyészség semleges hatalmi státusának fenntartását javasolja; a »parlamenti küszöböt« az 1993 előtti mértékre, a jelenlegi 5 százalékról 4 százalékra álli-

[65] Új Alkotmány: a legtöbb kérdés a semlegességgel kapcsolatos. *Népszabadság*, K. J. T. tudósítása, 1996. május 18., 4. p.

[66] Tragikus az alkotmánykoncepció. MTI-jelentés. *Népszabadság*, 1996. május 20., 4. p.

[67] Vastagh Pál szerint zátonyra futhat az alkotmányozás. *Népszabadság*, 1996. május 20., 4. p.

taná vissza. A kormányzat és a bíróságok közötti »köldökzsinór« elvágása érdekében 16 tagú önkormányzati csúcsszerv, Országos Igazságszolgáltatási Tanács felállítását javasolja."[68] Ez az alkotmánymódosítás csak technikai módosításokat és instrumentális változtatásokat hajtott volna végre az eredeti – már 1989-től is módosított – alaptörvényen.[69]

A fentiekkel összhangban, valóban hamvába holt az 1995-96-os, új alkotmány megalkotása, és elfogadása, mely valójában el sem indult és a szándék sem volt meg hozzá. Évtizedes távlatból ki lehet jelenteni, hogy nem lett volna szerencsés az átmenet évei után öt-hat évvel az MSZMP

[68] Babus Endre: Hét vezéreszme. *HVG*, 1996. június 1., 70. p.

[69] Az alábbi bekezdések a rendszerváltás időszakának alkotmányozási dilemmáit és változatait veszik szemügyre, szintén a HVG eddigi alapos munkáihoz hasonlóan: *„Az alkotmányozáshoz szorongás, félelem és fenyegetettség kell – állítja az egyik legismertebb magyar jogtudós, aki példaként mindenekelőtt Thomas Jeffersonékat, 1787 Észak-Amerikáját említi, ahol az alkotmányozás legfőbb, szinte paranoid érve a királyság megakadályozása volt. »A második világháború után a németeket a fasizmus és a weimari köztársaságbeli állapotok, a kormányozhatatlanság réme kísértette. De Gaulle 1958-ban a IV. francia köztársaság parlamentáris tehetetlenségét akarta elkerülni«. Sajó András azok közé tartozik, akik szerint a második írott alkotmány kodifikálásához elégséges mennyiségű félelemmel rendelkezünk Magyarországon. Itthon a »dinoszaurusz állam« esetleges összeomlását olyan súlyos veszélynek tartja, amit a végrehajtó hatalom – a mai alkotmányos keretek között – képtelen volna kezelni. Az alkotmányjogászok másik csoportja ezzel szemben éppenséggel óvja Magyarországot az új nemzeti charta gyors megalkotásától. »A magyar politikusoknak fel kell készülniük arra, hogy menet közben javítsák a buszt« – érvel a permanens alkotmányfejlesztés mellett a Jogállam című folyóirat egyik 1993-as számában a brit Stephen T. Holmes.*

A nemrégiben adatvédelmi biztossá avanzsált Majtényi László pedig az organikus társadalmi fejlődés jeleként értékeli, hogy többpárti demokrácia a diktatúra alkotmányos »héja« alatt képes kiépülni. »Még néhány évig az alkotmányreform(ok) fejezhetik ki adekvát módon a megújuló társadalmi szerződést« – írja az ombudsman egy 1994-es cikkében. Akadnak olyan tudósok is – például az Alkotmánybíróság elnöke. Sólyom László –, akik úgy vélik, semmi szükség a tartalmát tekintve európai színvonalú mai alaptörvény lecserélésére. Az évek során politikai gumicsonttá vált kérdés – szükség van-e új alkotmányra? – megítélésében az egész hazai jogásztársadalom tökéletesen megosztott: a Szonda Ipsos egy 1994 őszi felmérés szerint a jogászok 49 százaléka üdvözölné, 47 százaléka viszont szükségtelennek tartaná az új konstrukció kidolgozását. A különféle politikai erők az ügyben egységesebbek: a tavalyelőtti választási kampány idején nem akadt parlamenti párt, amely, ne sürgette volna az eredetileg Rákosi Mátyás és Szakasits Árpád által aláírt – igaz, 1972-ben s kivált 1989-ben jelentősen átdolgozott – 1949. évi XX. törvény felváltását egy új alapokmánnyal. Az alkotmányos víziók közül a két végletet az FKgP és az MSZP elképzelé-

utódpártja vezetésével, és igazságügy-minisztere, Vastagh Pál irányításával új alkotmányt adni az országnak. Az állampárt megörökölt kádergarnitúrájával, az igazságtételi törvény bukásával – ami miatt a kommunista diktatúra áldozatai és kárvallottjai magukra lettek hagyva – az akkori hatalmi viszonyok még nem tették lehetővé az új alkotmány elkészítését és elfogadását. A *HVG*-ben megjelent írás címe „Késő-charta", de az akkori politikai felállást és megközelítéseket ismerve, sokkal inkább korainak tekinthető.

sei képezik, a kisgazdák a történelmi magyar jogrend alapeszméjének, a szentkoronatannak rehabilitálását, míg az »újbaloldal« a szociális jogállam alkotmányos elismerését sürgeti. Az államszervezet legnagyobb arányú átépítését ugyancsak a kisgazdák igénylik. Ők kétkamarás parlamentet, s hosszabb távon prezidenciális köztársaságot akarnak Magyarországon, a nép által közvetlenül választott államfővel (ez utóbbi elképzeléssel a KDNP és az MSZP is egyetért). Erőátcsoportosítást látnának szívesen a csúcsokon a kereszténydemokraták is, akik megfosztanák az Alkotmánybíróságot egyetlen igazi fegyverétől, a törvények megsemmisítésének jogától. Végül kizárólag a szocialisták hiányoznak abból az ötpárti kórusból, amely az ügyészség kormány alá rendelését, vagyis e semleges hatalom felszámolását követeli.

A merész álmokból, úgy tűnik, nem sok valósul meg. A kilenc hónap alatt kidolgozott, s áprilisban 600 ezer példányban nyilvánosságra hozott alkotmánykoncepcióról sokan azt tartják, hogy a hegyek vajúdásából egy vacak kisegér született. A rendszerváltás igazságügy-minisztere, Kulcsár Kálmán egyenesen »kiábrándítónak« minősítette a dokumentumot, amely szerinte koherenciazavarokat is tükröz. Több civil szervezet az alkotmányszüzsé visszavonását sürgeti, a Független Jogász Fórum elnöke szerint pedig egy, az ezredforduló táján összehívandó alkotmányozó nemzetgyűlésre kellene bízni az alaptörvény kidolgozását. Eközben a több mint egyéves késéssel megszületett dokumentum (a koalíció eredetileg 1995 augusztusában már népszavazást akart tartani a kész alaptörvényről) legfőbb érdemének néhány politikus és szakértő azt tartja, hogy alapvetően sikerült megőriznie a jelenlegi intézményrendszert. Más alkotmányjogászok viszont épp emiatt megkérdőjelezik: érdemes-e a mai alkotmány »átfésüléséért« egy hosszú, s hozzávetőlegesen egy-két milliárd forintba kerülő kalandba bonyolódni. (...)

A legmerészebb újításnak még az számít, hogy egy régi alkotmányos fehér foltot felszámolva, a koncepció pár mondatot veszteget a közpénzügyekre (HVG, 1996. április 20.) Előirányozza továbbá, hogy tételesen meg kell majd különböztetni a bíróságokon kikényszeríthető alkotmányos jogokat a nem peresíthető államcéloktól – az utóbbiak közé tartozna például a munkához és a pihenéshez való jog. A koncepcióval szemben ugyanakkor súlyos vádként fogalmazzák meg, hogy az tovább erősítené Magyarországon a kormányzati és törvényhozási hatalmat kézben tartó parlamenti többség pozícióját, miközben például megfosztaná több közjogi eszközétől (például a törvénykezdeményezés jogától) az államfőt.

3. Bokros-csomag, neoliberalizmus 1995 (1995. március – 1996. március)

Az 1995-ben bevezetett stabilizációs program, az úgynevezett Bokros-csomag elindítása óta a baloldal, illetve az ún. konzervatív közgazdaságtan „mintagyereke", bezzeg-gyereke. Valójában rövid vizsgálódás után a laikus számára is világosan kiderülhet, hogy komoly, évtizedes PR-tevékenység és médiahírverés, illetve tartós mitológiagyártás alapanyaga és eszköze a Bokros Lajos nevéhez fűződő program rövid (mintegy tíz hónapos története). Bokros tevékenységét nem lehet elválasztani személyiségétől, fellépésétől és hatásos érvrendszerétől, mellyel a program bevezetése kezdődött, és a Horn-kabinet beharangozta szükségességét.

Mély csalódást keltett a bírói kar egy részében az is, hogy az ígéretek ellenére a tervezet nem javasolja megszilárdítani az igazságszolgáltatás autonómiáját, eltekint az Országos Igazságszolgáltatási Tanács felállításáról. Kilényi Géza alkotmánybíró szerint e lépések a hatalmi ágak egyensúlyát kimondó alkotmányos doktrína érvényesülését is veszélyeztethetik. Ugyancsak a pártok befolyásának növekedéséhez is vezethet, hogy a koncepció szűkítené a közvetlen demokrácia alapintézménye, a népszavazások kiírásának lehetőségét. A dokumentum több ponton is hiányosnak tűnik. A frakciók – noha a stratégiai döntéseket éppen a jelenlegi szakaszban kellene meghozni – mindeddig nem foglaltak állást olyan alapkérdésekben: csökkentik-e a parlament létszámát, megváltoztatják-e a választási rendszert, miként stabilizálják az alkotmányt?

Az alkotmánykoncepció közzététele óta ugyanakkor több jel mutat arra, hogy a szigorúan zárt ajtók mögött kidolgozott tervezetet az aláírók egy része mindinkább negligálja. A kisgazdák után – akik március 20-án »kiszálltak« a parlament 25 fős alkotmány előkészítő bizottságából – áprilisban keményen támadni kezdték a dokumentumot a kereszténydemokraták, sőt az MDF egyik frontembere, Boross Péter exminiszterelnök is, aki sommásan kiérleletlennek minősítette a tervezetet. Ugyancsak bírálja az alkotmány-előkészítést újabban Balsai István volt igazságügyi-miniszter, ő – több civil szervezettel megegyezően – rövidnek tartotta a társadalmi vitára rendelkezésre álló 45 napot. Eközben az MSZP és az SZDSZ egyre inkább ráébred, hogy ha 1996 végéig nem készül el az alkotmány szövegtervezete, akkor e parlamenti ciklusban aligha születik már meg az új alaptörvény. Az ellenzék egy részének láthatóan egyáltalán nem sürgős, hogy a parlament éppen a szocialista-liberális koalíció idején »ajándékozza meg« a nemzetet egy új alaptörvénnyel." Babus Endre: Késő-charta. *HVG,* 1996. június 1., 70–73. p.

Magyar Nemzet

Kilenc százalékkal leértékelik a forintot

Kemény gazdasági döntéseket hozott a kormány

Július 1-jétől megszűnik a gyed, családi pótlék csak rászorultsági alapon

Karikatúra a Bokros-csomag kihirdetésének idejéből

1995. március 12-én robbant a bombahír, melyet a sajtó értelemszerűen 13-án közölt. Minden országos napilap az első oldalon hozta a témát, mely kellő megrázkódtatást okozott, nemcsak a tágabb közvélemény reakcióit tekintve, de a vezető kormánypárt, az MSZP köreiben, sőt a kormányzaton belül is. *„A kormány tegnap jóváhagyta a gazdasági stabilizációt szolgáló rövid távú intézkedési csomagot. Ennek keretében kilenc százalékkal leértékelték a forintot, és ezentúl havonta kislépésű leértékelések várhatók. Március 20-ától nyolcszázalékos vámpótlékot vezetnek be, a költségvetési szerveknél és az állami tulajdonú vállalatoknál korlátozzák a bérek növekedését. Bejelentették, hogy a családi pótlék alanyi jogosultságát eltörölni tervezik. Az év második felétől megszűnik a gyermekgondozási díj (gyed), amelyet a tervek szerint az egységes gyermekgondozási segély (gyes) vált fel, de ezt csakis a rászorultak kapják. Az intézkedéscsomagról előzetesen nem konzultáltak az MSZP vezetőivel sem, így fordulhatott elő, hogy Szekeres Imre alelnök huszonnégy órával korábban Győrben arról beszélt, hogy nem lesz megszorító csomag. A kormányülésen Kovács Pál népjóléti miniszter egyet*

nem értése jeleként közölte, nem tekinti magát a kormány tagjának és Katona Béla tárca nélküli miniszter is kilátásba helyezte lemondását."[70] A korabeli kommunikáció egészen eddig a pontig az MSZP vezetésének egységét mutatta – ami egy párt külső megjelenése szempontjából a legfontosabb tényező. Ezt a képet zavarta össze a csomag bevezetése, mely látszólag az MSZP és Horn Gyula szándékai szerint történt, azonban másfél évtizeddel később megállapíthatjuk, hogy sokkal inkább a koalíciós partner, az SZDSZ céljainak megfelelően alakult így a helyzet. Az utólag különböző varázscímkékkel ellátott intézkedéscsomagot, melyet szokás neoliberálisnak, keynesiánusnak, néhol klasszikus liberálisnak, vagy szimplán liberálisnak – sőt manapság visszamenőleg konzervatív liberálisnak – nevezni, valójában legnagyobb örömmel a SZDSZ holdudvara fogadta, sikerrel felállítva azt a helyzetet, hogy a „szocik megcsinálják, mi pedig örülünk, hogy úgy történik, ahogy mi szeretnénk..." Ráadásul az MSZP vezetése viheti el a balhét.

Valójában a Bokros-csomag nem volt más, mint a nyolcvanas évek óta halogatott intézkedések elvégzésének megkezdése helyett a fűnyíróelvszerű megszorítások egy csapásra történő bevezetése, aminek életbevágóan fontos, halaszthatatlan oka volt.

1994 óta az államháztartási hiány addig soha nem látott méretűre nőtt, ami 1995 tavaszára teljes nemzetközi befektetői és hitelezői bizalmatlanságot szült. A piacok, és amúgy a Horn-kabinetet támogató külföldi gazdasági erők nyomása olyan mértékűvé vált, hogy azonnal lépni kellett. A probléma lényege, hogy ezt az intézkedéscsomagot 1994-ben nem tervezte a koalíció, csak a gazdasági adatok és a tényszerű teljesítmény végzetes leromlása tette szükségessé, mégpedig azonnali formában. A meghirdetett stabilizáció és szerkezetátalakítás helyett azonnali pénzbehajtó intézkedéseket kezdett végrehajtani a kormány. Ebben a helyzetben a politikai újságírásnak valóban fel volt adva a lecke. A szükségszerű intézkedéseket meg kellett hozni, de ezt a saját tábor irányába volt a legnehezebb kommunikálni: *„Voltaképpen akiket nem szédítettek meg a különböző politikai szirénhangok, azok tudhatták: előbb-utóbb elénk fogják tálalni ezt a gazdasági feketelevest. Most, hogy itt gőzölög előttünk, mégis nagyon keserű lett sokunk szájíze. Aki nem csapta be magát, az tudta, hogy a megszorító intézkedések nem megkerülhetőek. S azt is érzékelhettük már jó ideje: a visszafogás érzékenyen érinti a lakosság többségének életszínvonalát is. Most, hogy végül megszületett a kormány nehéz döntése, mégis elszorul az ember szíve. Az eszünkkel elfogadhatjuk, hogy így kell tennünk, ám nem tagadható le szorongásunk sem. Hiszen ebben az országban nem csak pénzügyi, hanem szociális válság is van. S a mostani intézkedések nagyon sok olyan szerzett jogtól fosztják meg az embereket, amelyek épp hogy arra voltak elegendőek, hogy ne bukjanak e szegénységi küszöb alá. A döntést hozók úgy érvelnek, hogy a szociális ellátásban, a családtámogatásban, az egészségi és oktatási ellátásban ezentúl következetesebben érvényesítik a rászorultsági elvet. Azaz: a legszegényebbek alatt még ott feszül a szakadozott szociális háló. Ám a túlnyomó többség bizony rosszabbul fog élni, mint eddig. Ez a stabilizáció ára.*

Az sejthető volt, hogy amikor az állam úgy istenigazából megkezdi visszavonulását a jóléti-szociális-kulturális szférából – s most ennek lehetünk tanúi –, az nagyon fájdalmas lesz a társadalom többsége számára. A kormány döntései láttán mégis erős ambivalenciát lehet érezni. Mert csak a »nincs« pénz diktálta kihátrálás látható. De hol maradnak az ígért reformok? Amelyek legalább azt engednék hinni: lehet, hogy nekem, nekünk most rosszabb lesz, de a gyerekeinknek – már jobb. Lehet persze, hogy a »se pénz, se idő« kényszerében most a kormányzat előre menekül. De nagyon biztosnak kell lennie döntései igazában. Mert ehhez a programhoz nagyon nehezen kérhető szociális partnerség. Legfeljebb némi társadalmi türelem, hogy bebizonyíthassák, a stabilizáció nem marad »kegyes hazugság«."[71] Ez a hangvétel nyíltan – és vélhetően őszintén – berzenkedő, jól érzékelteti az MSZP-t pártolók döntő többségénél várható bizalomvesztést. Való igaz, hogy Bokros programja sokkal inkább az SZDSZ gazdaságpolitikai köreihez állt közel, ráadásul a szocialisták pénzügyi „fenegyerekét", Békesi Lászlót váltotta, tehát a szocialisták nála drasztikusabb szakembert nem tudtak előkeríteni.

Amíg tehát a liberálisok – visszafogottan – tapsoltak, addig az MSZP középvonala – egy profi gazdasági újságírót megszólaltatva – erőteljes aggodalmának adott hangot. Bossányi Katalin természetesen egyetértett a Bokros-csomag pontjaival, de a jól bevált atyáskodó (anyáskodó) hangvétellel, féltő-aggódó stílusban figyelmeztet arra, hogy a „nép" (lásd az MSZP szavazóbá-

[70] Súlyos stabilizációs kormánycsomag. Szerkesztőségi vezércikk. *Népszabadság*, 1995. március 13., 1. p.

[71] Bossányi Katalin: Kegyes hazugság? *Népszabadság*, 1995. március 13., 3. p.

zisa is!) súlyos teherként fogja megélni a stabilizációs programot. Így egyszerre szükséges rosszként, elkerülhetetlenül fontos lépésként aposztrofálja a folyamatokat, ugyanakkor korholja is a vezetést, hogy az így is rogyadozó szociális rendszer, és az emberek növekvő kiszolgáltatottsága nem fogja bírni a megszorításokat, és hogy a „nép"[72] felháborodása jogos lesz. Ezáltal két legyet üt egy csapásra, látszólag a nép szószólója, azonban röviden és kitűnően elmagyarázza, hogy miért szükségesek a megszorító intézkedések.

„Amikor szombaton közöltük az információt a világbank javaslatáról, ami a gyes, a gyed és a gyet eltörlését indítványozta, reméltük, hogy ezt már a kormány is csupán rémálomnak tekinti. Mindössze egyetlen nap telt el és már tudjuk, hogy a rendszerváltás idején transzparensen megfogalmazott félelmünk jelent meg kormányzati akaratként: valóban sikerült a tankok diktatúráját a bankok diktatúrájára váltani. Ráadásul mindebből ismét csak az tűnik ki az állampolgárnak, hogy ez a kormány még a legkeményebb döntéseit sem önállóan hozza, hanem mások diktálják neki.

Hovatovább úgy tűnik, ebben a kormányban nem a koalíciós partnerek tartják fogva egymást, még csak nem is ellenzék (sic!) nyomásának engedelmeskednek, miközben az állampolgárok kívánságait meg sem hallják, hanem Horn Gyula és kabinetje a pénzvilág foglya. Márpedig ha így van, akkor valójában az ország függetlensége vonható kétségbe."[73] Ez az idézet elég ahhoz, hogy megértsük, mennyi pótolnivalója volt és mennyire elmaradt a színvonala az ún. jobboldali, nemzeti újságírásnak. Elég összevetnünk a fentieket Bossányi Katalin idézett cikkével, érveléstechnikájának finomságával, hogy rájöjjünk, hiba volt a *Magyar Nemzet*nek leírni azt, hogy nem tartják egymást fogva a koalíciós partnerek, miközben maguk a szocialisták panaszkodtak, hogy az SZDSZ szinte sokszor „megerőszakolja" őket. Az olyan naiv égbekiáltás pedig, mint az „állampolgárok kívánságait meg sem hallják", inkább mosolyra késztetheti az ellentábor képviselőit. A szocialisták számtalanszor elmondhatták: figyelnek az állampolgárok kívánságaira, és folyamatosan szem előtt tartják azokat, de nem tehetnek másként, mert „közösen vertük az országot ekkora hitelekbe", és együttesen, áldozatok árán kell kimászni a gödörből. Ez volt a szocialisták fő gazdasági érvelése 1988-tól 1998-ig.

[72] A „nép" kifejezés a huszadik században leginkább a „tömeg" jelentéséhez hasonul.

[73] Szendrei Lőrinc: Balhorog. *Magyar Nemzet*, 1995. március 13., 5. p.

„A 170 milliárd forintból egy forintot sem engedhetünk – sulykolják a polgárok agyába immáron két hete, nap nap után a kormány tagjai, holott épp a kormány szolgáltat példát arra, hogy a számmisztifikálásnak nem sok teteje van. Az idei takarékossági penzumot – legalább is az 1995. évi pótköltségvetésben írottak erre utalnak – a pénzügyesek például egy korábbi, az 1994. évi pótköltségvetést megelőző állapothoz viszonyítva lőtték be: »Az államháztartás 1994. évi 335 milliárd forint összegű hiányához képest az 1995. évi előirányzat 22 milliárd forint csökkentési követelményt fogalmazott meg, míg az év eleji gazdasági, pénzügyi folyamatok alapján viszont ennek a takarékossági törekvésnek a realitása – a számítások szerint – erősen kétségessé vált.« Pedig a tavalyi pótköltségvetés számítási mellékletében az 1994. évi hiány, úgymond korrekciós intézkedések nélkül volt 334 milliárd forint, azokkal együtt már csak 278 milliárd." Fontos adat a 170 milliárdos tétel, hiszen ennyivel akarta vágni Bokros az 1995 évi költségvetési kiadásokat, de maga az újságíró nem könnyíti meg a „számmisztika" követhetővé tételét. Az valószínű, hogy ekkora összeg valós visszatartásával nagy előrelépés mutatkozott volna a hiány csökkentése terén. Bele is vágott a kormány a dologba, de óriási népszerűségvesztés lett az ára. Nem sikerült tartós sikerpályára állítani a nemzetgazdaságot, mivel a valódi – külgazdasági, államháztartási – okokat nem hangsúlyozták, illetve nem tudták megfelelően kezelni.

Idézzük most felsorolásszerűen a Bokros-csomag tényszerű elemeit:

– Március 20-tól 8%-os vámpótlékot vezettek be az energiahordozókon kívül minden árura.

– A forintot 9%-kal leértékelték, illetve bevezették a forint csúszó leértékelését (kezdetben havi 1,9%-kal). Elsősorban a leértékelés és a vámpótlék bevezetése miatt felpörgött az infláció, ezáltal jelentősen csökkent a bérek reálértéke.

– Az állami szférában korlátozták a nominálbérek emelkedését (ez hatott a magánszféra béreire is.)

– Megszüntették a felsőoktatás, a fogászati ellátás ingyenességét. A felsőoktatásban munkaerő-leépítési normákat határoztak meg. Szűkítették a gyermekgondozási segélyre, családi pótlékra, gyermeknevelési támogatásra jogosultak körét. A gyógyszerek állami támogatását csökkentették, és felemelték a nyugdíjkorhatárt.

Mindebből első olvasatra is kiderül, hogy szerkezetátalakítás nélkül, gyors vészintézkedésekről, valójában *pénzbehajtásról* volt szó.

A Bokros által márciusban bejelentett intézkedések közé nem tartozott szorosan, de a szélesebb értelemben vett kiigazítás része volt a privatizáció felgyorsítása (mivel úgy vélték, a külső pénzügyi egyensúly helyreállításához ez is hozzájárulhat).

Tekintsük át röviden a Bokros-csomag közvetlen előzményeit. A csomag bevezetésére minden más megoldást kizáróan szükség volt, mert a magyar gazdaság olyan tartós, akut egyensúlyi problémákkal volt terhes, amelyek 1994 tavaszától a Horn Gyula vezette kormány gazdaságpolitikájával szemben kialakult súlyos külföldi bizalmatlanság mellett a fizetésképtelenség határára sodorták az országot. A válság tehát nem az MDF vezette kormány politikája nyomán, hanem a választásokat követően mélyült el. A rendszerváltás – főként a munkavállalók számára – megrázkódtatásokkal teli időszaka után a választási évben először emelkedtek érezhetően a bérek. Az import termékek iránt nagyobb kereslet mutatkozott, mely tovább növelte a folyó fizetési mérleg hiányát, eközben az államháztartási hiány is növekedett. Mindezt csak rövid lejáratú állampapírok kibocsátásával tudták fedezni, nem volt képes eladni az állam a hosszú távú értékpapírokat. Ráadásul a magyar kormánynak nem sikerült megállapodást elérnie az ilyen helyzetekben beavatkozni képes Nemzetközi Valutaalappal.

Az ország iránti pénzügyi, befektetői bizalmatlanságot növelte, hogy a terítéken lévő privatizációs ügyet, a HungarHotels eladásának ajánlatát a kormány visszavonta, melyet a külföld úgy értékelt: a hatalomba visszatért volt állampárt leállította a privatizációt. Nem szabad elfelejteni, hogy 1994-ben még közel volt a kommunista éra fenyegető kisugárzása, három éve vonultak ki a szovjet csapatok, és bomlott fel a Szovjetunió. Még nem volt teljesen meggyőző a magyarországi baloldal nyugati orientációja. A szocialisták kimondottan jó viszonyt ápoltak a keleti blokk utódállamaival – természetes kapcsolódási pontjaik lévén –, ezt színezte az SZDSZ „liberálissá", Európa számára csábítóvá. De ez a kettős, sőt hármas irányú (hiszen az USA is mindig bizakodóbban és megértőbben viszonyult a balliberális kormányokhoz) orientáció sem volt elég ahhoz, hogy az ország megálljon a lejtőn. Az előző évben kirobbant mexikói adósságválság által létrejött légkörben a nemzetközi sajtóban rendre megjelentek olyan vélemények, hogy Magyarország is Mexikó sorsára juthat.[74] Ezt a helyzetet tetézte, hogy Magyarországnak több hónapig nem volt sem jegybankelnöke (az Antall-kormány idején kinevezett Bod Péter Ákost 1994 őszén lemondásra kényszerítették), sem pénzügyminisztere (Békesi László 1995. január 29-én lemondott, miután Horn Gyula csökkenteni akarta hatáskörét). Ezt követően nevezték ki Bokros Lajost pénzügyminiszternek 1995. március 1-jén. Ugyanekkor Surányi György lett a Magyar Nemzeti Bank elnöke, akinek szintén lényeges szerepe volt a megszorítások megvalósításában.

A tíz hónapig tartó neoliberális periódus valódi sokkhatásként érte az országot, sztrájkok, diáktüntetések sora kísérte. Ennek az időszaknak a kommunikálása talán a legnehezebb feladat elé állította a szocialistákhoz közel álló köröket. Bokros Lajos ún. búcsúbeszéde kiválóan magyarázza az általa képzelt gazdasági irányvonal, vagy ahogy manapság nevezik, a „konzervatív iskola" pénzügyi megoldásait és célkitűzéseit.

„A távozását firtató kérdésekre válaszolva a pénzügyminiszter elismerte, sohasem állította magáról, hogy »kiváló politikai taktikus« lett volna, inkább stratégának vallja magát. – Alighanem az volt a baj velem, hogy túl sokat akartam egyszerre. Mentségem, hogy nincs sok időnk a sürgető feladatok elvégzésére – mondta. Bokros úgy véli, 1996 kritikus kérdése: a kormány kitart-e a kemény, sokszor népszerűtlen, jelentős társadalmi áldozatot igénylő intézkedések mellett, amelyek az egyedüli lehetséges feltételét adják a kiegyensúlyozott és fenntartható gazdasági növekedésnek. A legveszélyesebb pont az infláció lehet. Bokros szerint csak a nominális bérek féken tartásával, illetve a költségvetési túlköltekezés visszafogásával tartható az előirányzat. Elfogadhatatlanok azok a vélemények, amelyek már most a belföldi fogyasztás bővítésével kívánnák felfuttatni a termelést. A régi rendszerből örökölt stop-go politikával sajnos nem szakítottak, és mint korábban, most is fennáll a veszélye az egyensúlyvesztésnek, a külföldi adósság gyors növekedésének. (...) Megemlítette, hogy az elhíresült kormányülésen három javaslatot is tett arra, hogyan lehetne megoldást találni az IMF-nek tett kormányígéretben szereplő 17,8 milliárdos, illetve a tb-rendszernek ennél jóval nagyobb hiányára. A harmadik az lett volna, hogy a privatizációs többletbevételek kamatmegtérülését írják rá a tb-re. Ezt a mintegy 20 milliárdos megoldást alighanem az IMF is elfogadta volna."[75] A politikus bátorságára (vagy gátlástalanságára) vall, hogy az MSZMP gazdaságpolitikai

[74] Antal László: A Bokros-csomag. *Beszélő*, 2000. június

[75] O. L. Gy.: Bokros Lajos búcsúbeszéde. *Népszabadság*, 1996. február 29., 5. p.

irányvonalát az 1982 óta felvett IMF-hitelekkel a háttérben (melyek főként 1988-tól folyamatosan, szakadatlanul emelkedtek, és a kilencvenes évekre szinte teljes IMF és világbanki függést eredményeztek) ilyen szókimondó kilépővel nyugtázza. Fel kell tenni a kérdést, hogy miként ragadt a radikális megszorításokat, fogyasztás-visszaszorítást, és a nemzetközi hitelintézetek kritika nélküli, legteljesebb kiszolgálását végrehajtó gazdaságpolitikára a konzervatív jelző. Mit konzervált? Vagy pusztán azt jelentik ezek a szavak, hogy mindenféle invenció nélkül, kizárólag a – tulajdonképpen – védekezni képtelen lakossággal, az egyszerű adófizetővel fizettessük meg a különböző, egymást követő elitek pazarló, önbiztosító, gyáva és halogató politikájának árát? Később a posztkommunista újságírás egyre inkább a neoliberális jelzővel illette ezt az irányvonalat, utalva a 19. századi, kiforrott, klasszikus kapitalizmus piaci elveinek újsütetű és kérlelhetetlen képviseletére. Végeredményképpen megállapítható, hogy ezek a jelzők a fősodratú média és jó néhány hangadó szakértő, illetve politikus összehangolt kommunikációjának következményei.

„Antiinflációs politikájának hangsúlyozására vállalkozott Medgyessy Péter két csütörtöki nyilvános közszereplése, valamint lapunknak adott tegnapi interjúja során is. Az Országgyűlés költségvetési bizottságában kifejtette: megítélése szerint is az egyensúlyi zavarok és a magas infláció a fő oka az államháztartás és a büdzsé hiányának: ezek mérsékléséért, a folyamatok kedvezővé alakításáért tavasz óta következes stabilizációs gazdaságpolitikát képvisel a kormány, megalapozva a tartós növekedés feltételeit."[76] Ezek szerint tehát Medgyessy Péter felvállalta elődje, Bokros Lajos munkájának folytatását. Medgyessy az egyik legóvatosabb, visszafogottságával szimpátiát kiváltó, és leginkább taktikus szocialista politikusnak számított már ekkor (neve a nyolcvanas évek végén, az új adórendszerért felelős pénzügyminiszterként már előtérbe került). A szóhasználata eltér Bokrosétól. Szavai pozitív üzeneteket hordoznak, az átalakulás nehézségein való túllépést sugallják. Ez a hozzáállás rávilágíthat Horn Gyula kifinomult stratégiai érzékére, mellyel a választása Medgyessyre eshetett, illetve a kritikussá vált helyzetben lemondásra kényszerült Bokros helyére gyors döntéssel volt kénytelen alkalmas pénzügyminisztert találni.

[76] Medgyessy hisz a reformok politikai támogatottságában. Gergely László tudósítása. *Magyar Nemzet*, 1996. március 1., 1. p.

4. Vélemények a NATO-tagságról (1999. március 12.)

A NATO-csatlakozás volt az a politikai aktus, mely – kevés kivételtől eltekintve – a magyar pártok teljes támogatásával valósult meg, és az azóta eltelt 14 évben is egyetértés áll fenn a katonai szövetség hasznosságát illetően. Az esemény az első Orbán-kormány működése alatt következett be. A NATO-tagság alapvető nemzetstratégiai érdek, még a szélsőséges politikai véleményt képviselők sem tudták a szerződés lényegi elemeit támadni. Az MSZP közeli – ekkor ellenzéki – sajtó szintén támogatóan lépett fel, összekapcsolva a kialakult nyugat-orientáció támogatásával és az uralkodó erőrendszer iránti feltétlen lojalitással.

„A magyar társadalom kétharmada támogatja hazánk NATO-tagságát. A többség azonban úgy véli: Magyarország a jövőben olyan konfliktusokba is belekeveredhet, amelyekhez semmi köze sincs – derül ki a Szonda Ipsos közvélemény-kutató intézet felméréséből. A kutatás egészében véve tükrözi az 1997. novemberi népszavazás eredményét. Ekkor a szavazók nagy többsége (85,3 százaléka) a csatlakozás mellett foglalt állást – igaz, 49,5 százalékos részvételi arány mellett. A Szonda Ipsos januári felmérésében a megkérdezettek közel kétharmada (65 százaléka) továbbra is a tagság pártján van, míg egyötödük ellenzi azt."[77] A társadalmi támogatás összhangban állt a politikai tendenciával, ez ritka alkalom volt a kormányzat számára a csatlakozásban rejlő társadalmi-politikai kohézió megteremtésére, és a nemzeti egység hangsúlyozására. Ez alól a baloldali pártok sem tudták kivonni magukat:

„A kormánypártok új kompromisszumos javaslata szerint a külföldi béketeremtő és békefenntartó akcióban való magyar részvételről továbbra is az Országgyűlés döntene, az eddigiektől eltérően azonban nem valamennyi, hanem a jelen lévő képviselők kétharmadával. A kormány hatáskörébe kerülne a hadgyakorlatokon, humanitárius akciókban, kiképzéseken való részvétel, azzal a kikötéssel, hogy a kormány döntése előtt tájékoztassa a par-

[77] Kétharmados támogatás a NATO-nak. Szerkesztőségi cikk. *Népszabadság*, 2009. március 8. hétfő, 1. p.

lament honvédelmi bizottságát. (...) Kovács László, az MSZP elnöke a koalíció javaslatának pontos ismerete nélkül az indítványról nem kívánt részletesen nyilatkozni. Mivel eddig válaszra sem méltatták az MSZP javaslatát, Kovács úgy vélte: a koalíció politikai presztízskérdésnek tekinti ezt az ügyet. Az MSZP nem lát okot arra, hogy változtasson korábbi álláspontján. Kuncze Gábor, az SZDSZ frakcióvezetője közölte: csak akkor hajlandók megszavazni az alkotmánymódosítást, ha a koalíció hozzájárul az SZDSZ és az MSZP által kezdeményezett parlamenti vizsgálóbizottságok felállításához."[78] Részletkérdésekben azonban továbbra is a gáncsoskodás, illetve a valódi érdekellentéteken alapuló kemény viták voltak tapasztalhatóak.

Érdemes idézni a *Magyar Nemzet* egyik írását is a témával kapcsolatos érvelés és hangulat teljesebb körű megismerése okán. *„Ha nem kerülünk be a NATO-ba, akkor örvénylő erők néhány éven belül kompországunkat megint a keleti partra – vagy éppen a mélybe – ránthatnák. Oda, ahol még a munkaiszonyba rekedt dolgozók is hiába várják hónapról hónapra bérüket, ahol fennmaradt a megörökölt áruhiány, ahol a hatalom már nem tudja megvédeni alattvalóit sem a természeti, sem az ipari katasztrófáktól, se a maffia véres uralmától, de gyakran még a belháborútól – véres nemzetiségi leszámolásoktól – sem. (...) S múltból örökölt tévismeretei egy ellenünk támadó nyugati szövetségesről szólnak, amelyben a szövetségesi lét a Varsói Szerződésben szerzett tapasztalatok alapján azt jelenti, hogy hazánk csatatérként, fiaink ágyútöltelékként szerepelnek agyondekorált főkatonák terveiben."*[79] A magyarok többségének aggályait fejezte ki – véleményem szerint – Kelemen András, egyben buzdított a csatlakozás támogatására, nem lévén más út se geopolitikailag, se katonai, se nemzetbiztonsági okokból.

A katonai szervezetbe való közvetlen tagozódás előnyeit azonban minden párt elismerte, ekkor már folyamatosan érkeztek a hírek az integráció fokozatos haladásáról. *„Magyar tisztek 1994, vagyis a NATO békepartneri programjának kezdete óta dolgoznak Monsban. A misszió öt éve két fővel indult, ma hét tisztből, valamint több tiszthelyettesből áll a Kalmár Ferenc ezredes által irányított csapat."*[80] A magyar katonai vezetést nem érin-

[78] NATO-vita: régi ellentétek, új javaslatok. Szerkesztőségi cikk. *Népszabadság*, 1999. március 10., 4. p.

[79] Kelemen András: A NATO kapujában. *Magyar Nemzet*, 1999. március 10., 7. p.

[80] SHAPE: NATO-város Belgiumban. Dési András tudósítása. *Népszabadság*, 1999. március 11., 7. p.

tették a politikai csatározások, ütemesen készültek a felgyorsuló szövetségi ritmus felvételére, a csatlakozással járó feladatok elvégzésére. A következő szemelvény jól összefoglalja azt a szellemiséget, és azt a fajta megelégedést, ami baloldali körökben tapasztalható és irányadó volt. *„Mától tizennyolc új szövetségesünk van. Magyarország bekerült a világ legerősebb biztonsági koalíciójába, amely bizonyítottan kész és képes megvédeni a tagállamok területi épségét. Rideg számítással igazolható, hogy hazánk a lehető leggazdaságosabb módon jut az elérhető legnagyobb védelemhez: az atlanti költségvetésben a 0,65 százalékos magyar hozzájárulásért cserébe szükség esetén a katonailag és anyagilag legerősebb államok sietnek segítségünkre.*

Az viszont pénzben nem is kifejezhető előny, hogy a NATO révén a belátható jövőben bizonyosnak látszik: nem lesz szükségünk ilyen segítségre. Az atlanti szövetség a történelem első olyan katonai államkoalíciója, amely egyazon táborban tartja a Magyarország és környéke számára fontos hatalmakat. Nincs egyik vagy másik oldal, így nem is váltunk »oldalt«; nem sodródhatunk ismét a vesztesek közé. Sőt a NATO-orosz állandó partnerségi tanács révén olyan helyzet alakul ki, hogy földrészünk nyugati és keleti fele nincs egymással stratégiai ellentétben, nem szorít minket harapófogóba. Kimondható, hogy hazánknak történelmünkben először nincs igazán ellensége – és csak kisebb részben azért, mert a NATO eleve kilátástalanná teszi az ellenséges szándék kialakulását. (...) A NATO nem csupán földrajzilag, hanem funkcionálisan is szélesedik. Hogy miként, az csak az elkövetkező években derül ki pontosan. Ez már részben tőlünk is függ. A mai világban már nem lehet végvárakkal és ütközőzónákkal védekezni, Magyarország sem arra kell, hogy a Nyugat védőbástyája legyen. Hanem arra, hogy a nagyobb Nyugat része legyen. Erkölcsi »számítással« is belátható, hogy a széles, minél teljesebb értelemben vett biztonság kedvéért lépünk be, s ugyanezért üdvözölnek bennünket Atlantikában."[81] Füzes Oszkár kellően megvilágítja a csatlakozás értelmét és távlatait, mégis különös olvasni a *Népszabadság* – korábbival nagyban azonos – szerkesztőgárdájának irányváltását, és stílusmódosulását. Az előző cikkhez hasonló írások egy évtizeddel korábban a Moszkva felé tanúsított lojalitás irányába mutattak, Atlantikától – amint az előző fejezetekben felidéztük – óva intettek,

[81] Füzes Oszkár: Atlantika. *Népszabadság*, 1999. március 12., 3. p.

A kormányzat ezzel szemben múltbeli törésvonal nélkül, hitelesen tudta képviselni az euroatlanti irányelveket. *„Magyarország számára a NATO-hoz való csatlakozás történelmi sorsforduló, mert az ország ezzel részévé válik a nyugati világnak, nincs többé bizonytalanság, megszűntünk kompország lenni. Ezzel hosszú-hosszú időre eldőlt a sorsunk – kezdi Martonyi János. Hazánk élvezni fogja azt a biztonságot, amelyet a nyugati világ az elmúlt 50 évben élvezett. Kétségkívül a NATO a világ legerősebb katonai szövetségese, amely meghatározó tényezője volt annak, hogy a hidegháború sohasem fordult át valódi háborúvá. De szerintem az a legfontosabb, hogy Magyarország most már, egyszer és mindenkorra egy olyan szervezethez tartozik, amelynek az értékrendjét teljes egészében magáénak vallja. Az a 19 állam, amely – most már velünk együtt – a NATO-t alkotja: a világ legfejlettebb és legdemokratikusabb országai."*[82] A derűlátó nyilatkozat indokolt volt, a rendszerváltást követő időszak (hovatovább az utolsó harminc év) legsikeresebb külpolitikai lépése a konzervatív kormányzat hatalomgyakorlása idején következett be, mely a magyar jobboldal számára legitimációs erőt jelentett, és választ is az állandó vádakra melyek a nemzeti tábor Nyugat-ellenességét és provinciális stílusát próbálták meg hangsúlyozni.

A csatlakozásnak egyértelmű előnyei voltak, annak indoklására, magyarázatára sorra születtek a komoly, elemző írások. *„Magyarországnak nem azért van szüksége a NATO-ra, mert bármelyik szomszédja fenyegetné, hanem mert a biztonsághoz, a stabilitáshoz és a modernizációhoz az euroatlanti integráció kínálja a legátfogóbb feltételeket. A NATO esetében az magyarán azt jelenti, hogy ha külső agresszió érné az országot, akkor a washingtoni szerződés sokat idézett 5. cikkelye szerint a többieknek haladéktalanul a bajbajutottak segítségére kell sietniük. A csatlakozás nem elhanyagolható gazdasági előnye – írja elemzésében a GKI Gazdaságkutató Rt. –, hogy a nagyobb biztonság révén növekedhet a tőkebefektetők bizalma az ország iránt. Ahogy közeledett a csatlakozás időpontja, úgy vált egyre nyilvánvalóbbá, hogy a NATO nem ingyen kínálja szolgálatait. Sok nyugati elemző mégis úgy tartja, hogy a Brüsszel által megszabott ár túl olcsó. A washingtoni nemzetvédelmi egyetem szakértője Jeffrey Simon például a Magyar Atlanti Tanács február végi NATO-konferenciáján a három új szövetséges felkészülését elemezve kétségbe vonta, hogy Budapest ténylegesen hozzájárul majd a közös védelmi erőfeszítésekhez. (...) Az »új NATO« arculatának felvázolásakor mostanában – igaz, inkább a retorika szintjén – sok szó esik az európai tagállamok védelmi szerepvállalásának növeléséről is, nemegyszer a »transzatlanti«, vagyis az amerikai–nyugat-európai érdekszövetség ellenében. Bár az USA európai katonai jelenlétének stabilizáló erejét a szövetségesek nem vitatják, ám Washington fölényét – egyebek között a katonai kiadásokban, vagy a hadiipar területén – sokszor érezhetik nyomasztónak."*[83] Az írás felhívja a figyelmet a NATO-n belül tapasztalható, egyértelmű katonai túlsúlyra, és a jövőbeni európai orientáció szükségességére, a szövetségen belül. Az év hátralévő részében a NATO-témakör fokozatosan kikerül a sajtó figyelmének középpontjából, de bizonyos időközönként – egyre inkább pártsemlegesen – helyzetjelentő és elemző írások jelentek meg a katonai szövetséggel kapcsolatban, elsősorban a kibontakozó délszláv válság okán.

[82] Polgár Demeter: A hármak a NATO-tagság pillanatában. *Népszabadság*, 1999. március, 12., 6. p.

5. A Horn–Orbán-vita, 1998 (1998. május)

Az 1998. május 19-én megrendezett miniszterelnöki vitát nagy várakozás előzte meg, mivel ilyen nyugati mintájú pártvezetői összecsapásra, mely a sajtó nyilvánossága előtt zajlott, nem volt még példa az országban. Később is összesen két alkalommal fordult elő (Orbán–Medgyessy 2002-ben, és Gyurcsány–Orbán 2006-ban), hogy a miniszterelnökök a választások előtt összemérjék erejüket. A nyugati választási kampányok záróakkordjainak mintájára megrendezett vitán sorra vették az 1994 és 1998 közötti időszak főbb politikai és gazdasági sarokpontjait, és a jövő kihívásaira adott válaszokat. A vita szemügyre vétele előtt idézzünk fel a kampány utolsó szakaszából egy Horn Gyulával, majd Orbán Viktorral készült interjút:

„HVG: Ha az MSZP újra kormányra kerül, tudnák-e garantálni, hogy megfékezik a robbantásokat Budapesten?

[83] Heimer György: Belül tágasabb? A magyar NATO-tagság. *HVG*, 1999. március 13., 7. o.

Horn: Ezt a hatóságokon kell számon kérni.

HVG: A hatóságok mintegy 70 robbantásos merénylet elkövetői közül eddig összesen hét eset gyanúsítottját fogták el.

Horn: Mit kezdjek azzal, hogy valahol két gengszter leszámol egymással? Franciaországtól Németországig mindenütt jelen vannak a maffiák, nemcsak ebben a régióban. Már elnézést, de mégis mit kellene tennie a kormánynak? (...)

HVG: A legfontosabb kérdésekben áthidalhatatlan a távolság a Fidesz és az MSZP között? Ezért nem akar tévévitába bocsátkozni Orbán Viktorral?

Horn: Miért ne akarnék? Három hónappal ezelőtt közös vitába hívtak a Duna Tévébe, de a Fidesz elnöke nem jelent meg. Az utolsó pillanatban lemondta a részvételt a Közgazdaságtudományi Egyetemen meghirdetett vitafórumon is. Ne gondolja senki, hogy a leghőbb vágyam a Fidesz elnökével találkozni."[84]

Horn fölényes stílusa meglehetősen erőteljes, és megvilágítja a szocialista vezetés alvilághoz fűződő való viszonyát.

Orbán Viktor reakciója mögött a kilencvenes években megismert, a baloldal irányából érkező offenzív érvelés elutasítása áll:

„MN: Hogyan fogadták, hogy az MSZP és az SZDSZ szinte kizárólag a Fidesz választási programjával, ígéreteivel foglalkozik?

Orbán: A munkánk iránti elismerésnek érezzük ezt, bár magam sem ismerek olyan nyugat-európai országot, ahol a hatalomból távozó kormány ne számolt volna el a mögötte hagyott évekkel. Ott az is szokatlan, ha egy választási kampány középpontjában az ellenzék által közzétett program áll. Magyarországon most ez történik. A Fidesz meghirdetett egy polgári gazdaságpolitikát, oktatáspolitikát és családpolitikát, és ez vált a kampányidőszak fő vitatémájává. Élcelődve azt szoktam mondani, hogy mindenki készül jövőbeni feladatára: a kormány úgy viselkedik, ahogy ellenzéki pártok szoktak, a Fidesz és a szövetségesei pedig úgy, ahogy a kormánypártok."[85]

Utólag beigazolódott jóslatnak is beillett ez a nyilatkozat, de még hátravolt a nyílt színi vita, melyre kampányszakértők csapata készítette fel a két

[84] Elfuserált négy év után vettük át a kormányt. Babus Endre interjúja Horn Gyulával. *HVG*, 1998. május 8., 53. p.

[85] Polgári alternatívát kínálunk. Faggyas Sándor és Varjú Frigyes interjúja Orbán Viktorral. *Magyar Nemzet*, 1998. május 7., 6. p.

pártelnököt. Ez volt az első alkalom a magyar politikában, hogy a politikusok vizuális megjelenése, beszédstílusa is előzetes felkészülést, és utólagos elemzést igényelt.

„A Horn–Orbán vita során bizonyos körök az érvek racionalitására figyelnek, mások esetleg az öltözködést vagy például a politikusok rokonszenves–ellenszenves gesztusait tartják majd fontosnak – állítja Löffler Tibor politológus (Szegedi József Attila Tudományegyetem). A televíziós politizálás korában a kiélezett helyzetben igen fontos, hogy egy közszereplő jó kommunikátor is legyen. Ilyen szempontból megemlíthető, hogy Horn nem tudott túllépni egy bizonyos Kádár-kori kommunikációs stíluson: testtartása, kifejezései azt az időszakot idézik. Orbán energikusabb, támadóbb stílust képvisel. Ez azonban nem jelenti feltétlenül azt, hogy a nézők Orbánt tartják majd rokonszenvesebbnek: a vitázók kiváltotta hatás a befogadói közegtől is függ, és azt sem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy a tévénézők jó része ugyanabban a politikai légkörben élte le életének jó részét, mint Horn."[86] A találó megállapításokat olvasva közelebb kerülhetünk a korszakhoz, és – ez a Hornt jellemző szakasszal egyértelművé válik – a Kádár-érához is. Horn Gyula megjelenése és megnyilvánulása minden ízében a hetvenes és a nyolcvanas éveket idézi.

A tételes vitában azonban fej-fej mellett haladtak, és – noha később Orbánt tartotta a többség győztesnek, legalábbis ő volt az, aki sikeresebb kommunikációs fordulatokkal tudott élni – egyaránt erőteljes hatású beszédpanelek váltogatták egymást. *„A miniszterelnök, majd első számú kihívója értékelte a választási kampányt. Horn Gyula elismerte, hogy saját pártja a külsőségekben visszafogott kampányt folytatott, ugyanakkor bírálta az ellenzéket, amely szerinte sokszor nem hitelesen mutatta be a kormány négyévi tevékenységét. Orbán Viktor erre azt felelte: a Fidesz azt akarja bebizonyítani, hogy van alternatíva a jelenlegi kabinettel szemben. Az esetleges koalíciós találgatásokról nem volt szó, Orbán csak azt tartotta fontosnak hangsúlyozni, hogy a kisgazdák sajnos nem léptek vissza a Fidesz jelöltjei javára."*[87] Érdekes, és a kilencvenes évekre jellemző kulturáltabb vitastílusra utal, hogy Horn elvárta: az ellenzék hitelesen mutassa be a kormány

[86] Gesztusoké a főszerep? Szerkesztőségi cikk. 1998. május 20., 1. p.

[87] Horn–Orbán vita: érdemes volt várni. Bednárik Imre és Kun J. Erzsébet tudósítása. *Népszabadság*, 1998. május 21., 1. p.

teljesítményét. A kétezres években ehhez képest elképesztően eldurvult a kampány, és általában a politikai kommunikáció hangneme, az egészséges párbeszéd lehetetlenné vált. Mindez 2002. januártól robbanásszerű jelenségekkel járt. (Az egyik legkeményebb és az értelmes vitát lehetetlenné tévő, 23 millió román munkavállaló érkezését emlegető kijelentés Kovács Lászlóhoz kötődik. De odáig is, a Fidesz-kormányt árokásással vádolták, és folyamatosan fasiszta jelzőkkel illették.)

A vita közepe tájékán Horn Gyula az ismert és jól bevált atyai összekacsintás eszközét választotta azokkal, akik nem mentek el szavazni a választások első fordulójában. „*Horn szerint az alacsony szavazási részvétel egyik oka az időjárás lehetett, a szavazás helyett sokan választották a kiskerteket. A miniszterelnök a kormánypárti és ellenzéki politikusok közös felelősségének tartotta, hogy gyenge az Országgyűlés társadalmi presztízse, az emberek úgy érzik, hogy a politikusok nem az ő gondjaikkal foglalkoznak. Horn szerint sokan azért sem járultak az urnákhoz, mert biztosra vették a szocialisták győzelmét, akik az elmúlt négy évben bizonyították hiteles politizálásukkal. (...) Horn egyértelmű sikerként értékelte, hogy az ország kikerült az adósságcsapdából. Míg 1994-ben az egy főre jutó adósság 1800 dollár volt, az mára 800 dollárra csökkent. Ezt az eredményt Orbán megkérdőjelezte, mondván: a külső adósságállomány tekintélyes része belső adóssággá alakult át, amely jelentősen növelte a családok terheit. Ezt a miniszterelnök cáfolta, majd ezt követően meddő vita alakult ki arról, hogy a KSH szerint az elmúlt évben javult-e vagy romlott a kis- és középvállalkozások helyzete. (...)*

Ugyancsak eltérő véleményt fogalmaztak meg az energiaszektor privatizációjáról. Orbán jelezte, kormányra kerülésük esetén tárgyalásokat kezdenek a tulajdonosokkal a kormány által garantált 8 százalékos nyereség felülvizsgálatáról. Bírálta a jelenlegi kormányt azért, mert több erőművet áron alul adott el. A miniszterelnök a villamosenergia-ipari társaságok egy részének privatizációját azzal indokolta, hogy az elavult létesítmények fejlesztésére az államnak nem volt pénze, az új tulajdonosok a szerződésekben jelentős beruházásokat vállaltak. A privatizációs bevételek jelentős részét a kormány az államadósság csökkentésére fordította, a kamatterhek jelentős mérséklése pedig hozzájárult a gazdasági fejlődéshez. A Fidesz gazdasági programját kritizálva az MSZP elnöke annak a véleményének adott hangot: legalább 21 százalékos gazdasági növekedés kellene ahhoz, hogy ellensúlyozni lehessen a Fidesz által megígért radikális adó- és társadalombiztosítási járulék-csökkentést. Ez azonban ellentétes minden reális közgazdasági felfogással és törekvéssel.

Erre Orbán úgy reagált, hogy pártja négy év alatt kívánja a felére csökkenteni a közterheket. Szerinte ugyanis a magas járulékok akadályozzák meg, hogy a kis- és középvállalkozások egyre több embert foglalkoztathassanak. A két pártelnök eltérően ítélte meg a munkanélküliség alakulását. Orbán szerint 430 ezer munkanélkülit regisztrálnak, de legalább egymillió embernek nincs munkája. Horn emlékeztetett arra, hogy 1993-ban még 750 ezren voltak munka nélkül, az MSZP–SZDSZ-kormányzás alatt több mint 200 ezer új munkahely jött létre. Ez év első négy hónapjában 70 ezren találtak munkalehetőséget. (...) Horn a társadalmi igazságosság szükségességére hívta fel Orbán figyelmét. Szerinte a családi pótlék és a tandíj ügyében egyaránt a rászorultság elvének kell érvényesülnie. A tandíj eltörlésénél lényegesebbnek tartotta annak az Esély Közalapítványnak a működését, amely támogatást nyújt a szegény családból származó, de tehetséges gyermekek továbbtanulásához."[88] A miniszterelnök merész kijelentést tett az államadóssággal kapcsolatban, amit Orbán gyorsan és érthetően cáfolt. Horn a hosszan sorolt számszerű kormányzati eredmények után – a Bokros-csomaggal a háta mögött – bravúrosan tért rá a hagyományos baloldali értékek hangsúlyozására, mindezt a két évvel korábbi drasztikus életszínvonal-zuhanással járó intézkedéseket követően. A KSH ezek után megerősítette Horn egyes adatait.

„*A szerdai Horn–Orbán vitát követően a Miniszterelnöki Hivatal közleményben tudatta, hogy a Központi Statisztikai Hivatal (KSH) adatai a miniszterelnök által elmondottakat támasztják alá a kis- és középvállalkozások vonatkozásában. »A közgazdaság-tudományi egyetemen a Horn Gyula és Orbán Viktor közötti vitán érintették a kis- és középvállalkozások tevékenységét, melynek kapcsán a Miniszterelnöki Hivatal a KSH adatai alapján közli, hogy a kis és középvállalkozások nettó árbevétele 1997-ben összesen 22,9 százalékkal volt több, mint 1996-ban« – adta tudtul a közlemény. »A kisvállalkozói körön belül a mikrovállalkozások nettó árbevétele nőtt a leggyorsabban, vagyis egy év alatt 30 százalékkal. A kisvállalkozások árbevétele 18,4 százalékkal, a középvállalkozásoké 19,8 százalékkal gyara-*

[88] Bednárik Imre és Kun J. Erzsébet: Vita volt, nem párbaj. *Népszabadság*, 1998. május 21., 4. p.

podott« – közölték."[89] A vitázó felek adatainak igazolása, vagy éppen cáfolata nem ismeretlen, és nem is elvetendő eljárás hivatalos szerv részéről, a választási kampányban egy ilyen lépésnek mégis nagy súlya van, mert a mérleg nyelvét jelentősen kibillenti az egyik fél irányába, méghozzá hivatalos, szakszerű tónussal.

A *Népszabadság* tapasztalt, nagy szakmai rutinnal rendelkező publicistája, Tanács István finomra hangolt, középutas logikával felépített, békülékeny stílusú és lezáró hangvételű cikket közölt a vitáról. Ez a hang a baloldali újságírásból később teljesen eltűnt. *„Orbán nem hallgatott a divatszakértőkre, nem húzott sötét öltönyt. Talán azért, hogy a világossal minden pillanatban megkülönböztesse önmagát az ellenfelétől. Elhagyott viszont korábbi agresszivitásából és dinamizmusából: a szokásosnál komolyabbnak, megfontoltabbnak, tisztelettudóbbnak mutatkozott. Horn a megszokott benyomást keltetette, bár összeszedettebb és szellemesebb volt, mint általában. (...) A miniszterelnök gyakori orrvakarása feltűnőbb volt a képernyőn, mint a Fidesz – MPP elnökének dobolása az asztalon. (...) A vita középpontjában programpontok – elsősorban gazdaságiak – álltak, s velük kapcsolatban minden esetben a megcélzott társadalmi csoportok. Lehet, hogy az MSZP elnöke óriási lehetőséget hagyott ki, de nem kényszerítette bele Orbán Viktort a radikális és szélsőséges pártokkal való együttműködés kényszerének taglalásába. A szélsőségesekkel való riogatás elmaradása minden bizonnyal a külföldnek is szólt, azzal a nyilvánvaló üzenettel, hogy a két elnök közül bármelyik lesz is a kormányfő, Magyarországon 1998-tól akkor is európai stílusú politizálás zajlik majd. (...) Hogy ki győzött? Akikkel együtt néztük a vitát, azoknak is megoszlott a véleményük. Kolléganőm úgy látta, Orbán frappáns volt, konkrét, és tisztelettudásával is rokonszenvet keltett. A nagyszülők úgy látták, megtette a kormány, amit meg lehetett, nem mindig kell váltogatni. Nekem az volt a benyomásom: mindkettő győzni akar, de ennek nem rendelték alá az ország jövőjét, s nem égették föl az egymáshoz vezető hidakat sem"*[90] Ez az írás állt talán legközelebb – baloldali szemszögből – a valósághoz, és őszinte fogalmazásmódja is rokonszenves.

A *Népszabadság* szerkesztőségének évtizedes rutinja, átörökített és cizellált szellemisége tartotta magát az újságírói etika alapjaihoz.

---

[89] *Népszabadság*, KSH-közlemény, 1998. május 21., 4. p.

[90] Tanács István: Jó vita. *Népszabadság*, 1998. május 21., 3. p.

6. Az Orbán-kormány megítélése, 2002 (2002. május, június)

A szakma és a közvélemény is lassanként elfeledi azt a 2002 januárjától dúló harcot, mely a választásokat megelőzően bontakozott ki az országban, és ami addig ismeretlen volt a politika és a tömegtájékoztatás világában. Ez a médiaháború a választások megtörténte után sem csitult, intenzitása egészen az őszi önkormányzati választásokig azonos szinten maradt. A Fidesz választási veresége után folytatódott az a példátlan negatív kampány, amire a jobboldal – akkor még működő médiahálózat nélkül – nem tudott megfelelően reagálni. *„A Yale Egyetem szociológiaprofesszora és alelnöke szerint Orbán Viktornak a következő időszakban középre kell húzódnia, miután jobbszélről már nem fenyegeti veszély, viszont figyelnie kell az MDF-re. Szelényi úgy véli, bölcs stratégiának bizonyulhat, hogy a Fidesz az előző kormányzati ciklust rászánta a kisgazdapárt felszámolására és Csurka Istvánnak a politikai színtérről való kiszorítására. Most már semmi akadálya a két nagy politikai tömb hosszú távú stabilizáló versengésének. (...) A Fidesz túlságosan elhúzódott a jobboldal felé. Ezért nem szerzett meg annyi választópolgárt a középen, mint amennyit meg tudott volna szerezni, ha a négy év kormányzása alatt és különösképpen a választási hadjárat során több figyelmet fordít a középre, és szemét nem állandóan a szélsőjobboldalon tartotta volna. Ez stratégiai hiba volt, amelyből le kell vonni a megfelelő következtetéseket. (...)*

A magyar politika gyermekbetegsége, hogy túlságosan fél a szélsőségektől. Ez igaz volt Horthy Miklósra, aki állandóan rettegett a szélsőjobboldaltól, és ezért állandóan jobboldalra nyitott. Igaz volt Kádár Jánosra is, aki állandóan tartott a baloldali szélsőségtől, ami miatt a kelleténél jobban nyitott bal felé. A Fidesz annyira félt a MIÉP-től, hogy végül Csurka Istvánnal kényszerül kormányzásra, hogy inkább igyekezett elhódítani a szélsőjobb szavazóit. Úgy tűnik, ez sikerült is. (...) Csurka István nincs a parlamentben, jobbról a Fideszt nem fenyegeti veszély, úgyhogy Orbánnak igencsak el kell indulnia a közép felé. (...) Két nagy mező alakult ki, ezekkel jelentős tömegek azonosulnak, és feltehető, hogy kialakul két lojális szavazóbázis, amely érzelmi kötődései alapján természetesnek veszi, hová adja a voksát. Ugyanúgy, ahogy Amerikában is vannak stabil demokrata és repub-

likánus szavazók. Ennek a rendszernek a kialakulását látjuk Magyarországon is, aminek, úgy képzelem, hosszú távon stabilizáló hatása lesz."[91] A fenti írás a mérsékeltebbek közül való, de a tárgyszerűség mögé rejti azt a véleményt, hogy a Fidesz a cikkíró számára szélsőségekkel kokettáló párt, illetve maga is szélsőséges értékeket képvisel.

Az alábbiakat olvasva nem egy bukott kormány vezetőjének küzdelme jut eszünkbe, hanem egy félelmetes, a baloldal számára a masírozást és az állandó erődemonstrációt felmutató tömörülés vezetőjének hatalomért folytatott harca. A jobboldal félelmetességét folyamatosan hirdető – elsősorban a liberális műhelyek irányából érkező – üzenetek ekkor kezdtek nagy arányban elszaporodni.

„Orbán Viktor számára ismét bebizonyosodott, hogy a győzelmek harcban teremnek. Kompromisszumokat csak muszájból köt az ember, s ha több ilyen szegélyezi az útját, az gyengeségről és nem bölcsességről árulkodik. A szelíd politikust elgázolja a merész, a béke homokra, a hatalom erőre épül – egy politika megvalósításának útja nem a folyamatos kiegyezés, hanem a feladatok kiszabása és maga a végrehajtás. Ez szerez híveket, s az sem baj, ha közülük egyre több az alattvaló. (...) Orbán szándéka, hogy a legradikálisabbtól a középjobbig terjedő sok egyesület, csoport, társaság, civil, vagy csak annak tűnő kezdeményezés »megőrizve önállóságát« – egyetlen mozgalommá ötvöződjön. Ez a mozgalom lesz az övé. Hadtest, amely parancsra vár. A teszt igazolta, hogy képes a vezérükké válni. A parlamentarizmus szabályai nem kötik, a politikai etikett eddig sem izgatta túlságosan. Néha már-már sikerül elhitetnie magával, hogy alig fog változni valami. Az új kormányt is foglyává teheti."[92]

Ekkor kezdték Orbánt különböző, történelmi példákból vett jelzőkkel illetni, a szélsőségesen centralizáló, diktatórikus vezetőként beállítani. A kritikai hullám, és a győztesek lovára felülő publicisztikák jelentősen megszaporodtak. Debreczeni József írásain is ekkor kezdett érződni, hogy új szelek fújnak, a kormánykereket elfordítják: *„A polgárosodás programját valló párt és kormány szempontjából nézve célszerűtlennek, károsnak, elhibázottnak kell tekintenünk minden olyan megoldást, amely (...) szemben áll a (...) polgárosodás követelményeivel. Bizonyára könnyebb, egészen biztosan gyorsabban végrehajtható emberek cseréje, bizonyos szférák »megszállása«, mintsem (...) már-már természetessé váló szokásokra épülő mechanizmusok megváltoztatása. A »pénzosztó helyek elfoglalása« például egy csapásra megváltoztathatja a preferáltak körét, akár még »igazságot« is tehet, ám (...) a körülmények nem fognak megváltozni pusztán attól, ha a régi mechanizmusokat új emberek működtetik..."*[93] Azt a problémát ki kell ragadni az írásból, hogy vajon a szerző miként képzelte volna el a rendszerszintű átalakítást a kormányzathoz lojális, illetve a konzervatív, keresztény-nemzeti párthoz hű emberek behozatala nélkül? Nem tudni, van-e olyan politikai erő, mely képes hatékony lenni anélkül, hogy a saját táborából rekrutálna aktorokat, szakembereket céljai véghezviteléhez.

A kritikai megnyilvánulások özönében a legsúlyosabbak a latin-amerikai párhuzamokkal hozakodtak elő, teljesen figyelmen kívül hagyva a kulturális és strukturális különbségeket. *„Van persze azon kívül is különbség Orbán Viktor és Juan Perón között, hogy az előbbi mellett nem áll és bűvöli a tömeget egy kiszőkített szépség. Perón például támogatta a nők és a szakszervezetek jogait, no meg a politikájához tartozott az ellenzékiek megkínzása. De közös elemek is találhatók: mindkettőjükre jellemző a nemzeti populizmus meglovagolása, az etatista-központosító gazdaságpolitika, a társadalombiztosítás államosítása, a leplezetlen klientúraépítés, a külső-belső ellenfelek démonizálása, az ideológiai vargabetűk (például az egyházpolitikában), a társadalom kettészakítása és általában a parlamenti demokrácia lekezelése. Kényelmetlenül sok a közös motívum. És most, választási veresége után Orbán népmozgalmat épít, valamint homályosan fenyeget: »Nem engedjük meg vívmányaink visszacsinálását.« Szóval mi is következik most, és hova vezet ez?"*[94] A szerző Ausztráliában élő (!) közgazdászként szállt be az aktívan aggódók, és egyben felületesen összegzők táborába. A teljes magyar baloldal azt a tökéletesen modern érveléstechnikai módszert alkalmazta már ekkor, miszerint pár kiválasztott kitételt kell folyamatosan sulykolni, mantrázni akár egy évtizeden keresztül.

[91] Orbánnak el kell indulnia középre. Interjú Szelényi Ivánnal, készítette Horváth Gábor. *Népszabadság,* 2002. május 3., 8. p.

[92] Tamás Ervin: Orbán tesztje. *Népszabadság.* 2002 május 4., 3. p.

[93] Debreczeni József: A vereség okairól – jobboldali szemmel. *Népszabadság,* 2002. május 8., 10. p.

[94] Ajtóny György: Argentin úton? *HVG,* 2002. június 8., 53. p.

A polgári körök kialakítását, és Hende Csaba felkérését a kabinetfőnökségre a centralizációs manőverekre kiváló példaként lehetett felhozni. *„»Nem fogja megbánni, hogy engem választott« – a HVG-nek adott korábbi nyilatkozata szerint ezt ígérte Hende Csaba az 1998-as országgyűlési választások után Dávid Ibolyának, amikor az MDF elnöke, az igazságügy-miniszteri poszt várományosaként, felajánlotta neki a tárca politikai államtitkári székét (HVG, 2001. április 14.) A Dávid javaslatára utóbb az MDF általános alelnökének is megválasztott Hende a múlt hétig nem is okozott csalódást, ám Orbán Viktor hívó szavának nem tudott ellenállni. A volt miniszterelnök azt ajánlotta neki, ő lehet a polgári körök mozgalmának kabinetfőnöke, amire Hende – aki a HVG-nek nem kívánt nyilatkozni – úgy mondott igent, hogy Dávid Ibolyát már csak döntése eredményéről értesítette. Egyúttal azonnali hatállyal lemondott az MDF alelnöki posztjáról, és bejelentette, távozik az elnökségből. A múlt hét közepén pedig már el is foglalta új állomáshelyét a Fidesz – MPP Lendvai utcai székházában."*[95] A HVG egyébiránt hozta mértéktartó formáját, nem közölt túlterhelt kommentárokat a kormányváltással kapcsolatban.

A jobboldali média központjai mindeközben folyamatos védekezésre kényszerültek, mialatt sorra születtek az összefoglaló tanulmányok és a rövidebb, de lényeglátó írások, melyek kétségbeesetten próbálták tartani a lelket a nemzeti szavazótáborban, és megmagyarázni a leköszönő kormány eredeti szándékait. *„Az ország az előző négy évben elindult a polgári nemzetegyesítés megteremtése felé vezető úton. E négy év alatt nem a nemzeti múlt kisajátítása, hanem épp ellenkezőleg, a nemzeti múlt és a nemzeti jelképek demokratikus birtokbavétele történt. Ennek üzenete: a magyar nemzeti múlt, a Szent Korona, szemben a két világháború között is érvényes werbőczyánus társadalomfelfogással, kivétel nélkül mindenkié. A Fidesz-kormány a nemesi múlt ereklyéit nem múzeumi kellékeknek, hanem a múlt mai, demokratikus kornak megfelelő átéléséhez alkalmassá tett jelképnek tekinti. Biztosak lehetünk abban, hogy Werbőczy menten nemesi kardjába dőlt volna, ha látta volna, miként viszi egy nem nemesi fiú a Szent Koronát a Nemzeti Múzeumból a Parlamentbe. A Fideszt árokásással és arroganciával vádolók megfeledkeznek arról a tényről is, hogy a polgári összefogás egy árkot már biztosan betemetett: a parasztokat (a kisgazdákat) beemelte a politikai nemzetbe, megszüntetve a nemesi és paraszti Magyarország történelmi szembenállását, egyúttal nagy lépést téve a népi–urbánus vita megszüntetése felé. A vidékkel kötött történelmi béke a Fidesz-kormány legnagyobb társadalmi sikere, s egy több évszázados nemzeti (nemesi) hagyománynak vet véget. Többek között e történelmi léptékű politikai paktum tette lehetővé, hogy 2002-re egy példátlanul erős és egységes jobboldal jöjjön létre, egy olyan jobboldal, amely a történelem során először nem osztályalapon szerveződik. Orbán Viktor személyisége ugyanis »jobbágynak«, »polgárnak«, »nemesnek« egyaránt elfogadható. Egy történelmi jelentőségű alku tehát megtörtént, s ezt a nemzeti konszenzust kell kiterjeszteni azokra a rétegekre is, amelyeknek tagjai most nem a polgári összefogást választották."*[96] Ha a Werbőczy-hatás ilyetén értékelését lehet is vitatni, mégis a nemzeti összetartozást elsőrendűnek tartó szavazók számára nagyon fontosak voltak az ilyen, összefogást és a jövőbe vetett hitet erősítő megnyilatkozások, és a jobboldali kommunikáció erősítése.

[95] Dobszay János: A körök négyszögesítése. *HVG*, 2002. június 15., 91. p.

Voltak olyan szerzők, akinek írásaiból a végső kétségbeesés csengett ki, és a maradék erő felemésztődése volt érzékelhető. A baloldali szerzők sokszor az ő panaszukat állították be szélsőjobboldali fenyegetésnek. *„Ott álltunk a Magyar Televízió lépcsőin Csengey Dénes mellett, és azt reméltük, békésen elfoglalhatjuk a médiát, feltölthetjük tehetséges, tiszta szívű egyetemistákkal. Azt reméltük, újra megszervezhetjük a dacos Munkástanácsokat, részvényessé tehetjük őket. Visszaadhatjuk minden paraszt elorozott földjét, kiskereskedő elkobzott boltját. Azt reméltük, szétkergethetjük a fegyveres testületeket és létrehozhatjuk a büszke Nemzetőrséget. Azt reméltük, a civil szervezetekkel megalakíthatjuk a kétkamarás parlamentet, amely kihirdeti Magyarország teljes körű semlegességét. És végül, de nem utolsósorban azt reméltük, hogy végre valóban elkezdődhet a jövő, újjáalakulhat a nemzeti baloldal igazi szociáldemokrata pártja, az elfeledett Kéthly Anna-féle. Mindez nem sikerült, mindez már a múlté. Nem volt ránk szükség, mert naivak voltunk, álmodozó polgárok, hiszékeny keresztények, akik korán beszorultunk az Újjászületés ostromlott templomába."*[97]

Ettől az időszaktól számíthatjuk, hogy végletesen kettévált a politika bal- és jobboldali térfele, a gyűlölködés különböző hullámai napi szinten

[96] Hammerstein Judit: Nemzetpolitikai dilemmák. *Magyar Nemzet*, 2002. május 7.

[97] Hajrá, Magyarország! Hajrá magyarok! *Magyar Nemzet*, 2002. május 7., 6. p.

érzékelhetővé váltak. Ez volt a végső lökés abba az irányba, hogy a magyarok nagy többsége apátiával, cinizmussal vagy egy egyszerű legyintéssel intézte el a politikát. Az azonban a fentiekből is kiderült, hogy a sokat sulykolt állításokkal ellenkezőleg nem a jobboldal szószólói kezdték az ellenségkép felépítését.

7. Az EU-csatlakozás indoklása (2003. április 12.: népszavazás, 2004. május 1.: csatlakozás)

Az Európai Unióhoz történő csatlakozás – a NATO-hoz hasonló atlanti irányultság ellenére – nagyságrendekkel élénkebb vitát, sőt ellenségeskedést váltott ki a hazai közélet szereplőinek egy részéből. A 2003. április 12-én megtartott népszavazás azonban a csatlakozás mellett voksolók elsöprő győzelmét eredményezte. A mértékadó politikai erők mindegyike az EU-csatlakozás fontossága mellett érvelt, a tiltakozók közül a legjelentősebb erőt a Magyar Igazság és Élet Pártja mutatta, amelynek vezetője, Csurka István kifogásolta, hogy az EU-ellenes érvek nem kaphatnak elég teret a közmédiában, és általában a sajtóban. A leginkább ismertté vált momentum, egyben a csatlakozás-ellenesség maradandó emléke (illetve „szerény" jelképe) maradt az a plakát, mely hirdette, hogy a náci, illetve a szovjet hatalom (kényszerű) kézfogással történő elfogadását nem szükséges megismételnünk, mondván „lehet nemet is mondani".

Az EU-ellenes retorika erőtlenségét és főleg lefojtottságát jelzi, hogy ez a nyomtatvány a leglátványosabb mementója ennek a politikai irányvonalnak. (A készítőket egyébként önkényuralmi jelképek használata miatt megbüntették.) Az ország egészének azonban a jelenlegi megítélés szerint is szüksége volt az európai integrációra, mivel várható és előre jelezhető volt, hogy a volt szovjet szatellitállamok szinte mindegyike a nyugati típusú polgári demokráciákhoz, és az – akkoriban – mintaszerűen működő gazdaságuk felé gravitált, az európai ún. centrumországokat tekintik követendő példának. A nem hivatalos, de közszájon forgó EU-párti érvelés úgy hangzott: be kell lépni, mert nem lehet kimaradni, életképtelen lesz az ország az EU nélkül, és „felfalják" kelet felől. Tehát mind gazdasági, mind biztonságpolitikai szempontból szükség van rá. A sajtószemelvények idézése előtt szándékosan a két szélső – mondhatni demagóg – érvelést emeltem ki, melyek

értékei között helyezkedtek el az újságokban a szakmai és politikai mondandók.

A legtöbb írás előrevetíti a referendum sikerét, és azt, hogy a csatlakozás támogatása mellett fognak többen voksolni, ugyanakkor kételyeket fogalmaznak meg az azonnali sikereket illetően. *„Sajátos helyzet alakulna ki viszont, ha a népszavazás érvénytelen lenne: miután egy decemberi alkotmánymódosítás értelmében a csatlakozásról referendumon kell dönteni, az aktust valószínűleg meg kellene ismételni. Ennek valószínűsége azonban elhanyagolható, ha ugyanis a részvételi arány nem érné el az ötven százalékot, elegendő, ha a szavazólapon feltüntetett kérdésre kétmillionyian ugyanúgy voksolnak. A NATO-csatlakozásról szóló referendumon ez történt: akkor a részvételi arány 49 százalékos volt, ám a megjelentek 85 százaléka igennel voksolt, vagyis 3,2 millionyian – a választásra jogosultak több mint negyven százaléka – a belépés mellett döntöttek."*[98] Ez a jóslatoknak megfelelően történt, a leadott szavazatok közel 84%-a csatlakozáspárti volt, ellenben a választásokra jogosultak csak valamivel több, mint 45%-a élt szavazati jogával. Ennél nagyobb lelkesedést vártak a korábban csatlakozott uniós országokban, és ebbéli véleményüknek hangot is adtak. *„Uniós és kommunikációs szakértők nem hivatalosan elismerik: az alacsony részvétel csalódást okoz Brüsszelben. Erősödhet az a benyomás, hogy a magyar és a cseh belépéssel az uniót kicsit kényszeredetten elfogadó euroszkeptikusok tábora is erősödik. Prága esetében ez nem meglepő, Budapesttől azonban nagyobb lelkesedést tételeztek fel. A megkérdezett szakértők szerint a kormánykoalíció és az ellenzék egyaránt túl sok pártszempontot vitt a csatlakozási alku értékelésébe, ezért annak előnyei nem eléggé meggyőzően világlottak ki (...) Szerintük túl sok volt a »bulvárelem«, és túl kevés az érdemi felvilágosítás, beleértve a kételyekkel és ellenvéleményekkel folytatott meggyőző érvelést."*[99] Ez az értékelés közel jár az igazsághoz, elsősorban a bulvárelemek említésével, ugyanakkor nem emeli ki az euroszkeptikus vélemények megalapozottságát. A nemzetközi sajtó eleve pálcát tört az uniót ellenzők feje fölött, a nyugati erőtérnek szüksége volt a közép- és kelet-európai országokra, elsősorban piacnyerési szempontok miatt.

[98] Ma dönt az ország az unióról. *Népszabadság,* 2003. április 12. szombat 4. p. Szerkesztőségi cikk.

[99] Füzes Oszkár: Brüsszel nagyobb lelkesedést várt. *Népszabadság,* 2003. ápr. 14., 3. p.

A belső vélemények határozott örömöt fejeztek ki, a baloldali sajtó pedig felhőtlen boldogságot sugárzott, és – természetesen – kisajátította a sikert. *„Hárommillióan igent mondtak az unióra, és ennyien még egy európai mértékkel mérve is tisztességes és szokásos hetvenszázalékos részvétel mellett is bevitték volna az országot. És »igenből« is több lett volna, ha a hivatalos propaganda nem feszültségmentesít, ha nem fosztja meg minden megfontolás és mérlegelés lehetőségétől a szavazást. Sokan tán azért nem mentek el, mert azt gondolták, eleve elrendeltetett (...) Megint egy fátum, amely nélkülünk is elvégzi a dolgát. De a hárommillió balra (ott volt a lapon az »igen«) voksoló is azt gondolhatja, elvégezte, amit kellett. A legrosszabb – amellyel már oly bizalmas a viszonyunk – jó darabig nem történhet meg velünk. A politika nem gyűrheti le a társadalmat. Ez a hiteles ígéret."*[100] Leplezetlenül „baloldali" szavazatnak tartották az uniós voksokat, és úgy érezték, a legrosszabbtól – kimondatlanul is a jobbratolódástól, a szélsőjobb térnyerésétől – megmenekültek. Jellegzetes érv a politika felelőssé tétele és veszélyforrásként való feltüntetése. Ez kapcsolódik ahhoz az érvrendszerhez, melyben a politikusok (többnyire jogászok) hatalomgyakorlását vetik össze (negatív előjellel) a közgazdászok, gazdasági szakemberek irányításával (amely általában pozitívként jelenik meg). Ez is egy jobboldali-baloldali dichotómia, melyet ritkábban említünk, de a baloldali publicisztika gyakorta használja úgy is, mint felülről vezérlő (dilettáns), illetve szakértő (technokrata) szembenállást.

A csatlakozás felett érzett öröm egészen elragadtatott gondolatok kifejezésére is sarkallta a kommunikációt meghatározó publicistákat. *„Nagy valószínűséggel európai uniós nyugdíjas leszek, ha eljön az ideje. Szoktam ilyeneket látni például a kiskunmajsai gyógyfürdő mellett felépült pazar üdülőfaluban, vagy olykor Sárváron és Bükfürdőn, amint a reumás tagjaikat áztatják a gyógyvízben. (...) Megvallom, nagyon tetszik nekem a német és osztrák nyugdíjasok életmódja. (...) Tetszik ezeknek az európai nyugdíjasoknak a nyugalma is. Miközben én interjúról sajtótájékoztatóra loholok, és olyan emberekkel találkozom, akik szintén feszülten rohannak egyik helyről a másikra, ezeken az idős embereken látszik: úgy szerezték meg a mostani szép és erős nyugdíjukat, hogy olyan nagyon stresszes életet nem kell élniük miatta."*[101] 2003 tájékán csak kevesen láthatták előre az európai – és világgazdasági – recesszió félelmetes hullámait, de azért az előző sorokhoz hasonló vérmes reményeket nagyon kevesen tápláltak az uniós fejlődéssel – és benne Magyarország erőnlétével – kapcsolatban.

Érdemes visszaemlékezni, hogyan reagált a két politikai tábor vezetője erre az ország sorsát alapjaiban meghatározó eseményre. *„Medgyessy Péter a szombati népszavazás után kijelentette: Magyarország EU-csatlakozása nem válhatott volna valósággá nemzeti konszenzus nélkül. Bal és jobboldali polgárok, mindannyiunk közös, nehéz és fáradságos munkája kellett ahhoz, hogy ma egyáltalán szavazhassunk – mutatott rá. Leszögezte: nem hagyja elrontani a magyar nép örömét a győzelem felett azzal, hogy azt mondják, nem elegen mentek szavazni. (...) A nagy többség valószínűleg azért nem ment el, mert úgy gondolta, hogy úgyis megvan – vélekedett. Orbán Viktor szerint az országot nem az tartja össze, hogy valaki igennel vagy nemmel szavazott a csatlakozásra, hanem az, hogy mindenki magyar, és mindenki a jövő nyertese akar lenni. A volt kormányfő nemzeti érdeknek nevezte, hogy az ország ne szakadjon ketté az uniós csatlakozással igenre, illetve nemmel szavazókra. (...) Nagy szavak helyett nagy tettekre van szükség – szögezte le, hozzátéve, hogy most nem az a legfontosabb kérdés, hogy a magyarok tudnak-e Bécsben cukrászdát nyitni. Hangsúlyozta: Európa a jövőnk, de Magyarország marad a hazánk."*[102] A baloldali miniszterelnök – a 2002 nyarán kirobbant, majd ráégett D-209 ügy után vagyunk! – konszenzusos véleményt fogalmazott meg, megemlítve, voltaképpen fájlalva a részvétel alacsony voltát. Az ellenzék vezetője fájó pontra világított rá: a sokak által sérelmezett demagóg plakátkampány egyik legkirívóbb elemével példálózva annak arcátlanságára is rámutatott, ezzel a jobboldali közvélemény felfogását és hazai orientációjú céljait képviselte.

A baloldali orgánumok is igyekeztek beszámolni a többi csatlakozó országban tapasztalható társadalmi visszhangról. *„Csehországban nagy sörözéssel és lelkesedéssel ünnepelték az uniós csatlakozást. Václav Klaus államfő azonban még szombaton sem adta fel euroszkeptikus nézeteit. Rövid időre megjelent ugyan az önfeledten szórakozó prágaiak között az Óváros téren, ahol rövid beszédében kijelentette, hogy Csehország megszűnt önálló*

[100] Nagy N. Péter: Igen. *Népszabadság*, április 14., 3. p.

[101] Tanács István: Európai nyugdíjas. *Népszabadság*, 2003. április 14., 3. p.

[102] Cs. I. – N. Sz.: Miniszterelnöki vélemények. *Népszabadság*, 2003, április 14., 5. p.

államként létezni."[103] Klaus reakciója kirívónak tekinthető, egyik újonnan belépő tagország vezetője sem nyilatkozott még csak megközelítőleg hasonlóan sem. Ezt a nézetrendszerét a cseh államfő hivatali idejének végéig képviselte.

Túlzónak, és a magyar nemzeti célkitűzésektől elrugaszkodottnak ítélhető Kovács László nyilatkozata, de amint az várható volt, a külügy saját sikereként élte meg a csatlakozást, továbbra is képviselve a fejődésbe, az egyenlősítésbe vetett politikai hitet. *„A csatlakozással több évtizedes álom vált valóra, Magyarország a brüsszeli döntések elviselőjéből azok egyik alakítójává vált. A külügyminiszter hozzátette: felgyorsult Magyarország gazdasági és társadalmi fejlődése, nem leszünk többé lesajnált, másodosztályú európaiak. A távlatosan gondolkodó politikusok már a második világháború után célul tűzték az egységes Európát."*[104] Európa együttműködésének mindig volt létjogosultsága a kontinenseken megvalósuló hatalmi egységek ellensúlyozása végett (USA, Oroszország, Kína), az európai országok érdekeinek közös képviselete végett. Azonban a baloldali politikusok fejében kialakult egyesült Európa-kép (nevesítve: az Európai Egyesült Államok terve), amely az azóta eltelt időben teljesen nyilvánvaló törekvéssé vált, nem felel meg a nemzeti-kulturális közösségek elemi érdekeinek, ellentmond a közösségi túlélés ösztöneinek, ezáltal hosszú távon egy organikusan működő többségi társadalom nem képes azonosulni vele.

8. 2006 ősze (szeptember 17–21., október 23.)

A 2006-os őszi események után sokszor elhangzott, hogy az 1990 utáni Magyarország legsúlyosabb válságát élte át. Ez a kitétel nem teljesen igaz, ugyanis ehhez az októberi–novemberi eseménysorozathoz hasonló nyílt megrázkódtatást az 1956-os forradalom és az azt követő megtorlások óta nem élt át az ország. A Gyurcsány Ferenc vezette szocialista kormányzat elleni megmozdulások a tüntetők agresszív, követelőző fellépéséhez vezettek, melyek alapjaiban rengették meg az MSZP–SZDSZ-koalíciót.

[103] Sz. J. P.: Klaus nem tűzette ki a zászlót. *Népszabadság*, 2004. május 3., 3. p.

[104] Kovács: Valóra vált álom. *Népszabadság*, 2004. május 10., 3. p. Szerkesztőségi cikk.

Sok elemző hajlamos az őszödi beszéd következményeit előre megrendezett színjátéknak tartani, de a politikai szükségszerűség és más logikai lépések nem ezt a magyarázatot erősítik.

A sokkoló események miatt a baloldal kommunikációs csatornáin érkező nyilatkozatokra, és a publicisztikákban megjelenő tartalmakra is a mérsékelt, sőt csalódott hangvétel volt a jellemző. *„Nehéz ilyen pillanatban önmérsékeltre inteni a küzdelembe belehergelődött elitcsoportokat. Nehéz azt mondani Gyurcsánynak, hogy nem bölcs dolog nemzeti radikálisként stigmatizálva az európai progresszióból kirekeszteni a magyar jobboldal túlnyomó részét. És nehéz azt mondani a jobboldalnak, hogy az ország számára a jelen helyzetben az uniós csatlakozás jelentette felzárkózási lehetőség kapujában fontosabb az, hogy élni tudjon a történelmi eséllyel, mint az, hogy a kormányon lévők illegitimmé tételével megpróbálják illegitimmé tenni a parlamenti választásokat. Politikáról szóló magánbeszélgetésekben egyre gyakrabban hallom: le kell cserélni a ma hatalmon lévő elitcsoportokat, mert magatartásukkal zsákutcába viszik az országot. Sokaknak talán rokonszenves, de naiv és békés úton megvalósíthatatlan gondolat ez: nincs kire lecserélni őket. Ha valamiben reménykedni lehet, az nem más, mint hogy jobb belátásra térnek; elfogadják, hogy az ország előbbre jutása fontosabb annál, hogy éppen ki van hatalmon. Hazudhatnak ugyanis nekünk. Lehet abból politikatudományt csinálni, hogy melyik hónapban, ki, milyen kommunikációs trükkel fordította a maga javára a közvélekedést. Lehet bennünket gyereknek, tudatlannak nézni; az adott pillanatban valamit elhiszünk, mást nem. Elhisszük, mert a győztesek közé szeretnénk tartozni, hogy dübörög a gazdaság, hogy versenyképesek vagyunk, és nem hisszük el, hogy rosszabbul élünk, mint négy éve. De előbb-utóbb eljön az igazság pillanata, amikor kiderül, hogy nemcsak az egyik, hanem mindkét állítás hazugság volt, és akkor egy jó darabig nem hiszünk el semmit. Azt sem, ami igaz. A demokráciában annál nagyobb kárt politika nem okozhat, mint ha a polgárok elveszítik benne a bizalmukat: ha nem akarnak partnerek lenni semmiben – abban sem, ami hosszú távon a javukat, jövőjüket szolgálná."*[105] A rendszerváltás óta eltelt időszakban (és a baloldalon azelőtt sem) nem volt még olyan tónusú írás, amely ekkora bizonytalanságot és döbbenetet árult volna el, mint az akkori publikációk hangvétele.

[105] Tanács István: Az igazság pillanata. *Népszabadság*, 2006. szeptember 18., 3. p.

A köztársasági elnök kimondta azt, amit a legtöbb felelős választópolgár érezhetett ekkor, de az elvárások minimumát tudta csak megfogalmazni. *„A felelős döntés lehetőségének az ígéretét veszítik el az állampolgárok, ha a nyilvánosság előtt elhangzó tényállítások, ígéretek, programok nyilvánvalóan nem felelnek meg az igazságnak, a valódi szándékoknak. A tegnapi hír morális válságot okozott Magyarországon. A miniszterelnök reakciói ezt a válságot fokozták, mert személyes felelősségét összemosta az utóbbi tizenhat év politikájának értékelésével. Semmilyen cél nem igazolhatja, hogy bárki a demokráciába vetett bizalmat kockáztassa, még kevésbé, hogy ezt tudatosan, sőt büszkén tegye. Ennek nyilvános elismerését várom a kormányfőtől..."*[106] Ez és sok minden egyéb hiába váratott magára. Gyurcsány nemhogy elismert volna valamit – a saját maga által elmondottakból –, de megpróbált erényt kovácsolni az elhangzottakból, de lemondása semmilyen hivatalos baloldali fórumon nem merült fel. Rábukkantunk azonban egy olyan írásra, amelyik kendőzetlenül tárta fel az igazságot, és szinte „minden szirmát". Szilárd és kendőzetlen állásfoglalás, a *Népszabadság*ban ennél tisztábban látó véleményt nem olvastunk.

„Vasárnap megtudtuk, hogy Gyurcsány Ferenc őszinte volt. Azt, hogy hazudott, eddig is tudtuk. Ő is tudta, hogy tudjuk. A Fidesz hónapok óta azzal kampányol, hogy az MSZP hazugsággal nyerte meg a választásokat. Ezt az állítást Gyurcsány nem vitatta, kikerülte. Mert tudta, hogy tudjuk, ebben az egyben a Fidesz nem hazudik. Nem az a kérdés, miért hazudott Gyurcsány a választások előtt, hanem az, hogy miért beszélt erről a választások után minden külső kényszer nélkül (a külső fülről mit se tudva persze) ilyen drámaian és őszintén. Hogy miért hazudott, most már tőle is tudjuk, de nélküle is tudtuk. Azért, mert az előző négy évet »elkúrták«, s ettől olyan helyzetbe került az ország és olyan kényszerek halmozódtak föl, amelyek beismerésével csak veszíteni lehet."[107] Az egész őszödi história legfőbb kérdései merülnek fel ebben a pár sorban. Ezek közül is a leglényegesebbek: miért mondta el Gyurcsány ezt a beszédet, szándékosan sikerült-e olyanra amilyen, ki volt a kiszivárogtató, kihez jutott el először, eljutott-e az ellenzékhez, ki tervezte meg, és pontosan mikorra tervezte a kiszivárogtatás időpontját? Ezek azok a kérdések, melyekben máig sem látunk tisztán.

[106] Morális válság Magyarországon. *Népszabadság*. Sólyom László nyilatkozata, 2006. szeptember 19., 2. p.

[107] Révész Sándor: Nincs más! *Népszabadság*, 2006. szeptember 19., 3. p.

A hazugság tényével való szembesülés, az MSZP zavarodottságát is jelezve, az összes médiafelületen érzékelhető volt. *„Tökig állunk a hazugságban, persze, ebben nagy újdonság nincsen, a hazugság úgy 2000 óta szigorúan monoton nő, hogy ez válság-e vagy sem, azt talán csak Sólyom László tudhatja, aki ott keres moralitást, ahol moralitást nem lehet, évszázadok óta nincsen talán. Mentális válság van, egyre nyilvánvalóbban, és ha ez a pol-elit olyan szénhülye, hogy képes volt idáig juttatni magát meg bennünket, akkor mit várjunk az egyszerű, baseballütőt lengető futballhuligántól a Szabadság téren?"*[108] Új Péter kellő érzékkel teríti a felelősséget a teljes politikai elitre, de ezzel együtt nem leplezi felháborodását, a köztársasági elnök „morális" megrökönyödését sem kímélve. Azonban a leglényegesebb tábor, az ún. értelmiségi holdudvar másként látta és másként döntött.

Az 1980-as évek derekától meghatározó kör egyértelműen kiállt Gyurcsány mellett. Így nyilatkozott Esterházy Péter és Nádas Péter írók is, akik személyiségük jelentőségével, ezáltal véleményük – a nyugati baloldali értelmiség felé – fajsúlyos mivoltával támogatták a miniszterelnököt. *„A helyzethez szükséges stratégia elfogadására, odaadó végrehajtására biztató csapatkapitány-miniszterelnök (nem nagyközönségnek szánt!) szavait majd mindenki szó szerint értelmezi. Hihetetlen például, hogy az egyik legmegfontoltabb – igaz, a focihoz bevallottan nem értő és talán más csapat-sportokban sem otthonos – politikusunk még sosem hallott olyan kiszólásokat, mint »kurva fontos«, »kurva jó«, »kurvára szeretem«, s ezért mintha erkölcsi minősítésnek tekintené a »kurva ország« kifejezést. Holott abban, igaz a szleng, az argó eszközeivel, bizony a szenvedélyes hazaszeretet, az áldozatkészség szólal meg. Szokatlan retorikai szóösszetétel tízmillió ember színe előtt – na de ő csak saját, teremnyi csapatának szánta. Amelyben a világon senki nem érthette félre. A kiszivárogtatott Gyurcsány-beszéd tehát nem szalonszöveg, hanem a maga nemében nagyszerű »peptalk« volt."*[109] Különösen érdekesek az iménti idézethez hasonló magyarázatok, amelyek a természettudományt

[108] Új Péter: Semmi különös. *Népszabadság*, 2006. szeptember 20., 6. p.

[109] Bitó László: Politikai félidő. *Népszabadság*, 2006. szeptember 20., 7. p.

képviselők világából érkeznek. A „peptalk” – amely általában sportolók előtt elhangzó lelkesítő beszédet jelent – még reális magyarázat is lett volna, csak nem egy miniszterelnök szájából, és nem ilyen sokrétű, elképesztően súlyos jelentéstartalmakkal.

BUDAPESTI KIADÁS • WWW.NOL.HU

Összecsapás a tévé előtt

Sólyom László szerint morális válság van – Az MSZP Gyurcsány Ferenc mögött

Tüntetők és rendőrök a televízió épülete előtt. Fotó: Móricz Simon

Ilyet évtizedek óta nem látott Budapest: közintézmény ostroma

Mind az MTV-székház ostroma, mind az október 23-i összecsapások szintén számos nyitott kérdést hagytak a történészek számára. Szándékos, jól időzített provokáció volt-e a szeptember 17-i nyilvánosságra hozatal? Vajon ügynöki munka húzódik meg a tüntetők a televízió székházához való mozgatása mögött? Miért nem engedték beolvasni a demonstrálók petícióját? Voltak-e szándékosan hergelők, illetve fizetett verekedők a tömegben? Voltak-e az ellenoldalon provokátorok? Miért volt ilyen gyatra a bevetett rendőri erők felszerelése, és miért nem alkalmazták a szomszéd utcákban várakozó friss egységeket, akik meg tudták volna védeni a székházat? Mi volt a célja az egésznek, ha nem irányíthatatlan és spontán volt? Október 23-ával kapcsolatban hasonló kérdések merültek fel a Kossuth térről kiszoruló tömeg és az Astoriánál demonstrálók összekapcsolódásával. Továbbra sincsenek minden kétséget kizáró válaszok ezekre a kérdésekre.

„A miniszterelnök szerint az utóbbi 16 évben most érte a legátfogóbb támadás a demokráciát, a rendszerváltás kompromisszumokra épülő alapjait – az ellenzék és vezetője ugyanis nemcsak a kormány legitimitását kérdőjelezi meg, de a tagolt társadalom baloldali szavazóinak azon jogát is, hogy kinyilvánítsák akaratukat. Így elmosódni látszik a határvonal az utca akarata és a parlamentáris demokrácia között, azaz ebben a helyzetben nincs értelme politikai kompromisszumokra törekedni, mert azok mindenképp csak a köztársaság rendjét sértenék. Tehát – összegzett a kormányfő – (nemzeti) demokraták küzdenek (nemzeti) radikálisokkal.”[110] Gyurcsány a szétvert nemzeti jobbközép demonstrációkat követően a baloldali emberek félelmét fogalmazta meg, egyben elméletben is összemossa nemzeti közép törekvéseit a radikális (általa legtöbbször szélsőjobbnak emlegetett) irányzattal. Némelyik baloldali újságíró párját ritkító cinizmussal fogalmazott az összecsapásokkal kapcsolatban. *„Soha nem felejtem el, ahogyan az Alkotmány utca sarkán néhányan térdre ereszkedve, előreszegett fejjel várták a sehol nincs karhatalmi tarkólövéseket. Erős kép meg kell hagyni. Sokkolónak szánt tér-performansznak még el is ment volna, egy törvény alapján elrendelt tömegoszlatás közepette azonban csak siralmas paródiája volt a megingathatatlan erkölcsi érzéknek és a mindenre elszánt hősiességnek. A demokrata reflexeiről ismerszik meg. A hétfői eset láttán minden jogtisztelő polgár első gondolata ugyanaz volt: a rendet helyre kell állítani.”*[111] Ezek után az események után többen elvesztették a szemük világát, sokan maradandó sérüléseket szenvedtek a gumilövedékektől. Le kell írni, hogy az egyik legsúlyosabb sérült 2013-ban öngyilkos lett, és nem lehet kizárni a 2006-os események rá gyakorolt hatását.

[110] Gyurcsány februárban az MSZP élére állna. *Népszabadság*, 2006. október 24., 8. p.

[111] Bugyinszki György: Első reflex. 2006. október 25., 3. p.

9. Ügynöklisták újbóli előkerülése, a Kenedi-bizottságok

Az ügynökkérdés az egyik leginkább kényes, egyúttal sokakat érdeklő, érintő kérdés a magyar közelmúlttal kapcsolatban. Olyan téma, amelyet nem lehet elválasztani a kommunista-szocialista rendszert követő igazságtétel elmaradásának problematikájától. A szocializmus bűneinek és bűnelkövetőinek hagymahéjszerűen elhelyezkedő rétegei közül talán a legkényesebb, legbelsőbb két réteg az *ügynökök* – besúgók –, illetve *tartótisztjeik* köre. Ők azok, akiknek sorsa összefonódott, és a legjobban jellemezte a pártállami rendszer mibenlétét és működésének zálogát.

Az ügynökök teljes körének felderítése kétséges, hogy valaha is sikerülhet, ugyanakkor további kérdéseket vet fel a kutatás eredményessége, pontossága és hatékonysága, és a nemzet további sorsának egészére gyakorolt hatása. Évtizedek távlatából valószínűtlennek tűnik a teljes igazság megismerése (ez bármilyen, kevésbé kényes területen is valószínűtlen), a részigazságok kidomborítása, túlhangsúlyozása pedig folyamatosan lehetőséget biztosít a nemtelen politikai haszonszerzésnek, és az adatokkal való sáfárkodásnak. Ezt a problémát a rendszerváltás óta megjelenő, egymással vívó és vívódó pártnyilatkozatokon keresztül, a részérdekeken belül megjelenő ellentmondásként jól érzékelhetjük. Ezt tudomásul véve megállapítható, hogy a közgondolkodást jelentős mértékben befolyásoló témakörről van szó, mely a szépirodalomtól kezdve a természettudományos életig mindenütt jelentkezett az utóbbi huszonöt évben.

A bűnös és áldozat közötti különbségtétel ennél a problémánál nem egyértelmű. A felelősség elkenése sajnos a győztesek logikájához hozzá tartozik, a beteljesedéshez – jelen esetben a „rendszerváltás" zavartalan lebonyolításához – szükség volt a bizonytalanság és a tisztázatlan helyzet fenntartására. A legnagyobb probléma, hogy ennek gyakorlati megnyilvánulásai is voltak, méghozzá ütemesen, és megfelelő előkészítettséggel. A hírszerzés vezetője, Dercze István nyíltan ki is mondta egy 1990. január közepi értekezleten: *„»A hírszerzést és az országot kompromittáló anyagokat, aktív intézkedési dossziékat, valamint azokat, amelyek rossz fényt vethetnének ránk, meg kell semmisíteni.« A hírszerzés főnökének kijelentése azért is figyelemre méltó, mert az úgynevezett Dunagate-ügy 1990. január eleji kirobbanása után történt. Márpedig az azért volt nagy skandalum, mert egy televíziós stáb dokumentálta, hogy az állambiztonság gőzerővel semmisíti meg iratait. Emellett pedig az is kiderült, az ellenzéki szervezeteket továbbra is figyelik, sőt erről az MSZP és a kormány vezetését tájékoztatják is. A kirobbant botrány hatására a Belügyminisztérium vezetése és a Németh-kabinet ígéretet tett a megsemmisítés leállítására."*[112] Ez a szemelvény jól érzékelteti a folyamatot, amely az Antall-kormány hivatalba lépéséig zavartalanul zajlott. Pontosan nem tudni, vajon utána milyen mértékben fékeződtek le ezek az események. A probléma bonyolultsága és érdekfeszítő mivolta ellenére a sajtó keveset foglalkozott a kérdéssel. Talán a történészek közötti konszenzus hiánya miatt, talán a politikai állásfoglalások hiánya, talán az érdekek sűrű kereszteződése miatt? Mindenesetre a baloldali kommunikációs logika szinte alig érhető tetten ebben a témában. Nyitott kérdésként kezelik ezt az ügyet, de komoly tényfeltáró szándék egyetlen – még a szélsőségeket is beleértve – politikai tábor irányából sem érkezett. Pedig sokan pedzegették a lehetőségeket.

„Azért vannak még olyan titkosított adatok, amelyeknek nyilvánosságra kerülése meglepetéssel szolgálhat. Ezek persze főleg a hálózati információk, például a polgári és a katonai hírszerzés ügynökeiről. Mindkét körben jelentős képviseletük volt például az újságíróknak, Magyarországon éppúgy, mint külföldön (a hírszerzők az országon belül is működtettek különböző hivatalokban, szervezetekben, különböző rezidentúrákat. A polgári hírszerzésben voltak emberei az újságíró szövetségben éppúgy, mint az MTI-ben, a katonai felderítés pedig külön sajtó alosztályt tartott fenn, amelyhez a nyolcvanas években hetven-kilencven, többé-kevésbé ismert újságíró tartozott. A külföldi tudósítók nagy része a két szervezet valamelyikének hálózatában volt, s elosztásukról, szolgálati helyeikről évente egyeztetett a két hírszerző szolgálat."[113]

Az egész probléma alapja az, hogy az ügynökkérdés szorosan összefügg a működő titkosszolgálatok helyzetével, mivel 1992-ben a Zétényi–Takács-féle törvényt az Alkotmánybíróság nem hagyta jóvá, ezért nem sikerült különválasztani a pártállami múlt bűneinek vizsgálatát az aktuálpolitikai tendenciáktól. A Kenedi-bizottságok (2007-2008, 2010) működése

[112] Riba István: Hálószaggatás. *HVG*, 2008. október 18., 21. p.

[113] Uo. 24. p.

elvileg reményt jelenthetett volna bizonyos alapkérdések tisztázására, de a baloldali kormányok működése és a kommunista múlthoz való viszonya eleve kérdésessé tette a tényleges szándékot. *„A Medgyessy Péter kormányfő titkosszolgálati múltját leleplező D-209-es botrány után nagy volt a fogadkozás az iratok sorsának végleges rendezésére. A 2003-ban elfogadott törvény alapján a szolgálatoknak végre készíteniük kellett egy jegyzéket 1990 előtti irataikról, ám a levéltárnak való átadás megtagadásához olyan gumifogalmakat iktattak a törvénybe, amelyek nagyon sok irat visszatartását eredményezték. A Kenedi-bizottság a jegyzékek alapján most újra áttekintette az iratokat, s egy olyan törvényre tett javaslatot, amely megszüntetné a titkosszolgálatok információs monopóliumát, különben – állapították meg a kutatók – nem fogjuk megismerni a közelmúlt történetét. »Politikai szándék hiányában ez a sors vár még sokunkra, nemcsak az áldozatok gyermekeire, de még a dédunokáikra is« – mutat rá a jelentés a politikai elit felelősségére."*[114] Így azonban maradt az a lehetőség, hogy bizonyos kutatók időről időre különböző kétes eredetű ügynöklistával bombázzák a nyilvánosságot, egyértelműen aktuálpolitikai szándékkal (pl. egyházakból beszervezettek listája).

Megfontolandó az az álláspont is, hogy az eltelt idő és az amúgy is súlyos ellentétekkel szabdalt ország lélektani helyzete miatt nem szabad mindenáron a nyilvánosság elé tárni ezeket az egyébként is töredékes adatokat. Az az érvelés is erős relevanciával bír, hogy az ügynökök és főként a tartótisztek kontinuusan működtek a rendszerváltás ellenére – a szolgálatok természeténél fogva –, ezért a nemzeti érdek azt diktálja, hogy ezeket a személyeket ne fedjék fel, mert az súlyos károkat okozna az elhárítás és a hírszerzés működésében. Remélhetőleg nem ezek lesznek az utolsó mondatok ebben a témában, és a tisztábban látást elősegítő intézkedések valósulhatnak meg a közeljövőben.

[114] Nyilvánosságpróbák. Szerkesztőségi írás. *HVG*, 2008. október 18., 22. p.

MSZP kontra SZDSZ – válságban a koalíció: felhevült balliberális politikusok

Összegzés

A sajtóelemzés folyamának utolsó tanulmányában immár részterületekre kellett koncentrálnunk. Ehhez a megoldáshoz több probléma miatt volt szükség. Elsőként az írott sajtó bőséges, ugyanakkor párttörténeti, illetve kommunikációs szempontból csökkenő mennyiségű anyagban elveszve érezte magát a kutató. Másodsorban, az anyag időbeli elhelyezkedésének elnyújtottsága jelentette azt az akadályt, amin csak a témaválasztások koncentrációjával lehetett átlépni. Ezzel együtt értékes, múltbeli vélemények

lenyomatainak gyűjteménye jött létre, melynek csak egy része került be a szövegtestbe, a többi szövegrészlet az eddigi tanulmányok „melléktermékeivel" együtt külön adatbázis részét képezi.

A témák megközelítése során egyértelművé vált, hogy az addig erősen pártorientált, direktben politizáló hírlapok elkötelezettsége részint lazult, tartalmuk és az írások lényege hígult – ez például mind a mai napig megfigyelhető folyamat a *Népszabadság*nál, a *Népszavá*nál és a *168 órá*nál is. Ugyanakkor – talán a kommunikációs stratégia részeként – megfigyelhető a fogalmazásmód és az érveléstechnika finomodása, ha úgy tetszik a rafinéria fejlődése ezekben az orgánumokban. A vezérmotívumokat megragadó vélemények hangadói, a vezető publicisták írásai talán még többet nyomtak a latban, mint a sűrűn és mantraszerűen nyilatkozó politikusok. Ezenkívül nagyon lényegessé váltak a hírkommentárok, melyek indirekt módon befolyásolták az olvasók gondolkodását, és ennek a mai napig növekvő jelentősége van.

A kilencvenes évek második felében pedig megjelentek az internetes hírportálok, amelyek már kifejezetten a hírek tálalására és kommentálására épültek, a vezércikk jellegű írások elkezdtek visszaszorulni, illetve külön blogokra kerülni. Itt azonban már olyan nagyszámú írás, és szinte valós időben zajló kommentár jelent meg, ami nem könnyíti meg a későbbi időszakok elemzőinek dolgát. További fontos jelenség, hogy a vizsgált időszakban a szocialista és liberális sajtó szinte véglegesen összeforrott, majdnem szétválaszthatatlanul egyneművé vált. Akár a koalíció, a sajtó is – az 1989-es, illetve az 1990 és 1994 közötti időszak látszólagos különválását leszámítva – összenőtt, voltaképpen önmagával, hiszen azt jobboldali, nemzeti körökben senki sem vette komolyan, hogy az SZDSZ korábban egy valóban antikommunista párt lett volna, és nem a kommunista párt tagságának, illetve holdudvarának leánygyermeke. Az elektronikus média frontján – különösen az eleinte rendkívül szabályozatlan formában működő kereskedelmi televízióknál – ez mindvégig nyomon követhető volt. Egyrészt az ún. balliberális értelmiségiek minden létező felületen publikálták, másrészről a különböző pártállású, de a Horn-kormányban szerepet kapó politikusok, miniszterek megjelenítésében nem tettek különbséget a baloldali orgánumok. Ugyanez igaz volt az Orbán-kormány időszakában is, csak erős negatív kritikai, támadó attitűd megjelenésével.

Válogatott irodalom:

A kelet-közép-európai országokban zajló átmenet és a szociáldemokrácia. Nemzetközi tanácskozás Budapesten, 1991. szeptember 13-14-én. Szerk. Hárs Gábor. [Közzéteszi] az MSZP Országos Elnöksége. Budapest, Kinizsi, 1992.

Bálint Éva: *Rendiség a romokon: vélekedések a rendszerváltás éveiről.* Pesti Szalon, 1994.

Balogh István: *Határharcok: a politika és a tudományos értelmiség kapcsolatai a rendszerváltás előtti években.* MTA PTI, 2000.

Baranyai József: *A rendszerváltás titkos forgatókönyve; Egy modell Magyarországnak.* Bartax, 2006.

Bayer József: *A rendszerváltás néhány tanulsága. In: Rendszerváltás és Kádár-korszak.* Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára, Kossuth, 2008.

Bihari Mihály szerk.: *A többpártrendszer kialakulása Magyarországon. 1985–1991.* Kossuth, 1992.

Bihari Mihály: *A rendszerváltás magyar útja és feltételei.* MTA PTI, 2009.

Bíró Zoltán: A magyar kultúra helyzete és jövője: nemzeti kultúra, nemzeti irodalom. In: *Mi a helyzet és mi a lehetőség: Szárszó Budapesten, 2012. február 26.* Püski, 2012.

Bod Péter Ákos: *Pénz, Hatalom, Erkölcs: tanulmányok a gazdasági rendszerváltás időszakából.* Janus Pannonius Egyetemi Kiadó, 1997.

Csath Magdolna: Rendszerváltás, EU-s tagság és fejlődési lehetőségeink. *A Falu*, 26. évf. 2011. 1-2. sz. 21–26.

Fricz Tamás: *A magyarországi pártrendszer. 1987–1995. Kialakulástörténet és jellemzők. Politológiai elemzés.* Cserépfalvi, 1996.

Fricz Tamás: *A rendszerváltás szótára.* Móra Ferenc Ifjúsági Könyvkiadó, 1992.

Fricz Tamás: *Egy következmények nélküli ország.* Kairosz, 2004.

G. Fodor Gábor: *A rendszerváltás válsága.* Századvég, 2009.

Kárpáti Sándor: *Ostorcsapás az önérzeten: rendszerváltás és baloldaliság: cikkek, interjúk, jegyzetek.* Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó Vállalat, 2008.

Kónya Imre: Radikális rendszerváltás és elvetélt számonkérési kísérletek: 1989–1994. In: Fricz Tamás és Lánczi András szerk.: *Identitásaink és (El)hallgatásaink.* XXI. Század Intézet, 2011.

Müller György: *Kormányról kormányra a rendszerváltás utáni Magyarországon: Antalltól Gyurcsányig,* Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó vállalat, 2008.

Van jobb út! Szocialisták gazdaságról, társadalomról, politikáról. 1990–1992. [A Magyar Szocialista Párt dokumentumai, szakmai koncepciói. Közzéteszi] az MSZP Országos Elnöksége. Budapest, Eto-Print, 1992.

Fricz Tamás

A szocialisták átmentették a kádárizmust

Adalékok a posztkommunista MSZP hatalomátmentési érvelésének mélyszerkezetéről

„A demokrácia van olyan fontos dolog, hogy azt is mi szervezzük meg."

(Horn Gyula állítólagos, szűkebb körben elhangzott mondása)

A következő tanulmányban arra igyekszem választ keresni, hogy a Magyar Szocialista Párt (MSZP), amely a pártállami diktatúrát irányító Magyar Szocialista Munkáspárt (MSZMP) jogutódjaként jött létre, milyen érvekkel támasztotta alá a demokráciába való beilleszkedését a nyilvánosság előtt.

Az MSZP-nek – szemben az eleve a demokráciáért létrejött ellenzéki szervezetekkel – az érvekre és magyarázatokra különösen szüksége volt, hiszen nem lehetett természetesnek tekinteni – sőt! –, hogy az államszocialista diktatúrában vezető szerepet játszó politikai szervezet jogutódja a parlamentáris demokrácia szerves részévé válik. Annál is inkább, hiszen a nyolcvanas évek végén az akkori ellenzéki pártok éppen az MSZMP-MSZP által működtetett rendszer ellen léptek fel, más szóval: a két párt önmagában szimbolizálta azt, amit az ellenzék meg kívánt szüntetni. Ráadásul az MSZP nem úgy jött létre, hogy gyökeresen megújította önmagát, átfogó személycserét hajtott végre a sorain belül stb., hanem többnyire a régi arcok megtartásával folytatta tevékenységét a parlamenti demokrácia keretei között.

Mindezek alapján az MSZMP-MSZP-nek elemi szüksége volt arra, hogy a széles közvélemény számára elfogadhatóvá és megkérdőjelezhetetlenné tegye részvételét az új politikai rendszerben. De vajon milyen érveket sorakoztatott fel, s az érvek és magyarázatok mögött milyen megfontolások rejlettek? A válasz megadása során alapjaiban támaszkodtam kutatói teamünk két másik tagja, Orosz Tímea és Halmy Kund tanulmányaira, akik empirikus eszközökkel, szövegelemzésekkel mutatták be a parlamenti viták során, illetve a sajtóban elhangzott érveléseket néhány, jól kiválasztott témakör mentén.

A tanulmány első részében rövid nemzetközi összefoglalást nyújtok a témához, s áttekintem azt, hogy a közép- és kelet-európai átmenetek során milyen tényezők segítették elő s milyenek gátolták a demokráciák stabilizációját, s ezen belül milyen szerepet játszottak a régi, diktatórikus elitek, illetve az utódpártok, valamint azok hiánya.

Utána történeti és politológia eszközökkel áttekintem azt, hogy az MSZP tényszerűen milyen stratégiai és taktikai lépések mentén illesztette be magát a demokratikus berendezkedés keretei közé – sőt, került újra hatalomra már 1994-ben! –, illetve ehhez a folyamathoz hogyan viszonyultak az ellenzéki pártok és az 1990-ben megalakuló új, demokratikus kormány.

Végül, mindezek alapján az MSZP kommunikációs érvrendszerének elemeit és mögöttes mozgatórugóit, szemléletét igyekszem megvilágítani, illetve azt bemutatni, hogy az MSZP hatalomátmentése, valamint az ehhez kapcsolódó érvrendszer világképe milyen elemi erejű hatást gyakorolt a magyar rendszerváltás és demokrácia egészére.

1. Az új demokráciák minősége és a régi, posztkommunista elitek ebben játszott szerepe

Induljunk el egy kicsit távolabbról, s nézzük meg azt, hogy szélesebb értelemben a diktatúrákból a demokráciákba való átmeneteknek milyen típusai vannak.

Amikor az átmenetek történeti folyamatát tekintjük át, akkor politológiai szempontból két kérdésre érdemes választ keresni:

– hogyan szakaszolhatóak az átmenetek és a diktatúrából a demokráciába való átalakulás milyen módon (forradalom, tárgyalás, háború stb.) zajlott le?

– milyen sajátos vonásokat mutatnak fel a közép- és kelet-európai átmenetek a demokratizáció harmadik hullámához tartozó más térségekhez képest, különös tekintettel a régi, posztkommunista elitek és utódpártok szerepét illetően?

A demokratikus átmenetek szakaszolásával kapcsolatban sokáig a legelfogadottabb elméletet három szerző, O'Donnell–Schmitter–Whitehead szerzőpáros (1986) dolgozta ki, akik három fázist különböztettek meg: a régi rendszeren belüli liberalizációt, a demokratizációt (áttörést) és a konszolidációs szakaszt. Elméletük számos követőre talált (Przeworsi 1991; Bos 1996a; Rüb 1996a). Merkel (2010: 105) azonban kritikusan viszonyul ehhez, s azt hangoztatja, hogy ez a szakaszolás nem alkalmas a harmadik demokratizációs hullám folyamatának leírására, ugyanis a liberalizáció a legtöbb esetben egyáltalán nem készítette elő a következő szakaszt, a demokratizációt. Megítélése szerint a szerzőtrió koncepciója az autokratikus rendszer megszüntetéséről három esetben igaz: az első nagy demokratizációs hullám esetén, mely történetileg több évtizeden át tartott, a régi elitek által irányított rendszerváltások esetén, illetve a régi elit és az ellenzéki elit tárgyalásai útján megvalósuló demokratizáció során. Az is elmondható, hogy az alulról kikényszerített változások, illetve az új államalapítások esetében egyik-másik országban rövid ideig felmutattak liberalizációs tendenciákat a demokratizáció előtt, de ez korántsem volt mindenütt így.

Az viszont világosan látható, hogy ahol az állam és a hatalom összeomlása valósult meg, ott a liberalizáció és a demokratizáció gyakorlatilag szinkronban zajlott le, sőt, gyakran a demokratizáció befejeződése után valósult meg a politikai viszonyok liberalizációja. Tisztán látható, hogy a liberalizáció és a demokratizáció a szerzőtrió elméletéhez képest egészen másképp zajlott le, akár ha a demokratizáció második hullámát vesszük (lásd Németország, Olaszország, Ausztria és Japán példáját), akár ha a harmadik hullámot szemléljük (lásd Görögország, Portugália, Argentína, Románia, Csehszlovákia és Kelet-Németország példáját).

Nézzük ezek után, hogy a vizsgált régióban, illetve Latin-Amerikában és Ázsiában milyen módon zajlottak le a rendszerváltások.

1. táblázat.

Az autokratikus rendszerek felszámolódásának formái a demokratizáció harmadik hullámában Közép- és Kelet-Európában, Latin-Amerikában és Kelet- és Délkelet-Ázsiában.

A rendszerváltás típusa	Dél-Európa	Közép- és Kelet-Európa	Latin-Amerika	Kelet- és Délkelet-Ázsia
Tárgyalásos átmenet	Spanyolország	Lengyelország, Magyarország	Bolívia Uruguay	Dél-Korea Thaiföld
A régi elit által irányított átmenet		Albánia Bulgária Románia	Brazília Chile Ecuador El Salvador Guatemala Mexikó Nicaragua Paraguay Peru (1980)	Tajvan
Alulról kikényszerített átmenet	Portugália	Csehszlovákia NDK		Fülöp-szigetek Indonézia
Összeomlás	Görögország		Argentína Panama Peru (2000)	
Új államok létrejötte		Csehország Észtország Fehéroroszország Horvátország Jugoszláv maradvány Litvánia Lettország Oroszország Szlovákia Szlovénia Ukrajna		Kelet-Timor

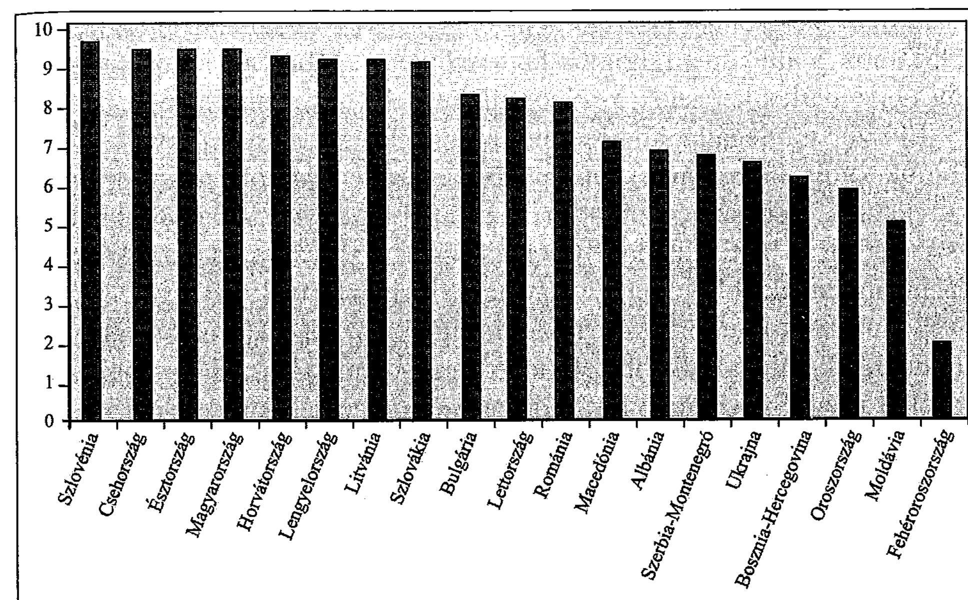
Forrás: Merkel, W. 2010: 104.

Az átmenetek ötféle formáját a nemzetközi szakirodalom inkább deskriptív (leíró, empirikus) megközelítésben vizsgálja, s kevéssé von le olyan következtetéseket, melyek szerint az átmenet ilyen vagy olyan formája „jobb", „szerencsésebb" a demokratikus rendszerek stabilizációja szempontjából. Jómagam is kerülöm a normatív-értékelő megközelítést, annak mégis értelmét látom, hogy az eltelt húsz év empirikus tapasztalataiból néhány következtetést levonjunk.

Ezek után térjünk át térségünkre, az új közép- és kelet-európai demokráciákra. Induljunk ki a Bertelsmann Stiftung átfogó vizsgálati eredményé-

2. táblázat.

Közép- és kelet-európai országok demokráciáinak konszolidáltsági foka

Forrás: Bertelsmann Alapítvány (2005)

ből, amely négy szint (alkotmányosság, részvétel, vétó-aktorok magatartása, civil politikai kultúra) alapján vizsgálta meg az országokat, s jutott a következő eredményre.

A fentiek szerint az országok négy csoportja különböztethető meg.

a) Konszolidált országok (sorrendben): Szlovénia, Csehország, Észtország, Magyarország, Horvátország, Lengyelország, Litvánia, Szlovákia.

b) Nagy vonalakban konszolidált országok: Bulgária, Lettország, Románia (jó esélyekkel a stabilizációra, melyet az EU-tagság nagymértékben elősegít).

c) A nem konszolidált választási demokráciákhoz tartozik: Macedónia, Albánia, Ukrajna, Szerbia és Bosznia-Hercegovina. (Megjegyzem, hogy az utóbbi években Szerbia nagy esélyekkel törekszik az EU-tagságra, s ez javíthat a pozícióján.)

d) Félig autokratikus, bár többé-kevésbé szabad választásokat tartó rendszer Oroszország és Moldávia.

e) Fehéroroszország újra autokratikus rendszernek számít, ha egyáltalán volt demokratikus korszaka.

Érdemes ezek után visszatérni a demokratikus átmenetekkel foglalkozó táblázathoz, s áttekinteni, hogy a posztszovjet régióban az átmenetek mely típusa bizonyult sikeresnek, kevésbé sikeresnek vagy sikertelennek.

Először is megállapítható, hogy az új államalapítások – melyek vagy háborúk (volt Jugoszlávia), elszakadások (balti államok) vagy szétválás (Szovjetunió, Csehszlovákia) – alapján jöttek létre, vegyes képet mutatnak. Hiszen amíg a balti államok, Csehország és Szlovákia sikeres demokratizációt mutatnak fel, addig a volt Jugoszláviából kivált országok közül a közép-európai kultúrkörhöz tartozó ország (Szlovénia, Horvátország) konszolidálódtak, míg a Balkánhoz tartozó országok még hátrább tartanak. Nem beszélve a volt Szovjetunió levált országairól, amelyek mindegyike kevéssé sikeres demokratizációt mutat fel (más kérdés, hogy utóbbiak törekszenek-e egyáltalán arra, hogy „nyugati típusú" demokráciát építsenek fel. Ez utóbbi nem könnyű kérdésre az V.-VI. fejezetben térek vissza.)

Ezzel szemben egyértelmű, hogy ahol a régi kommunista-szocialista elitek által irányított rendszerváltás zajlott le, ott a demokratizáció csorbát szenvedett, illetve fennáll a veszélye a visszaesésnek; ide tartozik Albánia, Románia és Bulgária. Megjegyzendő Románia esetében, hogy bár a táblázat nem mutatja, de Romániában nemcsak a régi elitcsoportok egyikének puccsa zajlott le 1989 végén, de valóságos népi forradalom is, melynek végén Ceauşescut, a diktátort rögtönítélő bíróság ítélte halálra és az ítéletet rögtön végrehajtották. Ez tehát árnyalja a képet, az azonban tény, hogy a forradalom „lecsengése" után vitathatatlanul a puccsista csoportok (melyek a Ceauşescu-diktatúra belső kritizálói közül kerültek ki) irányították a rendszerváltás folyamatát.

Másfelől azzal is finomítani kell a táblázatot, hogy sok országban, ahol új államalapítás jött létre, egyben a régi elit kezdte el ezt és a félig-meddig vagy sehogyan sem megvalósuló rendszerváltást is. Idetartozik Oroszország, Fehéroroszország, Ukrajna, Moldávia és Macedónia, s akkor még egyáltalán nem beszéltünk – s nem is tartozik vizsgálati körünkbe – a volt Szovjetunió közép-ázsiai önállósodott tagjairól, így Grúziáról, Kazahsztánról, Tadzsikisztánról, Türkmenisztánról, Örményországról, Kirgíziáról és Üzbegisztánról. (Utóbbiakban erős, autokratikus elnöki rendszerek jöttek létre, a

demokratizáció legfeljebb halovány jeleivel.) Vagyis akkor vagyunk pontosak, ha azt mondjuk, hogy ha a régi rendszer elitje irányította az új államalapítást és/vagy a rendszerváltást, akkor a demokratizáció konszolidációjára, sőt létrejöttére kisebb esély mutatkozott. (Tekintettel a régi rendszer elitjének intézményes és magatartásbeli kötődéseire, ezen nincs mit csodálkozni.)

További megállapítás, hogy a régi és az új elitek tárgyalásain, egyezkedésein és megállapodásain (esetlegesen alkuin) keresztül zajló rendszerváltások a sikeresek közé tartoznak, lásd jelesül Lengyelország és Magyarország esetét. Jómagam részben ebbe a körbe venném – túl azon, hogy új államalapítások is – Szlovéniát és Szlovákiát, mely országokban a régi reformelit és az új elitek között valamiféle „együttélés" és később a régi elit egyfajta „integrálódása" mutatkozott meg, és ennyiben a lengyel és a magyar példához csatlakoztathatók.

Más kérdés az – s erre később térek vissza –, hogy a régi kommunista vagy reformkommunista, illetve új, demokratikus elitek további együttélése (ha tetszik egyfajta „cohabitation") a demokrácia konszolidációs szakaszában milyen képet mutat. Itt ugyanis kétféle lehetőség van: az egyik, hogy a volt rendszer felelőseinek legalább is részleges elszámoltatása, az igazságtétel megtörténik-e, s a továbbiakban fokozatosan a demokratikus elit veszi át a politika, a gazdaság és a társadalom irányítását, avagy az elszámoltatás lényegében elmarad, s a régi reformelit fokozatosan visszaszerzi az uralmat a különféle szférák fölött, beleértve a politikát is. Előbbi esetben a demokrácia lassú, de biztos stabilizációja látszik valószínűnek, míg az utóbbi esetben nem zárható ki, sőt a régi rend elitjének intézményes és magatartásbeli kötődései miatt szinte egyértelműsíthető a demokratizáció visszaesése, torzulása, egy „hibrid" rendszer kialakulása (miként ez Magyarországon történt, ahol egészen 2014-ig egyfajta átmeneti, posztkommunista elemeket felmutató rendszer alakult ki).

Mindezek alapján a „tárgyalásos" átmenet első altípusába tartozik Szlovénia, Lengyelország 2005 óta és részben Szlovákia, míg a második típusba tartozott Magyarország 2014-ig.

Végül elég egyértelműen megállapítható, hogy azokban az országokban, ahol az alulról való nyomásgyakorlás, tehát a népakarat megnyilvánult az átmenet során, sikeres demokratizációk és konszolidáció zajlott le; ez történt Csehszlovákiában (különösen Csehországban), Kelet-Németországban, illetve a balti államokban. A balti államok esetében állapítsuk meg,

hogy ezekben az országokban az új államalapítást a demokratikus ellenzék irányította, a régi, ráadásul az elnyomó hatalomhoz tartozó „orosz" kommunista elit nem vett részt az átalakulásban.

Mindezek alapján egy kicsit módosítsuk és pontosítsuk a fent megadott táblázatot, és az átmenetek típusait mutassuk be abban a sorrendben, hogy melyik kedvezett a leginkább és melyik legkevésbé a sikeres demokratizációnak.

3. táblázat:
Az átmenetek típusai a demokratizáció sikere szempontjából

A demokratizáció szempontjából kedvező típusok*		A demokratizáció szempontjából kedvezőtlen típusok**	
1. Alulról jövő nyomásgyakorlás, a régi elit háttérbe szorítása	Csehszlovákia (Csehország) NDK	1. Átmenet a régi elit irányításával, mely fokozatos gyengülést mutat	Bulgária Albánia
2. Alulról jövő nyomásgyakorlás, új államalapítás, a régi elit háttérbe szorítása	Lettország Litvánia Észtország Horvátország	2. Alulról jövő nyomásgyakorlás (forradalom) után a régi elitek puccsa, átmenet az utóbbiak irányításával, mely fokozatos gyengülést mutat	Románia
3. A régi és az új elit közötti tárgyalások, az új elit fokozatos felülkerekedése	Lengyelország	3. Új államalapítás Átmenet a régi elitek irányításával, mely részben erős marad	Macedónia Moldávia
4. Új államalapítás, a régi elit részleges jelenléte, majd integrálása	Szlovénia Szlovákia	4. Új államalapítás és új rendszer építése a régi elitek irányításával, mely tartósan erős marad	Oroszország Fehéroroszország Ukrajna 2000-ig (közép-ázsiai országok)
5. A régi és az új elitek közötti tárgyalások, a régi elit „felerősödése"	Magyarország 2010-ig		

* *Az 1-től az 5-ig tartó sorrend erősorrendet mutat, amennyiben az 1-es típus a leginkább kedvező a demokratizáció szempontjából*

** *Az 1-től 4-ig tartó erősorrenden belül a 4-es a leginkább kedvezőtlen típus a demokratizáció szempontjából*

Forrás: saját összeállítás, 2014.

1. A demokratizáció szempontjából kedvező típusok:

1.1. Alulról jövő nyomásgyakorlás, a régi elit háttérbe szorítása: Csehszlovákia (Csehország), NDK

1.2. Alulról jövő nyomásgyakorlás, új államalapítás, a régi elit háttérbe szorítása: Lettország, Litvánia, Észtország, Horvátország

1.3. A régi és új elit közötti tárgyalások, az új elit fokozatos felülkerekedése: Lengyelország

1.4. Új államalapítás, a régi elit részleges jelenléte majd integrálódása: Szlovénia, Szlovákia

1.5. A régi és új elitek közötti tárgyalások, a régi elit „felerősödése": Magyarország 2010-ig.

2. A demokratizáció szempontjából kedvezőtlen típusok:

2.1. Átmenet a régi elit irányításával, mely fokozatos gyengülést mutat: Bulgária, Albánia

2.2. Alulról jövő nyomásgyakorlás (forradalom) után a régi elitcsoportok puccsa, átmenet utóbbiak irányításával, mely fokozatos gyengülést mutat: Románia

2.3. Új államalapítás, átmenet a régi elit irányításával, mely részben erős marad: Macedónia, Moldávia

2.4. Új államalapítás és új rendszer építése a régi elit irányításával, mely tartósan erős marad: Oroszország, Fehéroroszország, Ukrajna 2000-ig (közép-ázsiai országok).

A fentiekből levonható az a következtetés, hogy elsősorban ott zajlódtak-zajlanak le sikeres átmenetek, s ott konszolidálódtak a demokráciák, amely országokban az új elitek a régi eliteket tartósan háttérbe szorították, vagy utóbbiak legalábbis tárgyalásokra kényszerültek és később több-kevesebb sikerrel integrálódtak – vagy „felszívódtak" – az új rendszerbe. A régi elitek tartós háttérbe szorítása pedig ott történt meg a leggyorsabban és legmarkánsabban, ahol az alulról jövő (bottom up) nyomásgyakorlás jelen volt az átmenet során demonstrációk, tüntetések, élőláncok (lásd Csehországban a Vencel téri tüntetéseket, az NDK-ban az úgynevezett „hétfői" demonstrációkat, a balti államok polgárai által alkotott élőláncot 1990 tavaszán) stb. formájában; az alulról jövő nyomás, a „forradalmi" jelleg ugyanis nyilvánvalóan a régi, kommunista-szocialista (ráadásul „idegen") elit eltávolítására irányult, s ezt a demokratikus elitek nem hagyhatták figyelmen kívül, csak

óriási presztízs- és legitimációvesztés árán. Ez utóbbira is akad példa, méghozzá Románia. (Lengyelország sajátos eset annyiban, hogy bár tárgyalásos formára kényszerült, hosszabb időtávot tekintve, 1980-tól a Szolidaritás formájában megjelent az alulról jövő nyomásgyakorlás, csak bizonyos értelemben „korán jött".)

A régi elitek kiszorítása tehát az elsődleges és „független" változó a sikeres demokratikus konszolidáció szempontjából; a legerősebb függő változó, amely ezt elősegíti, a néptömegek alulról jövő nyomásgyakorlása. A tárgyalásos megoldás már kevéssé sikeres forma, de hosszú távon azzá válhat, ha a régi elitek lassacskán kiszorulnak a hatalomból és a többi társadalmi szférából. Ha ez nem történik meg, a kezdetben sikeresnek tűnő demokratizáció megakadhat, és olyan hibrid rendszer jöhet létre, amelyben a régi, diktatórikus rendszer elemei ugyanúgy jelen vannak, mint az új, demokratikus rendszeréi; utóbbira példa többek között Magyarország.

A posztszovjet régióra való kitekintést befejezve megállapítható, hogy bár az új, demokratikus elitek Közép- és Kelet-Európában látszólag nagyon rövid idő alatt, igen látványosan bevezették a demokratikus alapintézményeket és ezzel néhány aktorszemléletű kutatót meg is győztek arról, hogy „kész a nagy mű" és a demokráciák nemsokára konszolidálódnak (hiszen voltak funding election-ok), valójában csak innen kezdődött a demokratizáció igen hosszú folyamata. Az új elitnek nem kisebb feladata van, mint hogy megváltoztasson egy történelmi éra alatt rögzült szokásokat, hagyományokat, normákat, eljárásokat mind az elitek, mind a polgárok körében, amelyek egytől egyig a kommunizmushoz-szocializmushoz kötődnek. Különösen nehéz feladat ez abban az esetben, ha ráadásul az előző, diktatórikus rendszer vezető elitje is a helyén maradt és átmentette magát a demokratikus rendszer keretei közé. Márpedig ehhez aligha elég néhány év; megítélésem szerint arra van szükség, hogy a már rendszerváltás után született, politizáló generáció vezető politikai és egyéb funkciókba jusson, tehát a rendszerváltástól számított 25–30 év szükséges ahhoz, hogy a demokrácia valóságosan, organikus értelemben stabilizálódjon. És még ebben az esetben is csak a legfejlettebb közép-európai országokról beszélek; a balkáni és a kelet-európai országok esetében megítélésem szerint több időre van szükség, a közép-ázsiai országokat illetően pedig még csak jósolni sem merek.

2. Az MSZP hatalomátmentésének folyamata és jellemzői

Először is tisztázni kell: Gorbacsov és a Szovjetunió politikai és katonai „kihátrálása" folytán a régió mindegyik kommunista politikai elitjének egy ponton fel kellett ismernie, hogy a szocialista rendszer nem tartható tovább, s a hatalmat is át kell adnia. (Az egyetlen kivétel talán Ceauşescu, aki éppen végsőkig húzódó ellenállása miatt jutott a kivégzés sorsára.) A felismerés gyorsasága és mélysége, valamint a visszalépés megválasztott stratégiái között azonban különbség volt: a leghamarabb a lengyel (1988. augusztus végétől – Piotr Naimski, 2004), illetve a magyar kommunista elit (1989 júniusától) „engedett" a visszafordíthatatlan változásoknak. Sokkal tovább „húzta" a Husak-féle csehszlovák kommunista párt, illetve Erich Honecker keletnémet kommunista pártja (utóbbiak egészen 1989 késő őszéig tartották magukat). Mármost a felismerés, illetve a váltás gyorsaságának nagy szerepe volt a posztkommunista elitek hatalom-, pozíció-, illetve vagyonátmentő lehetőségeinek alakulásában. Ebből a szempontból pedig egyértelműen a lengyel és a magyar pártállami elit volt a leghatékonyabb – ironikusan szólva a legügyesebb –, ugyanis azáltal, hogy a végkifejlet előtt több hónappal váltottak és lényegében a reformok élére álltak, jó lehetőségeket kaptak a gazdasági pozíciók, illetve a tulajdon megőrzésére, ellenőrzésére.

A kommunista elit reform-elkötelezettségének persze lehetne egy jóhiszeműbb olvasata is. Ám látnunk kell: azok a gazdasági-tulajdoni-piaci reformok, a piacgazdaság kialakulását lehetővé tévő rendelkezések és törvények, amelyeket mind a magyar, mind a lengyel pártállami hatalom 1988-1989-ben meghozott, már abszolút elkerülhetetlenek voltak. Ekkorra a gazdasági válság már olyan mértéket öltött mindkét országban, hogy más kiút nem létezhetett – legfeljebb az államcsőd. Sőt, inkább úgy kell fogalmazni: a pártállami elitek – nemcsak a magyar és a lengyel, de még inkább a többi régióbeliek – saját hatalmi pozícióik féltése és védelme okán a lehető legtovább elodázták a nélkülözhetetlen reformokat, s e késések következménye az volt, hogy az új, demokratikus kormányzatok szinte kezelhetetlenül súlyos gazdasági válságállapotot örököltek az előző rendszertől. S itt nem lehet hivatkozni arra, hogy a Szovjetunió miatt nem lehetett semmilyen változtatási sorozatot elindítani, hiszen Magyarország a nyolcvanas években már sok mindent megtehetett – belépés a Valutaalapba és a Világbankba, 1982-

ben kisebb vállalkozási formák széles körű engedélyezése stb. –, vagyis egy bizonyos mozgástér már rendelkezésre állt, különösen Gorbacsov 1985-ös színrelépésétől kezdve. Nincs tehát semmi különösebb dicsérni való abban, hogy e két ország hatalmi elitje az utolsó előtti pillanatban felismerte az elkerülhetetlen gazdasági reformok szükségességét; az államszocialista piacgazdaság tarthatatlansága már a hetvenes évek végétől kezdve világos volt a szakemberek, sőt a kommunista elit számára is, mégis minden maradt a régiben egészen a nyolcvanas évek végéig.

Ezzel együtt tény, hogy a kényszerű reformlépések megtételével a két ország elitje, illetve a hatalomhoz kötődő nómenklatúra lépéselőnybe került az ellenzékkel szemben a rendszerváltás küszöbén. Magyarországon 1988-ban került elfogadásra a társasági törvény, 1989 júniusában pedig az átalakulási törvény; mindkettő az állami tulajdon magántulajdonná való átalakulását tette lehetővé. E két törvény alapján indult el az a folyamat, amelyet mind a társadalomtudomány, mind a köznyelv évek óta spontán privatizációnak nevez.

De vajon mire használta a lengyel és a magyar pártállami elit és nómenklatúra helyzeti előnyét, amelyet a gazdasági reformlépésekkel szerzett? Arra, hogy lehetővé tegye az ellenzéknek s a társadalom mindenféle tulajdonból kiszorított embereinek, hogy tulajdonhoz juthasson, vállalkozhasson, egyáltalán egy, a piacgazdasághoz nélkülözhetetlen új szemléletű gazdasági elit alakuljon ki? Vagy netán arra, hogy pozícióit megmentse azáltal, hogy ő maga válik államszocialista vezetőből tőkés tulajdonossá?

Nos, ma már világosan látszik, hogy az utóbbi következett be – mind a lengyeleknél, mind a magyaroknál. A pártállami elit az egyébként fontos és nélkülözhetetlen gazdasági reformokat, gazdasági átalakulást nem arra használta fel, hogy *átadja a helyét egy új elitnek,* hanem arra, hogy *megőrizze pozícióit* az új rendszer feltételei között is.

Erről a folyamatról Lengyelország vonatkozásában a már említett Piotr Naimski egy előadásában tudósít bennünket. Először is leszögezi, hogy Lengyelországban is – akárcsak Magyarországon – erőteljesen zajlott a spontán privatizáció, amelynek során ismét a régi rend emberei kerültek előnyös pozíciókba. Leírja, hogy *„A metamorfózison átesett kommunisták megtarthatták a pénzt, a házakat, a közigazgatásban elfoglalt pozíciókat és a gazdaságot. (...) A folyamatban lévő privatizációban a kommunista pártstruktúra emberei gyakran előjogokat élveztek stb. stb."*[1] Ryszard Terlecki – szintén lengyel elemző – egy másik konferencián pedig arról számolt be,

hogy Lengyelországban a régi elit a regionális szinteken igen sikeresen túlélte a rendszerváltást, a helyén tudott maradni nemcsak a gazdaságban, de a politikában és a médiában is.[2] Mindezen jelenségek alapján vonja le Naimski a talán kissé túlzottan is keserű végkövetkeztetéseit: *„bár a lengyelországi politikai színtéren számos változás zajlott le, kulcsfontosságú elemei változatlanok maradtak. A posztkommunistáknak lehetőségük nyílik* [így, jelen időben! – F. T.] *legtöbb erőforrásuk megmentésére."*[3] Sőt ezen továbbmegy: *„A rendszer lebontásának célja az volt, hogy garantálja a közélet és a gazdaság ellenőrzését az új körülményeknek megfelelően, amely ellenőrzést a régi rendszer kedvezményezettjeinek és funkcionáriusainak kellett gyakorolni."*[4]

De térjünk át Magyarországra. Nálunk az 1988-as társasági törvény, illetve az 1989. júniusi átalakulási törvény tette lehetővé a magántulajdon kialakulását, s egyben a fent már jellemzett spontán privatizáció elindulását. Talán meglepő módon, a spontán privatizáció hatásainak megértéséhez Bokros Lajost hívom segítségül, aki egy méltatlanul elfeledett 1990-es írásában átfogóan elemezte a jelenséget és annak lehetséges hatásait. Bokros, az események „kortársi" tanúja, aki aligha volt vádolható az akkori ellenzék melletti masszív elkötelezettséggel, a spontán privatizáció gazdasági jelentőségéről így ír: *„a mai államigazgatási tulajdon spontán privatizációja nem eredményezi olyan tulajdonszerkezet kialakulását, amely kikényszerítené a gazdaság valóban hatékony működését. Sőt éppen ellenkezőleg; bizonyítható, hogy ez a folyamat a mai monopolisztikus összefonódások megrögzítésével kifejezetten egy piac- és társadalomellenes* [! – F. T.] *tulajdonszerkezet kialakulásához járul hozzá."*[5] S ezek a folyamatok *„teljesen*

---

[1] Naimski, P.: Lengyelország 15 évvel a „kerekasztal" után: hol az átmenet vége? In: *Kísértő múlt. A kommunizmus utóélete Közép-Kelet-Európában.* (Konferenciák a Hamvas Intézetben). Hamvas Intézet, 2004, 210. p.

[2] Terlecki, R.: Assymetrische Karrieren: Kommunisten und Oppositionsmitglieder im politischen Leben der Region Kleinpolen (Malopolska). In: Veen, H.-J. (Hrsg.): *Alte Eliten in Jungen Demokratien? Wechsel, Wandel, und Kontinuität im Mittel- und Osteuropa.* Böhlau Verlag, 2004, 224. p.

[3] Naimski, P.: i. m. 215. p.

[4] Uo. 218. p.

[5] Bokros Lajos: Rendszerváltás vakvágányon. In: Kurtán–Sándor–Vass szerk.: *Magyarország Politikai Évkönyve, 1990.* DKMKA, 1990, 75. p.

jogszerűen vezetnek a társadalmi vagyon átjátszásához, illetve elherdálásához."[6] Bokros alig leplezett felháborodással jegyzi meg, hogy a Valutaalap, illetve brit és amerikai szakmai szervezetek szerint is világviszonylatban példátlan (!) az, ami Magyarországon történik, mármint, hogy egy állam ennyire ne törődjék a saját, illetve a társadalom vagyonával. Hozzáteszi, hogy ez a helyzet még a külföldiek számára is meglepő és kockázati tényező, hiszen a – valójában – „gazdátlan" ügyletek utólag bármikor megkérdőjelezhetőek.[7] Bokros úgy véli, az a fair, ha az új választások után létrejövő parlament és kormány kezét a leköszönő pártállami hatalom nem köti meg, nem köti gúzsba. Ezért következtetése egyértelmű, bár ugyanakkor mai szemmel nézve példátlanul naiv is: *„a gőzerővel előrehaladó spontán privatizációt egyrészt piac- és társadalomellenes vadhajtásai miatt, másrészt a következő parlament döntési lehetőségeinek megőrzése végett indokolt lenne leállítani."*[8]

A közgazdász 15 évvel ezelőtti mondatai azért is meglepőek, mert rámutatnak arra, hogy a spontán privatizáció nem pusztán a pártállami politikai és gazdasági elit hatalom- és pozícióátmentését szolgálta, hanem ráadásul ez egy meglehetősen szemérmetlen folyamat keretében zajlott le. Szemérmetlen azért, mert itt a kádári elit érdeke az országos érdek elé került; a hatalomátmentés szempontja felülírta azt az elemi nemzeti érdeket, hogy az állami vagyont felelősséggel és megfontoltan kell privatizálni, s hogy az állami tulajdon elherdálása az ország, másképp a demokrácia jövőbeli pozícióit és esélyeit veszélyezteti. S ez pedig azzal a veszéllyel fenyeget, hogy a rendszerváltás kudarcba fullad, mind gazdasági, mind politikai értelemben. Bokros kíméletlenül levonta a következtetéseket: *„A spontán privatizáció politikailag robbanásveszélyes helyzet kialakulásával, illetve a társadalmi szerkezet latin-amerikai stílusú eltorzításával fenyeget. A régi bürokratikus elit az állami vagyon feletti magántulajdonosi ellenőrzés megszerzésével átalakulhat egy ugyancsak zárt és piacellenes keresztösszefonódásokkal megbonthatatlanná tett oligarchiává, amely előbb-utóbb kisajátíthatja az ország zsenge demokratikus intézményeit is. Márpedig stabil demokrácia kislétszámú vagyonos kaszt túlsúlyára nem épülhet."*[9] (Érdekes olvasni 2006-ban ezeket a sorokat...) S még egy mondat, ami számomra különös jelentőséggel bír: *„A spontán privatizáció erkölcsileg sem igazolható."*[10]

[6] Bokros Lajos: i. m. 73. p.
[7] Uo. 76. p
[8] Uo. 77. p.

Az MSZMP akkori tényleges céljait nem csak Bokros ítélte meg egyértelműen. Egy aktív „szemtanú", ismert szakújságíró, Babus Endre egy jellemzése is figyelemre méltó. Az ő megítélése szerint 1989 tavaszán (fontos a dátum! – F. T.) az MSZMP előtt két cél lebegett. Az egyik, hogy a politikai életben az új viszonyok, azaz a rendszerváltás után is megőrizze kulcspozícióit. A másik pedig, hogy átmentse a pártszervezet hatalmas vagyonát, amely hosszú időre biztosíthatja a párt helyzeti előnyét a konkurensekkel szemben.[11] Ezzel összefüggésben jegyzi meg, hogy az MSZMP – bár erre 1989 őszén a népszavazás is kötelezte – nem számolt el a vagyonával.[12]

S itt érkezünk el egy kellemetlen kérdéshez. Ahhoz mégpedig, hogy vajon mit tett az ellenzék a pártállami elit – igen sikeres – vagyonátmentő törekvéseivel szemben? Érzékelte-e a háttérben megindult folyamatokat, látta-e a spontán privatizációban rejlő igen jelentős veszélyeket, s ha igen, milyen lépéseket tett ezek megakadályozására, a rendszerváltó célok maradéktalan érvényesítésért?

Nos, úgy tűnik, hogy ebben a vonatkozásban az ellenzéki elit nem állt a helyzet magaslatán, összességében ugyanis nem sokat tett a spontán privatizáció, a vagyon- és pozícióátmentés ellen. Vajon azért-e, mert tapasztalatlan volt és nem látta át ezeket az összefüggéseket, vagy átlátta ugyan, de nem volt elég eszköz a birtokában, hogy tegyen ez ellen valamit? Nehéz megítélni. A legszigorúbb ítélet ismét Bokros Lajoshoz kötődik, aki a következőképpen fogalmaz: *„1989 törvénykezése és az ennek nyomán kibontakozó spontán privatizáció éppen arra példa, hogy régi politikai hatalmát magántulajdonosi formában átmenteni készülő hagyományos bürokratikus (vállalatvezetői és gazdaság-irányitói) elit befolyásos csoportjainak és a feltörekvő új politikai elit egy részének a társadalom feje fölötti terméketlen kiegyezése hogyan kísérelte meg újabb emberöltőkre csaknem zsákutcába*

[9] Uo. 76. p.
[10] Uo. 76. o.
[11] Babus Endre: Népszavazás – 1989. In: *Magyarország Politikai Évkönyve, 1990.*
[12] Uo. 161. p.

futtatni a magyar gazdaság és társadalom fejlődését."[13] Ezzel a véleménynyel egyébként csak részben értenék egyet. Ma már ugyanis jól tudjuk, hogy az ellenzék a spontán privatizációból nagymértékben kimaradt, s bár igaz, hogy többen az ellenzék soraiból is jutottak kisebb-nagyobb vagyonokhoz, tulajdonhoz a spontán privativáció időszakában, ez mégis sokkal kisebb mértékű volt ahhoz képest, amilyen súllyal a volt pártállami elit és a nómenklatúra tagjai részesültek a privatizáció „örömeiben".

Jómagam másban látom a meghatározó problémát. Abban, amelyről részben már szóltunk korábban: az ellenzék minden idegszálával a pártállami elittel való *politikai tárgyalásokra, s a politikai eredményekre* koncentrált. Mindennél fontosabb volt számukra, hogy létrejöjjön a demokratikus jogállam Magyarországon, a többpártrendszer, a szabad választások. Talán nem mellékes körülmény, hogy az SZDSZ, a Fidesz, az MDF és a többi párt soraiban elsősorban jogászok, szociológusok, másodsorban irodalmárok, történészek foglaltak helyet, s csak elvétve találunk közöttük közgazdászokat. (Bokros Lajos az MSZP frakciójának tagja lett...) Az *elit kontra elit* dimenzióra való eltúlzott koncentrálásra persze az utóbbi körülmény sem ad mentséget. Korábban már hosszan taglaltam, hogy az ellenzéki elit a *társadalomra* sem fordított elegendő figyelmet, s ez legalább annyira stratégiai hibának tekinthető, mint az, hogy a *gazdasággal* és az ott folezajló folyamatokkal sem foglalkoztak a dolog súlyának, rendszerváltásban betöltött jelentőségének megfelelően.

Érdemes e helyütt ismét Hankiss Elemért idézni, aki a fenti két jelenséget összefogva, összhatásában szemléli, s a szokásos szenvedélyes stílusában kritizál: *„A kerekasztal résztvevői (...) – érthető módon – elsősorban a politikai intézményrendszer átalakításában s a politikai hatalom újraelosztásában voltak érdekelve. De az már nem érthető és nem fogadható el – bár vannak mentségeik –, hogy hagyták, hogy a gazdasági és társadalmi témák lekerüljenek erről az asztalról. Hagyták, hogy az e témákat tárgyaló albizottságok munkája zátonyra fusson. Hagyták, hogy a kormány gazdaságpolitikája tovább mélyítse a gazdasági válságot, növelje az ország adósságát.*"[14]

[13] Bokros Lajos: i. m. 76. p.

[14] Hankiss Elemér: Az ártatlanság elvesztése. In: *Magyarország Politikai Évkönyve,* 1990. 41. p.

S mi lett mindennek a következménye? Az, hogy a piaci – vagy ha tetszik kapitalista – viszonyokra való áttérést a kádári politikai és gazdasági elit hajtotta végre Magyarországon (akárcsak Lengyelországban), aminek következtében az államszocializmus gazdasági vezetői lettek a kapitalista magántulajdon vezetői is. Bayer József – akit nem lehet vádolni jobboldalisággal – szikáran számol be a végeredményről 1991-ben: a gazdaság területén a széles körű elitváltás nem sikerült, a vezetők 4/5-e a helyén maradt.[15] Meg kell mondani, hogy ez a régióban nem volt törvényszerű és elkerülhetetlen folyamat. Nem így történt például Csehországban, ahol 1989 és 1992 között egyértelműen megszabadultak a volt kommunista elittől, s ez által a gazdasági pozíció- és hatalomátmentésüket is meg tudták akadályozni.[16] Ugyanez elmondható Kelet-Németországról is; Karl Schmitt leírja, hogy eltérően a többi kelet-európai országtól, a kelet-németeknél semmilyen átmenet nem volt a pártállami politikai és igazgatási elitből a gazdasági elitbe.[17] S végül Schöpflin György jegyzi meg egy előadásában, hogy Észtországban – mely ország az elmúlt években igen szép gazdasági eredményeket ér el! – a kommunista párt nem tudta a vagyonát megtartani, s ez által az ellenzéki erők szabadságfoka hatványozottan megnőtt.[18]

Megállapíthatjuk tehát, hogy a kádári elit pozícióátmentésének egyik meghatározó módja volt a gazdasági átalakulás, a spontán privatizáció folyamata. Fontos azonban a másik módozatot is figyelembe venni – amelyet Babus Endrétől már idéztünk –, azt mégpedig, hogy *az állampárt, az MSZMP nem számolt el a vagyonával.* Márpedig erre két igen erős törvény, illetve döntés is kényszerítette (volna): egyfelől a Nemzeti Kerekasztal tárgyalásokon ebben már megállapodtak, másfelől az 1989. november 26-ai népszavazás eredménye törvényi erővel kötelezte erre a pártot. Erre azonban annak ellenére sem került sor, hogy az MSZMP-ből megalakult Magyar Szocialista Párt jogutódként (!) jött létre, tehát vállalta az állampárttal a jog-

[15] Bayer József: Antikommunizmus Magyarországon, 1990. In: *Magyarország Politikai Évkönyve, 1991.* Ökonómia Alapítvány – Economix Rt. 1991, 246. p.

[16] Vö.: Hamberger Judit: A kormányzati politikák és az ellenzék viszonya Csehországban és Szlovákiában az 1990-es években. In: *Konfliktusok és kezelésük Közép-Európában.* Teleki László Alapítvány, 2000, 56. o.

[17] Schmitt, Karl: Berichterstattung DDR/Neue Länder. In Veen, H.-J.: *Alte Eliten in jungen Demokratien?* 172. p.

[18] Schöpflin György: A jobboldal és a posztkommunizmus. In: *Kísértő múlt.* 239. p

folytonosságot. Mindez, együtt a spontán privatizáció során megszerzett igen jelentős mértékű állami vagyonnal, az MSZP és holdudvara számára *az éppen csak kialakuló politikai versenyben óriási helyzeti előnyt jelentett az ellenzéki pártokkal szemben.* Nem véletlen, hogy 1990 szeptemberében az új magyar Országgyűlés – érzékelvén, hogy a törvény betartására egyáltalán nem kerül sor – újra felszólította az MSZP-t, valamint a kádári politikai rendszerhez legszorosabban kötődő egyéb társadalmi szervezeteket (többek között a Demiszt és tagszervezeteit, mint a KISZ és az Úttörőszövetség jogutódját), hogy számoljanak el a vagyonukkal – ám ez a kísérlet is hamvába holt...

Megdöbbentő talán, de igaz, hogy a megalakult új parlamentben, az Antall-kormány időszakában sem igazán sikerült az új hatalomnak megállítani a fenti hatalomátmentő folyamatokat. A vagyonelszámoltatás továbbra sem sikerült, hiszen ekkorra már többé-kevésbé késő is volt ehhez, ám talán nem is volt kellően erélyes az új, jobbközép kormány fellépése. Jellegzetes, hogy a vagyonátmentés legfontosabb részét képező ingatlantulajdonok ügyében, amely az MSZP-nek látványos és minden szempontból igazságtalan előnyöket jelentett, csak a ciklus vége felé – a rendszerváltó korszellem utolsó pillanataiban – sikerült szerény eredményeket elérni. Ekkor volt hajlandó a szocialista párt arra, hogy ingatlanjainak egy részétől megváljon, s szétossza azokat az új parlamenti pártok között.

Az egyértelműen még nagyobb „falat", a privatizáció révén történő pozícióátmentés témájában is meglehetősen felemás helyzet alakult ki. Tény, hogy az Antall-kormány bizonyos lépései valamelyest fékezték ezt a folyamatot, de „csak" úgy, hogy az új politikai és gazdasági erők és csoportok is beléptek a vadul és zabolátlanul, s nem kis mértékben korrupciókkal terhelten zajló privatizációba. Csakhogy látnunk kell – s erről egy előadásában Kolosi Tamás számolt be –, hogy már 1992-re a gazdaság több mint 50 százaléka (!) magántulajdonba került, ami azt jelenti, hogy mire az ellenzéki erők felocsúdtak s végre felismerték a privatizációban megbújó valós folyamatokat, már félig késő volt. Innentől kezdve már valóban elindult egy verseny a posztkommunista és az antikommunista csoportok között a gazdasági pozíciók birtoklásáért, ám gondoljunk bele abba, hogy már 1994-ben, a második szabad választások eredményeként visszatért a kormányzati hatalomba a kádári elit, élén Horn Gyulával.

Nem beszélve arról, hogy még egy sajátos jelenséggel találkozunk. Azzal, hogy miután az Antall-kormányzat gyakorlatilag alig hajtott végre személycseréket a közigazgatásban, az állami szférában, s a régi bürokraták sok esetben a helyükön maradtak, még állami eszközökkel is (!) sikerült a kádári elitnek gazdasági pozícióit javítani, magántulajdonát bővíteni. Erre egy igen jellemző példát mondanék. Gyurcsány Ferenc volt miniszterelnök Szilvásy György MEH-államtitkárral bonyolította le hírhedtté vált ügyleteit, a balatonőszödi állami üdülő, valamint a Parlamenti Klub szinte ingyenes, hitellel, lízingeléssel és állami visszabérléssel megvalósított privatizációját. Nos, erre a – mindenesetre sajátos – privatizációra 1994-ben, a Boross-kormány időszakában került sor (!) két volt KISZ központi bizottsági vezető között. (!) Az ügylet időszakában Szilvási György a Miniszterelnöki Hivatal államtitkára az Antall-kormányban (!), Gyurcsány Ferenc pedig már ekkorra milliomos vagy milliárdos nagyvállalkozó. Azt hiszem, ez szimbolikus erejű esemény volt, „kicsiben" jól tükrözte a rendszerváltás során lezajlott – illetve le nem zajlott – folyamatokat.

Ha tehát összefoglalóan nézzük az MSZMP-MSZP elitjének stratégiáját, akkor egyértelmű kép alakul ki. A pártállami elit időben felismerte azt, hogy a régi politikai és gazdasági rendszer nem tartható tovább, s a változásokat nem lehet megállítani. Nehezen, de 1989-re elfogadták azt is, hogy demokratikus jogállamnak, többpártrendszernek és piacgazdaságnak kell kialakulni Magyarországon, s ebben az irányban megtették az első törvényi lépéseket is, majd leültek az ellenzékkel tárgyalni az átmenet feltételeiről. Ez a rájuk nézve előnyös vonás. Ugyanakkor, ezzel párhuzamosan, olyan stratégiát és cselekvési sort alakítottak ki, amellyel *saját magukat tették meg az új rend főszereplőivé, sőt időnként mellékszereplőivé is.* Eleinte abból indultak ki, hogy ha már átalakulásra kerül sor, akkor ebben ők ne kerüljenek hátrányos helyzetbe; később azonban „megszerették" az új viszonyok adta lehetőségeket, a kapitalizmust, amelyben úgy lehet meghatározó pozíciókra és nagy vagyonokra szert tenni, hogy ez nem jár együtt az államszocializmusban betöltött „felelősséggel" (a felelősséget itt inkább csak ironikusan említeném). Ha egy rendszert intézményekre (jogok, eljárások, szervezetek) és szubjektumokra (az intézményeket működtető és tartalommal megtöltő személyek) bontunk – s ezt tesszük a demokráciával és a piacgazdasággal is –, akkor azt mondhatjuk, hogy a kádári elit elfogadta az általuk képviselt rendszert meghaladó intézményi változásokat, tehát a saját bukásukat, ám egyben arra törekedett (nem mindig nemes eszközökkel), hogy ő legyen az új intézményi rend szubjektuma, aki meghatározza a tartalmat. És lássuk be: ez nagymértékben sikerült is nekik. Van tehát ma demokráciánk és kapitaliz-

musunk, de nagymértékben a posztkommunisták által meghatározott tartalmú és stílusú demokráciánk és kapitalizmusunk van.

S hogy az állampárti elit hatalomátmentő törekvéseit nem mindig a legtisztább erkölcsi elvek mentén valósította meg, arra a legékesebb példa a Magyar Szocialista Párt, az MSZP megalakulása 1989. október 7-én. A kádári elit (akárcsak a lengyel állampárti elit) valóban igyekezett – a fenti értelemben – elsajátítani, „magáévá tenni" a demokratizációt (szemben például a csehszlovák vagy a keletnémet kommunistákkal); ebből viszont logikusan következett volna, hogy az 1989. október 6–9. közötti rendkívüli kongresszuson jogilag megszüntetik az MSZMP-t és új pártként létrehozzák az MSZP-t. Ám mégsem ezt tették. *Az MSZP az MSZMP jogutódaként jött létre,* nyilvánvalóan azért, hogy ilyen módon is megőrizhessék a párt ingatlan- és egyéb vagyonát. Ez azonban a hatalomátmentéssel összefüggő, szigorúan pragmatikus döntés volt, s nem pedig elvi – ha tetszik erkölcsi – alapú döntés. Mi következik ebből? Az a sajátos helyzet, hogy **az MSZP még 2014-ben is annak az MSZMP-nek a jogfolytonos utódja, amely párt verte le az 1956-os forradalmat és vezetett be újból diktatúrát**. Ez túl nagy árnak tűnik ahhoz képest, hogy egy tiszta, jogilag is világos megújulásnak szimbolikus jelentősége lehetett volna.

Így tehát nagyon erősen ellentmondásos az, amit a pártállami elit – ellenzék – társadalom háromszögben a pártállami elit stratégiájáról és cselekvéséről mondhatunk. Mint egy bukott rendszer képviselői, elfogadták, hogy a rendszerváltás, a demokratizáció és a piacgazdaság elkerülhetetlen, ám képtelenek voltak annak belátására, hogy az új rendben új szereplőknek, új magatartásoknak, új erkölcsiségnek és lelki alkatnak kell megjelennie. Azzal, hogy az új rendszernek is a meghatározó szereplőivé, szubjektumává akartak válni, korlátozták és mind a mai napig korlátozzák az új mentalitás, magatartásforma kialakulását – s ez feltétlenül az MSZP-s kádári elit negatív történelmi felelőssége.

Kérdés azonban, hogy vajon mit tett az immáron kormányzati hatalomhoz is jutó ellenzék a régi rendszer felelőseinek elszámoltatása, illetve a politikai, államigazgatási, gazdasági és egyéb szférákban az elitcsere érdekében? Összességében azt mondhatjuk, hogy nem sokat.

Holott mind a demokrácia megszilárdításának szempontjából, mind erkölcsi és politikai okokból, mind racionális megfontolásokból is indokolt lett volna a régi elit és a nómenklatúra háttérbe szorítása a rendszerváltó években, 1990–1992 táján. Ráadásul az emberek, a társadalom sem zárkózott

volna el ettől, még annak ellenére sem, hogy meglehetősen nagy passzivitással figyelte a rendszerváltás eseményeit. Tőkés Rudolf 1991-ben egy 1990. augusztusi felmérésre hivatkozott, amely szerint az emberek 51 százaléka úgy látta, a rendszerváltás az ő környezetükben sem történt meg, s várják az elmúlt négy évtized felelőseinek elszámoltatását.[19] Ám ez nem történt meg; az Antall-kormány lényegében nem bántotta, nem nyúlt hozzá a volt diktatórikus rend elitjéhez. Körösényi azt írja, hogy a közigazgatási apparátus fennmaradt a rendszerváltáskor, itt sem (!) történt igazán személycsere.[20] (A kormányváltások utáni személycserék gyakorlatára külön fejezetben visszatérek.)

Érdemes itt Bayer József egy akkori tanulmányából kicsit hosszabban idézni, aki nem kis meglepetéssel kommentálja a folyamatokat (ő alapvetően az elitcserével és elszámoltatással élesen szemben állt, ami világosan kiderül a szövegből is): *„Ezt a félelmet* [mármint az elszámolástól és elitcserétől való félelmet – F. T.] *a hatalomváltás óta eltelt időszak végül is nem igazolta vissza. Nincs széles körű politikai boszorkányüldözés, nincsenek politikai kirakatperek, véres leszámolások és hasonlók. Vannak persze kicsinyes betartások, az elitcsere gyakran nehezen igazolható prioritások mellett zajlik, s találkozunk intoleráns, denunciáló és kirekesztő megnyilvánulásokkal. De az antikommunista hisztéria alapjában mégis megmaradt a rendszerváltás ideológiai kísérőjelenségének, amely – miután a hatalomváltással elapadtak a belőle nyerhető mozgósító politikai energiák – mindjobban csillapodni látszik."*[21] Írta ezt 1991 elején!

A tényekhez tartozik, hogy még egyszer, a rendszerváltó időszak szinte utolsó szakaszában történt egy kísérlet az elszámoltatásra. Ez az úgynevezett *Justitia-csomagterv* volt, amelyet egy, az MDF-en belüli politikai kör (Kónya Imre és mások) fogalmazott meg 1991 júniusában (sajátos módon azonban csak augusztusban válhatott nyilvánossá), célul tűzve a közelmúltról egy Fehér Könyv megírását, s a régi rend elitjének, tisztségviselőinek fe-

[19] Tőkés L. Rudolf: A „második átmenet" politikája Magyarországon: az elit kilátásai és a politikai küzdőterek. In: *Magyarország Politikai Évkönyve, 1991.* 301. p.

[20] Körösényi András – Tóth Csaba – Török Gábor (2003): *A magyar politikai rendszer.* Osiris, 2003, 110. p.

[21] Bayer József (1991): Antikommunizmus Magyarországon, 1990. In: *Magyarország Politikai Évkönyve, 1991.* 243. p.

lelősségre vonását. Ám ez az elképzelés is kudarcot vallott, döntően azért, mert az MDF centruma, a kormány vezérkara és maga Antall József sem vállalta fel ezeket a lépéseket.

Mindennek következménye, hogy a régi elit csak ideiglenesen szorult – addig is csak részlegesen – háttérbe, hogy 1993-94-ben megerősödve térjen vissza, s nyerje el a mandátumok 54 százalékát, azaz abszolút többséget szerezzen 1994-ben a parlamentben.

Az igazi kérdés persze az: miért nem nyúlt a nómenklatúrához az Antall-kormány? Mi az ok, miközben nem kevesen voltak a párton és a kormányon belül, akik szerették volna ezt? Azt kell előrebocsátanom, hogy szerintem minden okot és megfontolást a mai napig nem ismerünk s talán nem is fogunk soha ismerni, mégis két okot feltétlenül meg kell említenünk.

Az első Antall József és követői mérsékelt konzervatív szemléletmódjában, jog- és erkölcsi felfogásában keresendő. Ennek lényege, hogy a jogfolytonosság, a jogbiztonság szent és sérthetetlen, a joggal való manipuláció politikai célokból elfogadhatatlan, emellett pedig a bosszúvágy kicsinyes és megalázó; a múlt rendszer bűnösei felett pedig a történelem mondjon ítéletet. Ez a felfogás talán – sőt biztosan – ott tévedett, hogy egy elnyomó rendszer, egy diktatúra jogrendje nem lehet szent és sérthetetlen, amihez visszamenőleg egy demokráciának alkalmazkodnia kellene, miáltal még a diktatúra legfelső vezetőinek számonkérhetősége is lehetetlenné válik. Természetesen sokan voltak a pártjában és a kormányban is, akik ezt nem így látták – s most nem is elsősorban Csurka Istvánra gondolok –, s így néhány törvénytervezet, javaslat elkészült (lásd a Zétényi–Takács-féle törvényjavaslat a történelmi igazságtételről, a már említett Justitia-terv, a Fehér Könyv terve, a Monopoly-csoport tevékenysége stb.), ám ezek végül hamvukba holtak, vagy más okokból – alkotmánybírósági vétó, az ellenzék ellenállása stb. – meghiúsultak.

E helyütt fel kell vetni az *Alkotmánybíróság sajátos szerepét a rendszerváltás folyamatában.* Kétségtelen, hogy az 1990 elején megalakult intézmény több, a rendszerváltó közhangulatban hozott határozata közvetlenül gátolta az elszámoltatás és történelmi igazságtétel megvalósítását. Miért történt ez így? Erre ad lehetséges választ Sólyom László, az AB akkori elnöke a vele 2003-ban készített, igen fontos interjúban (Sólyom 2003, 160-162.). Sólyom világosan kifejti, hogy számára – és az AB számára – akkor az igazságosság és a jogszerűség klasszikus ellentmondása merült fel, sőt, ezen túllépve az a filozofikus kérdés, hogy az alkotmányosság, avagy az a felett

álló természetjog jelenti-e a fontosabb entitást? Az AB egykori elnöke az alkotmányosság és a jogszerűség, jogfolytonosság mellett döntött, hiszen – mint kifejtette – neki az volt a véleménye, hogy a magyar rendszerváltás lényege az alkotmányos jogállam megteremtése volt – és semmi más. Sajátos álláspontját azzal indokolta, hogy Magyarországon már a Kádár-rendszer is sok mindent megengedett az embereknek, így a rendszerváltás nem jelentett mást, mint a gyakorlatban már meglévő szabadságlehetőségek jogi garantálását. Világosan kifejti, hogy a magyar felfogás szembement a német, lengyel és cseh alkotmányos felfogással, mely országokban megvalósították a tulajdoni kárpótlást, félretették a jogfolytonosságot és igazságot szolgáltattak, abból a megfontolásból, hogy a diktatórikus rendszerek nem tarthatnak igényt arra, hogy a demokráciák figyelembe vegyék az akkori jogrendszert.

A Sólyom-féle felfogás alapján hozta határozatait az AB: megakadályozta a tulajdoni kárpótlást, a reprivatizációt, nem engedte meg a volt politikai bűnök üldözhetőségét (kivéve az '56-os sortüzeket, mint elévülhetetlen háborús bűnöket). E tekintetben is megvalósult tehát egy sajátos „magyar" modell.

Ugyanakkor számomra egyáltalán nem elfogadható, sőt meglepő a volt elnök érvelése. Ebből feketén-fehéren kiderül ugyanis, hogy az ő felfogásában a Kádár-rendszer lényegében már egy „rejtett", „szemérmes" demokrácia volt, amelyben érvényesültek az alapvető szabadságjogok. Csak azt nem értem, hogy az, hogy e rendszerben már időnként kiutazhattak az emberek Bécsbe, miért jelentene valóságos szabadságot, nem beszélve a demokráciáról? Vajon egy olyan rendszer, amelyben nem lehet pártot alapítani, amelyben egészen 1990 elejéig működik a pártállami titkosszolgálat és jelentéseket tesz, amelyben végig nem volt valóságos jogvédelem és pártatlan bíráskodás, amelyben nem lehetett tüntetéseket szervezni, amelyben a rendőrség korlátlanul zaklathatta az embereket, amelyben nyíltan soha nem lehetett bírálni a Szovjetuniót és a szocializmust, amelyben cenzúra működött, amelyben párttagság nélkül nem lehetett érvényesülni, amelyben az éppen megalakuló Fidesz embereit 1988 tavaszán behívatták az ügyészségre elbeszélgetésre – vajon mitől „már lényegében" szabad és demokratikus? Tehát – megítélésem szerint – Sólyom László érvelése téves, megalapozatlan. *Egy politikai rendszer vagy jogállam, vagy nem az, s a Kádár-rendszer egészen az utolsó pillanatig nem volt jogállam – ezáltal nem vonatkozhat rá a jogfolytonosság követelménye.* Mindezekből következően úgy vélem, hogy az Alkotmánybíróság korántsem segítette a rendszerváltás –

cseh, lengyel, német mintájú – kibontakozását, megvalósulását, s e tekintetben nem vonható kétségbe az AB történelmi felelőssége.

Ugyanakkor mégis úgy gondolom, hogy korántsem lehet az elmaradt rendszerváltó lépéseket az AB „nyakába varrni". Egyfelől azért sem, mert – mint Sólyom kifejti – a kárpótlás és az igazságtétel kemény megakadályozása mellett a volt pártállami elit és nómenklatúra, illetve a titkosszolgálati személyek közéletből való kiszorítását, a lusztrációt engedélyezték volna, ám erre a hatalomra jutott ellenzék nem volt képes. Másfelől pedig azért, mert gondoljuk végig: ha az 1990-es választások után a kormányon levő és ellenzékbe szorult rendszerváltó pártok teljes egyetértésben és egységben képviselték volna a cseh, német, észt és részben lengyel felfogást, tehát következetesek lettek volna abban, hogy kárpótlásra, igazságtételre és elitcserére van szükség, akkor vajon egy *ilyen politikai hangulatban* lett volna-e mersze, bátorsága az AB-nek ezzel szembemenni? S ha lett is volna – ami aligha valószínű –, akkor vajon nem tudtak volna-e más megoldásokat érvényesíteni a rendszerváltó erők céljaik eléréséhez? (Például kormányzati hatáskörű döntések, az Alkotmány megváltoztatása, mely az AB-t is kötelezte volna, neadjisten az AB jogköreinek szűkítése, egyáltalán nyomásgyakorlás az AB tagjaira stb.) Egyértelmű, hogy a rendszerváltó „Zeitgeistben" ezek a lehetőségek a rendelkezésükre álltak volna, már csak azért is, mert e céljaikat a társadalom többsége is támogatta volna. Azonban éppen ez az elszántság és következetes, egységes akarat hiányzott ehhez, s *Antall József is nagyjából a sólyomi jogkövető, jogfolytonossági álláspontra helyezkedett.* Megítélésem szerint ez volt a döntő oka az elmaradt rendszerváltó lépéseknek, s nem pedig az Alkotmánybíróság erősen bírálható jogfilozófiai és politológiai felfogása, bár kétségtelen, hogy utóbbi korántsem segítette a rendszerváltás logikájából következő lépések megtételét.

E helyütt kell említeni egy, legalább ilyen fontos szempontot, ami az előbbi idézetben már felmerült. Ez pedig a Szabad Demokraták Szövetségének fordulata. A kezdetben rendszerváltó és antikommunista párt az Antall-kormány hatalomra kerülése után fokozatosan közeledni kezdett a Szocialista Párthoz és végül 1994-ben annak ellenére kormánykoalícióra lépett vele, hogy a szocialistáknak egyedül is megvolt a nyugodt kormányzati többségük.

A szabad demokraták e fordulata igazából 1992-re vált teljesen világossá, de már 1990 őszétől szembefordultak volt ellenzéki társukkal, az MDF-fel és a kormánnyal. Ezt a nyilvánosság előtt azzal indokolták, hogy

az Antall-kormány – főként Csurka István térnyerése okán, akit 1993-ban már kirúgtak az MDF-ből és utána megalakította a radikális Magyar Igazság és Élet Pártját – egyre inkább a szélsőjobboldal felé tolódott el, „fasizálódott", veszélyeztetve a fiatal magyar demokráciát. Valójában ez az indoklás nem egészen, vagy legalábbis nem minden elemében volt tartható, hiszen Csurka István és a radikális jobboldaliak eltávolítása után, s Antall József egyértelmű mérsékeltsége ellenére sem történt meg az újbóli közeledés. E tekintetben inkább arról van szó, hogy a szabad demokratáktól sokkal távolabb állt az erős nemzeti alapokon álló, konzervatív politizálás, mint a szocialisták ugyan posztkommunista, de mégis kozmopolita baloldalisága, amelyhez baloldali liberálisként több közük volt – és van ma is –, mint a nemzeti konzervativizmushoz. Így törésvonalat „váltottak", az antikommunista-utódpárti (posztkommunista) szembenállás helyett ettől kezdve a nemzeti kontra kozmopolita törésvonalon helyezik el magukat.

Mindebből pedig az következett, hogy az SZDSZ már 1990 őszétől igen élesen szembehelyezkedett az Antall-kormány törekvéseivel, így többek között a nómenklatúra egyes tagjaival szembeni igen ritka, igen kivételes elszámoltatási szándékaival is. S mivel az SZDSZ igen jó értelmiségi-társadalomtudós és médiaháttérrel rendelkezett akkoriban (és rendelkezik ma is), ezért a szocialista párt igencsak érthető támogatásával a háttérben erőteljesen ellenző közhangulatot teremtettek ezen igen elszigetelt kísérletek köré is. Az Antall-kormány már eleve sem volt túlzottan elszánt, de még ha akart volna is, akkor sem tudott volna sokat tenni a meglévő, lappangó hálózattal rendelkező szocialisták és a jó médiakapcsolatokkal rendelkező szabad demokraták ellenzéki koalíciójával szemben. E jelenség erősen kritikus interpretációját Schmidt Mária adta meg: *„Hogy az ország erkölcsi megújulásának történelmi esélyét elmulasztottuk, abban nagy a baloldali liberális értelmiségi elit és politikai képviseletük, az SZDSZ felelőssége. A demokratikus ellenzékben szerzett erkölcsi tőkéjüket felhasználva, alig két év elteltével kiengedték a karanténból az MSZMP utódpártját, majd azok elsöprő választási győzelme után az együttkormányzásra vállalkoztak."*[22]

1992-re a szabad demokraták és a szocialisták a Demokratikus Charta nevű társadalmi mozgalomban már együttműködtek – a Fidesz mint harma-

[22] Schmidt Mária: *Egyazon mércével – a visszaperelt történelem.* Magyar Egyetemi Kiadó, 2003, 116. p.

dik ellenzéki párt antikommunizmusa okán ebben nem vett részt –, s 1993-ban erőteljesen növekedni kezdett a szocialisták népszerűsége. Itt és ebben a szakaszban ért véget a rendszerváltó közhangulat, innentől kezdve a közvéleményben látványos fordulat állt be „vissza a szocialistákat a hatalomba" jelszóval – ekkortól kezdve komolyan már fel sem merülhetett a szocialista nómenklatúra megtámadása, megkérdőjelezése. Kialakult az a politikai légkör, amely a volt diktatúra elitjét, politikai erőcentrumát és hálózatát 1994-ben totálisan visszaemelte a hatalomba.

Mindazonáltal – és összegezve is az ellenzék szerepét az elitcsere ügyében – az is elmondható, hogy csaknem minden ellenzéki politikai erő és csoport bizonyos mértékig részese, felelőse volt annak, hogy elmaradt a régió más országaiban természetes módon végbement elszámoltatás és elitcsere. Ezt bizonyítja Kövér Lászlónak egy mélyen önkritikus megnyilvánulása is, amelyet érdemes e helyütt kicsit hosszabban idézni: *„Aki elfelejti a múltat, arra ítéltetik, hogy újra átélje azt. A magyar társadalom valójában nem felejtette el, nem felejthette el a múltat, hiszen meg sem értette. Olyannyira óvtuk magunkat a bosszútól, a leszámolástól, hogy közben az elszámoltatás is elmaradt. Olyannyira örültünk, hogy a legkisebb erőszak nélkül hajtottuk végre a demokratikus átmenetet, hogy aki a múlttal való szembenézést követelte, már-már szélsőséges uszítónak hatott. Mi mindannyian, akiknek ebben felelősségünk volt, akkori ellenzéki és kormánypárti politikusok, liberális vagy konzervatív értelmiségiek, külföldi diplomaták vagy döntéshozók, bűnt követtünk el, melyért utódainkban is bűnhődni fogunk."*[23] Azt hiszem, aligha kell ezeket a szavakat kommentálni.

3. Az MSZP érvrendszerének elemei, mögöttes mozgatórugói, s hatása a magyar demokrácia egészére

A tanulmány első részében összehasonlító módszerrel áttekintettem azt, hogy a posztszovjet térség országaiban milyen tényezők segítették elő, s milyenek gátolták a demokratizációt, a létrejövő demokratikus rendszerek stabilitását. Egyértelmű tanulságként mutatkozott, hogy azokban az országokban, amelyekben rövid vagy hosszú távon sikerült kiszorítani a politikai

[23] Kövér László: Megnyitó. In: *Kísértő múlt*, 28. p.

közéletből a régi, posztkommunista eliteket, sikeresnek mutatkoztak a demokrácia stabilizációjában, míg ahol a régi elitek részben vagy egészben átmentették hatalmukat vagy befolyásukat a demokratikus rendszerekbe, ott a demokratikus konszolidáció töredékesen vagy sehogy sem valósult meg.

Láttuk azt is, hogy Magyarország a demokratizáció abba a típusába tartozik, amelyikre a régi és új elitek „együttélése" a jellemző, s ez még mindig előnyösebb, mint a régi elitek töretlen uralmára épülő modell (lásd Balkán, Kelet-Európa), ám komoly veszélyeket rejt magában a demokrácia stabilizálódását illetően. Az MSZP masszívan megőrizte a hatalmát és befolyását az új rendszerben is, miközben az elmúlt 25 évben kiépült mellette, ezzel párhuzamosan egy alternatív politikai tábor (a Fidesz irányításával), s ennek következtében egészen 2014-ig egyfajta „hibrid" berendezkedés alakult ki, amelyben egyszerre volt jelen egy posztkommunista és egy polgári demokratikus rendszer. Mindez igen súlyos megosztottságot és politikai szétszakítottságot, valamint késhegyre menő politikai küzdelmeket eredményezett Magyarországon. (Esély mutatkozik viszont arra, hogy a 2014-es választások után az erőviszonyok drasztikusan megváltoznak, s ez egyértelműen a demokratikus rendszer stabilizálódásához vezethet.)

Ezek után történeti és politológiai eszközökkel áttekintettem azt, hogy az MSZP tényszerűen milyen stratégiai és taktikai lépések mentén mentette át magát a demokratikus berendezkedés keretei közé, ezek között említve a gyors és taktikus alkalmazkodást a változásokhoz, a spontán privatizáció és a jogutódlás által átmentett gazdasági vagyont és befolyást, az ellenzéki pártok megosztottságát, az Antall-kormány tehetetlenségét, az SZDSZ fordulatát az MSZP irányába, az elszámoltatás és a lusztráció körüli bénultságokat és határozatlanságokat stb. Mindezek eredménye volt az MSZP mint posztkommunista párt „diadalmas" visszatérése a kormányzásba 54 százalékos parlamenti többséggel, ami persze nem volt más, mint egy jól előkészített és felépített folyamat „megkoronázása".

Alapvető kérdés azonban, hogy az MSZP milyen érvrendszerrel tudta elfogadtatni a közvéleménnyel és a választópolgárokkal azt a korántsem magától értetődő tényt, hogy egy diktatúrát irányító állampárt, az MSZMP utódpártja vegye át a demokrácia irányítását is? Illetve, az érvrendszer milyen mögöttes szemléletre, világképre épült? Végül pedig: az MSZP hatalomátmentése, illetve az ezt megalapozó, a választópolgárok jelentős része számára meggyőző évrendszer vajon milyen hatást gyakorolt a magyar demokratizáció egészére?

Kezdjük a szocialista párt érvrendszerének legfontosabb elemeivel, amelyeket mintegy kiindulópontként, alapvető tényként igyekeztek – nem kevés sikerrel – sulykolni az emberek tudatába. (Ezek áttekintése során alapvetően támaszkodom Orosz Tímea és Halmy Kund e kötetben közölt sajtó-, dokumentum- és tartalomelemzéseire.)

1. Az MSZMP-MSZP időben felismerte a változás, változtatás, a reformok szükségességét, s „menedzseli" azokat, mint ahogyan mindig is tette az elmúlt évtizedekben.

A szocialisták kezdettől fogva igyekezték elhitetni a közvéleménnyel, hogy a nyolcvanas évek végén is ők irányítják a folyamatokat, urai a helyzetnek, sőt nekik köszönhető a rendszerváltás is. Horn Gyula például azt mondta a parlamentben 1990 augusztusában a vagyonelszámoltatásról szóló vitában, hogy a Magyar Szocialista Párt *„egyik főszereplője, közreműködője volt annak, hogy a régi rendszert lebontották"*.[24] Hozzáteszi azt is, hogy minősíteni egy pártot – tehát a posztkommunista MSZP-t – csak a választók jogosultak, nem a parlament. Ugyanebben a parlamenti vitában Gál Zoltán arról panaszkodik, hogy az Országgyűlés nem átall egy, a demokratikus választásokon jelentős szavazatmennyiséget megszerzett legitim (!) pártot politikai minősítésnek alávetni, mégpedig erősen diszkriminatív (!) módon. Sajátos érvelés, sajátos panaszkodás ez, különösen annak fényében, hogy az első szabadon választott parlament annak a pártnak a jogutódjával szemben kezdeményez vagyoni elszámoltatást, mely párt ellen valósult meg a rendszerváltás maga...

Ezt az érvelést támasztotta alá egy évvel korábban Németh Miklós akkori miniszterelnök, aki a Margaret Thatcherrel folytatott londoni tárgyalása során úgy fogalmazott: hazánkban a változásokat – ellentétben más szocialista országokkal – nem az utca kényszerítette ki, hanem a párt reformszárnya maga kezdeményezte.[25] Németh Miklós állítása a tények nyilvánvaló eltorzítása, ám éppen azt hangsúlyozza a nemzetközi – és a hazai – köz-

[24] Idézi: Orosz Tímea: Kommunista állampártból európai szociáldemokrata párt – retorika és ideológia a parlamentben elhangzott felszólalások tükrében (ebben a kötetben). 110. p.

[25] Halmy Kund: Diktatúrából demokráciába: szocialista evolúció Magyarországon 1988-1990 között. (In: *Rendszerváltás 1989*, szerk. M. Kiss Sándor, Antológia, Lakitelek, 2014), 148. p.

vélemény felé, hogy a Párt nélkül semmi nem történhet ebben az országban, ami fontos és meghatározó.

Halmy Kund jól foglalja össze az akkori baloldali sajtó stratégiáját: *„Egy kis peresztrojka itt, egy kis glasznoszty ott – akár a politikában, gazdaságban, akár tudományban –, és máris megfelel a kommunikáció az épp érvényes reformtendenciának. Ehhez egyrészről hozzá kell szoktatni a még ortodox, »hívő« szocialistákat (kommunistákat), másrészről felcsillantja a fényt az alagút végén a pártlap is, és szorgalmazza a »megoldást«, a válságból való kiutat, ezáltal haladóvá válik (és bebiztosítja maga – maguk – számára a jövőt)."*[26]

2. A változás döntően egy technológiai, strukturális-intézményi reformfolyamat, amelyben a gazdasági válságkezelés a legfontosabb mozzanat. Ez tehát nem tekinthető történelmi cezúrának, korszakhatárnak, ezért fel sem merülhetnek morális, igazságossági kérdések, nem kerülhet sor elszámoltatásra, történelmi igazságtételre.

A szocialisták arról igyekezték meggyőzni a közvéleményt, hogy az átmenet lényegében gyakorlati változásokról szól, kezelni kell egy gazdasági válságot, ehhez reformokra van szükség, de nem kell mindent feldúlni, nem kell a gyökerekig hatoló kérdéseket feltenni. A párt lapja, a *Népszabadság* a nyolcvanas évek végén azt tudatosította az olvasóiban, hogy a régi rendszer megfelelő, azt kell megreformálni, és minden rendben lesz. A reformálás pedig döntően a gazdaságra vonatkozik, ott mutatkoznak a nagy bajok, de ezt a párt látja, és megoldja. Halmy Kund ezt úgy foglalja össze, hogy *„Tehát itt a kommunikációs stratégia a minél szakszerűbb gazdasági elemzések közzététele volt, megnyugtató politikai felhang kíséretében, mely folyamatosan fenntartotta a boldogulás reményét"*.[27]

S a gazdasági válság kezeléséhez pedig szakértelem kell, ezzel a szakértelemmel pedig a szocialisták rendelkeznek, senki más. A *Népszava* így ír 1993-ban: *„attól még nem válik egy csapásra tulajdonossá valaki, hogy tulajdona van; annak működtetéséhez hozzáértés, de legalábbis érzék kell, sőt szakismeret sem árt."*[28] Ez az érvelés azért nagyon „aranyos", mert abból

[26] Halmy Kund: I. 1988–1990 (ebben a kötetben) 58. p.

[27] Halmy Kund: uo. 59. p.

[28] Halmy Kund: MSZMP-ből MSZP. II., 152. p.

indul ki, hogy a magántulajdon működtetéséhez az állami tulajdonhoz szokott, azon szocializálódott MSZP-s vállalatvezetői réteg ért a legjobban. Ez meglehetősen cinikus érvelés volt, de sokak számára mégis meggyőzően hangzott, különösen azok számára, akik a szocialistáknak ab ovo mindent el akartak hinni.

3. Az MSZMP-MSZP jóvoltából az átmenet (rendszerváltás) békésen, tárgyalásos úton, kiegyezések során keresztül zajlott le, és ez nagy érték. A szocialisták jó érzékkel a saját érdemeiknek, visszafogottságuknak és önmérsékletüknek tulajdonították, hogy a rendszerváltás nem véres tüntetéseken keresztül, nem forradalom által, hanem békésen, vértelenül, irányított formában bonyolódott le. Gál Zoltán például az 1994-es elsöprő szocialista győzelem után arról beszélt, hogy *„az MSZP politikáját ugyanaz az önmérséklet jellemzi majd, mint amely jellemezte '89 óta. A kormányzáshoz ugyanis nemcsak mandátumok kellenek, hanem minél szélesebb társadalmi támogatás is szükséges. (...) Tehát nem lesz tavaszi nagytakarítás, nem lesz semmilyen takarítás."*[29] A *Népszabadság* pedig ugyanebben az időben így írt: *„Az 1990-ben leköszönt, rövid ideig irányító, de hosszan előre látó Németh-kormány mindmáig tartó népszerűsége talán éppen ott keresendő, hogy megérezte, nem harcból kell több, hanem – végre – jövőből. (...) bizalmat és társakat keresett az úton (...) nem lehet kijátszani az embereket egymás ellen semmilyen ködös ideológia, rövid távú pártpolitikai előny vagy vélt távoli cél érdekében."*[30] Roppant érdekes fejtegetés ez, különösen azt tudva, hogy ha volt valamilyen párt, amelyik évtizedekig egy ködös ideológia vagy vélt távoli cél szellemében próbálta átalakítani Magyarországot, az éppenséggel az MSZP jogelődje, az MSZMP – és előtte persze a Rákosi-féle kommunista párt – volt.

Halmy Kund joggal állapítja meg: *„Ez az érvelés, ami a magyarországi baloldalt a megbékélés, az árokbetemetés, és felelős gondolkodás kizárólagos letéteményeseként határozza meg, a későbbiekben rendszeresen visszaköszön, sőt vezérmotívumává válik a baloldali kampányoknak."*[31]

[29] Halmy Kund: Diktatúrából demokráciába III., 235. p.

[30] Halmy Kund: uo., 236. p.

[31] Halmy Kund: uo., 236. p.

[32] Orosz Tímea: Az MSZMP MSZP-vé alakulásának útja.114. p.

4. A nyolcvanas évek végére kialakult válságért nem egy párt, nem egy pártállam, hanem az összes magyar ember egyaránt felelős.

A felelősség „terítése" ügyes módszer, elhitetni az emberekkel, hogy a gazdasági válságért nem egy diktatórikus politikai berendezkedés és egy általa felépített, nagyon rossz hatékonyságú szocialista tervgazdaság, s a felvett nyugati hitelek felelnek elsősorban, hanem – ki más? – az egyszerű emberek, a „dolgozók" sokasága, akik nem termeltek megfelelően. Ez az érvelés nagymértékben támaszkodhatott a kádári kort hangulatában erősen formáló Hofi Géza humorára; a „szelepleeresztő" – egyébként roppant tehetséges – Hofi Géza sohasem a legfelső vezetést bírálta, hanem a középvezetőket, a helyi kiskirályokat, s nem utolsósorban a „melóst", aki csak „dolgozgat", de nem dolgozik, s piál, ahelyett, hogy az eredményeket javítaná. (Ahogyan akkoriban fogalmazott: a szocializmus épüljön, ha akar – ők isznak.)

Jellegzetes vonása e kommunikációnak, hogy a válság megmagyarázásakor a kádári politikai elit már nem számított semmiben sem „többnek", mint az emberek, és fel sem merült a szocialistáknál, hogy a vezetés személyi felelősségéről beszéljenek a kialakult válsággal kapcsolatban.

5. A pártállami rendszer ügynökügyei, a titkosszolgálatok viselt dolgai, a múlt nem érdekli már az embereket, csak a „szép" jövő.

Az MSZP azt próbálta elhitetni az emberekkel, hogy a múlt már egy lezárt fejezet, előre kell nézni, azzal nem megyünk semmire, ha újra és újra a múltat hánytorgatjuk fel és visszamenőleg felelősöket keresünk. A cél nyilvánvaló volt: a súlyos és átfogó válság, a diktatúra csődje után ne történjen meg az elkerülhetetlen számonkérés, a diktatúra működésének feltárása, a valódi felelősök megnevezése és erkölcsi vagy jogi megbüntetése. Ezért beszéltek a jövőről, így állítva be magukat „haladónak", szemben azokkal a retrográdokkal és ásatagokkal, akik mindig csak visszatekintenek, a múlton merengenek, tehát visszahúzóak, ókonzervatívok, a haladás ellenségei.

Orosz Tímea idézi Jánosi Györgyöt 1991-ből, aki az MSZP vagyonelszámoltatásával kapcsolatos vitában szólalt fel. A szocialista képviselő azt hangoztatta, hogy „az embereket az az egész távolról sem érdekli már annyira, és nem visszafelé szeretnének nézni – emlékeztetve újra és újra a keserű múltra –, hanem inkább már előre néznek és a jövővel kapcsolatos eredményeket várják a kormánytól és nem a múltban való vájkálást".[32]

Egy évvel később, a politikai alapú kárpótlásról szóló parlamenti vitában pedig *„Suchmann Tamás képviselte a szocialisták álláspontját a benyújtott törvénytervezettel kapcsolatosan, de érdemi, a történelmi múltra visszatekintő és a múlttól elhatárolódni kívánó beszéd egyetlen szocialista képviselő szájából sem hangzott el az általános vita során, még gesztus jelleggel sem. (...) A szocialisták kizárólag a törvény jogi és technikai részével foglalkoztak, illetve az abból származó anyagi terhekkel, de történeti értékelésre egyetlen MSZP-s képviselő sem vállalkozott."*[33]

2002-ben Medgyessy Péter újdonsült miniszterelnök szt-tiszti múltjának nyilvánosságra kerülése után ismét fellángolt a titkosszolgálati akták feltárásának kérdése, s erről vita zajlott a parlamentben. Wiener György szocialista képviselő ekkor már némi cinizmussal és gúnnyal állapíthatja meg, hogy *„a jobboldal ilyetén támadásai hosszú távon nem hozták meg a kívánt eredményt, hiába dagadt hatalmasra egyes esetekben az ügynökbotrány. Medgyessy Péter esetén például hónapokig tartó belpolitikai válság robbant ki, az adatok utólag arra utaltak, hogy a miniszterelnök népszerűsége hosszú távon nem hogy csökkent, de még növekedett is".*[34] (Ehhez azért hozzátenném, hogy Medgyessy 2004 nyár végén mégis lemondásra kényszerült, igaz, ebben az SZDSZ játszott meghatározó szerepet.)

6. Az MSZP a válság kezdetétől fogva Nyugat-barát, Nyugat-orientált, a párt pedig „európai értelemben vett" szociáldemokrata párttá vált.

A szocialistákat nem zavarta különösebben, hogy néhány évvel korábban még a Szovjetunió iránti mély, testvéries elkötelezettségükről papoltak, s a Nyugat akkor még számukra – nem is oly régen! – gyűlölt és ellenséges közeg volt. Döbbenetes ebből a szempontból, hogy Grósz Károly (!) már 1988 tavaszán a tőkés világ *„haladó erőiről" (!) beszél: „Törekvéseink nemzetközileg egyre erősebbnek tűnő rokonszenvet élveznek. Én nem állítom, hogy minden esetben nem annyira tiszta a szándék, de a tőkés világnak azok a haladó erői, amelyek hosszú távon gondolkodva a jövőt a két rendszer együttműködésében keresik, a mi megoldásainkban alkalmas formát látnak erre az együttműködésre."*[35] (Igaz, ez év őszén még a fehérterrort is szóba

[33] Orosz Tímea: uo., 129. p.

[34] Orosz Tímea: Az MSZP ideológiai változása 1994–2010. 196. p.

[35] Halmy Kund: I. 1988–1990, 66. p.

hozza...) Két évvel később már a szabadon választott parlamentben beszélt Horn Gyula a szocialisták kopernikuszinál is nagyobb fordulatáról, ezúttal a külpolitika területén. Kifejtette, hogy a rendszerváltoztatással Európában új minőség jelentkezik a kelet-nyugati kapcsolatokban, amelyeket Magyarországnak aktívan kell alakítania. Érdekünkben áll mind a NATO-val, mind az Európai Gazdasági Közösséggel a lehető legintenzívebben (!) ápolni a kapcsolatokat, illetve felvenni a szálat más jelentős multilaterális szervezetekkel. Horn olyan elsöprő Nyugat-orientáltságot vett fel 1989-től kezdve, amellyel az eleve, természetes módon Nyugat-barát demokratikus pártok sem tudták felvenni a versenyt...

A Nyugat-barátság azonban nem állt meg itt, hanem továbblépett a nyugati nemzetközi politikai és gazdasági világszervezetek irányába. Bossányi Katalin, volt szocialista képviselő például 1990 tavaszán arra hívta fel az Országgyűlés figyelmét, hogy az IMF és a Világbank szakértői jelenleg is az országban dolgoznak (ilyenről azóta is hallottunk), és várják az új kormány állásfoglalását a megkötendő szerződésekről. Bossányi sürgeti a hitelek felvételét, s kiemeli, hogy ilyen szerződéseket az első demokratikus választások előtt is kötöttek, valamint nehezményezi, hogy Antall József ebben a tekintetben hallgatag.[36] Óriási szavak, s plasztikusan kiderül belőlük, hogy az MSZP már ekkor internacionalistából Nyugat-barát – vagy inkább Nyugat-kiszolgáló – globalistává vált, a nemzetközi szervezetek feltétlen és engedelmes kiszolgálójává, s jól látható, hogy ez a helyzet és beállítottság 25 év alatt, egészen napjainkig egy csöppet sem változott – esetleg még inkább „elmélyült".

No de mindez nagyon is érthető változás, hiszen, mint Vitányi Iván 1996-ban mondja a parlamentben, maga a volt szovjetbarát, ha tetszik „Kelet-orientált", kommunista-szocialista párt is alapjaiban megváltozott. *„...a Magyar Szocialista Párt a kommunizmustól egyértelműen és teljesen elhatárolta magát. A Magyar Szocialista Párt egyértelműen szociáldemokrata párt. Ugyanolyan* [! – F. T.], *mint az angol Munkáspárt, amely egyébként csak az idén határolta el magát a köztulajdontól, a Tony Blair híres negyedik klauzulájának a módosításával. De a Szocialista Párt ebben az értelemben nem örököse, semmilyen formában nem örököse mindannak, amit itt*

[36] Orosz Tímea: II. 1990–1994, 95. p.

ránk akarnak fogni."[37] Ha Vitányi mondja, biztos úgy van. De mégis megkérdezném: ha nem *örököse*, akkor miért a *jogutódja* mind a mai napig a kommunista pártnak?

A szocialista internacionalizmus tehát metamorfózison esett át, s lett belőle nyugati, illetve „európai értelemben vett" globalizmus, nemzetköziség – és nem utolsósorban kozmopolitizmus (az SZDSZ nem kis örömére). Ez természetesen magában hordozta a nacionalizmus elleni elszánt küzdelmet, a nemzeti érdekekkel szembeni közömbösséget, sőt ellenérzést, amelynek gyökerei végig jelen voltak eddig is a magyar baloldali, szocialista-kommunista mozgalmakban és pártszervezetekben.

E „hagyomány" folytatódott Szanyi Tibor esetében is, aki egy 1999-es, az európai csatlakozásunkról szóló parlamenti vitában fejtette ki már akkor is markáns véleményét, mely szerint szükségtelen halogatni a csatlakozást, annak minél hamarabb meg kell történnie és nem hátráltathatja a folyamatot az egyébként homályosan hagyott és konkrétan soha meg nem fogalmazott ún. nemzeti érdek, amellyel az akkori kormány Szanyi szerint hátráltatja a csatlakozási folyamatot.[38] (Szanyi nézetei azóta sem sokat változtak, lásd Szanyit 2013-ból, amikor az erdélyi békemeneteseket román nyelven akarta köszönteni.) Orosz Tímea így kommentálja mindezt: *„Szanyi jelen kijelentése tükrözi a szocialisták internacionalista felfogását, valamint a nemzetközi szervezetekkel szembeni megfelelni akarást és lényegesen kevésbé voltak hajlandóak mérlegelni a nemzeti érdekek érvényre juttatását a csatlakozási politika kialakítása során. Ez a mentalitás tetten érhető a rendszerváltás előtti MSZMP politizálásában is, hiszen a cseh és lengyel szocializmussal szemben a nemzeti politizálás még a gulyáskommunizmus idején is idegen volt a kommunista párttól. Kádár internacionalista felfogását vitte tovább az MSZP szinte észrevétlenül, és a szocialisták fogalomkészletébe a nemzet és a nemzeti érdek fogalmak lényegesen később, hangsúlyosabban inkább az ezredforduló után jelentek meg a politikai kommunikációban, nyilván elsősorban a jobboldali »nemzeti politizálás« hatására."*[39]

Ezt a beállítottságot természetesen a nyugat-európai, nyugati közvélemény is észrevette és reagált is arra. Az 1994-es választásokhoz közeledve

[37] Orosz Tímea: II. 1990–1994, 200. p.

[38] Orosz Tímea: uo. 211. p.

[39] Orosz Tímea: uo. 211. p.

egy angol kutatócsoport vizsgálta a magyar választások lehetséges kimenetelét. Így írnak: *„A szocialisták magyarországi választási sikere a volt kommunisták lengyelországi és litvániai választási győzelmét, valamint a Jelcin-ellenes erők decemberi oroszországi drámai sikerét követné. Viszont Magyarországon – bár még mindig vonzódnak a kommunista eszmékhez – a szocialista szimpatizánsok kevésbé nacionalisták, mint a kormány támogatói. A magyaroknak összességében kedvező véleményük van a szocialista pártról."*[40] A logika magáért beszél: ha a magyaroknak kedvező véleményük van a szocialista pártról, akkor a választók többségének a nemzeti szempont nem sokat jelent, tehát a szocialisták azt a nótát dúdolják, amelyet az emberek is szeretnek hallani – és valóban ez volt a szikár, 1994-es valóság.

Halmy Kund joggal mutat rá, hogy *„A legtöbb (főként szomszédos) posztkommunista párt hordozta a nacionalista attitűdöt, teljes ellent-mondásban a szocialista eszme internacionalizmusával. Egyedül a magyar szocialista közeg volt idegenkedő, sőt mindvégig kimondottan ellenséges a nemzeti eszmével szemben. Várat magára, hogy ezt a konfúziót megnyugtatóan, és őszintén tisztázza egy kizárólag ezzel foglalkozó tanulmány."*[41] Bevallom, számomra ez a tanulmány még akkor is hiányzik, ha a végeredménye nem megnyugtató, de legalább ismerjük meg az okokat...

De minden igyekvésnek, így a szocialisták nyugati és nemzetközi szervezetek iránti elkötelezettsége folytonos kimutatásának is végül meglesz-meglett az eredménye. Látván a „nyitottságot", a nyugati körök nagy erőkkel szorgalmazták az állami vagyon kiárusítását, számos magyar nagyvállalat külföldi nyomásra került kalapács alá, s került nevetséges összegekért külföldi tulajdonos, multik kezébe. A Világbank egyik vezetője igen elégedetten nyilatkozott 1991-ben a *Népszabadságnak*: *„Nagyon érdekelnek bennünket* [sic! – F: T.] *az állami tulajdon privatizációs erőfeszítései, és a magunk módján támogatjuk is azokat Magyarországon – tudomásul véve az önök határozott erőfeszítéseit* [ez aranyos... – F. T.] –, *tanácsokat adtunk a törvények meghozatalához* [még szerencse – F. T.], *szemügyre vettük húsz nagyvállalat privatizációs terveit."* (A „magunk módján támogatjuk" tetszett ebből az idézetből a legjobban.)

[40] Halmy Kund: Halmy Kund: II. 1990–1994, 161. p.

[41] Halmy Kund: uo. 162. p.

S végül, az MSZP e magabiztossá válásának mintegy betetőzéseként, az 1994-es MSZP-s győzelem után, Horn Gyuláról azt írja a *Népszabadság*: *„A pártelnök végül mindig arra kéri hallgatóságát: az új rendszert ne annak első kormányáról ítéljék meg. '94-ben adjanak újabb esélyt a demokráciának."*[42] A kör 1994-re bezárult: az MSZP, a kommunista diktatúrát megtestesítő MSZMP jogutód pártja a demokrácia igazi védelmezőjeként jelenik meg, hiszen, mint még Horn hozzáteszi, az Antall-kormány jelentette a legnagyobb veszélyt a parlamentarizmusra. (!)

Már halványul 1994 emléke, de akárhogy is, a demokrácia iránt elkötelezett embereknek e sorok olvasása nem lehetett a legboldogítóbb pillanat...

7. Az MSZP nem akarja bolygatni Trianon emlékét, a határon túli magyarokkal kapcsolatban pedig azt vallja, hogy tekintetbe kell venni a szomszéd országok érzékenységét, fő a jószomszédság, ezért a kényes kérdéseket – mint az autonómia ügye – kerülni kell.

Mindez természetesen a kádári óvatoskodó, sőt megalkuvó politika következetes folytatása volt, de szerves részét képezte a most már nem „proletár", hanem Nyugat-barát internacionalizmusnak, globalizmusnak és kozmopolitizmusnak, melyben a nemzeti szempontoknak, a nemzeti identitásnak és érdekvédelemnek vajmi kevés jelentősége van.

E mentalitás kezdettől megmutatkozott, ám különösen erőteljesen a státusztörvénnyel, illetve később a kettős állampolgársággal kapcsolatos népszavazással kapcsolatban. 2001-ben, a státusztörvény-tervezet parlamenti vitája során Tabajdi Csaba (aki ráadásul bizonyos érzékenységet mutat a nemzeti kérdések iránt) arról beszélt, hogy jobban végig kellene gondolni a magyar érvrendszert az Európai Unió irányába is, hiszen a határon túli magyar kisebbségek helyzete egyelőre egyedi probléma az Európai Unióban, de Közép- és Kelet-Európában általános probléma és így idővel az EU agendájává is válhat. Pontosan ezért lett volna célszerűbb a szomszédos országok beavatása a törvénytervezet kidolgozásába. Ezt a szakmai konzultációt mindenképpen pótolni kell, hogy ne lehessen még az eddigieknél is nagyobb feszültség.[43]

[42] Halmy Kund: uo. 161.p.

[43] Orosz Tímea: III. 1994–2010, 219. p.

Képzeljük el, milyen eredményre jutna a státusztörvény megvitatása a minden szempontból ellenérdekelt szomszédos országok vezetőivel... Mégis, a szocialisták határon túli magyarokkal kapcsolatos közömbössége a legbrutálisabban a kettős állampolgársággal kapcsolatos népszavazás kampányában mutatkozott meg; Gyurcsány Ferenc mint miniszterelnök mindent megtett azért, hogy a népszavazás elbukjon, s kíméletlen igyekezete végül „eredményre" vezetett. „Győzelmére" igencsak büszke volt, s egy, a népszavazás utáni parlamenti beszédében nagyfokú őszinteséggel fejtette ki a véleményét. Arról beszélt, hogy a népszavazási kezdeményezés egyértelműen megbukott, a kezdeményezők és a támogatók kudarca világos. Az elmúlt három-négy hétben attól volt hangos Magyarország, hogy ki az igazi magyar, ki a becsületes hazafi, és sajnálatos módon nem azokról a kérdésekről szólt a vita, amelyek ilyenkor, ősszel normálisan a következő évek megtervezésébe és a Magyar Országgyűlés, valamint a mindenkori kormányok feladatkörébe tartoznak. (Tehát a magyarság alapvető kérdéseit ősszel nem tárgyalhatja a kormány – F. T.)

Egy önmagát polgárinak – folytatta Gyurcsány – és konzervatívnak tartó, egyébként jelentős támogatottságú párt – azaz a Fidesz – saját pártpolitikai érdekeinek érvényesítése céljából egyezséget kötött a szélsőjobboldallal és a szélsőbaloldallal. Hatalmi érdekei nyomán a Fidesz sutba vetette korábban képviselt értékeit és az erkölcsöt, és kiegyezett a Munkáspárttal csupán azért, hogy növelje népszerűségét.[44]

Gyurcsány mondatai pontosan leképezik a szocialisták gondolkodásmódját. A mindenkori kormányok egyetlen feladata a gazdasági, költségvetési tervezés, a magyar nemzeti tudattal és összetartással, a határon túli magyarokkal való foglalkozás nem más, mint „magyarkodás", ami elveszi az energiákat a „fontos" kérdések elől. Emellett, ha egy párt odaáll a kettős állampolgárságról szóló népszavazási kezdeményezés mögé, azt csak és kizárólag azért teheti, hogy növelje a szervezet népszerűségét. Gyurcsány fejében az meg sem fordul, hogy esetleg elvi és eszmei meggyőződésből támogatja egy párt a kettős állampolgárság megadását a határon túliak számára.

[44] Orosz Tímea: uo. 226. p.

8. Az MSZP és az SZDSZ közeledése, majd kormánykoalíciója, szoros együttműködése természetes, sőt, „természeties" (a természettörvények erejénél fogva adott) szükségszerűség.

A szocialistáknak nem kis bravúrt kellett végrehajtani a nyilvánosság és a közvélemény előtt: el kellett hitetni az emberekkel, hogy az 1990-es első szabad választásokig legádázabb ellenfelükkel, a Szabad Demokraták Szövetségével létrejövő egyre szorosabb együttműködésük teljesen elfogadható, sőt helyeselhető fordulat. Ennek elfogadtatásához egy nagy trükkhöz folyamodtak, ez pedig nem volt más, mint hogy találtak egy közös nagy ellenfelet, amely a köztük – szocialisták és balliberálisok – közötti ellentétet mintegy „felülírta". Ez a nagy ellenfél, sőt ellenség mi más is lehetett volna, mint a jobboldal, jelesül az Antall-kormány, amely veszélyt jelent a demokráciára, a Horthy-korszakot kívánja vissza, anakronisztikus politikát folytat, a népi–urbánus vitában a népi oldalon áll, Trianon revízióját sejteti, nacionalista, rasszista és antiszemita egyszerre. (Ugye ismerősek a jelzők?) Márpedig ha ez mind valós veszély, akkor bizony érthetővé válik a két régi ellenfél, az MSZP és az SZDSZ összefogása a jobboldali „métellyel" szemben, „az ország érdekében". A kommunizmus-szocializmus, illetve aktuálisan a posztkommunizmus elleni küzdelem mint alapkérdés tehát háttérbe szorul, s ennek helyébe lép a jobboldaliság, a konzervativizmus, a nacionalizmus és az antiszemitizmus elleni küzdelem, melyben a posztkommunista MSZP és a kozmopolita, ultraliberális SZDSZ kézfogója megtörténik. Vagyis: a diktatúra maradványainak és utódjainak háttérbe szorítása, a történelmi elszámoltatás és lusztráció helyébe lép egy számukra fontosabb és meghatározóbb törésvonal, mégpedig az erős nemzeti öntudattal rendelkező jobboldalisággal szembeni fellépés, melynek gyökerei a húszas-harmincas évek népi–urbánus vitájában rejlenek.

A szocialisták szabad demokratákhoz, illetve eszméikhez – többek között a neoliberalizmushoz – való közeledése rögtön megmutatkozott az első szabad választások után. Békesi László, az MSZP technokrata és reformer köreinek egyik vezéralakja már 1990 nyár elején így nyilatkozott: *„Legalább érdekes eltöprengeni a neoliberális válságkezelések sikerein* [sic! – F. T.], *amelyek akkor is »erős kezű« kormányzást igényeltek, ha nem valósították meg politikai diktatúrát."*[45]

[45] Halmy Kund: II. 1990–1994, 137. p.

A megfogalmazás még finom, óvatos, de az irány már egyértelmű – amely aztán a Bokros-csomaggal teljesedik ki.

Minderről azt írja Halmy Kund, hogy *„Példa nélküli az a higgadtság, aminek segítségével átcsusszannak pártállami szocialistából liberális demokratába – sokszor megmaradva szocialistának –, ezáltal megjelenik, és 1994-re kiforr egy politikai attitűd, mely később – képviselői által is felvállaltan – balliberálisként lesz emlegetve. Ehhez az irányzathoz szélső balról, és liberális jobboldalról is lehetett csatlakozni, széles merítésűvé vált az áramlat, mindenesetre fő jellemzője a '68-as attitűd, amely azért is válhatott »sikerágazattá« a politikai iparban, mert Európa centrumterületein hasonlóan megerősödött, sőt uralkodóvá vált ez az irányzat."*[46]

Az 1994-es választásokhoz közeledve egyre erősebben közeledett a két irányzat egymáshoz, amely egyaránt megmutatkozott a közéleti szereplésekben és a sajtómegnyilvánulásokban. A négyéves ciklus végére már nem szocialista és liberális politikáról és irányzatról szóltak az elemzések, hanem a két irány összefonódásából létrejött balliberális vagy szociálliberális politikai szövetségről. De hát ennek így kellett lennie – vallották a szocialisták, különösen a liberalizmushoz vonzódó refomközgazdászok, köztük a már idézett Békesi László. Békesi az 1994-es tavaszi választások után, még a kormányalakítás előtt a *Népszabadság*nak azt nyilatkozta: nagyon szomorú igazolása az előzetes várakozásoknak, hogy a Fidesz kemény (! – F. T.) jobbratolódása és elzárkózása egy objektíve szükségszerű (54 százalékos abszolút parlamenti többség ellenére – F. T.) szociálliberális koalíciótól, a fiatal demokraták tragikus bukásához vezet. Mert ez a legnagyobb bukás – fűzte hozzá Békesi –, amit el tudok képzelni.[47]

Ebben az új „világképben" tehát, Békesi szerint, nincs annál nagyobb tragédia és bukás, mint ha egy párt nem csatlakozik azokhoz, akikhez objektíve szükségszerűen csatlakozni KELL (Békesi liberalizmusának hátterében azért csak meghúzódik a marxizmus–leninizmus a maga „objektív szükségszerűségével"), tehát a baloldalhoz. A Fidesz tehát tragikusan el fog bukni, mert nem adta fel rendszerváltó attitűdjét és a posztkommunizmussal (MSZP) szembeni küzdelmét, s nem csatlakozott a nemzeti érzéssel, népiséggel, konzervativizmussal, a történelmi múlthoz ragaszkodással

[46] Halmy Kund: uo. 147. p.

[47] Halmy Kund: uo. 154. p.

és kereszténységgel szemben élesen fellépő posztkommunista-ultraliberális MSZP–SZDSZ-tengelyhez. Hogy egyébként Békesi milyen jósnak bizonyult, az a 2010-es és 2014-es választások fényében elég röviden elintézhető...

A két párt „természeties" összefonódása 1994 után még inkább kiteljesedett, s az SZDSZ 2010-es végleges bukása után is, új liberális pártalakzatok formájában a mai napig folytatódik. Ékes bizonyítéka ennek – miként arról Halmy Kund ír, aki a korszak baloldali sajtójának feldolgozását végezte el –, hogy az elmúlt évtizedekben a szocialista és a liberális sajtó, ha nem is a gyakorlatban, de tartalmilag és eszmeiségében szinte véglegesen összeforrott, és szinte szétválaszthatatlanul egyneművé vált.[48]

Miután áttekintettük a szocialista párt saját hatalomátmentését igazoló érvrendszerének legfontosabb elemeit, válaszoljunk arra a kérdésre, hogy a fenti érvek mögött milyen szemléletmód és világkép húzódik meg.

A fenti érveléseket igazából egyetlen mozzanat, egyetlen tudatos megfontolás tartja össze és szervezi rendszerbe, mégpedig a kádári kisember, az atomizált kádári tömegember gondolatvilágából, megszokott magatartásformáiból, világgal, országgal, élettel stb. kapcsolatos elvárásaiból való kiindulás, s azok alátámasztása. Az MSZP tehát – nem kis cinizmussal – azokra az elvárásokra, normákra és szokásokra épített érvelésekor, amelyeket ő és elődje, az MSZMP alakított ki az emberekben, egy fokozatosan puhuló diktatúra elfogadtatására és természetessé tételére.

Ez által a szocialisták arra törekedtek, hogy a kádári kisember és átlagember elhiggye nekik, hogy éppen a szocialisták fennmaradása, a szocialisták jelenléte és végül újbóli hatalomba kerülése a garancia a Kádár-korszakban megszokott biztonságérzetük megőrzéséhez. Ennek sikeréhez viszont éppen arra volt szükségük, hogy az átlagembert, ha tetszik átlagválasztópolgárt „benne tartsák" az általuk felépített kádári értékrendben és életfelfogásban, ne engedjék, hogy a rendszerváltás okán égető szükségét érezzék világképük és gondolatviláguk átalakításának. Az MSZP-nek tehát az volt a szigorúan vett pártérdeke, hogy a demokráciához egyáltalán nem illő, sőt a demokrácia működését kifejezetten és hatványozottan korlátozó kádári attitűdöt tartsák fenn az emberekben! Felismerték és világosan látták,

48 Halmy Kund: III. 1994–2010. 280. p.

hogy ha az emberek, a társadalom nagy része vonzódni kezd olyan fogalmakhoz, mint a szabadság, a demokrácia, a civil öntudat, az önkormányzatiság, a nemzeti és kisközösségi szuverenitás, az állami túlhatalom korlátozása, a szabad vélemény-nyilvánítás, a szabad szervezkedés stb., akkor óhatatlanul is ellenük fordulnak, s abban az esetben hatalomátmentési stratégiájuk akadályokba fog ütközni a társadalom előtt.

Valljuk be őszintén – miként arról a korábbi fejezetben írtam –, a demokratikus ellenzéki pártok ügyetlensége, naivitása, tapasztalatlansága és egyáltalán nem utolsósorban széthúzása miatt az MSZMP-MSZP hatalomátmentési folyamata az ellenlábas politikai elit részéről nem ütközött különösebb ellenállásba. A szocialista elit nagy hatalomtechnikai rutinnal készítette elő a rendszerváltást (spontán privatizáció, az ellenzék bomlasztása titkosszolgálati eszközökkel, beépülésük az Antall-kormányba, jó nyugati kapcsolatok felhasználása stb.) és saját politikai, gazdasági, média- és titkosszolgálati pozíciói megőrzését. Az első szabad választások után sikeresen akadályozták meg a történelmi igazságtételt és az elszámoltatást, de ebben már nagy segítséget kaptak új szövetségesüktől, az SZDSZ-től, illetve a Sólyom László által vezetett Alkotmánybíróságtól is (és még ki tudja, kitől). Magyarul: a politikai osztályon belüli csatáikat sikeresen megvívták, ezért már csak arra volt szükségük, hogy a demokráciába belépő társadalommal, az emberekkel is elhitessék a „természetes" jelenlétüket az új rendszerben, azt, hogy nincs mit rajtuk számon kérni, s aki ezt mégis megpróbálja, az elavult, múltba néző, gyűlöletet szító, békétlen, az ország érdekei ellen fellépő bajkeverő.

Az MSZP-nek tehát ahhoz, hogy átmentse magát a diktatúrából a demokráciába, a társadalom kádári tudatszerkezetét is át kellett mentenie, mely felett ő uralkodott. Ehhez viszont minden erővel kerülnie kellett azt, hogy az utca, a tüntetések, demonstrációk túl nagy szerephez jussanak, azaz, hogy a forradalom irányába mozduljanak el a folyamatok, hiszen ilyen esetekben a tömegek nagyon gyors tudati és szemléleti változásokon mennek keresztül, amelyeket viszont már csak diktatórikus eszközökkel lehet visszaszorítani (lásd az 1956-os forradalom utáni megtorlásokat). Ennek érdekében az MSZMP és az MSZP nagyon tudatosan békés, tárgyalásos irányba terelte az átmenetet, s a szórványos tüntetéseknek igyekezett az élét tompítani. 1988-ban éppen ezért, mintegy „a gőz levezetéseképpen", engedtek két tüntetést is, a Ceauşescu-féle falurombolás ellenit, illetve a bősi vízlép-

cső megépítésével szembenit. Az 1989. március 15-ei ellenzéki tüntetésnek egyáltalán nem álltak ellent, s ami mintegy szimbolikus erejű és a magyar rendszerváltás természetét jól jellemzi: az 1989. június 16-ai Nagy Imre újratemetésen egymás mellett álltak a ravatalnál a pártállam volt vezetői és az ellenzéki pártok vezetői. (Miközben, mint ma már tudjuk, az állampárti titkosszolgálat emberei végig követték és ellenőrizték az eseménysort.) Az újratemetés tehát nem egy forradalmi erejű, felszabadító demonstráció volt, hanem egy temetési szertartás, amelyet a pártállami televízió élőben közvetített, s amely tulajdonképpen a pártállami elit és az ellenzéki elit kiegyezését, csúnyábban alkuját szimbolizálta. Kijózanító pillanat volt ez ott és akkor.

Emellett a pártállami elit pontosan felmérte azt is, hogy az egész rendszerváltásból, a demokráciából mi is kell igazán a „magyar embernek" (vagyis a kádári kisembernek): a nyugati kiutazás, a bécsi vásárlás lehetősége. És ezt jó ösztönnel meg is kapták, az emberek a munkaszüneti nappá váló március 15-én tömegesen trabantoztak ki Bécsbe, hogy Gorenje hűtőgépekkel térjenek vissza – boldogan. Nekik megvolt a rendszerváltás! A pártállami elit cinikus számítással pontosan tudta, hogy az általuk tömegesen kitermelt embertípus, a „homo kádáricus" számára a jólét és a fogyasztás a demokrácia egyetlen értelme, s nem a szabadság.

De nézzük meg kicsit részletesebben és vegyük sorra, hogy melyek is voltak azok a mögöttes elvek és kiindulópontok, amelyekre alapozta érvelését az MSZP a nyilvánosság színterein.

1. Létezik egy paternalista, mindent tudó, az emberek helyett mindent megoldó, állandóságot képviselő párt, amelyik korábban a Kádár-rendszerben, most pedig – csak kicsit átalakulva – a demokráciában is gondoskodik az emberekről. A rendszerek tehát – diktatúrák, puha diktatúrák, demokráciák – jönnek-mennek, a PÁRT viszont maga az állandóság.

A Kádár-korszakban kialakult paternalizmus valódi „atyáskodás" volt; nem a (civil) társadalomnak volt állama, hanem az (párt)államnak volt társadalma, benne alávetett, atomizált és individualizált alattvalókkal, akiknek nem volt beleszólásuk a politika valós kérdéseibe, politikai részvételre sem volt lehetőségük, így tehát nem létezhetett civil társadalom sem. A kádári kisember csak magánember, fogyasztópolgár lehetett, nem válhatott sem tudatos állampolgárrá, sem nemzetével azonosuló honpolgárrá. A kádári kisembertől azt várta el a hatalom, hogy dolgozzon és ne szóljon bele a

„nagyok" dolgába, cserébe viszont az állam gondoskodik róluk, mint valóban a szülő a gyermekeiről.

Nos, az MSZP pontosan tudta, hogy a rendszerváltó szándék – melyet a politikai elitek manifesztáltak – egy kádári társadalommal áll szemben, s az MSZP nagyon jól ismerte ezt a társadalmat, hiszen ő maga alkotta meg (de nem lehet büszke rá). Az MSZP előnyben volt a demokrata ellenzéki pártokkal szemben, hiszen jobban ismerte a reflexeiket, mint ők, s élt és visszaélt ezzel a helyzeti előnyével. Az ellenzéki pártok arra biztatták az embereket, hogy „változzatok meg, itt az idő, éljetek a lehetőségeitekkel, legyetek szabadok!", miközben az MSZP pedig a kádári „csak ne változzon semmi" elvét vallották és sugallták az emberek felé a saját kontinuus jelenlétükkel. És – valljuk be – ez utóbbi volt az erősebb hatás.

Az MSZP hatalomátmentését a kádárizmus átmentése biztosította, s ezt a szocialisták hideg fejjel végig is vitték. E tudatosan alakított folyamat szimbolikus alakja volt a néhai Horn Gyula, aki minden ízében és mondatában a kádári mentalitás, sőt személyesen a Kádár János-i mentalitás továbbvitelét testesítette meg az emberek felé, s az emberek szerették is Horn Gyulát, lásd 1994-es választások.

A paternalizmusra, a „majd mi gondoskodunk rólatok" elvére, az állam jóságos nagybácsi szerepére az emberek nagy része továbbra is nyitott volt, és a számukra szokatlan nyelvezetű, „idegen" Antall-kormány bukdácsolása után 1994-ben újra az MSZP és a kádárizmus mellett döntött.

Talán mondanom sem kell, hogy a paternalizmus, az államközpontúság fennmaradása, a civil lét leszorítottsága milyen romboló hatást gyakorolt a bontakozó magyar demokráciára az elmúlt huszonöt évben.

2. A nyolcvanas évek végére kialakult válságért nem pusztán a kádári politikai vezetés, hanem legalább annyira, ha nem inkább az átlagember viseli a felelősséget. Ha pedig így van, akkor nincs mit számon kérni a posztkommunista párt elitjén, nem lehet szó elszámoltatásról, igazságtételről sem.

Az MSZP tisztában volt azzal, hogy a Kádár-rendszer '56 után egy, az állam és a társadalom közötti hallgatólagos alkura, negatív társadalmi szerződésre épült: ti ott lent nem kértek számon rajtunk semmit, cserébe engedjük nektek, hogy a politikát leszámítva kicsit szabadabban mozogjatok, fogyasszatok, sőt némi stiklit, lopásokat, csencselést is elnézünk nektek. Ezt nemcsak maga Kádár János és a pártállami vezetők tudták, de az átlagemberek is tisztában voltak vele, s utóbbiak éltek is a korlátozott mozgástér

adta lehetőségekkel, s kihasználták azokat, nem mindig törvényesen. (Lustaságukra, hibáikra Hofi Géza volt hivatott rámutatni, aki ezzel bizonyos bűntudatot is elültetett az emberek fejében.)

Az MSZP tudta, hogy a kádári kisembernek bűntudata van, mert mindenkinek volt valamilyen vaj a fején, s a kisember nem tudatosította, hogy az ő stiklijei össze sem hasonlíthatóak a pártállami elit viselt dolgaival. Ezért és ebből kiindulva érvelt azzal a rendszerváltás során, hogy az egész társadalom felelős a válság kialakulásában, s semmi alapja sincs a kádári vezérkar számonkérésének. Érvelésük hatott: az emberek nem követelték elemi erővel a számonkérést és a lusztrációt, a szocialisták pedig megúszták azt.

Az MSZP ezen érvelésének negatív következményeit a ma napig viseljük, illetve viseli a magyar demokrácia. A magyar emberek civil önszerveződése még gyerekcipőben jár (igaz, szerencsére az utóbbi időben a civil lét fokozatos, időnként látványos éledésének lehetünk szemtanúi), nem alakult ki az államok feletti civil kontroll intézményrendszere, a politikusok számon kérhetősége, hiányoznak az erős érdekképviseletek, nincs következménye a politikusok botrányainak, korrupciós ügyeinek. A paternalizmus fennmaradása egyfelől, illetve a Kádár-korban beléjük táplált lelkiismeret-furdalás és kishitűség (ki vagyok én, hogy kezdeményezzek bármit is, mikor én is gyarló vagyok?) másfelől megakadályozta és még mindmáig megakadályozza azt, hogy tudatos, magabízó, az államot ellenőrző civil társadalom jöjjön létre Magyarországon. Holott a mintának tekintett nyugati demokráciák valódi és legalapvetőbb működtető ereje éppen a szervezett civil társadalom.

Tehát 25 év után is ott tartunk, hogy az államnak van társadalma, s nem a társadalomnak van állama, s mindez nagymértékben (bár nem kizárólagosan) „köszönhető" az MSZP által a demokráciába átmentett kádárizmusnak.

3. A rendszerváltás, az átmenet békés, kiegyezéses, alkukra és kompromisszumokra épülő, tehát „kádári" jellegére az MSZP az igazi garancia.

Az MSZP és jogelődje által felépített kádári világnak fontos jellemzője a nagy konfliktusok kerülése, a békességre törekvés, a kiegyezés, az alku, a mutyi, a „lezsírozás", az „elvtikém, majd elgereblyézzük a dolgot valahogy"-mentalitás. A Kádár-kor kisembere a történelmi sorsfordulók, háborúk és szenvedések után nagyon díjazta ezt, szinte örömmel fordult a magánlét felé a politika viharai után, s örült annak, hogy a hétköznapok vál-

tozatlansága, nyugalma fennmaradhatott. A szocialisták erre építették az átmenet során tanúsított stratégiájukat; ahol kellett, engedtek az ellenzéknek, időnként az ellenzéket megelőzve kezdeményeztek, majd leültek a tárgyalóasztalhoz és kompromisszumokat kötöttek, de sohasem hagyták, hogy a helyzet kiéleződjön, s a konfliktusok olyan mértékben elmélyüljenek régi és új elit között, hogy végül a cseh, keletnémet és balti államokra jellemző valóságos forradalmi eseményekre kerüljön sor. Másképpen fogalmazva: a régión belül Magyarországon maga a rendszerváltás és átmenet is kádári módszerekkel zajlott le, nem történt cezúra, korszakváltás, a magyar társadalmat és politikát jellemző attitűdök és magatartási struktúrák a valóban radikális átalakulások ellenére sem változtak meg különösebben, s ez minden, csak nem erény – és főleg nem előny a demokrácia stabilizációja szempontjából.

Ennek negatív hozadéka ugyanis az, hogy a kádári emlőkön nevelkedett embertípus *általában* és *diffúz módon* szereti a megbékélést és a kiegyezést, akkor is, amikor annak nincsenek meg az alapjai. A tartalmatlan, a valós törésvonalakat és nézetkülönbségeket elfedő alkuk ugyanis semmit nem érnek, ám a magyar társadalomban még mindig jelen van ennek az igénye, és a valós konfrontációt felvállaló pártokat és politikusokat is még mindig sokan elítélik. A demokrácia éppen abban különbözik a diktatúráktól, hogy a konfliktusok, a szembenállások és törésvonalak megélhetők, vállalhatók és kihordhatók.

4. A múlt „felhánytorgatása" – tehát a diktatúra felelőseinek elszámoltatása és a lusztráció – csak indulatokat szül, és nem érdekli az embereket, akik már előre szeretnének nézni, és nem hátrafelé.

Ez az érvelés a kádárizmus két meghatározó vonására épült. Egyfelől, Kádár Jánosnak és a pártállami elitnek alapvető érdeke volt, hogy az 1956-os forradalom és az azt követő megtorlások, Nagy Imre és társainak kivégzése kitörlődjön az emberek tudatából, ne foglalkozzanak a múlttal, csak előre tekintsenek, éljenek a jelenben, fogyasszanak, egyenek-igyanak, élvezzék a gulyáskommunizmust, de ne tegyenek fel kérdéseket többé a közelmúlttal kapcsolatban, azt töröljék a tudatukból.

Tény, hogy a magyar emberek többsége, a kádári kispolgár megkötötte ezt az alkut Kádár Jánossal, cserébe a csatlós államokkal összehasonlítva viszonylagos jómódban, biztonságban élhetett. Mindennek következményeként az emberek a kádári évtizedekben megtanulták felejteni, megtanulták,

hogy számukra nem létezik múlt, történelem, csak a jelen, a mindennapok, s azok egyszerű boldogságai. És ez az, ami a posztkommunista elitnek kapóra jött a rendszerváltás során: arról beszéltek a nyilvánosság előtt, Horn Gyulától Jánosi Györgyig, hogy az embereket nem a múlt, hanem a jövő érdekli, hogy a múltban való vájkálás elavult, ásatag, ókonzervatív mentalitás, itt és most mai kihívásoknak kell megfelelni, kezelni kell a válságot, hogy a jövőt meg tudjuk alapozni.

Másfelől, a Kádár-rendszerben azt is megtanulták az emberek, hogy a történelemben, ha egyáltalán valami, akkor csak az a fontos témakör és korszak, amit a kádári elit annak tart. A politikáról való lemondással együtt – érthetően – a történelmi múlt értelmezésének előjogát is mintegy „átadták" a kádári elitnek, lemondva arról, hogy a társadalom, az állampolgárok vessenek fel történelmi témákat s tegyék azt a politikai és közéleti napirend részévé. Ezt pontosan tudta az MSZP, s éltek is ezzel, a Kádár-korból itt maradt előjogukkal: következetesen a jövőről beszéltek és a rendszerváltásban játszott saját progresszív szerepükről, élesen elítélték a múlt bűneivel és bűnöseivel való foglalkozást, s természetesen nem támogatták az elszámoltatást, a lusztrációt, bírálták a kárpótlási törekvéseket, s nem járultak hozzá a titkosszolgálati akták nyilvánosságra hozatalához. Arra hivatkoztak ebben az összefüggésben is, hogy az embereket már nem érdekli a múlt, nem foglalkoznak ügynökkérdéssel, kárpótlással, igazságtétellel.

Való igaz, a kádári évtizedek után, átitatva a kádári attitűdökkel, az emberek döntő többsége nem szorgalmazta az elszámoltatást, a diktatórikus rendszerben vezető szerepet játszott kommunista vezérkar és nómenklatúra lecserélését, a személycseréket, a felelősök közéletből való kitiltását (miként történt az például Csehországban). És erre nagyon jól lehetett hivatkozni, elég hatásosan el lehetett mondani a nyilvánosság előtt, hogy ha az embereket már nem érdekli az elszámoltatás, akkor miért kellene ezzel még foglalkozni? Itt jegyzem meg, hogy ezt az érvelést az ellenségből barátjukká váló politikai párt, az SZDSZ is használta, megerősítve az MSZP múltkiiktató stratégiáját.

Ugyanakkor pontosan tudjuk: felülről vezérelt, államcentrikus társadalmakban mindig a politikai elitek határozzák meg azt, hogy az embereket aktuálisan mi „érdekelje". Ez sohasem spontán folyamat, hanem tudatos és irányított. Ha a rendszerváltás folyamatában az új politika elit és a régi politikai elit egyetértett volna a múlttal kapcsolatos elszámoltatás és igazságtétel, valamint kárpótlás szükségességében, akkor nem kérdés, hogy ezt az emberek is helyeselték és támogatták volna. De mivel az új elit – főként az Antall-kormány – haloványan szorgalmazta az elszámoltatást, s ezt megérezve a posztkommunista elit határozottan „törölni" kívánta a témát a napirendről (amihez a szabad demokraták is fokozatosan felzárkóztak), mindennek következményeképpen a társadalom sem mutatott érdeklődést, nem gyakorolt nyomást az elitre, hogy foglalkozzon az elszámoltatással és vigye azt végig.

A kádári örökségen szocializálódott társadalom tehát egyfelől a „jelenbe vetettsége", másfelől kezdeményezőképtelensége és a politikai elitek előtti szervilis meghajlása okán valóban nem tett semmit annak érdekében, hogy a múlt feldolgozása megtörténjen Magyarországon. Elfogadta és magára vette azt, amit az MSZP (és az SZDSZ) sugallt, mégpedig azt, hogy nem kell és nem érdemes a múltat „hánytorgatni".

Ennek a kádári attitűdnek is káros hatása van demokráciánk működőképességére nézve: a politikai elit a mai napig a maga kénye és kedve szerint vesz elő történelmi és múltbeli témákat, eseményeket és személyiségeket, s ennek mentén tereli erre vagy arra a kádári örökségtől még mindig szabadulni nem tudó, önállótlan és kezdeményezésre, kritikára képtelen tömegeket.

5. A párt – az MSZP – minden szempontból „európai", Nyugat-barát, tehát haladó, progresszív, szemben a jobboldali pártokkal. Ebből fakadóan teljességgel jogosult és hivatott arra, hogy az országot továbbra is vezesse.

Nos, igen. A szocialisták tisztában voltak azzal, hogy a kádári kisember – miközben elfogadja „gulyáskommunista" sorsát – valójában mindig is a Nyugatot, Nyugat-Európát csodálja, oda vágyakozott, a német technikai-technológiai kapacitást az egekbe dicsérte, s baráti körben arról beszélt, hogy mi sohasem érjük el azt a gazdasági színvonalat és jólétet, ami Bécstől kezdve Londonig mindenütt adottság.

A magyar kisember ájult Nyugat-imádata nagyon jól jött az MSZP legitimációjának a rendszerváltás során, hiszen sorban jöttek a nyugati politikusok, s dicsérték a szocialistákat, dicsérték Horn Gyulát, Németh Miklóst azért, mert professzionális módon vezénylik le az átmenetet 1988–1990 között. A Nyugatnak ekkor már nyakig eladósodott Magyarország szocialista vezetői iránti nyugati szimpátia a legkevésbé sem volt véletlen: a tőkés piacgazdaságba rekordgyorsasággal beleszerető szocialisták az általuk elindított spontán, majd egyre kevésbé spontán privatizáció során gyakorla-

tilag kiárusították a nemzeti vagyont a nyugati cégeknek és a multiknak, s ezen túl is igyekeztek mindenben a kedvükben járni. Vajon mi ne tetszett volna ebben a nyugat-európai és euroatlanti politikusoknak és befektetőknek?

A pártállami, posztkommunista vezetők tehát mindent megtettek azért, hogy a nyugati országok kormányai és a piaci befektetők „szolgálataikért" cserébe a hazai közvélemény előtt mintegy legitimálják őket. Meg is tették ezt, s az egyszerű magyar halandó nem tehetett mást, mint hogy meghajoljon a nyugatiak érvei előtt: a szocialisták megváltoztak, s már megint a haladás élharcosaivá váltak! Igaz, most az ellenkező oldalon, de hát istenem, ilyen az élet – mondták a kádári kisemberek, gondolván arra, hogy ők is, mint gyarló emberek, hányszor váltottak már köpönyeget és hányszor alkudtak meg az aktuális hatalommal a túlélés érdekében. Ugyan milyen joguk van arra, hogy a szocialisták brutális ideológiai fordulata felett pálcát törjenek?

Nem beszélve arról, hogy a nyugati vezető politikai és gazdasági körök nem pusztán a posztkommunista vezetőket dicsérték orrba-szájba, hanem közben az Antall-kormányról is elmondtak minden rosszat, amit csak lehetett, s amit napjainkig is szajkóznak az aktuális jobboldallal szemben, most éppen az Orbán-kormányt megtéve céltáblának. Szóval az ismerős jelzők már a rendszerváltás hajnalán is elhangzottak, ne legyenek illúzióink: az MDF, majd az Antall-kormány horthysta, Trianon-revizionista, ókonzervatív, nacionalista, rasszista, autokratikus, Európa-ellenes, s természetesen antiszemita. Van új a nap alatt?

Mindenesetre tény, hogy mindennek következtében az MSZP képes volt önmagát a kádári kisember előtt a haladás, a nyugatosodás zászlóshajójává avanzsálni, miközben a jobboldal azonosult az elmaradottsággal, a provincializmussal, a mucsaisággal.

Az a tény, hogy a kádári elit hallgatólagosan elfogadta a kádári kisember félig titkolt, félig nyílt Nyugat-imádatát, s később, mint MSZP végül maga is alájátszott ennek, hátrányos örökséget hagyott a demokráciára. Ugyanis ez a Nyugat-ájultság nem önálló, nem szuverén gondolkodásra épül, hanem szolgalelkűségre, ami a posztkommunista párt mentalitásában és politikai gyakorlatában a mai napig benne van, s ehhez csatlakozik társként a balliberális politikai irányzatok és szervezetek kozmopolitizmusa és globalizmusa, s végül a két irányzat valóban egyesül a Nyugat, a nemzetközi

politikai és gazdasági szervezetek szándékainak való alárendelődésben. Ez a kádári mentalitásra épülő lelki örökség sem segíti Magyarország szuverén, önálló országgá válását.

6. A baloldaliság természetes, sőt „temészeties" állapot, kiindulópont, alfa és ómega; a baloldaliság a haladás, a baloldaliság maga az élet; minden más, jobboldali, nemzeti, konzervatív, keresztény stb. irányzat elvetendő, regresszív, a múlt árnyéka csupán.

1945, illetve nem sokkal utána az erőszakos kommunista hatalomátvétel Rákosi Mátyás és az MKP által valóban új fejezetet, igazi cezúrát, korszakhatárt hozott Magyarország történetében, politikai gondolkodásában, tudatszerkezetében. 1945-ig az országban a legkülönfélébb jobb- és baloldali irányzatok éltek egymás mellett, pártként harcoltak a szavazatokért, és sem a jobboldaliság, sem a baloldaliság nem vívott ki magának kizárólagos vagy privilegizált helyet az emberek tudatában, mert minden korlátozottsága ellenére is működött a parlamentarizmus, valós és tagolt politikai pluralizmus volt az országban (ami például a sokszínű sajtó világában is megmutatkozott). S bár végig a nemzeti konzervatív politikai tábor irányította és kormányozta az országot, ennek ellenére mégsem alakult ki egy egydimenziós politikai tudatszerkezet, melyben csak a jobboldaliság számított volna az egyetlen és kizárólagos entitásnak, helyénvaló szemléletmódnak. Mindez bizonyítja, hogy a Horthy-rendszer közel sem volt diktatúra, de még autokrácia sem.

Ezzel szemben a Rákosi-féle hatalomátvétel után az ország politikai tudatvilága totálisan egydimenzióssá vált. Minden, a kommunizmustól eltérő politikai ideológia – legyen az konzervativizmus, liberalizmus, sőt szociáldemokrácia – retrográd lett, haladásellenes, s főleg ellenséges, amit le kell győzni mindenáron. Ebben a politikai világban a baloldaliság vált a természetes és „normális" létformává és gondolkodásmóddá, ehhez kellett innentől fogva minden irányzatot és értékrendet viszonyítani.

S bár az 1956-os forradalom alig két hete alaposan megroppantotta ezt a világképet, ám a szovjet ágyúk csöveinek védelmében létrejött Kádár-rendszer viszonylag gyorsan helyreállította a „világ rendjét", a baloldali gondolkodásmód egyeduralmát (lásd az 1957. május elsejei ünnepséget). A folytatódó hidegháború, a két világrendszer harca mindezt nemzetközileg is alátámasztotta, hiszen a „haladó" Szovjetunió és a szocializmus jelentette a

baloldaliságot, a „haldokló” Nyugat pedig azonosult a jobboldalisággal. A gulyáskommunizmus fogyasztói áldásai pedig megerősítették a kádári kisembert abban a hitében, hogy a baloldal, a szocializmus az egyetlen irányzat, amelyik segít az embereken, amelyik jót akar nekik és szívén viseli a gondjaikat, miként teszi azt a „jóságos” Kádár elvtárs. (Emlékeztetnék arra, hogy a pártvezetőnek működött egy irodája, melyhez tömegével fordultak az emberek levélben a panaszaikkal, kéréseikkel, s ráadásul ezek gyakran orvoslást is nyertek.)

Ezekben az évtizedekben alakult ki az a gondolkodásmód és világkép, mely szerint, ha egy párt vagy politikus baloldali vagy szocialista, az csak jót akarhat, míg minden, magát jobboldalinak, nemzetinek, kereszténynek, konzervatívnak stb. beállító irányzat képviselőiben nem lehet és nem szabad megbízni. Létrejött tehát a Kádár-korszakban a baloldalra épülő egydimenziós világkép, mely a legkevésbé sem volt alkalmas kiindulópont egy politikai pluralizmusra, többpártrendszerre, politikai irányzatok versenyére épülő parlamenti demokrácia tudati „befogadására”.

Ugyanakkor a nyolcvanas évek végén meginduló demokratikus átmenet óriási kihívást jelentett a baloldaliság egyeduralmára. Az újonnan létrejövő pártok a politikai paletta minden színét és árnyalatát felmutatták, a kommunistától a radikális jobboldali irányzatokig bezárólag. Az MSZMP-MSZP válasza erre az volt, hogy igyekezett mindvégig irányítani az átmenetet, jelezve a közvélemény és a mögötte álló kádári kisemberek felé, hogy „minden rendben van”, a baloldaliság, a szocializmus ura a helyzetnek, „nem változik semmi”, a sokféle párt és politikai szervezet nem több mint afféle veszekedős „népfront”. Vagyis, a szocialisták urai a helyzetnek, kontrollálják a folyamatot, minden reform, sőt maga a rendszerváltás és a demokratizáció az ő tudtukkal és szervezésükben zajlik.

Valódi törést okozott azonban a szocialisták, az MSZP kádári világképe szempontjából az 1990-es első szabad választás, amelynek következtében jobboldali, keresztény és nemzeti pártok alkottak kormánykoalíciót, s ekkor valóban egy ideig megtörni látszott a baloldaliság egyeduralma és „természetiessége”. Másfél-két évig tartott az az időszak, amíg az MSZP valóban karanténba szorult, elvesztette magabiztosságát – legalábbis a nagypolitika színpadán és a parlamentben –, s ekkor úgy tűnhetett, hogy megtörik a baloldaliság „varázsa”, s a jobboldal elfoglalja a modern demokráciákban őt megillető helyét Magyarországon is.

Ám nem ez történt, mert az MSZP segítségére sietett a néhány évvel azelőtt önmagát még antikommunistának kiadó SZDSZ. A SZDSZ, amelynek vezetésében számos zsidó származású ember volt, a vészkorszak emlékével a háttérben gyakorlatilag minden, önmagát jobboldalinak, nemzetinek vagy kereszténynek valló irányzattal szemben fellépett, s ez rögtön megmutatkozott az Antall-kormányhoz való viszonyulásban. A szinte zsigeri ellenérzéseket csak táplálta, hogy az Antall-kormány tagjait és az MDF-et horthysta reminiszcenciákkal vádolták, ráadásul a párt egyik vezetője az a Csurka István volt, akire az antiszemitizmus bélyegét ütötték rá.

Az SZDSZ ezt, a népi–urbánus vitából is eredő törésvonalat emelte a magyar politikai élet középpontjába, azzal azonosította magát, s ebből a világlátásból már a posztkommunizmus (MSZP) jelenléte, az igazságtétel, az elszámoltatás és a lusztráció másodlagos kérdéssé vált számukra: az elsődleges ellenfél, sőt ellenség az Antall-kormány és Csurka István lett. Ergo 1991-92-től kezdve, a szabad demokrata értelmiség holdudvara által megalakított Demokratikus Charta keretei között baráti jobbot (pontosabban „balt”) nyújtottak a szocialisták felé, akik ezt a kinyújtott kezet, e talán nem várt – vagy nagyon is várt – segítséget örömmel elfogadták. Ennek az újdonsült baloldali-balliberális szövetségnek köszönhetően az MSZP gyorsuló ütemben kikerült a politikai karanténból, megerősödött, s újra visszatérhetett a régi logika nyilvánosság előtti hangoztatásához (megtámasztva az SZDSZ-szel). Vagyis: csak a baloldaliság, csak a szocializmus az, amelyik újra és újra gondoskodni tud a (kádári világképű) kisemberről, a jobboldali, antiszemita Antall-kormány tehetetlen, urizál, lenézi az embereket, furcsa, emelkedett stílusban beszél, s nem úgy, az emberek nyelvén, mint Horn Gyula (aki elmondása szerint ráadásul lakótelepen lakott, és még a szemetet is levitte, ha arra kérte a felesége).

Az MSZP és az SZDSZ bizarr összenövésével a kádári kisember, az átlagszavazó annak ellenére is azonosulni tudott az első ciklus második felére, hogy a balliberális szabad demokraták kezdettől a neoliberális gazdaságpolitika elkötelezett hívei voltak (Bauer Tamás, Surányi György, Csillag István és mások), amely a kisember kádári, relatív jólétét és biztonságát egyértelműen veszélyeztette. Ám a kádári gyökerű szavazók szinte feltétel nélkül hittek az MSZP-ben és Horn Gyulában, és ha szeretett pártjuk az 1994-es abszolút választási győzelem után azt „üzente” nekik, hogy szükség van a biztos kormányzáshoz az SZDSZ – mint balliberális, tehát baloldali! – párt támogatására, akkor ezt elhitték neki, hiszen „ő biztosan jobban tudja”.

Így, mindennek következtében, 1994-re „helyreállt a világ rendje", a baloldaliság ismét meghatározó, egyeduralkodó helyzetbe jutott, röpke négy éves „zavaros" kitérő után. S milyen különös: visszaemlékezve azokra az évekre, kifejezetten arra emlékszem, hogy a Horn Gyula vezetésével létrejött MSZP–SZDSZ-koalíció korántsem volt furcsa és megdöbbentő az emberek többsége számára, miközben persze a következetesen antikommunista választók kifejezetten tragikusan élték meg a fordulatot, a rendszerváltás csődjéről beszéltek egymás között – nem is alaptalanul. Ám a Zeitgeist, vagyis a korhangulat vagy korszellem kedvezett a posztkommunisták újbóli hatalomra kerülésének, ami ma már ékesen bizonyítja, hogy a szocialistáknak, az állampárt jogutódjának a stratégiája tökéletesen bevált: át kell menteni a demokráciába a kádári kisember világképére épülő baloldali dominanciát, a baloldaliság természetiességét, s ezzel együtt átmentődik a posztkommunizmus és az MSZP is.

Összegezve: a posztkommunista párt, az MSZP stratégiája (kiegészülve az SZDSZ-szel), mely arra épült, hogy a baloldali eszme mindenhatóságának és elsődlegességének tudata a demokráciába való átmenet után is fennmaradjon, óriási, és évtizedekre ható károkat okozott a magyar demokráciának. Azért mégpedig, mert a modern demokráciák a különféle, bal- és jobboldali politikai irányzatok egyenrangú versenyére épülnek, a demokrácia nem tűri a diktatúrákra jellemző kizárólagosságot, nem tűri egyes irányzatok „fennsőbbrendűségét", egyeduralmát. Márpedig, ha egy politikai párt vagy politikai tábor folyamatosan azt sulykolja a közvélemény előtt és a közéletben, hogy politikai ellenfelei nem méltóak a demokráciára, s ezért végleg háttérbe kell szorítani őket, nos, az a párt vagy tábor demokráciaellenesen és autokratikusan viselkedik, megosztottságot szül és veszélyezteti az ország békéjét.

Az MSZP és az SZDSZ történelmi bűnt követtek el a magyar demokráciával szemben akkor, amikor a kádári kisember zsigeri baloldalhoz kötöttségét átmentették a demokráciába is, kifejezetten hatalmi szempontok alapján. Történelmi bűnt követtek el a demokráciával szemben azzal is, hogy a jobboldaliságot, a nemzeti, konzervatív, keresztény beállítottságot valamiféle ab ovo negatív, ördögtől való dolognak állították be, s ezzel megakadályozták vagy legalábbis hosszú ideig korlátozták, hogy Magyarország megszabaduljon a paternalista gondolkodástól, s áttérjen egy pluralista, a demokrácia jó működtetéséhez nélkülözhetetlen befogadó gondolkodásmódra és világképre. Nagy árat fizetett mindezért az ország, mert befogadó

helyett kirekesztővé vált a politikai kultúra, a megosztottságok európai mércével nézve is szokatlanul szélsőségessé váltak, s hatalmas, teremtő energiák vesztek el a belső viták és konfliktusok megvívásakor. Ugyanakkor a helyzet megfordítására és az újraépítkezés megkezdésére jó esélyek nyílhatnak a 2014-es választások után.

Zárszó

Mindezek után már válaszolhatunk arra a kérdésre, hogy az MSZP hatalomátmentését szolgáló érvrendszerének alkalmazása milyen hatással volt a magyar demokrácia egészének működésére.

Kiindulópontunk, hogy amikor az MSZP a kádári gondolkodásmód, a kádári világkép segítségével próbálta magát a demokráciába átmenteni, akkor egyben a kádárizmust is átmentette magával együtt. Márpedig megállapítható, hogy a kádárizmus legfőbb jellemzői: a paternalizmus, az állam mindenhatóságába vetett hit, állampolgári lét helyett az alattvalói lét fenntartása, az átlagember lelkiismeret-furdalására épülő felelősségmegosztás politikája, a békés és kompromisszumos kiegyezések és alkuk időtől, tértől és körülményektől független hangoztatása, a múlt „betemetésére", a bűnök megtorlatlanságára és a történelmi felejtésre irányuló szándék, az ájult Nyugat-imádat és a nemzetközi szervezetekkel szembeni szolgalelkűség, illetve a baloldaliságnak, mint egyetlen helyes és létező politikai és gondolkodásbeli beállítottságnak hangsúlyozása – ezek egyenként, de különösen együtt kifejezetten hátrányosak és károsak a demokrácia megerősödése és stabilizálódása szempontjából.

Az első fejezetben, a közép- és kelet-európai átmenetek komparatív vizsgálata során megállapítottuk, hogy az a legszerencsésebb variáns a demokratizáció stabilizálódása szempontjából, ha a régi, posztkommunista elitek hamar háttérbe szorulnak, s helyüket az új elitek veszik át, ők határozzák meg és irányítják az új rendszer létrejöttét. Magyarországon nem ez történt, a régi elit nemhogy gyorsan vagy lassan háttérbe húzódott, hanem ellenkezőleg, erős befolyást gyakorolt a rendszerváltás folyamatára, majd egy rövid ellenzéki periódus után „diadalmasan" visszatért a politikai hatalomba is (miközben a háttérben fenntartotta, sőt megerősítette gazdasági, média- és sajtóbeli, valamint titkosszolgálati pozícióit). A Nyugat, amelyik eleve szimpatizált az internacionalista és globalista baloldallal (posztkom-

munistákkal és balliberálisokkal), elégedett volt a magyar demokráciával, s mind a mai napig nem hajlandó észrevenni és felfogni, hogy a posztkommunizmus fennmaradása olyan probléma Magyarország számára, mintha mondjuk a franciáknak Pétain marschall nómenklatúrájával, vagy a németeknek Göbbels és Göring megbízható embereivel kellene építeniük a szép és új jövőt. A Nyugat úgy érzi, hogy egy számukra kényelmes baloldali egyeduralmat kíván megszüntetni Orbán Viktor és kormánya, ezért a megértésükre nem számíthatunk; nem marad más megoldás, mint hogy lépésről lépésre, témáról témára kell megmagyaráznunk a világ közvéleményének azt, hogy miért nem fejeződött be még Magyarországon a rendszerváltás.

Azt, hogy a kádárizmus, a kádári világlátás 25 év demokrácia után is jelen lévő valóság Magyarországon, nemcsak az elemzés, hanem egy nemrég végzett empirikus felmérés eredményei is bizonyítják. Simon János, a Rendszerváltás Történetét Kutató Intézet és Archívum (RETÖRKI) tudományos főtanácsadója 2014. februárban országos reprezentatív mintán mérte fel – többek között – azt, hogy mi az egyes párttal szimpatizálók véleménye a magyar történelem egyes korszakairól, konkrétan a Kádár-rendszerről, illetve a nemzet iránti elkötelezettségről. Az eredményeket itt közöljük.

2. tábla:

HOGYAN ÍTÉLIK MEG AZ EGYES KORSZAKOKAT A PÁRTOK SZAVAZÓI? (1366 fő)
(4+5 osztályzat = %-ban) 2014

	FIDESZ-KDNP	JOBBIK	MSZP	LMP
Napjaink demokráciája	79	53	61	69
Kádár-korszak	65	69	86	93
Horthy-korszak	21	26	13	11

3. tábla:

VÉLEMÉNYEK A KÁDÁR-KORSZAKRÓL
Az egyetértők %-os aránya azzal az állítással, hogy …

A Kádár-korszakban	FIDESZ-KDNP	JOBBIK	LMP	MSZP
minden magyar jobban élt	63	68	67	90
hiányzott a szabadság	58	51	45	29
nagy volt az elnyomás	66	59	52	23

5. tábla:

AZ EGYES PÁRTOK SZAVAZÓINAK MEGÍTÉLÉSE A RENDSZERVÁLTÁSRÓL
2014-ben (N= 1366, %-ban)

	FIDESZ	LMP	MSZP	JOBBIK
Igen, volt	82	72	69	47
Nem volt	18	28	31	53
összesen	100	100	100	100

7. tábla:

1. MENNYIRE BÜSZKE ARRA, HOGY MAGYAR?
2. MENNYIRE BIZTOS, HOGY MAGYARORSZÁGOT VÁLASZTANÁ HAZÁJÁNAK, HA VÁLASZTHATNA?
(skála: 1-től 4-ig, a 4 = „teljes mértékben", 1 = „egyáltalán nem", %-ban)

Válaszok (4)

Válaszok (4)	FIDESZ-KDNP	JOBBIK	MSZP	LMP
1. „Teljes mértékben" büszke, hogy magyar	51	41	36	46
2. „Teljes mértékben" Mo-t választaná	53	41	39	43

Válaszok (1)

2.b „Egyáltalán nem" választaná Mo-t	3	8	8	11

A táblázatok forrása: Simon János: RETÖRKI Survey – 2014. Rendszerváltás Történetét Kutató Intézet és Archívum, 2014.

Az eredmények magukért beszélnek. A 2. táblán azt láthatjuk, hogy amíg a Fidesz–KDNP szimpatizánsai 79 százalékkal napjaink demokráciáját ítélik meg a legkedvezőbben, addig az MSZP támogatói 86 (!) százalékkal a Kádár-korszakot tartják a legjobb időszaknak. Ez a fentiek alapján szinte magától értetődő, viszont arra is fel kell figyelni, hogy a posztkommunizmus által nem érintett pártok szimpatizánsai is milyen magas százalékkal értékelték a Kádár-korszakot (Fidesz–KDNP 65, Jobbik 69, LMP 93)! Mindez valóban arra utal, hogy a kádári kor iránti nosztalgia még az antikommunista pártok táborát is megérintette.

A 3. tábla jól mutatja a kádári és a demokratikus szemléletmód eltérő preferenciáit. Az MSZP-támogatók 90 százaléka szerint a Kádár-korszakban minden magyar jobban élt, viszont a szabadság csak 29 százalékuknak hiányzott, s elnyomás is csak 23 százalékuk szerint volt. A Fidesz–KDNP-tábor 58 százaléka ezzel szemben azt vallja, hogy hiányzott a szabadság, s 66 százalékuk szerint nagy volt az elnyomás. Ez jól mutatja, hogy a kádári szavazók számára a szabadságértékeknek koránt sincs akkora jelentősége, mint a jobboldali táborban, viszont a százalékok azt is elárulják, hogy még a jobboldali támogatók körében is mutatkozik egyfajta „megengedő", „nem volt az annyira rossz korszak"-típusú hozzáállás.

Roppant izgalmas az 5. tábla, melyben az egyes párttáborok arról nyilatkoznak, hogy szerintük megtörtént-e a rendszerváltás vagy sem. A felmérés alapján a Fidesz–KDNP-támogatók döntő része, 82 százalék szerint igen, s csak 18 százalékuk szerint nem, addig az MSZP-szimpatizánsoknak csak 69 százaléka vallja azt, hogy megtörtént a rendszerváltás, s 31 (!) százalékuk szerint nem volt rendszerváltás. Ezek az adatok éppen arról árulkodnak, hogy az MSZP-nek mind a rendszerváltás során, mind a következő időszakban sikerült azt az érzést kelteniük a saját kádárista táborukban, hogy valójában nem történt nagy változás, „nem kell félniük", hiszen megmaradt az MSZMP-MSZP folytatólagos uralma, s megmaradtak a Kádár-korszakra jellemző politikai arcok, a politikai stílus és a beszédmód is. Másik oldalról pedig, a szabadságot leértékelő Kádár-korszakban szocializálódott átlagemberek sokasága nem a szabadságot, hanem a jólétet várta el a rendszerváltástól, s mivel ebben csalódniuk kellett, hiszen nem jött el a jólét, sőt – a szabadságjogok pedig kevéssé érdekelték –, ezért úgy értékelték a helyzetet, hogy nem történt meg a rendszerváltás. Tehát az MSZP szimbolizálta folyamatosság, illetve a jólét helyett a gazdasági válság együttesen keltette és kelti az MSZP-táborban azt az érzést, hogy nem volt rendszerváltás.

Végül a 7. tábla a nemzeti öntudatra kérdez rá, s a válaszok ismét jól tükrözik a kádárizmus fennmaradásával kapcsolatos korábbi megállapításainkat. Amíg a Fidesz–KDNP szavazóinak 51 százaléka teljes mértékben büszke arra, hogy magyar, 53 százaléka teljes mértékben Magyarországot választaná hazájának és csak 3 százalék egyáltalán nem, addig az MSZP-s körben a megfelelő százalékok sorrendben: 36, 39, illetve 8. A posztkommunista, kádárista világkép egyik lényeges eleme az internacionalizmus, a nagyhatalmaknak való megfelelési kényszer és ezzel párhuzamosan a nemzeti szempontok, a nemzeti identitás elhanyagolása; e 2014-es felmérés jól mutatja, hogy az MSZP még 23-25 évvel a rendszerváltás után is (!) fenn tudta tartani ezt a szemléletmódot. Tény ugyanakkor, hogy a velünk élő kádárizmus a jobboldali tábor tagjaira is hatással volt és van, hiszen körükben is fellelhetők a szocialista világkép egyes elemei.

Fontos ezen a ponton kiemelni, hogy természetesen sem az MSZMP, sem az utódpárt MSZP nem lett volna képes a kádárizmust a demokráciába mintegy „átemelni", ha a Kádár-rendszer egy olyan totális diktatúra lett volna, mint mondjuk a Ceauşescu-féle román politikai önkényuralom. A Kádár-rendszer, az úgynevezett „gulyáskommunizmus" titka és legnagyobb veszélye éppen az volt – természetesen az 1956–1963 közötti megtorlások után –, hogy egyes elemeiben elviselhető, sőt időnként látszólag élhető volt. A Kádár-korszak mindenből adott „egy kicsit": egy kevés magánszabadságot, egy kevés jólétet, egy kevés utazást egy kevés vállalkozást, egy kevés szórakozást, egy kevés kritizálási lehetőséget stb., de mindent látható korlátokkal és szabályokkal.

Utólag, történelmi távlatból már jól látszik: a demokrácia stabilizálódása, megerősödése szempontjából éppen ez a nyúlós-nyálkás, bőrre tapadós rendszer volt a legveszélyesebb. Ugyanis a magyarnál jóval keményebb szocialista-kommunista diktatúráktól, mint amilyen az említett román, vagy éppen a Gustav Husak-féle csehszlovák, illetve az Erich Honecker-féle keletnémet, sokkal könnyebb volt lélektanilag megszabadulni, hiszen gyakorlatilag nem mutattak fel semmilyen olyan „erényt", pozitív vonást, amihez érdemes lett volna ragaszkodni az embereknek. A Kádár-rendszerben viszont valóban voltak a diktatúrát enyhítő, elviselhetővé tévő elemek, volt látszatszabadság, látszat-jólét, látszat-piac és látszat-élet. Ez a „vegyes" modell valóban egyfajta hungarikumnak számított a szovjet táboron belül; nem véletlenül nevezték a nyugati közvéleményben Magyarországot a kommunizmus legvidámabb barakkjának.

Az emberi természet már csak olyan, hogy a kemény, nyilvánvaló represszióval, elnyomással szemben akár élete árán is fellép, mert nincs más kiútja; s ilyen esetben egy csapásra lehet megszabadulni egy totálisan elnyomó rendszertől (lásd az 1956-os forradalom néhány győzelmes napját, vagy napjainkban az ukrán felkelők győzelmét). Ám a félig ilyen, félig olyan vegyes rendszerek, a féldiktatúrák elbizonytalanítják a benne résztvevőket abból a szempontból, hogy meg kell-e szabadulni a rendszertől, vagy egyes elemeihez mégis ragaszkodni kell. Ez olyan, mint a magánéletben a házasság: ha világos „képletek" állnak fent, például, ha az egyik fél sorozatosan megcsalja a másikat, a férfi súlyosan agresszív vagy a nő hisztérikus, akkor a válás elkerülhetetlen, ha azonban a „nem túl jó, de azért nem is olyan nagyon rossz" érzete uralkodik a házasfeleken, akkor akár egy életet is képesek végigvergődni egymással félmegoldásokkal és félboldogsággal.

Az MSZMP-MSZP éppen ezt, a Kádár-korszak „vegyes" jellegét, látszat-szerethetőségét használta ki, hiszen tudta, hogy a románokkal, bolgárokkal, csehekkel, lengyelekkel, szlovákokkal, balti államok polgáraival szemben a magyar emberek nosztalgiát éreznek a nyugati hitelekből fenntartott kádárizmus látszat-világa iránt. Az MSZP élt és visszaélt a kádárizmussal; ránk hagyott egy olyan, erősen tapadó, nyúlós-nyálkás, nehezen lerázható világot, amely diktatúrának talán elviselhető, a demokráciától viszont éppen a legfontosabb emberi, mentális tartalmakat szívja el – s így belülről rohasztja a rendszert.

A szocialisták a kádárizmus, e kártékony örökség átemelésével 25 éven át lehetetlenítették, hogy a demokrácia magva és veleje, a népszuverenitás letéteményese, a civil társadalom és vele az állampolgári öntudat létrejöjjön Magyarországon. Magyarországon megmaradt az etatizmus és az elitizmus, megmaradt az a gondolkodásmód, hogy mindent az állam dönt el és a polgárok, a civilek nem mások, mint szánalmas alattvalók, akiknek nincs joguk a „nagy dolgokba" való beleszólásra. Megmaradt az, a diktatúrákra jellemző szereposztás, hogy a polgárok nem hiszik el, hogy jogaik vannak és hogy bármibe beleszólhatnak, és sajnos megmaradt az a politikai elit-magatartás is, amely lenézi és semmibe veszi a civil kezdeményezéseket, az állampolgári kontrollt.

Megállapíthatjuk: a szocialisták világos döntést hoztak a rendszerváltás hajnalán: azzal, hogy a kádárizmus és a kádári mentalitás fennmaradását segítették elő az elmúlt huszonöt-huszonhét évben, saját hatalmi, gazdasági és egzisztenciális érdekeiket a demokrácia érdekei elé helyezték. Az elmúlt

huszonöt évben a szocialisták – karöltve a balliberálisokkal – a demokráciát nem működtették, hanem felhasználták, sőt feláldozták saját pénzügyi és hatalmi érdekeik oltárán. Így és ennek okán maradt és erősödött meg egy olyan korrupciós hálózat, amely átjárta az egész társadalmat, a politika, a gazdaság, a média és sajtó, a kultúra és az önkormányzatok világát. Hogy itt valóban nem a demokrácia, hanem a korrupció rendszere jött létre, arról a Simon Gábor és Zuschlag János körül kibontakozó botrányos történések hűen beszámolnak.

Mindezek alapján kijelenthető, hogy az MSZP az elmúlt huszonöt évben átmentett a demokrácia keretei közé egy olyan posztkommunista rendszert, amely a kádárizmusra épült, s amelynek jellemző vonásait a fentiekben igyekeztünk taglalni.

Ugyanakkor a posztkommunista rendszer végleges lebontására, s a magyar demokrácia megerősítésére és stabilizálására a 2014-es parlamenti választások után valóságos lehetőség nyílik.

Válogatott irodalom:

Bertelsmann Stiftung (Hg.): Bertelsmann Transformation Index 2003-2008. Auf dem Weg zur marktwirtschaftlichen Demokratie, Gütersloh, 2004-2009; http://www.bertelsmann-transformation-index.de. Letöltés ideje: 2011. november 20.

Bos, Ellen: Die Rolle von Eliten und kollektiven Akteuren in Transitionsprozessen. In: Wolfgang Merkel (Hg.): *Systemwechsel 1. Theorien, Ansätze und Konzeptionen*. Leske+Budrich, Opladen (2. Aufl.) 1996, 81–109.

Bruszt László – Simon János: *A lecsendesített többség*. Társadalomtudományi Intézet, 1990.

Dahl, Robert A.: *Polyarchy. Participation and Opposition*. Yale University Press, 1971.

Lipset, Seymour Martin: Some Social Requisites of Democracy: Economic Development and Political Legitimacy. *American Political Science Review* (1), 1959, Vol. 53: 69–105.

Merkel, Wolfgang: *Systemtransformation*. 2 Auflage. VS Verlag, 2010.

O'Donnell, Guillermo – Philipp C. Schmitter – Laurence Whitehead (eds.): *Transitions from Authoritarian Rule. Tentative Conclusions about Uncertain Democracies*, Johns Hopkins University Press, 1986.

Offe, Claus: Das Dilemma der Gleichzeitigkeit. Demokratisierung und Marktwirtschaft in Osteuropa. *Merkur* (45) 1991, 4: 279–292.

Offe, Claus: *Der Tunnel am Ende des Lichts*. Suhrkamp, 1994.

Offe, Claus: Designing Institutions for East European Transitions. In: Robert Goodin (ed.): *The Theory of Institutional Design,* Cambridge University Press, 1996, 199-226.

Offe, Claus: Die politische Innenseite der Konsolidierung. In Jan Wielgosh – Helmut Wiesenthal (Hrsg.): *Einheit und Differenz. Die Transformation Ostdeutschlands in vergleichender Perspektive*, Berliner Debatte Wissenschaftsverlag, 1997, 214–220.

Przeworski, Adam: *Democracy and the Market. Political and Economic Reforms in Eastern Europe and Latin America,* Cambridge University Press, 1991.

Przeworski, Adam – Alvarez, Michael E. – Jose Antonio Cheibub – Fernando Limongi: *Democracy and Development. Political Institutions and Well-Being in the World 1950–1990.* Cambridge University Press, 2000.

Rokkan, Stein: Die vergleichende Analyse der Staaten- und Nationenbildung: Modelle und Methoden. In Zapf, W. (ed.): *Theorien des sozialen Wandels*. Kiepenhauser Witsch, 1970.

Rüb, Friedbert W. (1996a): Die Herausbildung politischer Institutionen in Demokratisierungsprozessen, In Wolfgang Merkel (Hg.): *Systemwechsel 1. Theorien, Ansätze und Konzeptionen*, Leske+Budrich, Opladen (2. Aufl.): 111-140.

Simon János: RETÖRKI Survey – 2014. Rendszerváltás Történetét Kutató Intézet és Archívum, 2014.

Tartalom

Tanulmánykötetünkben arra igyekszünk választ keresni, hogy a Magyar Szocialista Párt (MSZP), amely a pártállami diktatúrát irányító Magyar Szocialista Munkáspárt (MSZMP) jogutódjaként jött létre, milyen érvekkel támasztotta alá a demokráciába való beilleszkedését a nyilvánosság előtt.

A pártnak elemi szüksége volt arra, hogy a széles közvélemény számára elfogadhatóvá és megkérdőjelezhetetlenné tegye jelenlétét az új politikai rendszerben, hiszen egy, a diktatúrából származó pártnak a demokráciába való beilleszkedése nem természetes politikai jelenség. De vajon milyen érveket sorakoztatott fel a párt, s az érvek és magyarázatok mögött milyen megfontolások rejlettek? Ezeket tekinti át a tanulmánykötet: Orosz Tímea a parlamenti viták jegyzőkönyveit dolgozta fel, Halmy Kund a sajtóban megjelenő írásokat, interjúkat, publicisztikákat stb. elemezte, azonos, előre kiválasztott, az egyes korszakokra leginkább jellemző témakörök, közéleti viták mentén. Ezek a tanulmányok azonban messze túlmutatnak a dokumentum-elemzés műfaján: mindkét szerző arra törekedett, hogy a szövegfeldolgozásokat az adott korszakok történeti és közéleti összefüggéseibe ágyazza bele, tehát az olvasó egyben egy jól hasznosítható rendszerváltás-kronológiát és -történetet is a kezébe kap.

A kötetet Fricz Tamás összegző, a magyar rendszerváltást kelet- és közép-európai kitekintésben is bemutató tanulmánya zárja.

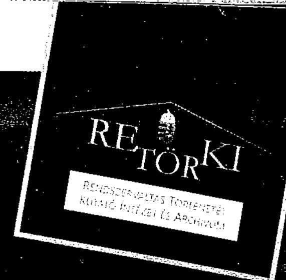
ISBN 978-615-5428-16-6

Ára: 2500,- Ft

Fricz Tamás, Halmy Kund, O... A POLITIKAI TÚLÉLÉS MŰVÉSZETE
az MSZMP/MSZP ...enek természetrajza: érvelés és gyakorlat (1988-2010)

Fricz Tamás Halmy Kund Orosz Tímea

A POLITIKAI TÚLÉLÉS MŰVÉSZETE

az MSZMP/M...

ANTOLÓGIA KIADÓ
LAKITELEK, 2014